

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SOSYAL VE POLİTİK BİR VAKA OLARAK OSMANLI
DEVLETİ'NDE ŞEHZADE ÖLÜMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba DEMİRCİ

**Enstitü Anabilim Dalı
Enstitü Bilim Dalı**

**: Tarih
: Yeniçağ Tarihi**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ

MAYIS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SOSYAL VE POLİTİK BİR VAKA OLARAK OSMANLI
DEVLETİ'NDE ŞEHZADE ÖLÜMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba DEMİRCİ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yeniçağ Tarihi

“Bu tez 22/05/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ	<i>Olumlu</i>	<i>[Signature]</i>
Prof. Dr. Arif BİLGİN	<i>Olumlu</i>	<i>[Signature]</i>
Prof. Dr. Selim KARAHASANOĞLU	<i>Olumlu</i>	<i>[Signature]</i>

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Tuğba DEMİRCİ
Öğrenci Numarası	:	1560Y12006
Enstitü Anabilim Dalı	:	Tarih
Enstitü Bilim Dalı	:	Yeniçağ Tarihi
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Sosyal ve Politik Bir Vaka Olarak Osmanlı Devleti'nde Şehzade Ölümleri
Benzerlik Oranı	:	%17

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

19/06/2019
Öğrenci İmza

☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbetezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Mehmet Yaşar Ertaş

Tarih: 19.06.2019

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Tezimin üç yıllık hazırlanma sürecinde yardımlarını esirgemeyen ve daima moral kaynağım olan dostlarım Hilal KORKMAZ, Sevda KABAN, Gülistan ÜNAL, Yasemin GÜNDÖĞDU, Fatma ALTIOK, Mustafa ALTUN, Ümmügülsüm KAYGUSUZ, Mehmet KERİM, TUGVA Ekibi ve bilhassa eğitim hayatım boyunca bana her durumda koşulsuz destek veren manevi güç kaynağım annem Müşerref DEMİRCİ'ye ve babam Necmettin DEMİRCİ'ye yürekten teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği olan, fikrî ve kalbî olarak gelişimime katkı sağlayan hocalarıma, uzun bir ara verdikten sonra eğitim hayatına dönüş yapmamı sağlayan Binali KARAHAN ve N. Tuana KARAHAN-KOÇOĞLU'na, tez jürisi olarak verdiği katkılar sebebiyle Prof. Dr. Arif BİLGİN ve Prof. Dr. Selim KARAHANSANOĞLU'na, bilhassa tezimin her aşamasında yardımcı olan ve çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden, kapısına her yöneldiğimde sabırla beni dinleyen ve “*Bilimin ahlakı usulden geçer*” düsturuyla beni yönlendiren danışmanım Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ'a değerli katkıları ve emekleri için en içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Tuğba DEMİRCİ

22.05.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
RESİM LİSTESİ	v
FOTOĞRAF LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1: OSMANLI DEVLETİ'NİN YÖNETİM SİSTEMİ VE ŞEHZADELİK

1.1. Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu	11
1.1.1 Tarihsel Arka Plan.....	11
1.1.2. Osmanlı Şehzadesi	13
1.2. Şehzadelerin Saray ve Sancak Hayatları.....	14
1.2.1. Şehzadelerin Doğumları.....	14
1.2.2 Şehzadelerin Sünnet Düğünleri (Sur-ı Hümayun)	16
1.2.3 Şehzadelerin Eğitimleri	19
1.2.4 Şehzadelerin Evlilikleri.....	21
1.2.5 Şehzadelerin Sancağa Çıkması	22
1.2.6 Şehzade Sancaklarının Yönetimi ve Şehzadelerin Vazifeleri	27
1.2.7 Şehzade Lelası ve Siyasi Rolü	30
1.3. Veraset Meselesi ve Kardeş Katli	32
1.3.1. Veraset Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme.....	32
1.3.2 Kardeş Katli ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar	39

BÖLÜM 2: ŞEHZADE ÖLÜMLERİ.....

2.1. Vadesi Dolanlar	48
2.1.1. Şehzade Süleyman Paşa	48
2.1.2. Şehzade Alaaddin.....	51
2.1.3. Şehzade Mustafa	52
2.1.4. Şehzade Abdullah.....	55
2.1.5. Şehzade Alemşah	56
2.1.6. Şehzade Mahmud	56
2.1.7. Şehzade Şehinşah	57
2.1.8. Şehzade Mehmed	59
2.1.9. Şehzade Cihangir	61
2.1.10. Şehzade Mahmud ve Şehzade Murad	62
2.1.11. Şehzade Selim	62

2.2. Katledilen Şehzadeler.....	63
2.2.1. Şehzade Savcı.....	64
2.2.2. Şehzade Yakup Çelebi	66
2.2.3. Fetret Dönemi Şehzadeleri	68
2.2.4. Küçük (Şehzade) Mustafa	72
2.2.5. Şehzade Ahmed.....	74
2.2.6. Cem Sultan	75
2.2.7. Şehzade Korkud	81
2.2.8. Şehzade Ahmed.....	85
2.2.9. Şehzade Mustafa	87
2.2.10. Şehzade Bayezid	91
2.2.11. II. Selim'in Şehzadeleri.....	96
2.2.12. III. Murad'ın Şehzadeleri (19 Şehzade)	97
2.2.13. Şehzade Mahmud	98
2.2.14. Şehzade Mehmed	100
2.2.15. Şehzade Bayezid - Şehzade Süleyman - Şehzade Kasım.....	101

BÖLÜM 3: ŞEHZADE ÖLÜMLERİNİN OSMANLI DUYGU DÜNYASINA YANSIMASI..... 103

3.1. Kuruluştan Fatih Sultan Mehmed Dönemine Kadar	105
3.1.1. Rumeli Fatihi Şehzade Süleyman Paşa	105
3.1.2. “Nizam-ı Âlem” Uğruna İlk Katledilen Şehzade: Yakup Çelebi.....	111
3.1.3. İktidar Mücadelesinin Kurbanları: Emir Süleyman ve Musa Çelebi	114
3.1.4. Kendi Küçük İsyanı Büyük: Şehzade Küçük Mustafa.....	120
3.2. Fatih Sultan Mehmed'den Kanuni Sultan Süleyman Dönemine Kadar.....	124
3.2.1. Şehzade Mustafa	124
3.2.2. İsyandan Esarete: Şehzade Cem.....	129
3.2.3. II. Bayezid'in Oğulları	135
3.2.3.1. Şehzade Abdullah Mersiyesi	135
3.2.3.2. Şehzade Alemşah İçin Yazılmış İki Mersiye	138
3.2.3.3. Şehzade Mahmud Mersiyesi.....	143
3.2.3.4. Şehzade Şehinşah Mersiyesi	146
3.2.4. Yavuz'un “Nizam-Âlem İçün” Öldürttükleri.....	147
3.2.4.1. Yeğen Şehzadeler	147
3.2.4.2. Şehzade Korkud	150
3.2.4.3. Şehzade Ahmed ve Oğulları.....	153

3.3. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi : Altın Çağ'ın Bahtsız Şehzadeleri	157
3.3.1. Şehzade Mehmed	158
3.3.2. Şehzade Mustafa	166
3.3.3. Şehzade Bayezid ve Oğulları	187
3.4. II. Selim'den IV. Murad'a: Şehzade-i Güzinler	192
3.4.1. II. Selim'in Şehzadeleri	192
3.4.2. III. Murad'ın Şehzadeleri (19 Şehzade)	197
3.4.3. Şehzade Mehmed	202
SONUÇ	205
KAYNAKÇA	207
ÖZGEÇMİŞ	228

KISALTMALAR

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TTK : Türk Tarih Kurumu

TDK : Türk Dil Kurumu

haz. : Hazırlayan

trc. : Tercüme Eden

ed. : Editör

Bkz. : Bakınız

d. : Doğum

ö. : Ölüm

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Lokman'ın Hünernamesi'nde Şehzade Mustafa Minyatürü 169

Resim 2: Otağ İçinde II. Selim ve Şehzadelerinin Sandukaları 194

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: II. Bayezid Oğlu Şehzade Ahmed Türbesi – Muradiye Haziresi Bursa...	156
Fotoğraf 2: Kanuni'nin Oğlu Şehzade Mehmed'in Sandukası Üzerindeki Taht – İstanbul	160
Fotoğraf 3: Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid ve Oğulları – Sivas	189
Fotoğraf 4: III. Murad Türbesi'nde Medfun 19 Şehzade – Ayasofya Haziresi İstanbul	198

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Sosyal ve Politik Bir Vaka Olarak Osmanlı Devleti'nde Şehzade Ölümleri			
Tezin Yazarı: Tuğba DEMİRCİ		Danışman: Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ	
Kabul Tarihi: 22.05.2019		Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 228 (tez)	
Anabilim Dalı: Tarih		Bilim Dalı: Yeniçağ Tarihi	
Osmanlı Devleti'nde tahtın varisi olan şehzadeler çeşitli hastalık veya kaza neticesinde hayatlarını kaybetmişlerdir. Ancak şehzadelerin önemli bir kısmı da Osmanlı veraset sistemine bağlı olarak siyasi rekabet neticesinde yahut nizam-ı âlem adına katledilmişlerdir. Bu çalışmada ayırım yapılmaksızın hem ölen hem de öldürülen şehzadelerin ölümlerinin üzerinde durulmuştur. 14-16. Yüzyıl aralığını kapsayan bu çalışmada öncelikle Osmanlı yönetim sistemi, devlet felsefesi ve şehzadelik kurumu incelenmiş, veraset meselesi ve kardeş katliyle ilgili tartışmalar üzerinde durulmuştur. Şehzadelerin ölümleri “kendiliğinden ölen ve katledilen şehzadeler” olarak iki ayrı başlığa ayrılmıştır. Bu başlıklar altında şehzadelerin nasıl öldüğü kadar şehzadelerin ölümünün gerek hanedan içerisinde gerekse Osmanlı toplumunda nasıl aksettiği de ele alınmıştır. Çalışmada küçük yaşta vefat etmiş, herhangi bir mücadeleye girmeden ölmüş veya halk tarafından yeterince tanınmamış şehzadelerin ölümünün pek fazla yankı bulmadığı görülmüştür. Buna mukabil politik bir aktör olan, mücadele eden veya isyan girişiminde bulunan şehzadelerin ölümleri daha geniş kapsamlı anlatılmıştır. Son olarak literatürde, hayatları kadar ölümleri de merak uyandıran şehzadelerin ölüm vakalarının çoğunlukla tek bir şehzade üzerinden siyasi entrikalar ve taht mücadeleleri bağlamında ele alındığı gözlemlenmiştir. Bu boşluğu doldurmak amacıyla çalışmada, şehzadelerin ölüm hadiselerinin (kaçınılmaz olarak) politik birtakım neticelerinin yanı sıra ağırlıklı olarak kronikler ve edebi eserler ışığında ölümlerin/öldürülmelerin toplum vicdanında nasıl bir etki bıraktığı, tarihçilerin meseleyi nasıl değerlendirdiği ve his dünyasında ne gibi yansımalarının olduğu incelenmiştir. İnceleme neticesinde hanedanın, toplumun, tarihçinin, edebiyatçının ve devlet adamlarının şehzade ölümlerine verdiği duygusal tepkileri etkileyen faktörler ve yansımalar ortaya çıkarılmıştır.			
Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Şehzade, Ölüm, Kardeş Katli, Mersiye.			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Shahzade Deaths in the Ottoman Empire as a Social and Political Case			
Author of Thesis: Tuğba DEMİRCİ Supervisor: Professor Mehmet Yaşar ERTAŞ			
Accepted Date: 22.05.2019		Number of Pages: viii (pre text) + 228 (main body)	
Department: History		Subfield: New Age History	
The Shahzades (Princes) who were the heirs of the throne in the Ottoman Empire lost their lives due to various diseases or accidents. However, a significant part of the Shahzades was massacred for the sake of the political competition due to the Ottoman succession system or of the order (nizam-ı âlem). This study focuses on the death of Shahzades in consequences of both illnesses and political struggles without discrimination. In this study, which covers the 14th - 16th century period, firstly the Ottoman administration system, state philosophy and princehood were examined and discussions about the succession issue and fratricide were discussed. The deaths of the Shahzades were divided into two separate headings as self-killed and murdered Shahzades. It is discussed under these headings, how the Shahzades died as well as how the death of the Shahzades were reflected in both the dynasty and Ottoman society. In the study, it was observed that the death of Shahzades who had died without any struggle and that had died at a young age or not sufficiently recognized by the public, did not much influence. On the other hand, the deaths of the Shahzades who are political actors, by rebelling or by entering into the struggle of the throne is more extensively explained. In the literature, while the deaths of Shahzades are generally discussed in the context of the fights of the throne and political competition, in this study, in addition to the political context, the effects of deaths on the emotion world of the society were emphasized. The effects of Shahzades deaths on the Ottoman history as a political and social problem have been tried to be traced. The main sources of the research are history books and literary works written in the Ottoman period.			
Keywords: Ottoman Empire, Prince, Death, Fratricide, Dirge			

GİRİŞ

Osmanlı Devleti dünyanın en uzun ömürlü devletlerinden birisidir. Geniş bir coğrafyaya hakim olan Osmanlı Devleti, kendinden önceki devletlerden tevarüs ettirdiği kadim kanunlara bağlı kalmayı sürdürmekle beraber, devraldığı bilgi ve tecrübe birikimini zenginleştirmeyi de başarmıştır. Yönetim anlayışı itibarıyla İslam geleneğinden ve Orta Asya Türk kültüründen yeni bir sentez ortaya çıkarmıştır. Bunu başarmasının arkasında pek çok faktör bulunmaktadır. Bunların içerisinde tarihçiler tarafından önemli görülenlerden birisi de Osmanlı Devleti'ndeki saltanatın sürekliliğini sağladığı düşünülen veraset uygulamalarıdır. Osmanlı da Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar kanunlaşmış bir veraset uygulaması olmamakla birlikte tahta kardeşler içerisinde kim cülus ederse tahtın ona Allah tarafından müyesser kılındığı kabul edilmiş ve bu kardeş diğer kardeşlerini nizam-ı âlem adına öldürtmüştür. Fatih döneminde kardeş katlinin dayandırıldığı kanunnameye eklenen madde olsa bile burada kardeş katlinin kesin bir şekilde gerçekleştirilmesine dair zorlayıcı bir ifade yoktur. Osmanlı'nın kuruluşundan 17. yüzyıla kadar bu taht mücadelelerinde ve taht değişikliklerinde kardeşlerin öldürüldüğü gözlemlenmiştir.

Şehzadeler Osmanlı Devleti'nin teminatı olmaları hasebiyle oldukça mühim bir yere sahip olmuşlardır. Doğumları hanedan içerisinde büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Şehzadelerin her biri taht namzedi sayıldığından eğitimlerine oldukça önem verilmiştir. Sünnet ve düğünleri için şenlikler tertip ettirilmiştir. Sarayda aldıkları teorik eğitimi pratiğe dökebilmeleri için sancakbeyliği vazifesine gönderilmişlerdir. Şehzadelerden kimisi bir hastalık yahut kaza neticesinde hayatını kaybetmiştir kimisi ise isyan girişimi neticesinde yahut nizam-ı âlem düsturuna bağlı kalınarak katledilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde şehzadelik ile ilgili yapılmış araştırmalara bakıldığında birçok çalışma vardır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı hikayeleriyle halk tarafından bilinen, Cem Sultan, Şehzade Mustafa, Şehzade Bayezid gibi tarihsel bir figür olan şehzadelerle ilgilidir. Haldun Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu* adlı eserinde Osmanlı Devleti'nde hakimiyet anlayışı ve veraset geleneğinin temelleri, şehzadelerin sosyal hayat içerisindeki durumları, yaşam tarzları, merasimleri, eğitimleri, ekonomik ve kültürel durumları, sancağa çıkarılmaları ve sancaktaki yetkileri üzerine arşiv kaynaklarını temel alarak bilgiler sunmuştur. Konumuz bağlamında eserin son

bölümünü Osmanlı Devleti'nde hanedan üyelerinin katli meselesi başlığı altında ele alan Eroğlu, şehzade katli meselesini Osmanlı öncesi Türk devletlerindeki uygulamalarla temellendirerek meseleye geniş bir perspektiften bakmıştır. Kardeş katlinin meşru hale getirilme sürecini bu sürecin ardından yaşanan öldürmelerde infaz ve cezalandırma şekillerini, şehzade cenazeleri ve türbelerini ele almıştır. Füsun Gülsüm Genç, *Sancaktan Sürgüne Şehzade Olmak* adlı eserde Osmanlıda şehzadelik kurumunun nasıl işlediği, şehzadelerin eğitimleri ve sancağa çıkma süreci, şehzadelerin katledilmesi ardından veraset sisteminde yaşanan dönüşümle birlikte kafes hayatı usulünün uygulamaya konması gibi belli başlı konuları ele alıyor. Eserin odak noktası ise 19. yüzyıldaki değişim sürecinin bu kurumu nasıl etkilediğiyle ilgilidir. Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar* adlı eserinde Osmanlı hanedanının yapısı, harem kurumu ve işleyişi, kadınların padişah ve şehzadeler üzerinde ne derece etkili oldukları gözler önüne serilirken, şehzade ölümleriyle ilgili bilgilerde verilmektedir.

“Mehmet Zeki Pakalın'ın Maktul Şehzadeler İsimli Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi”ni yapan Duran Sezer, hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinde şehzade ölümlerine dair bilgiler vermektedir. Pakalın'ın eserinde, şehzade ölümleri kronolojik bir şekilde ele alınıp değerlendirilmiştir. Eser, Osmanlı Devleti'ndeki taht kavgalarını, kardeş katli uygulamalarının nedenlerini ve sonuçlarını açıklayan bir kaynaktır. Muhammet Nuri Tunç, “Osmanlı'da Hanedan İçi Katli” adlı makalesinde hanedan içinde yaşanan öldürme hadiselerinin temelinde yatan sorunun veraset sisteminin herhangi bir kaideye bağlanmamış olması ve padişahların iki gerekçeye dayanarak şehzade ölümlerine sebep olmalarıyla izah eder. Birinci gerekçe padişahların iktidarlarını muhafaza etmek için bu yolu seçtikleri, ikincisi ise padişahların halka karşı sorumluluklarının bir sonucu olarak nizam-ı âlemi sağlama gerekliliği hissetmeleridir. Mehmet Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli* adlı eserinde Osmanlı hanedanı içerisinde yaşanmış olan öldürme vakalarını incelemiştir. Vakaları sebep sonuç ilişkisi içerisinde ele almaya çalışan Akman, hanedan içi katli mevzusunun hangi hukuki gerekçelere dayandırıldığını tartışarak yaşanan öldürme hadiselerini farklı yönleriyle anlamaya çalışmıştır. Akman'ın eseri konumuz açısından önemli bilgiler içermektedir. Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katli* adlı eserinde şehzade ölümlerini hukuksal çerçeve içerisinde değerlendirmiştir. Padişah öldükten sonra çıkabilecek olası

mücadeleleri ve ortaya çıkabilecek anarşiyi engellemek adına bu katl hadiselerinin yaşandığını izah eder. Şehzadelerin katledilmelerinin temelinde yatan sebebin veraset sistemindeki tahta geçiş hakkının düzenlenmemiş olmasına bağlar. Mumcu'nun eseri çalışmamızı destekleyecek nitelikte bir araştırmadır.

Şerafettin Turan, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları* adlı çalışmada Kanuni dönemi yaşanan taht mücadeleleri ve sonuçları ele alınırken aynı zamanda Kanuni'nin iki oğlu Şehzade Mustafa ve Şehzade Bayezid'in ölümleri de detaylı bir şekilde incelenmiştir. İrfan Özden, "Kanuni'nin Oğlu Şehzade Mustafa Olayı" adlı yüksek lisans tezinde Şehzade Mustafa olayının nedenlerini açıklarken şehzadenin tutum ve davranışlarının ölüm hadisesi ile bağlantısını da izah eder. Semra Güler, "Şehzade Mustafa'nın Hayatı (1515-1553) ve Türbesi" adlı yüksek lisans tezinde Şehzade Mustafa'nın hayatı ve ölümü ele alınmaktadır. Şehzadenin ölümüne verilen tepkiler yeniçeri, şair ve halk bağlamında birer birer değerlendirilmiştir. M. Çağatay Uluçay, "II. Bayezid'in Ailesi" adlı makalesinde II. Bayezid'in şehzadeleri ve şehzadelerin ölümleri hakkında bilgiler verir.

Literatürde daha ziyade siyasi ve hukuki bağlamda ele alınan şehzade ölümleri mevzusunu duygu tarihi açısından çalışmamızı destekleyecek araştırmalar da mevcuttur: Ahmet Atilla Şentürk, *Taşlıcalı Yahyâ Beğ'in Şehzâde Mustafa Mersiyesi Yahut Kanunî Hicviyesi* adlı eserinde Şehzade Mustafa için Taşlıcalı Yahya Bey tarafından kaleme alınmış mersiyei şerh etmiştir. Şentürk, ayrıca mersiyei derinlemesine bir tahlilini de yapmıştır. Ömer Faruk Güler, "Muhlisi'nin Cem Sultan Mersiyesi" adlı makalede Şehzade Cem'in ölümü üzerine kaleme alınan mersiyei şehzadeyi sevenlerin duygularına tercüman olduğu görüşü belirtilir. Gencay Zavotçu'nun kaleme aldığı "Bir Ölümün Yankıları ve Yahya Bey Mersiyesi", Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerinde durur. Şehzadenin ölümü ardından verilen tepkinin bir asker-edebiyatçı gözünden nasıl yansıdığını da gösterir. Funda Demirtaş, "Şehzade Mustafa'nın Öldürülmesi-Tahlili Bir Yaklaşım" adlı makalesinde Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine dönemin tarihçilerinin şehzadenin ölümüne dair neler söyledikleri üzerine bir çalışma yapmıştır. Bu yapılan çalışmalar konuya katkı sağlamakla beraber meseleyi problematik olarak ele alarak duygusal boyutuna bakmadığından bu noktada

eksiklik barındırmaktadır. Tezimiz bu boşluğu doldurmak için geniş bir perspektif ile Osmanlı duygu dünyasına bakmayı hedeflemiştir.

Çalışmanın Konusu

Osmanlı Devleti'nde veraset uygulaması kesin bir kurala bağlanmadığı için taht varisliği bütün şehzadelerin hakkıydı. Tahta oturarak padişah olan şehzade, tehdit unsuru olarak gördüğü için kardeşlerini ve erkek yeğenlerini ortadan kaldırmayı devletin bekası adına gerçekleştirmekteydi. Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar belli bir kural çerçevesinde gerçekleştirilmemiş olan “*şehzadelerin katledilmesi*” meselesi Fatih'in kanun koyması ile nizam-ı âlem adına hanedanlık içinde bir kaide olarak yerleşti. Fakat gerek tahta geçme yaşının küçülmesi ve padişahların çocuk sahibi olmaması gerekse Osmanlı toplumunda değişik kesimlerin şehzadelerin öldürtülmesinden rahatsızlık duyması sistemi fiilen değiştirmiştir. I. Ahmed döneminde ekber-erşed sistemi uygulanmaya başlanmış ve şehzadelerin katledilmesi yerine göz altında tutulmasına başlanmıştır. Şehzadelerin katledilmeleri dışında olağan ölümler de söz konusudur. Katledilmemişse de bir şehzadenin ölümü acı bir hadise olarak saray ve İstanbul'da yankı bulmuştur. Yapacağımız çalışmada ele alınacak konu, Osmanlı Devleti'nde iktidar mücadelesinin ortaya çıkardığı şehzadelerin öldürülmesinin veya çeşitli sebeplerle ölen şehzadelerin toplum vicdanında ne gibi izler bıraktığı, toplumun bu ölümler karşısında ne gibi tepkiler verdiği ve Osmanlı duygu dünyasında nasıl yer aldığı meselesidir. Dolayısıyla toplumsal tepki ve duyarlılıkları tespit edebilmek için konunun çerçevesi geniş tutulmuş, şehzadelerin öldürülme veya ölüm süreçleri, şehzadelerin cenaze merasimleri ve nereye defnedildikleri, şehzade ölümlerinin ardından toplumsal tepkileri ihtiva eden bir kapsam belirlenmiştir.

Konumuz sosyo-politik bir çerçeve çizmiş olmakla beraber esas itibariyle duygu tarihinin ve düşünce tarihinin bir parçasıdır. Ölümler karşısında duyulan hislerin düşünce formunu alarak eserlere yansması, bazen bir şiir mısrasında bazen bir seyyahın gezi notlarında, bazen bir tarihçinin döneme dair tespitlerinde bazen de bir minyatür içerisinde geleceğe aktarılmıştır. Dolayısıyla kroniklerden mersiyele, seyahatnamelerden kitabelere, siyasetnamelerden minyatürlere kadar geniş ve farklı kaynaklara müracaat edilmiştir. Yapılan araştırma kuruluşan klasik dönemin sonuna kadar ağırlıklı olarak Osmanlı hanedanındaki katledilen şehzadeleri kapsamaktadır.

Bununla birlikte çeşitli nedenlerle vefat eden şehzadeler de konumuz kapsamında incelenmiştir.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “*Osmanlı Devleti’nin Yönetim Sistemi ve Şehzadelik*”, İkinci bölüm “*Şehzade Ölümleri*”, Üçüncü bölüm ise “*Şehzade Ölümünün Osmanlı Duygu Dünyasına Yansıması*”dır. Birinci bölümde ileriki bölümlerde anlatacağımız meselelere temel teşkil etmesi açısından Osmanlı yönetim sisteminin tarihsel arka planı ve beslendiği kaynaklar ele alınmıştır. Zira yönetim sistemini anlamadan şehzadelik kurumunu, veraset meselesini ve kardeş katli uygulamasını anlamak oldukça güçtür. Bölümün devamında şehzadelerin saray ve sancak hayatları; doğumları, eğitimleri, evlilikleri, sancağa çıkışları, sancak yönetimindeki vazifeleri örneklerle zenginleştirilerek anlatılmıştır. Veraset meselesi ve kardeş katli ile ilgili literatürde yer alan tartışmalar ortaya konulmuş ve konu bağlamında değerlendirmelerde bulunulmuştur. İkinci bölümde şehzade ölümleri/öldürülmeleri anlatılmaktadır. İki alt başlıktan oluşan bölümün birinci alt başlığında olağan bir şekilde vefat eden şehzadelerin hayatları hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir. Ölümün hemen öncesinde yaşanan hadiseler ve ölümleri ele alınmıştır. İkinci başlık ise katledilen şehzadeleri kapsamaktadır. Burada şehzadeleri ölüme götüren süreçte yaşananlar, meselenin politik/hukuki yönü ve şehzadelerin katledilmesi vakaları aktarılmıştır. İsyan eden şehzadeler olduğu gibi hiçbir girişimde bulunmamasına rağmen nizam-ı âlem adına katledilen şehzadeler de bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise şehzade ölümlerinin ve öldürülmelerinin politik ve hukuki açıdan değerlendirilmesinden ziyade duygu tarihi bağlamında bu ölümlerin Osmanlı duygu dünyasına nasıl ve ne ölçüde tesir ettiği, ağırlıklı olarak kronikler ve edebi eserler ışığında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Osmanlı şehzade ölümlerinde iktidar ve devlet merkezli değerlendirmeler insanı dışarıda bırakmıştır. İnsan duyguları pek fazla önemsenmemiştir. Sanki devlet ve yönetim içerisinde “*insan yokmuş*” gibi göz ardı edilmiştir. Bu çalışmayla yönetim mekanizması içinde hayatını kaybeden yahut bu kayıplardan etkilenen insanların duyguları ön plana çıkarılmış ve böylece Osmanlı duygu dünyasına da ayna tutulmuştur. Günümüzde bile kardeş katlini işleyen senaryolara verilen tepkiler (Örneğin ; Muhteşem

Yüzyıl dizisinde Şehzade Mustafa'nın ölüm sahnesi üzerine Kanuni'yi mahkemeye verecek kadar büyük tepkilerin yaşanması) dikkate alındığında olayların cereyan ettiği devirlerde de halkın şehzadelerin öldürülmesinde etkilenmemesi ve tepki göstermemesi düşünülemez. Bu araştırma ile bu konu açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında araştırma literatürde daha önce zikredilmiş olan boşluğu doldurarak tarih bilimine katkıda bulunacaktır.

Çalışmanın Amacı

Araştırmanın amacı Osmanlı şehzade ölümlerini siyasi, sosyal ve duygusal bir çerçevede anlamaya çalışmaktır. Funda Demirtaş'ın makalesi dışında mesele daha ziyade veraset düzeni ve hukuki boyutuyla ele alınmıştır. Dolayısıyla şehzade ölümlerinin sosyal ve duygusal boyutu ikinci planda kalmış ve bu ölümlerin dönemi yaşayan kişiler tarafından nasıl algılandığı, Osmanlı duygu dünyasına nasıl yansıdığı yeterince tartışılmamıştır. Bu çalışma literatürde eksik bırakılmış olan bu alana odaklanarak tarihçinin, şairin ve kroniklere, edebi eserlere, seyahatnamelere yansıyan boyutuyla sıradan insanların duygu dünyasına nüfuz edip tarihsel anlatı içerisinde onların şehzade ölümlerine karşı açığa çıkan duyguları tespit etmeyi amaçlamıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmanın başlangıcında kronik, seyahatname, siyasetname, kanunname ve edebi eserler incelenerek konuyla ilgili bilgiler fişlenmiştir. Yapılan fişler belirli bir tasnif ile düzenlenerek, hedeflenen doğrultuda analiz edilip değerlendirilmiştir. Bu çalışmalara ek olarak yapılan saha çalışmasıyla şehzade türbeleri ziyaret edilmiştir. Bu vesileyle görsel kaynaklar da toplanmıştır. Araştırma tarih biliminin genel araştırma yöntemleri çerçevesinde yapılmıştır.

BÖLÜM 1: OSMANLI DEVLETİ'NİN YÖNETİM SİSTEMİ VE ŞEHZADELİK

Devlet, tarihin başlangıcından itibaren sosyal hayatın zaruri bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Öncelikle temel ihtiyaçları karşılamak adına sosyalleşme sürecine giren insanoğlu daha sonra vahşi çevreye ve hayvanlara karşı korunmak için dayanışmasını artırmış mülkiyetin ortaya çıkması ile doğan iş bölümü ve hukuki zaruretler sebebiyle de devlet düzenine geçmiştir¹. Devletlerin kurulmasını takip eden süreçte, temelde belirli ilkelerle çevrili olmalarına rağmen, birbirinden farklı yönetim anlayışları ortaya çıkmış ve her devletin kendine has kimliği teşekkül etmiştir.

Tarih sahnesinde yer almış hemen hemen bütün devletlerin zaman içinde değişen bir devlet anlayışı ve yönetim felsefesi olduğu hali hazırda bilinen bir gerçekliktir. İnsanoğlu belirli kural ve kaideler içerisinde kimi zaman ilkelce yollarla da olsa bir düzen kurmaya çalışmış, içlerinden birisi sıyrılarak o toplumun düzenini sağlamak için lider pozisyonuna yerleşmiştir. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren hem o topluluğa yön veren devlet adamlarına hem de bir yönetim felsefesine ve zamanın gerekleri çerçevesinde bir devlet düzenine ve siyaset geleneğine sahip olduğu görülmektedir. Bu siyasal düzen, zamanla beylikten imparatorluğa, yalın bir sistemden karmaşık bir düzene evrilmiştir. Bununla birlikte bu sistemin kökeni, tarihi tecrübe ve birikime dayanmaktadır.

Osmanlı devletinin yönetim anlayışı idari uygulamalarda olduğu üzere siyasi düşüncede de büyük ölçüde İslam geleneğiyle örtüşmektedir. Ancak Osmanlı devleti, İslami geleneğin ilkeleri ile sınırlı değildi, öncelikle Orta Asya mirası Osmanlı siyaset düşüncesi ve geleneğinin bir parçasıydı. Bunun yanı sıra belirli ölçüde Hint-İran gelenekleriyle Bizans pratiklerini özümseyen bir geleneğe sahipti. Türklerin İslamlaşma sürecinde Orta Asya Türk-Moğol devlet geleneği katkısıyla yeni bir sentez doğmuş ve Osmanlı yönetim sistemi ve siyaset felsefesi üzerinde ciddi tesirler doğurmuştur².

¹ Ahmet Davutoğlu, “Devlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 240.

² Mehmet Öz, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 12/1 (1999): 27-28.

Eski Türkler'deki hakimiyet anlayışı, Osmanlı hakimiyet ve hükümdarlık anlayışında da kendini göstermiştir. Eski Türk siyasal geleneğinin karakteristiği üç ana madde olarak gösterilebilir. Birincisi, Eski Türk siyasal geleneğinde hakimiyet ilahi kökenlidir. İkincisi, bu hakimiyet cihan hakimiyetini kapsayacak bir hedefe yöneliktir. Üçüncüsü, töre denen, tarihten tevarüs ederek gelen ve eski gelenekleri kapsayan örfe dayalıdır. Osmanlı hakimiyet ve yönetim anlayışı içerisinde bu üç özellik de formel değişikliklere uğramakla beraber yerini almıştır. Hakimiyetin ilahi kökenli oluşu Osmanlı'da *"Zıllullah fi'l-âlem"* Allah'ın yeryüzündeki gölgesi biçiminde, İslami terminoloji ile formüleştirilerek karşımıza çıkmıştır. Cihan hakimiyeti anlayışı Osmanlı Devleti'nde *"Kızıl Elma"* olarak sembolleştirilmiştir. Töre koyma yetkisine gelince, Eski Türk siyasal geleneğinin bu en mühim unsuru Osmanlı Devleti'nde özellikle Fatih Sultan Mehmed ile gerçek manasını bulan örfi hukukun temelini teşkil etmiştir³.

Eski Türklerdeki hakimiyet anlayışını biraz daha açacak olursak; hükümdara Tanrı tarafından *"kut"* verildiği ve yeryüzündeki insanlara yönetici olarak seçildiği inancı hakimdi. Halkın hükümdara karşı itaatkar olması karşılığında hükümdarın da adaletle onlara muamele etmesi töre gereği idi⁴. Bilge Kağan *"Tanrı irade ettiği için tahta oturdum; dört yandaki milletleri nizama soktum"* derken hakimiyetin ilahi kökenli oluşunu⁵ ortaya koyarak *"kut"* ve *"hükümdarlık"* arasındaki bağlantıyı ifade etmiştir. Orta Asya menşeli bu anlayış Türklerin İslamlaşması ile birlikte ortadan kalkmamış yukarıda ifade ettiğimiz gibi muhteviyatını koruyarak sadece ifade ediliş biçimini değiştirmiştir. Tanrı tarafından *"kut"* verilen değil *"Allah'ın yeryüzündeki gölgesi"* olarak anılmıştır.

Orta Asya'da Türk töresi, kağan dahil olmak üzere tüm toplumu bağlayıcı hukuk kurallarıydı. Törenin eşitlik ve adalet çerçevesinde uygulanması başta bulunan kağan'ın en önemli vazifesiydi. Bu şekilde kağan hem iktidarını sağlamlaştırmış hem de devletin devamlılığını sağlamış olurdu. Kağanların her daim töreye uygun davranması halkına

³ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, 2. Baskı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 75-76.

⁴ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, 2. Baskı (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 609-610.

⁵ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi Tarihi*, 26. Basım (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 115.

karşı almış olduğu sorumluluğu göstermesi açısından oldukça mühimdi⁶. Osmanlı Devleti'nde örfi hukukun temelleri Orta Asya'dan gelen bu geleneğin devamı niteliğindedir. Padişahlar halkı eşitlik ve adalet çerçevesinde yönetmeye gayret göstermiş ve bu gayreti yönetim anlayışlarının mihenk taşı yapmışlardır.

Türkler İslamiyet'e girince cihan hakimiyeti ve dünya nizamı davalarını da orada bulmuşlardı. Türklerin dünya nizamı ve hakimiyet davaları eski gelenekleri ve yeni İslam din ve medeniyetinin getirdikleri ile bütünleşerek mensup oldukları devirlerde hüküm sürmeye devam etmiş ve zirve noktasına ulaşmıştır⁷. İslamiyet'in kabulü Orta Asya'dan tevarüs ettirilen gelenekleri söndürmemiş aksine yeni bir şuur ile alevlendirmiştir. Hükümdarın adaletli olması ve töreye uygun hareket etmesi zorunluluğu, daha sonra Osmanlı yönetim sisteminde nizam-ı âlem ve daire-i adalet kavramıyla tam manasını bulup zirveye giden süreci tamamlamıştır.

Osmanlı yönetim sistemi içerisinde padişahın merkezi rolü büyük oranda kendisini "*nizam-ı âlem*" kavramıyla göstermektedir. Çünkü kamu düzenini sağlayacak olan otorite, hükümdardır. Nizam-ı âlem kavramıyla bağlantılı olan bir diğer kavram "*daire-i adalet*", devlet düzeninde muvazenenin temel prensipler çerçevesine bağlı kalınarak sağlanması manasına gelir. Meseleyi biraz daha netleştirebilmek adına bu kavramlardan söz etmekte yarar var, çünkü Osmanlı yönetim sistemini tam manasıyla anlayabilmek için bu kavramları anlamak gerekiyor. Terim olarak dünyanın düzeni manasına gelen nizam-ı âlem kavramıyla Osmanlılar esas itibariyle kamusal düzeni kastetmektedir⁸. Fatih dönemi yazarlarından Tursun Bey bu kavrama dikkat çekerek, devlet ve saltanatı (dolayısıyla padişahın varlığını) nizam-ı âlem için anlamlı bulur⁹.

Devlet-i ebed müddet kavramı, bir taraftan güç ve zaferi simgelerken öbür yandan siyasi yapının devamlılığının da bir işaretiydi¹⁰. Bu kavramdan neşet eden ve Osmanlı resmi ideolojisi için mühim olan nizam-ı âlem tabiri devletin sürekliliği açısından çok önemliydi. Osmanlı devleti'nin temel fonksiyonu, nizam-ı âlemi, yani tebaasının bütün

⁶ Aybars Pamir, "Orta Asya Türk Hukukunda 'Töre' Kavramı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 58/2, (2009): 360.

⁷ Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi Tarihi*, 196.

⁸ Öz, "Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler", 29.

⁹ Tahsin Görgün, "Osmanlı'da Nizam-ı Âlem Fikri ve Kaynakları Üzerine Bazı Notlar", *İslami Araştırmalar Dergisi* 13/2 (2000): 182.

¹⁰ Davutoğlu, "Devlet", 9: 235.

kesimlerinin adalet içerisinde yönetilmesini ve uyum içerisinde yaşamasını sağlamaktı¹¹. Nizam-ı âlem ancak adaletle mümkündü. Klasik İslam siyasal felsefesinin yansıması olan daire-i adalet kavramı işte tam da bu noktada devreye girmiştir. Adalet olursa mülk ayakta durur, bunun zıddı ise zulümdür. Adalet dairesinin birbiriyle ilintili temel kavramlarını şöyle ifade etmek gerekir: Mülk-Asker-Hazine-Reaya-Adalet¹². Asker mülkle kaimdir, mülk için ise hazine gereklidir. Hazineyi sağlayacak temel unsur ise reyadır. Reaya şayet adaletle yönetilirse müreffeh bir topluma ulaşılır. Padişah bu kurguyu sağlam bir şekilde yapıp muhafaza ederse nizam-ı âlemi tesis etmiş olur.

Osmanlı yönetim anlayışına etki eden bir unsur da Bizans'tı. Bizans siyasal geleneğinin Osmanlı Devlet kurumları ve yönetimi üzerindeki etkisi her ne kadar tartışmalara yol açsada tesir göstermiştir. Kurumsal alanda Bizans etkileri çok büyük olmamakla birlikte, belli ölçüde mevcuttu. Mesela tımar sisteminin oluşmasında, saray teşkilatı yapılanmasında, iktidar ve hakimiyet anlayışında, ulemayı dini bir bürokrasi sınıfı haline dönüştürüp, dinin merkezi yönetimin kontrolü altında tutulmasında Bizans'ın etkisi olduğu genellikle kabul gören bir yaklaşım olmuştur. Bu etkileşimin en önemlisi, Fatih Sultan Mehmed ile başlayan ve Kanuni Sultan Süleyman ile zirveye ulaşan klasik Osmanlı padişahı profilinin imparator kavramına dönüşmesi ve mutlak merkezi otoritenin tesisinde görülen etkidir¹³.

Yönetimsel anlamda Osmanlı padişahı devletin mutlak hâkimi ve sembolü sıfatıyla yasama, yürütme ve yargıya ait her türlü yetkiyi şahsında toplamıştı. İdari, askeri, mali ve hukuki her konuda söz sahibi idi. Ancak bu yetkiler onun her istediğini yapabileceği anlamına gelmezdi. Padişahın otoritesini sınırlayan şer'î ve örfî birçok hususlar vardı. Kanun ve nizamlara, örf, adet ve geleneklere uymak zorundaydı. Bir işe karar verirken üst seviyedeki devlet adamlarına, ordu komutanlarına ve şeyhülislama danışır, görüşlerini alırdı. Devlet adamlarının çoğunluğu tarafından benimsenmeyen bir görüşün uygulanması hayli zordu¹⁴. Yönetimde veziriazam ve diğer vezirler padişahın birinci derecede yardımcılarıydı. İdarede bütün yetki hükümdarın ve dolayısıyla onu temsil

¹¹ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, 84.

¹² Öz, "Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler", 30.

¹³ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, 78.

¹⁴ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, 11. Baskı (İsparta: Fakülte Kitabevi, 2015), 29.

eden divanın elindeydi. Devlet meseleleri bu divanda görüşülür ve alınan kararlar padişahın onayına sunulurdu¹⁵.

Osmanlı Devleti yönetim sistemi içerisinde padişahların yanında şehzadelerin de önemli rolleri vardı. Şehzadelerin hükümdar adayı olmaları dolayısıyla takriben on beş yaşına geldiklerinde, devletin önemli merkezlerinden bir sancağa gönderilerek burada devlet yönetiminde tecrübe kazanmaları ve zamanı gelip tahta oturduklarında devlet yönetiminde zorlanmamaları düşünülürdü¹⁶. Sancakbeyi olarak devlet yönetimine katkıda bulunan şehzadeler bir bakıma bu tecrübe ile donanarak kendilerini tahta hazırlamaktaydı.

Osmanlı yönetim anlayışı yukarıda değindiğimiz gibi temelde Orta Asya menşelidir. Orta Asya'dan Batı'ya doğru göç eden Türklerin Hint-İran Siyasal İslam geleneklerinden ve Bizans'ın çeşitli kurumlarından etkilenerek Osmanlı Devleti'ne özgü kendi yönetim anlayışlarını inşa etmişlerdir. Osmanlılar tarihten tevarüs ettirilen temel prensiplere önemli ölçüde bağlı kalarak farklı gelenekleri aynı potada harmanlamış ve kendi yorumlarını da ilave ederek altı asır boyunca çeşitli değişimlerle siyasi yapısını sürdürmüştür. Şehzadelerin 17. yüzyıla kadar sancaktan katılmış oldukları bu yönetim sistemi onların da devlet merkezinde ki hem hiyerarşik yönetimi bölüşmelerini hem de yeteneklerini kanıtlama fırsatını elde etmelerini sağlamıştır.

1.1. Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu

1.1.1. Tarihsel Arka Plan

Farsça şeh (hükümdar) ve zade (oğul) sözcüklerinden meydana gelen “Şehzade”, hükümdar oğlunu ya da bunların ailesinden gelen erkek çocukları ifade eder. Şehzadelerin doğumu, eğitime başlaması, evlenmesi, yönetimde görev alması ve veliaht olarak gösterilmesi belli mertebelere göre düzenlenmiştir. Türk devletlerinde

¹⁵ Yusuf Halaçoğlu, “Klasik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002) 9:796-797.

¹⁶ Haldun Eroğlu, “Klasik Dönem Osmanlı Şehzadelik Kurumuna Dair Bazı Görüşler”, *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002) 9:856.

şehzadeler, küçük yaştan itibaren yönetim, savaş teknikleri vb. hususlarda eğitilmişlerdir¹⁷.

Eski Türk devletlerinde kesin olmamakla birlikte veliaht gösterme adeti vardı. Tahta her zaman büyük oğul çıkacak diye bir kural yoktu. Asıl olan liyakat yani devlet yönetme becerisi, iktidarı elde tutacak güç ve Tanrı tarafından tahta çıkacak kişiye “kut” (bir bakıma talih) verilmiş olmasıydı. Ancak bu durumda tahta çıkmak öyle kolay olmuyordu. Verilen mücadele neticesinde devlet bölünme tehdidi ile karşılaşılıyor ve bazen bu mücadelenin neticesinde devlet parçalanıyordu¹⁸. İleride Osmanlı şehzadelerinin mücadelelerinde örneklerini sıkça göreceğimiz üzere taht, kurban verilmeden kolayca kazanılamıyordu.

Osmanlının selefi olan Selçuklularda, şehzadeler hanedanın en mühim üyelerindendi¹⁹. Devlet, başta bulunan ailenin ortak malı sayıldığı için aile üyeleri arasında paylaştırılırdı. Şehzadeler memleketin muhtelif yerlerine vali olarak gönderilir, geniş arazilere ve mülklere sahip olurlardı²⁰. Melik sıfatıyla eyaletlere gönderilen şehzadelerin kendilerini yetiştirebilmeleri ve işlerini idare edebilmeleri için onlara birer Atabey tayin ediliyordu²¹. Atabey tabiri Selçuklular’da ilk olarak Nizamü’l-Mülk’e verilmişti. Alp Arslan onu, oğlu Melikşah’a Atabey tayin etmişti²². Büyük Selçuklularda olduğu gibi Anadolu Selçuklularında da şehzadeler küçük yaştan itibaren devlet işlerini öğrenmeleri amacıyla Atabey veya Lala ismi verilen güvenilir devlet adamlarının nezaretinde bir eyalet veya vilayete gönderilirdi²³.

Sultanlar atabeyleri, bir bakıma şehzadeler üzerinde kontrol sağlayabilmek adına tecrübeli ve güvenilir görevliler arasından seçerlerdi²⁴. Fakat Atabeyler siyasi nüfuz kazanmak adına şehzadeler ile kızlarını evlendirebilir yahut şehzadelerin dul kalmış

¹⁷ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Şehzade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38:478-479.

¹⁸ Haldun Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu* (Ankara, Akçağ Yayınları, 2004), 28.

¹⁹ Mehmet Altay Köymen, “Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilatı ve Hayatı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 4/6 (1966): 71.

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, 4. Baskı (Ankara: TTK Yayınları, 1988), 19.

²¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 8. Baskı (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003), 310.

²² İsmail Hakkı Mercan, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, 2. Baskı (Ankara: Berikan Yayınları, 2013), 60.

²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, 78-79.

²⁴ Coşkun Alptekin, “Atabeg”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4:39.

anneleriyle evlenebilirlerdi²⁵. Şehzadelerin yetişmeleri konusunda atabeyler her ne kadar faydalı olmuşlarsa da şehzadeleri sultanlığa getirme vaatleri veya kendi hakimiyetlerini genişletmeye yönelik kışkırtmaları ve bu sayede kendi mevkilerini yükseltme maksadıyla sebep oldukları sarsıntılar dolayısıyla da o derece zararlı olmuşlardı²⁶.

Selçuklu sultanı Eski Türk geleneğinde olduğu gibi büyük veya küçük ayırt etmeksizin oğullarından birini veliaht seçebiliyordu²⁷. Veliaht göstermenin belirli bir kaidesi yoktu. Bu tamamen sultanın isteğine kalmış bir durumdu. Nitekim Sultan Alp Arslan oğlu Melikşah'ı tahta çıktıktan sadece iki yıl sonra veliaht ilan etmiştir. Harezm ve Kıpçak seferine çıktığı esnada (1066), yolda konakladıklarında, Alp Arslan, ümeradan oğlunun kendisinden sonra sultan olarak tanınacağına dair yemin almıştı. Ardından Melikşah'ı bir ata bindirerek kendisi yaya olarak önünde yürümüş ve oğluna itaatte kendisinin en başta geldiğini devlet adamlarına çarpıcı bir örnek göstermişti²⁸.

1.1.2. Osmanlı Şehzadesi

Osmanlı Hanedanında da erkek çocuk tahtın varisi olması hasebiyle oldukça önemlidir. Padişahın birçok cariyesinin olması bu açıdan değerlendirilmelidir²⁹. Leslie Peirce *“Osmanlı İmparatorluğu’nun tebaası yaşayan bir aileye sadakat gösteriyordu. İmparatorluğun tarihi hanedanın tarihiydi, birinin yaşamı diğerininkiyle eşbitimliydi. Al-i Osman’ın soyu tükenmiş ya da devrilmiş olsa, ortaya yeni bir devlet çıkardı”* ³⁰ derken hanedan için soyun devamının her şeyden daha önemli olduğunu, hanedan olmazsa devletin hiçbir manasının kalmayacağını açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla şehzadelerin doğumu sadece baba olmakla sınırlı bir şey değildi aynı zamanda şehzade babası olmak hanedanın devamını sağlamasından ötürü padişaha veya şehzadeye siyasi bir hüviyet kazandırıyordu³¹.

²⁵ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 38.

²⁶ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, 310.

²⁷ Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, 611.

²⁸ Köymen, “Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilatı ve Hayatı”, 72.

²⁹ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 75.

³⁰ Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun – Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, 7. Baskı, trc. Ayşe Berktaş (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016), 18.

³¹ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 76.

14. yüzyılın sonlarıyla 15. yüzyılda diğer Anadolu Beylikleri'nde de görüldüğü üzere çelebi unvanıyla anılan şehzadeler, bir sancağa tayin edilir ve bu suretle sarayda öğrendikleri teorik eğitimi pratik eğitime dökerek tecrübe kazanmaları sağlanırdı. Gönderildikleri sancaklarda kendilerine yardımcı olmak ve yetiştirmek üzere lala ismi verilen tecrübeli bir devlet adamı yanlarında bulunurdu³². Geleceğin padişahı gözüyle bakılan şehzadenin eğitimi lalas ve annesinin elinde şekillenmekteydi. Lala şehzadenin yükselmesi noktasında mühim bir çaba sarf ediyordu. Eğitim verdiği şehzade tahta çıktığında onun da daha yüksek mevkilere gelmesinin önü açılmaktaydı.

Şehzadelerin sancağa gönderilmesinin birinci nedeni elbette devlet tecrübesi kazanmaları olarak belirtilir. Ancak şehzadelerin sancağa gönderilişlerinin yegane sebebi bu değildir. Şehzadelerin sancağa gönderilmesinin bir de ekonomik nedeni olması muhtemeldir. Şehzadeler sancağa gitmeden önce masrafları hazine tarafından karşılanıyordu. Büyük miktarları bulan bu masraflar hazine için bir yükü. Dolayısıyla Osmanlı şehzadelerinin sancağa çıkmaları, onların bilgi ve yeteneklerini geliştirip iyi bir devlet adamı olmalarının yanında aynı zamanda bu masrafların yükünün devlet hazinesi üzerinden kaldırılması da tasarlanmış olabilir. Çünkü sancağa çıkan şehzadenin görevde bulunduğu sancağın bütün gelirlerine sahip olduğu bilinmektedir³³.

1.2. Şehzadelerin Saray ve Sancak Hayatları

1.2.1. Şehzadelerin Doğumları

Osmanlı hanedanında Padişahların haseki, ikbal ve odalıklarından yahut şehzadelerin cariyelerle birlikteliklerinden hangisinden doğarsa doğsun erkek çocuk şehzade olarak anılmaktaydı³⁴. Annelerinin statülerine bakılmaksızın şehzadeler eşit haklara sahipti aralarında herhangi bir fark yoktu. Hepsi şehzadeliliğin nimetlerinden aynı ölçüde faydalanma hakkına sahipti. Ve yine hepsi eşit oranda tahta varis oldukları gibi ölüme de aynı müsavilikte varisti. Şehzadelerin doğumları sarayda büyük bir sevinçle karşılanmaktaydı. Yeni doğan şehzadelerin hizmetine usta denilen yirmi kadar cariyeye

³² Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı* (Ankara: TTK Yayınları, 1991), 4.

³³ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 90-91.

³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 3. Baskı (Ankara: TTK Yayınları, 1988), 107.

tahsis edilir, şehzadenin annesi de bizzat bakımına nezaret ederdi³⁵. Bir yaşında sütten kesilen şehzadeye bir hizmetli topluluğu tayin edilirdi. Ağa adı verilen üç kişi has odalıklardandı; içlerinde en yaşlısı şehzadenin baş mürebbisi olup Başlala derlerdi³⁶.

Yeni doğan hanedanın erkek üyeleri, hükümdar veya şehzade olsun babaları için bu mühim bir gelişmeydi. Padişah veya şehzade için bu durum sadece baba olmakla sınırlı kalmıyor, baba olmanın yanı sıra soyunun ve hanedanının devamını sağlayacak bir şehzade ona siyasi bir görünürlük ve güç sağlıyordu³⁷. Şehzadenin doğumunun soyun devamının yanında aynı zamanda siyasi bir anlam kazanması, onların doğumunun sevinç gösterileriyle karşılanmasının temel izahı olabilir. Şehzadelerin doğumunun bir başka yönü de onları doğuran validelerinin pek çoğunun cariyeye olmasına rağmen bir şehzade doğurdukları andan itibaren sarayda “sultan” sıfatı kazanarak statülerinin artmasına ve güç kazanmalarına da vesile oluyordu. (Örneğin; Hürrem Sultan ve Kösem Sultan).

17. yüzyıldan örnek veren Uzunçarşılı, şehzadelerin doğumunun nasıl karşılandığını teşrifatin nasıl düzenlendiğini belgeler ışığında anlatır. Devlet ileri gelenlerinin belirli bir sıralama dahilinde tebriklerini sunmak için padişahın huzuruna çıkmaları ve tebriğin ardından kendilerine kürk ve hilat hediye edilmesi usul gereği idi. Doğum münasebetiyle padişah tarafından veziriazam ve diğer devlet erkanına lohusa şerbetleri gönderilir ve bunların eşleri saraya davet edilirdi. Şehzade veya sultanın doğması toplar atılarak tüm reayaya duyurulduğu gibi fermanlarla taşrada da ilan edilirdi. Taşrada sicil defterlerine kaydedilen bu mutlu olay şenlikler eşliğinde kutlanırdı. Atılan topların adedi ve şenliğin ne kadar süreceği doğan çocuğun şehzade veya sultan oluşuna ve padişahın ilk çocuğu olup olmamasına göre değişim gösterirdi. Eğer padişahın ilk oğlu doğduysa şenlikler daha uzun sürer diğer oğullarında süre kısaldı.

II. Osman’ın ilk oğlu doğduğu vakit yedi gün yedi gece eğlence tertip edilmişti. IV. Mehmed’in 1663 yılında Mustafa isimindeki büyük oğlu doğduğu zaman o da yedi gün yedi gece ve 1673’te ikinci oğlu Ahmed doğduğunda üç gün üç gece şenlikler tertip ettirmişti. 1705’te III. Ahmed’in Mehmed adındaki büyük oğlu dünyaya gelince ilk

³⁵ Haldun Eroğlu, “Şehzade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38:480.

³⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 110.

³⁷ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 76.

şehzadesi olması dolayısıyla on gün on gece memlekette şenlik ve donanma yapılmıştı. Yine III. Ahmed'in aynı sene doğan oğlu İsa için beş gün beş gece ve 1707'de dünyaya gelen oğlu şehzade Selim için üç gün üç gece eğlence düzenlenmişti³⁸. Devlet erkanının ve reayanın şenliklere dahil edilerek bir bakıma Osmanlı debdebesi ve gücü ile tanıştırılması onların da aynı oranda doğan şehzadeye önem atfetmesi açısından önemliydi.

Padişahların şehzade sahibi olmasına verilen önem bakımından değerli olan bu örnekler bize şehzadenin değerini tekrardan göstermesi açısından da mühimdir. Bir şehzade veya birkaç şehzade sahibi olmasıyla padişahın soyunun teminat altına alındığı ortadadır. İlaveten şehzadelerin doğumları babalarına siyasi bir güç ve hüviyet kazandırdığı gibi annelerine de statü kazandırmaktaydı. Şehzade annesi dolayısıyla sultan olan kadınlar gücün peşine düşmekteydi. Saltanatın büyümlü güzelliğine kapılıp güçlerine güç katmak ve geleceğin Valide Sultanı olabilmek için siyasi bağlar kuruyor, iç ve dış ittifaklar sağlıyor, hayır işlerinde ön plana çıkmak için adeta yarışıyorlardı.

1.2.2. Şehzadelerin Sünnet Düğünleri (Sur-ı Hümayun)

Osmanlı şehzadeleri için düzenlenen sünnet düğünleri aylar öncesinden bütün eyaletlere duyurulur ve düğünde bulunmak üzere ileri gelen valiler ve vezirler davet edilirdi³⁹. Hazırlıkları önceden başlayan ve ülke genelinin haberdar edildiği şehzadelerin erkeklığe geçiş ritüeli olarak kabul edilen sünnet düğününün süresi belirli değildi. Bazen on on beş gün bazen de daha uzun sürdüğü görülmüştü⁴⁰. Mesela, Fatih Sultan Mehmed'in oğulları Bayezid ve Mustafa için 1457 senesinde tertip ettirdiği sünnet düğünü bir ay sürmüştü. III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed için tertip ettirdiği sünnet düğünü iki ay kadar sürmüştü⁴¹. Şehzadelerin sünnet düğünleri için tertip ettirilen bu şölenler aynı zamanda hem devletin her kademesinden kişilere hem de yabancı devletlerden gelen elçilere karşı hanedanın gücünün sergilendiği bir araç görünümündeydi.

I. Murat Hüdavendigâr oğulları Bayezid, Yakup ve Savcı için sur-ı hümayun tertip ettirmiş, hazırlıklar büyük bir özenle gerçekleştirilmişti. Hoca Sadettin Tacü't

³⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 108.

³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 111.

⁴⁰ Funda Acar, "Osmanlıda Padişah Oğulları ve Kızlarının Eşitlendiği Alan: Teşrifat", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/27 (2015): 195

⁴¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 111.

Tevarih'te düğün hazırlıklarının saltanata sadık kişilerce yapıldığını ifade eder. Padişahın da kapı halkı ve askerle birlikte bu cemiyette hazır bulunduğunu söylerken kısa bir şiir ekler. Şiirde padişahın sunduğu armağanlardan söz ederken bunun fazlalığına da vurgu yapar. Padişahın meclisinde devamlı böyle bir tutum sergilenirse hazinesinin bir gün içinde boşalacağını söylemesi bize sünnet düğünlerine verilen önemin yeri geldiğinde fahiş düzeyde masrafları göze almaya da yol açtığını gösterir. Zaman zaman sur-ı hümayunlarda yapılan bu harcamalar Hoca Sadettin'in yorumu gibi eleştiri oklarına hedef olmuştur. *Nazm:*

Cihan hakimi, ülkeler sahibi sultan

Devletin parlak yıldızı o, bahtı civan

Giyim kuşam, altın, mücevherler sayısız

Armağan etti herkese hadsiz hesapsız

Şahın meclisinde olunca tutum böyle

Boşalır hazinesi bilinsin bir günde⁴².

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları Şehzade Mustafa, Şehzade Mehmed ve Şehzade Selim için tertip ettirdiği 18 gün süren sünnet şöleni tüm ihtişamıyla Peçevi Tarihi'nde yer bulur; “*At meydanı üzerinde bulunan mehterhanede saadetli padişah için uygun bir yer ayrıldı ve buraya çok güzel bir köşk kuruldu. Vezirler ve devlet büyükleri için yüksek otağlar, baştan başa bezenmiş, ipek kumaşlardan gölgelikler dikildi. İkinci Vezir Ayas Paşa, Üçüncü Vezir Kasım Paşa, Rumeli Beylerbeyi ve öteki divan üyeleri sabah erkenden padişah divanına toplandılar... Sonra padişah ata binerek hep birlikte gösterişli bir alayla düğün yerine doğru yola koyuldular... Padişah tahtın önünde atından indiği zaman, çavuşların alkış ve övgü sesleri göklere yükseldi. Vezirler, Komutanlar, kutlamak için el öpüp hepsi yerli yerine dizildiler ve bu sırada kendilerine armağanlar verildi. Ayın 14. günü ulema sınıfından olanlara şölen verildi. Yeniçerilere de ayrı bir günde parlak bir şölen düzenlendi. Ayın 14. günü divan üyeleri Eskişaray'a*

⁴² Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih I*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 131.

vardılar; şehzadeleri saygı ve ikramlarla atlara bindirerek Atmeydanına götürdüler. Ayın 18. günü şehzadeler İbrahim Paşa sarayının salonunda sünnet oldular⁴³. ”

Sünnet düğünlerini belki de zirveye taşıyan bir örnek; 1582 yılında İstanbul’da gerçekleşmiştir. 52 gün ve 52 gece süren III. Murad’ın oğlu Şehzade Mehmed için tertip ettirdiği sur-ı hümayun dillere destan bir şenliğe sahne olmuştur⁴⁴. Şehzade Mehmed’in sünnet düğünü devrin tarihçileri tarafından ilgiye mazhar olmuş ve bu sünnet düğünü için eserlerinde geniş yer ayırmışlardır. Bunun yanısıra sünnet cemiyeti yabancı konuk ve elçiler tarafından da büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Sünnet şölenini konu alan pek çok edebi eser ortaya çıkmıştır⁴⁵. Hazırlıkları bir yıl süren şenlik yeni bir edebi türün “*Surname*”lerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. İlk örnekleri III. Murad’ın oğlu şehzade Mehmed için İntizami ve Gelibolulu Mustafa Ali tarafından yazılmıştır⁴⁶. İstanbul halkının şahitlik ettiği, yanı sıra birçok yabancı elçilerin katıldığı, şehir esnafının çoğunun, dini grupların, çeşitli hüner sahiplerinin, sivil ve askeri grupların da yer aldığı şenlikte her meslek grubundan insanlar adeta yaşamlarını sergilemişlerdi. Davetlilere ve halka her gün ziyafetler verilmiş, Padişah altın ve para dağıtarak fakirlere ihsanda bulunmuştu. Şehzadesi ile birlikte pek çok fakir ailenin çocuğunu da sünnet ettirip onlara hediyeler vermişti.⁴⁷

Bir diğer örnek, IV. Mehmed’in 1675’te oğulları Mustafa ve Ahmed’in sünnet düğünüdür. IV. Mehmed’in Edirne’de düzenlediği düğün için yarım ay şeklinde çadırlar kurulmuştur. İki tane de köşk kurulup bunlardan biri padişah diğeri şehzade Mustafa için hazırlanmıştır⁴⁸. On beş gün geceli gündüzlü süren sur-ı hümayunda her sınıf erbabı sanatlarını göstererek padişahın huzurundan geçmişlerdir. Bu düğünlerde hokkabaz, canbaz, perendebaz, hayal-i zıl denilen Karagöz, at koşuları, fişek oyunları, yağlı direk,

⁴³ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, haz: Bekir Sıtkı Baykal (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), 115-116

⁴⁴ Nurhan Atasoy, *1582 Surname-i Hümayun Düğün Kitabı* (İstanbul: Koçbank Yayını, 1997), 8.

⁴⁵ Gülsüm Ezgi Korkmaz, *Surnamelerde 1582 Şenliği* (Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2004), 1-2.

⁴⁶ Hatice Aynur, “Surname”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37:565.

⁴⁷ Atasoy, *1582 Surname-i Hümayun Düğün Kitabı*, 8, 22.

⁴⁸ Metin And, *Kırk Gün Kırk Gece Eski Donanma ve Şenliklerde Seyirlik Oyunları* (İstanbul: Taç Yayınları, 1959), 18.

göğüs üzerinde örsle nal yapmak gibi hüneler gösterilirdi; şekerçilerin yaptıkları bahçe ve hayvan resimlerini gösteren tepsiler bilhassa 16. yüzyılda meşhurdu⁴⁹.

Sünnet düğünlerine yabancı elçilerin davet edilmesi ve hatta orada bulunmaları için ısrar edilmesi onların Osmanlı Devleti'nin güç ve ihtişamını, debdebe ve zenginliğini görmeleri açısından önemlidir. Ortaya konulan çeşitli eğlence ve gösterilerle düşmanın gözü korkutulduğu gibi Osmanlı reayasına da güven ve huzur mesajı vermesi de kayda değerdir. Halk, bu sünnet düğünleri vasıtasıyla padişahı, valide sultanı, şehzadeleri ve devletin çeşitli kademelerinden kişileri görme şansını yakalayıp, kendilerine verilen inam ve yaşımlarla eğlencelerden istifade edebilirdi.

1.2.3. Şehzadelerin Eğitimleri

Osmanlı müesseseleri büyük oranda kendinden önceki Türk-İslam devletlerinin mirasını devraldığından iyi bir hükümdarda bulunması gereken özellikler ve şehzadelerin yetiştirilmesi meselesi de bu miras üzerine bina edilmişti. Şehzadenin eğitimi ideal hükümdar portresini çizmeliydi⁵⁰. Şehzadelerin aldıkları eğitimin birincisi, sancağa çıkmadan önceki yani sarayda aldıkları teorik eğitim, ikincisi ise sancağa çıkmaları ile başlayan pratik eğitim olmak üzere iki kısmından oluşmaktaydı⁵¹. Osmanlı şehzadeleri doğdukları andan itibaren, valide sultanla birlikte, onun gözetimi altında çok sayıda görevli tarafından bakılmakta ve geleceğin hükümdar adayı olarak yetiştirilmekteydi. Beş altı yaşlarında törenle okumaya başlayan şehzadelere birer hoca tayin edilirdi⁵². Hocaları tarafından başlatılan dersler şehzadeler belirli bir yaşa gelene kadar devam ederdi. Tahsil ile birlikte şehzadeler at binmek, ok atmak, avlanmak, gürz kullanmak gibi askeri eğitimler de almaktaydı⁵³.

Şehzadeler yukarıda değindiğimiz binicilik ve dövüş sanatları eğitimlerini sarayın üçüncü avlusunda iç oğlanlarla birlikte almaktaydı. İç oğlanların aldıkları eğitimler okuma yazma, Arapça ve Farsça, İslami bilgiler, askerlik, yönetim usulleri ve hukuku, musiki, şiir gibi alanları kapsamaktaydı. Şehzadeler bunların dışında farklı ilim dallarında da kendilerini yetiştirmekteydi. Şehzadelerin eğitimlerinde en mühim unsur

⁴⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 111,112.

⁵⁰ Cevdet Kırpık, *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), 31.

⁵¹ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 81.

⁵² Kırpık, *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*, 37.

⁵³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 113.

olan şehzade hocaları bunun karşılığını maddi ve manevi olarak görmekteydi. Her şeyden önce şehzade hocası olması sıfatıyla itibar kazanıyordu. Öğrencisi olan şehzade talih yüzüne güler padişah olursa hocasına kendi oğullarını da yetiştirmesi için vazife verebildiği gibi, kendi yanında bir görev vererek hocasının bilgi ve tecrübesinden faydalanmaya devam edebilirdi⁵⁴. Şehzade hocaları ulema sınıfındandı ve askeri sıfatı olmayan kişilerdi. Onlar yalnızca dini ve kültürel eğitimden sorumlu olup askeri eğitime karışmazlardı. Askeri ve idari manada eğitim lalaların sorumluluğundaydı⁵⁵.

Lala, uygulamalı idari ve askeri eğitimini almak için sancağa çıkarılan şehzadenin yanında yer alan kalabalık maiyetin idari sorumlusuydu. Lalanın sancak yönetiminden ve eğitiminden vazifeli olduğu şehzadenin üzerindeki tesiri, o şehzadenin yaşı, kişisel özellikleri ve düşünce tarzına göre değişiklik arz ederdi. Şehzadeyi her bakımdan iyi yetiştirmeye çalışan Lala kendi geleceği ile şehzadeninki arasında bir bağ kurardı. Çünkü genelde padişah olup tahta cülus eden şehzade lalasını da vezirliğe yahut veziriazamlığa kadar terfi ettirirdi. Padişah, lala vasıtasıyla sancaktaki bilgileri temin eder, şehzadenin yapıp ettiklerinden haberdar olurdu. Böylece şehzade üzerinde görünmez bir takip mekanizması geliştirilmişti⁵⁶.

Şehzadelerin sancağa çıkmasının ortadan kalktığı dönemlerde ideal hükümdar yetiştirmenin temel dayanağı olan sancak eğitiminden yani teorik değil pratik eğitim kısmından mahrum kalan şehzadeler ömürlerini, kafes hayatı olarak adlandırılan saray içerisindeki şimşirlik denen kısımda geçirmeye başlamalarından itibaren teorik eğitimlerinin de çok daha sınırlı olduğu söylenebilir. Özellikle kardeş katli uygulamasının ortadan kalkmasıyla birlikte şehzadelerin daha sıkı bir denetim altına alınması, sosyal alanlarının sınırlandırılması irtibat halinde olduğu insanlarla temasının kesilmesi ve hayatlarının önemli bir kısmını şimşirlikte geçirmiş olmaları eğitimlerinin yetersiz kalmasına yol açmıştır. Özellikle tecrübeye dayanan eğitimden mahrum kalmaları ideal hükümdar figürünün ortadan kalkmasına sebep olmuştur.

⁵⁴ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 81, 82, 85.

⁵⁵ Kenan Ziya Taş, *Osmanlılarda Lalalık Kurumu*, 2. Baskı (Ankara: Berikan Yayınevi, 2014), 25.

⁵⁶ Kırpık, *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*, 43,44.

1.2.4. Şehzadelerin Evlilikleri

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında şehzadeler ileri gelen Türk Beylerinin kızlarıyla ya da Bizans'ın önde gelen ailelerinin kızlarıyla evleniyorlardı.⁵⁷ Gerçekleşen bu evliliklerden, Germiyanoglu Beyi Süleymanşah, Karamanoğulları ve Osmanogulları arasında kalmış bu endişe ile kızını I. Murad'ın oğlu Şehzade Bayezid'e vermek istemiş ve çeyiz olarak da baş şehri olan Kütahya ile birlikte Tavşanlı, Emet, Simav, Gediz'i terk edeceğini söylemiştir. Süleymanşah'ın bu teklifi Murad Hüdavendigar tarafından kabul edilmiş ve izdivaç gerçekleştirilmiştir⁵⁸. Düğünün uzun bir süre devam ettiği ve zengin fakir herkesin doyurulduğu, pek çok altın ve gümüş para dağıtıldığı bilgisi Aşıkpaşazade tarafından aktarılmaktadır⁵⁹.

Siyasi evliliklere bir örnek de; Yıldırım Bayezid'in yardımıyla amcasının oğlu Sadaka'yı tahttan indirerek beyliğin başına geçen Nasirüddin Mehmed Bey, Osmanlılarla dostluk münasebeti kurma amacını taşıyordu. Osmanlı Devleti de Timur felaketinden sonra I. Bayezid'in oğulları arasında yaşanan taht mücadelesine sahne olmaktaydı. Bu mücadele esnasında Çelebi Mehmed'e yardımcı olan Nasirüddin Mehmed Bey, Çelebi Mehmed'in, 'kardeşi İsa Bey'i yenmesini tebrik etmek için elçilik heyeti göndermiş ve dostluğu tam anlamıyla pekiştirmek için kızını Çelebi Mehmed'e vermiştir⁶⁰.

Osmanlı Devleti yabancı hanedanlarla da akrabalık bağı kurmuştur. 14. ve 15. yüzyılda yapılan bu evlilikler düşman devletlerin tehditlerine karşı durabilmek için bir stratejidir esasında. Çünkü evlilik bağı ile birbirine bağlanan bu hanedanlar ileride düşman sıfatından çıkıp iyi birer müttefik olabilirlerdi. Osmanlıların bu stratejiyi düstur edinerek gerçekleştirdiği evlilikler Hristiyan Bizans, Sırp ve Bulgar hanedanları ile olmuştur⁶¹. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerle evliliğe ilk örnek Şehzade Orhan'ın Yarhisar Tekfurunun kızı ile evlenmesidir. Osman Gazi, Tekfur'un kızı Lülüfer (Nilüfer) Hatun'u oğlu Orhan'a almış, Nilüfer Hatun'dan Şehzade Süleyman ve Şehzade Murad

⁵⁷ Cevdet Kırpık, "Şehzade Evliliklerinde Değişim", *OTAM* 26, (2009): 166.

⁵⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 12. Baskı (Ankara: TTK Yayınları, 2016), 60-61.

⁵⁹ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 3. Baskı, haz: Kemal Yavuz, M.A. Yekta Saraç (İstanbul: Bilimevi Basım Yayın, 2014), 101.

⁶⁰ Selim Parlaz, "Osmanlı Hanedan Evlilikleri Üzerine Bazı Notlar", *Tarih Okulu Dergisi* 6/15, (2013): 60.

⁶¹ Parlaz, "Osmanlı Hanedan Evlilikleri Üzerine Bazı Notlar", 65.

adında iki şehzade sahibi olmuşlardır⁶². Orhan Gazi şehzadelik döneminde ikinci evliliğini Bizans İmparatoru III. Andronikos'un kızı Asporça ile gerçekleştirmiştir. Orhan Gazi'nin oğlu şehzade Halil ise V. İoannes Kantakuzen'in kızı İrene ile evlendirilmiştir⁶³.

Osmanlı Devleti ile Bulgar hanedanlığı arasında yapılan ilk izdivaç I. Murad'ın Bulgaristan kralı İvan Aleksandr ve Braide'nin kızları Mara Tamara ile yapmış olduğu evliliğidir. Çar Şişman'ın kızkardeşi olan Mara ile yapılan izdivaç neticesinde Bulgar Çarlığı Osmanlıların vasalı durumuna gelmiştir. Osmanlının akrabalık kurduğu bir diğer hanedan Sırp hanedanıdır. I. Bazyezid Sırp kralı Lazar'ın kızı Maria Olivera Despina Hatun ile siyasi vakaların sonucunda izdivaçta bulunmuştur. Bu evlilik neticesinde Lazar'ın oğlu Stefan ile bir anlaşma yapılmış ve Stefan sadakat yemini etmiştir⁶⁴.

Dolayısıyla Osmanlı padişahları ve şehzadeleri Anadolu Türkmen beylerinin kızlarıyla olduğu gibi, Bizans İmparatorluğu'ndan veya Balkanlardaki Hristiyan Kral ve prenslerin kızlarıyla da evlendirilmişlerdi. Bu evliliklerin asıl amacı siyasiydi. 15. yüzyıldan itibaren siyasi evliliklere son verilmişti. Çünkü bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti Anadolu'da hakimiyeti sağlamış ve bütün beylikleri kendisine bağlamıştı⁶⁵. Evliliklerde bundan sonra bir değişim yaşanacaktı. İleri gelen beylerin yahut diğer hanedanlardan kişilerin kızlarıyla evlenmek yerine cariyelerle birlikte oldukları devir başlıyordu. II. Bayezid döneminde, Harem için carie alımı yapıldıkça, bunlardan bazıları şehzade sancaklarına gönderiliyordu. Mesela II. Bayezid 1482'de oğlu şehzade Şehinşah'a birçok hediye ile birlikte beş carie, 1484'te yine aynı şehzadeye on carie; aynı sene Şehzade Ahmed'e on carie; 1485'te Şehzade Mahmud'a beş carie; 1486'da yine Şehzade Ahmed'e iki carie göndermişti. Çünkü şehzadelerde artık birlikte olacakları kadınları cariyelerden seçmekteydi⁶⁶.

1.2.5. Şehzadelerin Sancağa Çıkması

Türk devletlerinin pek çoğunda devlet hanedanının ortak malıydı. Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda da aynı usul vardı. Osman Bey, idaresi altındaki toprakları kardeşi, oğulları

⁶² Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 59.

⁶³ Parlaz, "Osmanlı Hanedan Evlilikleri Üzerine Bazı Notlar", 66, 68.

⁶⁴ Parlaz, "Osmanlı Hanedan Evlilikleri Üzerine Bazı Notlar", 69,70.

⁶⁵ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 86.

⁶⁶ M. Çağatay Uluçay, *Harem II*, 6. Baskı (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 62-64.

ve silah arkadaşlarına vermişti⁶⁷. Osmanlı tarihinde fethedilen toprakların hanedan üyeleri tarafından yönetilmesi, hem gelecekte devletin başına geçecek olan şehzadenin tecrübe kazanması hem de hanedanın o bölgeye vermiş olduğu değerin bir göstergesiydi. Şehzadenin atandığı bölge halkının hanedandan birinin yönetiminde daha itaatkar olacağı konusu da elbet düşünülmüştü⁶⁸. Nitekim Karesi ve Saruhan sancakları Osmanlı idaresi altına girince önce Şehzade Ertuğrul ardından Şehzade Süleyman bu bölgenin idarecisi olmuşlar ve bu sayede bölgenin Osmanlı idaresine ısınması sağlanmıştı⁶⁹.

Osmanlı şehzadeleri saray içerisinde aldıkları temel eğitimlerin ardından genellikle sünnet merasimlerini takip eden süreçte sancağa çıkarılırlardı. Bu aşama onların almış oldukları eğitimi pratik yaparak tecrübe etme aşamalarıydı. Ortalama yaş sınırı on dört-on beş olan şehzade sancağa çıkarıldığı gibi zaman zaman on sekiz hatta yirmi yaşında sancağa çıkan şehzadeler de olmuştur. Sancağa çıkarılan şehzadelere Çelebi Sultan unvanı verilmiştir⁷⁰. Şehzadelerin saray içindeki çocukluk evreleri bitmiş dolayısıyla sorumluluk almaya başlayacakları yetişkinlik evresi başlamıştır. Şehzadenin saraydan taşraya çıkışı onun politik bir olgunluğa eriştiğinin de göstergesidir⁷¹.

Şehzadelerin eğitiminin ikinci parçası sayılan sancak beyliği dönemi yöneticilik sıfatına sahip olmaları hasebiyle ayrı bir önem arz eder. Devlet yönetiminin minimize edilmiş bir parçası diyebileceğimiz bu uygulamanın temel amacı, şehzadelerin birer padişah adayı olmaları dolayısıyla devletin önemli merkezlerinde idari tecrübe kazanmaları ve tahta çıkmayı başarabilirlerse yönetim zorluğu çekmemeleriydi⁷². Sancak beyliği döneminde iyi yetişen şehzadeler başa geçtikleri vakit bu tecrübenin nimetlerinden faydalanmaktaydı. Hem yönetilen hem de yöneten sıfatına haiz oldukları sancak beyliği dönemi onların bugünkü tabirle yüksek tahsil gördükleri zaman dilimiydi.

Padişah tarafından bir atanma beratı ile sancağa çıkmasına izin verilen şehzadelerin⁷³ sancağa çıkarılmaları bir törenle olurdu. Veziriazam tarafından padişah adına kendisine

⁶⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 117.

⁶⁸ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 104.

⁶⁹ Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, 2. Baskı (Ankara: TTK Yayınları, 2013), 26.

⁷⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", *Belleten* 39/156, (1975): 667.

⁷¹ Peirce, *Harem-i Hümayun – Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, 64.

⁷² Haldun Eroğlu, "Osmanlı Şehzadeleri ve Devlet Yönetimi", *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 51, (2010): 89.

⁷³ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 124.

tabl, alem ve yeşil bayrak sunulan şehzade sancağa çıkmak için hazırды. 15. yüzyılın ikinci yarısıyla 16. yüzyılda sancağa çıkan şehzadelere çeşitli eşyalar ve hediyeler takdim edilirdi. Sancağa çıkan şehzadelere verilen eşya merasimle verilir ve yanında gidecek olan maiyet tertip edilirdi. Şehzade sancağa validesiyle birlikte çıkar ve onun gözetimi altında bulunurdu⁷⁴.

Şehzadelerin sancağa çıkmaları esnasındaki törenlerde sergilenen görkem ve ihtişamın en önemli sebeplerinden birisi de hükümdara ve onun ailesine olan saygı ve bağlılıkla gelecekte tahtın varisi olma ihtimali bulunan şehzadeyi onurlandırmaktı. Zira taht eninde sonunda sancağa çıkan şehzadelerden birinin olacaktı. Devlet ileri gelenlerinin hemen hepsi bu tören esnasında hazır bulunmakla⁷⁵ hem üzerine düşen vazifeyi yerine getirmiş hem hükümdara olan saygı ve bağlılığını sergilemiş hem de taht namzedi olan şehzadenin yanında olduğunu göstermiştir.

Şehzade ile birlikte sancağa giden şehzade annesi, oğlunun eğitiminin takipçisi olduğu kadar sancak yönetimini de denetlerdi. Şehzadenin, yanlış yönlendirilmesini veya tahta çıkma şansını zayıflatacak siyasi girişimlerde bulunmasını engellemek de annesinin göreviydi. Şehzade iyi eğitim almadığı yahut yanlış bilgilerle donatılarak hatalı işlere sevk edildiği durumlarda müdahale etmekte ve gerektiğinde padişaha şikayet mektubu yazarak durumu izah etmekteydi⁷⁶. Şehzade validesinin bu rolü ziyadesiyle önemli ve olumlu bir vaziyet olduğu halde tarihte gördüğümüz üzere zaman zaman oğlunu tahta çıkarmak isteyen annenin siyasi rekabet ve entrikalara başvurduğu dolayısıyla oğluna zarar verdiği de bilinmektedir.

Sancağa çıkan şehzadenin maiyetinde devlet merkezindeki divan-ı hümayun'un minyatürü olarak vezir makamında lala, nişancı, defterdar, reisü'l-küttab, çavuşbaşı, kapıcılar kethüdası, divan katibi bulunurdu. Ayrıca tabip, cerrah, göz hekimi, kapıcıbaşı, emir-i alem, emir-i ahur ile şehzadenin hocası, mutfak emini, arpa emini, çaşnigirler de mevcuttu. Bu maiyetten başka şehzadenin yaşına, derece ve önemine binaen miktarı değişik olarak, sipah, ulufeci, garip sınıflardan asker ve ağaları, çadır mehterleri, divan

⁷⁴ Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", 668.

⁷⁵ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 125.

⁷⁶ Kırpık, *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*, 40.

çavuşları, ruznameci, mukataacı, hulasa imam ve müezzine kadar kimi maaşlı kimi mukataalı memurlar yer alırdı⁷⁷.

Osman Bey'in devlet topraklarına hanedan üyelerini ve yanındaki beyleri atadığını ifade etmiştik. Orhan Bey de babasının yolundan gitmiş, büyük oğlu Rumeli fatihi Süleyman Bey'e önce Bursa daha sonra da İznik sancaklarını tevcih etmiştir. Orhan Bey'in diğer oğullarından Halil Bey, Bitinya Beyi, İbrahim Bey ise Eskişehir Beyi idi⁷⁸. I. Murad oğullarından Bayezid'e izdivaç vasıtasıyla sahip olduğu yerleri Kütahya merkez olmak üzere sancak beyliğiyle verip küçük oğlu Yakup Bey'e de Karesi sancağını vermiştir⁷⁹.

Yıldırım Bayezid oğullarının her biri Anadolu beylerinden alınan yerlerde sancak beyliği yapmışlardı. Ertuğrul Aydın sancağındaiken Süleyman Çelebi'ye Karesi ve Saruhan sancakları, İsa ve Mustafa Çelebilere Teke ve Antalya sancağı, Musa Çelebi'ye Kütahya ve Mehmed Çelebi'ye Manisa sancağı verilmişti. Çelebi Mehmed'in oğullarından Murad Amasya'da onun küçüğü Mustafa ise Isparta taraflarında sancak beyliği yapmıştı⁸⁰.

II. Murad oğullarının büyüğü olan Alaaddin'i Amasya'da sancak beyi tayin ederken küçüğü Mehmed'e de Manisa Sancak beyliğini vermişti. Bu tarihten sonra Manisa devamlı olarak şehzade sancağı olmuş hatta zamanla bu durum yani bir şehzadenin Manisa'ya gönderilmesi, onun tahtın meşru varisi olduğuna işaret etmeye başlamıştı. Fatih Sultan Mehmed de oğulları sancağa çıkacak yaşa geldiğinde onları taşra çıkarmıştı. Büyük oğlu Bayezid'i Amasya'ya ortanca oğlu Mustafa'yı Manisa'ya ardından Konya'ya ve küçük oğlu Cem'i öncelikle Kastamonu ardından Şehzade Mustafa'nın vefatıyla boşalan Karaman sancağına göndermişti⁸¹.

II. Bayezid'in oğullarından Şehzade Abdullah Manisa ve Konya'da, Ahmet Amasya sancağında, Şehinşah Manisa ve Konya sancaklarında, Alemşah Menteşe ve Manisa sancaklarında, Korkud önce Manisa sonra Teke, Mahmud önce Kastamonu sonra Manisa, ve son oğlu Mehmed'de Kefe'de Sancak Beyliği yapmışlardı. İlaveten II. Mehmed ve II. Bayezid torunlarına da sancak beyliği vermişlerdi. II. Mehmed torunları

⁷⁷ Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", 668.

⁷⁸ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 118, 119.

⁷⁹ Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", 661.

⁸⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 118.

⁸¹ Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", 662.

Abdullah'ı Manisa'ya Şehinşah'ı Menteşe sancağına, Ahmed'i Çorum sancağına tayin etmişti. II. Bayezid de aynı şekilde torunları Murad'a Amasya sancağını, Mehmed'e Niğde sancağını vermiş, Murad, Süleyman ve Osman'ı Bolu, Çorum ve Osmancık sancaklarına tayin etmişti. Diğer torunları Orhan'a Kastamonu, Musa'ya Sinop'u vermişti⁸².

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğullarından Mehmed Saruhan sancak beyliğine, Mustafa evvela Amasya ardından Karaman Sancak beyliğine Bayezid sırasıyla Karaman, Kütahya ve Amasya sancak beyliğine Selim ise önce Manisa ardından Kütahya sancak beyliğine tayin olunmuşlardı. Selim'in büyük oğlu Murad dedesinin sağlığında Akşehir ve sonra da babasının yerine Manisa'da bulunmuş ve padişah olana dek burada kalmıştır. II. Selim döneminden itibaren şehzadelerin sancağa çıkarılma usulünde değişiklik yapılmış yalnız büyük ve veliaht gözüyle bakılan şehzadeye sancak verilmesi tekrar etmiştir. Manisa sancağı da bundan sonra veliaht şehzade sancağı konumuna sahip olmuştur⁸³.

Sancağa çıkma uygulaması temelde doğru bir uygulama olarak gözüксе de bazı tecrübeler sancağa çıkma usulünün sakıncalı taraflarını da göstermektedir. Tahta çıkmak için bir usul belirlenmediğinden sancağa çıkan şehzade kendini bilgi ve yetenek konusunda yeterli görüp veyahut etrafındakilerin kışkırtmasına gelip padişah olmak için arayışlara girebiliyordu. Sancakta hatırı sayılır bir nüfuza sahip olan şehzadenin kendini tahta layık görüp destek alması da çok zor olmamalıydı.

Sancağa çıkarılan son şehzade III. Mehmed olmuştur. 1583'te sancağa gönderilen şehzade Mehmed'in ardından sancağa çıkma sisteminde değişiklik olmuş, yeni uygulama sancağa çıkan şehzadelerin birbirleriyle veya babalarıyla taht mücadelelerine girmesinin engellenmesi ve şehzade ölümünün son bulması düşünülerek kafes sistemi olarak tasarlanmıştır. Yaşanan acı tecrübeler neticesinde alınan bu karar, fiili eğitimin son bulması anlamına geliyordu. Şimşirlik'e konulan ilk şehzade henüz 11-12 yaşlarındaki Şehzade Mustafa (I. Mustafa) oldu (1603)⁸⁴.

⁸² Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 120, 121, 123.

⁸³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 120.

⁸⁴ Kırpık, *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*, 52, 54.

XV. yüzyıl ortalarına kadar İzmit, Bursa, Eskişehir, Aydın, Kütahya, Balıkesir, Isparta, Antalya, Amasya, Manisa ve Sivas gibi şehirler başlıca şehzade sancakları olmuştur. Şehzadelere Rumeli’nde sancak verilmemiştir⁸⁵. Bunun nedeni ise I. Murad’ın Anadolu hareketinde iken oğlu Şehzade Savcı’yı Rumeli’ye bırakması Savcı’nın ise taht sevdasına düşüp babasına isyan etmesidir. İsyanı bastırıp Savcı Bey’i bertaraf eden Sultan Murad Rumeli’de Osmanlı şehzadelerinin valilikte bulunmalarını yasaklamıştır⁸⁶. Bu kararın ardında yatan sebep zannımca merkezden uzaklaşan şehzadenin daha tehlikeli olacağının düşünülmüş olmasıdır.

1.2.6. Şehzade Sancaklarının Yönetimi ve Şehzadelerin Vazifeleri

Bir yerin şehzade sancağı yapılması için bazı özelliklere sahip olması gerekiyordu. Bu özelliklerden birincisi; Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda şehzadelere ve beylere uç bölgelerin sancak olarak verilmesiydi. Osmanlı Devleti uç bölgelere hanedan mensuplarını göndermekle fethedilen bölgelerin Türkleştirilmesini sağlarken aynı zamanda şehzadelerin ekonomik durumlarını da bu şekilde tolere etmişti. Şehzade sancağının belirlenmesinde ikinci etken şehzadelere verilen sancakların eski Anadolu Beyliklerinin başkentleri olmasıydı. Dolayısıyla bu yöntem ile hem eski beyliklerle ve ahalisiyle yakınlaşılması hem de hanedanın meşruiyetinin tanınması amaçlanmıştı⁸⁷.

Şehzade sancağı olabilmenin bir diğer mühim etkeni de sancak merkezinin önemli bir tarih-kültür, medeniyet ve ticaret merkezi olmasının gerekliliğiydi. İleri de devletin başına geçecek şekilde eğitilen bir şehzadenin her manada taşrada geniş bir sancakta idari, askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik faaliyetleri hakkıyla öğrenmesi ve devlet meselelerinde tecrübe sahibi olması tasarlanmaktaydı⁸⁸. Zaman içerisinde şehzade sancak merkezleri iyice belirdi ve bazıları sürekli olarak şehzade sancağı olmaya

⁸⁵ Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, 5.

⁸⁶ Uzunçarşılı, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, 660. Konuyla ilgili Alderson farklı bir yorumda bulunmaktadır. “Osmanlı hanedanının üyeleri için Rumeli’deki vilayetlerin hiçbirine vali olunamayacağı konusunda önemli bir sınırlama getirilmişti... Bu yasağın açık bir sebebi pek görünmemektedir. Ancak muhtemelen, Anadolu Daru’l-İslam, Rumeli Daru’l-Harb kabul edilerek ikisi arasında bir ayırım yapılmış olabilir”. Alderson’un yorumu elbette mantıklıdır lakin Rumeli’nde sancak beyliği yapılmasının yasaklanması kuvvetle muhtemel Savcı Bey’in isyanı sebebiyle alınmış bir karar olmalıdır. A.D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, trc. Şefaettin Severcan (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 48.

⁸⁷ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 105.

⁸⁸ Haldun Eroğlu, “Şehzade Sancağı Antalya”, *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu 18-19 Aralık 2003*, ed. Necdet Ekinci-HaticeAkın (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 2006), 19-20.

başladı. 15. yüzyılın ikinci yarısında Amasya, Sivas, Konya, Kütahya, Isparta, Antalya, Kastamonu ve Trabzon gibi şehirler başlıca şehzade sancakları olarak öne çıktı⁸⁹.

Şehzadelerin taşradaki idari faaliyetleri, payitaht ve taşra ilişkisinin halka yansıyan tarafları, hepsinden mühimi taşranın gelişimine katkıları önemlidir. İlk Osmanlı kroniklerinden elde edilen bilgiler Osmanlı Beyliğinin oluşum sürecinde hanedan üyelerini elde edilen topraklara idareci olarak vazifelendirdiklerini göstermektedir. Bu uygulama eski Türk devletlerinden tevarüs ettirilen bir uygulamaydı⁹⁰. Uygulama temelde Osmanlı'nın geleneklere nasıl sıkı sıkıya bağlı olduğunun da açık bir göstergesiydi. *“Şehzadelerin bulundukları bölgede hanedanın bir temsilcisi olarak varlıklarının, merkez-taşra ilişkisinde toplum psikolojisi bakımından dikkat çekici bir etkiye yol açtığını unutmamak gerekir. Bu durum tebaanın meşru algılamalarını takviye ettiği gibi, hanedanın da temsilinin tek merkezli değil, daha geniş bölgelere kaydırılması anlamını taşımıştır. Üstelik Hanedan mensuplarının bulundukları şehir merkezlerinde fiziki görünümü değiştirecek imar faaliyetleri bunun bir başka veçhesini oluşturmuştur... Kamu binaları ve mabetler sadece fiziki gelişime değil aynı zamanda söz konusu temsilin takviyesine de hizmet etmiş olmalıdır”*⁹¹

Şehzadelerin bulundukları sancaklardaki idari vazifeleri devlet yönetiminde ne şekilde yer aldıklarının da göstergesidir. İdari yetkileri arasında kaymakamlık vazifesi önemli bir yer teşkil eder. Osmanlı padişahları, sefere çıkacakları zaman merkezi koruyup kollaması ve tahtın boş kalmaması adına şehzadelerinden bir tanesini kaymakamlık vazifesiyle payitahtta bırakıyordu⁹². Şehzadeler kendi sancaklarında zeamet ve tımar tevcih edebilirler, berat ve hüküm verip bunlara tuğra çekebilirlerdi. Ancak yapacakları tayin ve tevcihleri merkeze bildirmek ve onay almak zorundaydılar⁹³.

Sancağa çıkarılan şehzadenin Payitahttaki Divan mekanizmasının minyatürü sayılabilecek bir divanı vardı. Şehzade divanlarının oluşturulmasındaki amaç, sancakta devlet yönetimini tecrübe edecek olan şehzadenin hem sancakların iç işlerinin işleyişini

⁸⁹ Feridun Emecen, “Osmanlı Şehzadeleri ve Taşra İdaresi”, *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi* (İstanbul: Forart Basımevi, 2008), 103.

⁹⁰ Feridun Emecen-Zekai Mete-Arif Bilgin, *Osmanlı İdari Teşkilatının Kaynakları Şehzade Divan Defterleri: Manisa Şehzade Sarayı Divanı (1544-1594)* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017), 18.

⁹¹ Emecen, “Osmanlı Şehzadeleri ve Taşra İdaresi”, 112.

⁹² Eroğlu, “Osmanlı Şehzadeleri ve Devlet Yönetimi”, 95.

⁹³ Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, 5.

yerine getirmek hem de şehzade divanı ile merkezdeki divan arasındaki yazışmaları ve bağlantıları düzenlemektir. Zira şehzadenin sancakta vermiş olduğu kararları merkeze onaylatması gereklidir⁹⁴. Şehzadelerin diğer sancakbeylerinden pek farklarının olmadığı bu uygulama ile kendini göstermekteydi.

Şöyle ki, şehzadelerin idari yetkilerinin merkezle kolayca irtibat kurabilecek kapasitede olması, merkeze daha kolay ve hızlıca ulaşabilmesi dışında genel yapıya aykırı bir durum söz konusu değildi. Sancakbeyi veya beylerbeyi divanının işleyişi ne ise şehzade divanınıninki de aynı durumdaydı. Şehzadelerin ve merkezden atanan diğer sancakbeylerinin örfi yetkilerinde herhangi bir ayrım yoktu. Adli ve kazai tasarrufa da müdahale edemezler, hukuki uygulamada, kadı doğrudan merkeze karşı sorumlu olarak karar alırdı⁹⁵. Şehzadeler ayrıca bulundukları sancaklarda emniyet ve asayişten de sorumluydular. Bu noktada gerek sancaklarının içinde gerekse dışında bir karışıklık çıktığında anında duruma müdahale ederlerdi⁹⁶.

Sancakbeyi olan şehzadelerin divan defterlerinden anlaşıldığına göre şehzade divanları da tıpkı merkezdeki gibi belirli günlerde toplanmaktaydı. Divanın yeri her zaman belirli bir mekan olmayabiliyordu. Şehzadenin o an bulunduğu herhangi bir yerde divan kurulduğu da görülmekteydi. Divana katılanlar hakkında ayrıntılı bilgi olmamakla birlikte divan üyelerinin başta lala olmak üzere, nişancı, defterdar, kadı ve katiplerden oluştuğu düşünülmektedir⁹⁷. Şehzadeyi normal bir sancakbeyinden ayrıcalıklı kılan ise divanda önemli fonksiyona haiz adeta vezir konumundaki lalanın olmasıydı⁹⁸.

Osmanlı şehzadelerinin sancakbeyi olarak vazifelerinden birisi de askeri sorumluluklardı⁹⁹. Sancakbeyi olan şehzadeler casuslar vasıtasıyla bulundukları memleketin sınırındaki komşu devletlerin ahvalinden aldıkları malumatları devlet merkezine yani Divan-ı Hümayuna bildirirlerdi¹⁰⁰. Askeri faaliyetleri elbette bununla sınırlı değildi. Osmanlı padişahları sefere gittiklerinde kendileri bizzat ordunun

⁹⁴ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 136.

⁹⁵ Emecen, “Osmanlı Şehzadeleri ve Taşra İdaresi”, 107.

⁹⁶ Kenan Ziya Taş, “Klasik Dönem Devlet İdaresinde Osmanlı Şehzadeleri ve Şehzade Sancakları”, 60. *Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman’a Armağan*, ed. E. Semih Yalçın, (Ankara: Berikan Yayınları, 2003), 665.

⁹⁷ Emecen, “Osmanlı Şehzadeleri ve Taşra İdaresi”, 109.

⁹⁸ Emecen-Mete-Bilgin, *Osmanlı İdari Teşkilatının Kaynakları Şehzade Divan Defterleri: Manisa Şehzade Sarayı Divanı (1544-1594)*, 27.

⁹⁹ Eroğlu, “Şehzade”, 38:481.

¹⁰⁰ Uzunçarşılı, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, 671.

kumandanı olur ve ordunun cenah kumandanları olarak da şehzadeleri tayin ederdi¹⁰¹. Şehzadeler hükümdarın isteği doğrultusunda bağımsız olarak ordunun başında sefere gittikleri gibi, yine merkezin bilgisi dahilinde isyan edenlere, huzursuzluk çıkaranlara ve ülke topraklarına müdahalede bulunan diğer devletlerin saldırılarına cevap verme salahiyetine sahipti¹⁰².

Bir savaş vuku bulduğu zaman sancaklardaki şehzadeler padişahın emriyle çağrılıp sefere giderler ve muharebede yer alırlardı. 1389 Birinci Kosova Muharebesinde I. Murad ordunun merkezinde, oğulları Bayezid ve Yakup sağ ve sol kumandanlıklarında bulunmuşlardı. Yine Otlukbeli savaşında merkezde Fatih Sultan Mehmed dururken sağ kolda Şehzade Bayezid sol kolda Şehzade Mustafa yer almıştı¹⁰³. II. Bayezid'in oğlu Selim Gürcülere karşı sınır muharebesi yapmıştı. Diğer oğlu Şehzade Ahmed ise Şahkulu isyanını bastırmakla vazifelendirilmişti. Kanuni'nin vefatıyla padişahların sefere gitme durumları duraklama evresine girmiş dolayısıyla şehzadelerin de ordu cenahlarında yer alma mevzusu kapanmıştı¹⁰⁴. Sağ-sol kumandanı olarak seferlere katılan şehzadeler iyi bir asker olduklarını kanıtlama fırsatını elde ettikleri gibi ilaveten devlet ileri gelenleri nezdinde de itibar kazanma şansını elde ediyorlardı¹⁰⁵. Savaş meydanında göstermiş oldukları cesaret ve kahramanlık onların devlet erkanından destek alma dolayısıyla tahta oturma yolundaki emellerine bir adım yaklaşma manasına da geliyordu.

1.2.7. Şehzade Lalası ve Siyasi Rolü

Şehzade maiyeti içerisinde belki valideden sonraki en mühim isim şehzadenin lalasıdır. Lalalık müessesesi Türk devlet geleneğinde önemli bir siyasi figürdür. Selçuklu sultanları özellikle uç bölgelere gönderdikleri şehzadelere hem vasi hem de hoca sıfatıyla bir atabey tayin etmiş, şehzadenin eğitiminden sorumlu kılmışlardır¹⁰⁶. Selçuklularda bu tabir ilk kez Nizamü'l-Mülk tarafından kullanılmıştır¹⁰⁷. Sultanlar

¹⁰¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 144.

¹⁰² Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 147.

¹⁰³ Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", 661-676.

¹⁰⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 145.

¹⁰⁵ Eroğlu, "Şehzade", 38:481-482.

¹⁰⁶ Taş, *Osmanlılarda Lalalık Kurumu*, 34.

¹⁰⁷ Mercan, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, 60.

şehzadelerin herhangi bir fitneye kapılıp isyan etmelerini önlemek amacıyla Atabeyleri güvenilir ve tecrübeli isimlerden seçerlerdi¹⁰⁸.

Atabeyler şehzadelerin devlet tecrübesi kazanmalarında ne kadar faydalı olmuşlarsa onları sultanlığa ve hakimiyetlerini genişletme yönünde fitneye sürüklemek ve bu sayede kendi mevkilerini sağlamlaştırmak hatta yükseltmek maksadıyla sebep oldukları iç karışıklıklar dolayısıyla da o denli zararlı olmuşlardır. Keza şehzadelere kızlarını vermek veya şehzadelerin dul kalmış anneleri ile evlenmek suretiyle de zaman zaman fiili olarak hakimiyeti ellerine almışlar ve fırsat bulduklarında kendi devletlerini kurmuşlardır¹⁰⁹.

Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti'nde Atabey tabiriyle adlandırılan müessese Osmanlı Devleti'nde de lala adıyla varlığını korumuştur. Lala, şehzadenin idari görevleri yürütmesinde ona yardımcılık bir nevi akıl hocalığı vazifesi yapmaktaydı. Lala, sancağa gönderilen şehzadelerin yanlarında bulunan maiyetin de idari sorumlusuydu¹¹⁰. Lalaların vazifeleri, şehzadenin eğitim-öğretim safhasına nezaret etmek, siyasi meseleler hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamak, şehzade divanına vezir makamında başkanlık etmek, şehzadenin adına sefere gitmek, gerektiği zaman şehzade hakkındaki bazı hususları padişaha bildirmektir¹¹¹.

Lalanın sancak idaresi ve şehzade üzerindeki tesiri, lalası bulunduğu şehzadenin yaşına ve karakter özelliklerine göre değişim arz etmekteydi. Lala, şehzadeyi mümkün olduğunca iyi yetiştirmeye çalışırdı. Çünkü kendi geleceği ile şehzadenin istikbali arasında doğrudan bir bağ vardı. Şehzade gün gelir tahta çıkar hakimiyeti eline alırsa lalasını daha üst bir mevkiye taşıyacağı aşıkardı¹¹². Dolayısıyla lalalar, siyasi iddia taşıdıkları için şehzadeyi iyi yetiştirme konusunda daha titiz davranmaktaydılar.

Şehzadeye tahtı kazanma yolunda belki de en çok yardımcı olabilecek isim olan lalası, aynı zamanda tahta çıkma umudu kalmadığında onu ilk terk edecek isimdi. Osmanlılar için, lalaların merkezi güce sadakatini teminat altına almak kritik bir meseleydi. Lalaların kişisel çıkarlarına göre nasıl tavır takındıkları Kanuni Sultan Süleyman

¹⁰⁸ Alptekin, "Atabeg", 4:39.

¹⁰⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, 310.

¹¹⁰ Kırpık, *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*, 43.

¹¹¹ Taş, *Osmanlılarda Lalalık Kurumu*, 56.

¹¹² Kırpık, *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*, 43.

döneminin sonuna doğru padişahın iki oğluna da (Bayezid ve Selim) lala olan Kara Mustafa Paşa'nın iki kardeşin arasını açması bir lalanın oradan oraya kayan sadakatini göstermesi açısından önemlidir¹¹³. Görüldüğü üzere lala, şehzadeyi bir bakıma eğitirken diğer taraftan kendi yerini sağlamlaştırma yahut mevkisini yükseltme adına türlü hilelere ve entrikalara girmekten kaçınmışlardır.

1.3. Veraset Meselesi ve Kardeş Katli

1.3.1. Veraset Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme

Veraset meselesi, Osmanlı Devleti'nde şehzadelik kurumunun yapısını ve işleyişini anlayabilmek adına oldukça önemlidir. Şehzadelik kurumunun kardeş katli meselesinin ve ölümlere gösterilen tepkilerin tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirilebilmesi için Osmanlılardaki veraset meselesine ve tabi öncesinde Osmanlı'nın kökenlerinin ve kültürünün dayandığı devletlerin veraset meselesine bakışlarını iyi anlamak gerekir. Eski Türklerden Osmanlılara kadar Türk devletlerindeki idari yapı, hükümdarlık ve veraset anlayışı üzerine yapılmış çalışmalarda epey malumat bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda önemli bilgiler yer almakla beraber veraset sistemine ilişkin kesin bir çerçeve çizilememiş konu bütüncül bir şekilde ortaya konmamıştır. Yazılan hemen her metinde bir takım soru işaretleri bulunduğundan bu konunun uzun bir süre daha tartışılacağı düşünülmektedir. Bu sebepten kardeş katlini anlayabilmek adına öncelikle veraset meselesi hakkında yapılmış çalışmalar üzerinden sadece genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Türklerde saltanat veraseti meselesini anlamlandırmak için Türk geleneklerinde devlete, hükümdara ve millete nasıl vasıflar atfedildiğine bakmak gerekir. Türk milleti için, devleti kutsaldı, huzur ve güvenin mutlak koşuluydu. Bu sebeple devletsizliği asla düşünmemiş hatta devletsizliği yok olup gitmekle bir tutmuşlardı. İnançlarına göre hükümdar Tanrı tarafından seçilmiş, kendisine “*kut*” verilmişti¹¹⁴. Türklerin hakimiyet telakkisinde önemli rol oynayan kut, Türk ve Moğollar tarafından genellikle gökten inen

¹¹³ Peirce, *Harem-i Hümayun – Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar*, 66.

¹¹⁴ Mehmet Suat Bal, “Türk Saltanat Veraseti Usulü ve Türkiye Selçuklu Devleti'nde Uygulanışı”, *Türk Dünyası Araştırmaları* 159 (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2005), 76.

bir nur olarak tasvir edilmektedir. Han ailesi bu nurdan meydana gelirdi ve mukaddesti¹¹⁵.

Eski Türk Devletlerinde kesin çizgilerle belirlenmemiş olmakla birlikte veliaht gösterme adeti vardı. Kağan'ın seçtiği veliaht her zaman büyük evlat olmayabilirdi. En büyük evladın tahta çıkması hadisesi diğer kardeşlerden birinin babanın yerini almasından daha azdı¹¹⁶. Aslolan liyakat ve yetenektir. Kağan bu hakkı bir kişiye tahsis etmemekle devletin başına geçecek olanın dirayet ve yeteneğini göstererek başa geçmesini isterdi. Veliaht seçme de bu mana da bir formaliteden öteye geçmemekte bir bakıma rekabeti kuvvetlendirmek adına atılan siyasi bir adım olarak gözükmekteydi. Dolayısıyla tahtın varisini belirlememek “kut”tan beklentiye de gözler önüne sermekteydi¹¹⁷.

Türklerde kut anlayışının bir yansıması olarak Oğuzname’de Oğuz Han ve oğulları arasında cereyan eden bir hikaye anlatılır: Oğuz Han altı oğlu ile beraber pek çok fetih yaptıktan sonra asli vatanına döndü. Bir kurultay topladı. Binlerce hayvan kestirip büyük bir toy yaptı. Üç büyük oğlu Boz-oklar sağda, üç küçük oğlu Üç-oklar solda oturdu: Oğuz Han “Ey oğullarım, çok savaştım, artık çok yaşlandım. Düşmanları ağılattım; dostları sevindirdim. Gök-Tanrı’ya borcumu ödedim” dedi ve topraklarını oğulları arasında pay etti. Ok-yay bağlantısı üzerinden Üç-okların Boz-oklara tabi olduğunu bildirdi¹¹⁸. Bu anlatı üzerinden bir yorumda bulunacak olursak Oğuz Han büyük oğullarını varis kılmış gibi gözükebilir ancak arka planda toprağı eşit bir şekilde oğullarına taksim etmiş olması da bize kut kavramını hatırlatır. Oğullarından herhangi birinin adını vermek yerine hepsine eşit imkanlar sunması bir bakıma güçlü olanın yani nihayetinde kendisine kut verilenin tahta oturacağını göstermektedir.

Gök-Türk hükümdarı Bilge Kağan'ın kitabesinde şu ifade, Türklerde saltanat veraseti meselesinin en eski vesikalarından biri olmuştur. “Kagan uçdukta öziüm sekiz yaşda kalktım, ol törüde üze eçim kagan olurtı”. Bu ifadeye bakacak olursak Kağan öldüğünde sekiz yaşında olan Bilge Kağan'ın yerine amcasının tercih edilmiş olması, bir veraset kanunu var mıydı? Büyük olanın tahta çıkmada tercih edilmesi söz konusu muydu?

¹¹⁵ Halil İnalcık, “Osmanlılar’da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 14/1 (1959): 74.

¹¹⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 32. Basım (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011), 260.

¹¹⁷ Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, 28.

¹¹⁸ Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi Tarihi*, 100-101.

sorularını akla getiriyor. *Törü* kavramı burada kanun manasında ele alınırsa verasetin bir kanunla düzenlenmiş olduğunu düşünmekte mümkündür¹¹⁹. Ancak yine de bu konuyu netleştirebilecek bir yorum değildir.

Eski Türklerde hakimiyeti şekillendiren esaslardan biri hakimiyetin han ailesi içerisinde belirli bir kişiye değil, ailenin bütün üyelerine ait olmasıdır. Yukarıda bahsettiğimiz Oğuz Han'ın ülke topraklarını oğulları arasında bölüştürmesi yani "*ülüş*" sistemi bu geleneği açık bir şekilde gösterir¹²⁰. Devlet ve dolayısıyla devlete ait bütün topraklar han soyuna mensup olanlara aittir. Veraset meselesi de toprağın tam olarak kime ait olacağı kesinleştirilmediği için hem Eski Türkler'de hem ondan sonra gelen devletlerde siyasi kavgaların taht mücadelelerinin başlıca kaynağı olmuştur.

Osmanlının idari, hukuki, kültürel hayatının kaynaklarından biri olan İslam anlayışında veraset meselesi bir kurala bağlanmış mıydı bir de ona bakmak gereklidir. İslam Devleti ilk olarak Hz. Muhammed'in Medine'de kurmuş olduğu yapıdır. Devlet başkanı vasfıyla Hz. Muhammed vefat etmeden önce yerine herhangi bir varis bırakmamıştır. Hz. Peygamber'in varis göstermeden vefatının ardından halk arasında bir kargaşa ortaya çıkmış Hz. Ebubekir'e biat yoluyla halifelik teslim edilmiştir¹²¹. Ardından Hz. Ebubekir hasta yatağında iken sahabeden bazı kimseleri yanına çağırarak kendisinden sonra Hz. Ömer'in halife olmasını istediğini ifade etmiş ve orada bulunan sahabeden Hz. Ömer'in halifeliği için biat almıştır¹²². Bu şekilde hilafet farklı bir yöntemle el değiştirmiştir. Hz. Ömer kendisinden sonra hilafet makamına gelecek kişiyi altı kişiden oluşan bir şura heyetine bırakmıştır. Bu kişiler yaptıkları görüşmeler neticesinde Hz. Osman'ı seçip ona biat etmişlerdir. Hz. Osman'ın şehit edilmesi ardından Hz. Ali'ye biat edilmiştir¹²³. Emeviler döneminde ise hilafetin devri köklü bir değişikliğe uğramıştır.

Muaviye bin Ebu Süfyan'ın hilafet makamına zor kullanarak geçmesiyle hilafet makamı saltanata dönüştürülmüştür. İlk dört halifenin seçim şekillerinden farklı olarak, yakın akrabası olması gerekçesiyle Hz. Osman'ın kanını dava ederek Muaviye, kılıç

¹¹⁹ İnalçık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", 70.

¹²⁰ İnalçık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", 82-83.

¹²¹ Casim Avcı, "Hilafet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17:540.

¹²² Haşim Şahin, *Orta Zamanın Türkleri – Orta Çağ İslam ve Türk Tarihine Dair Yazılar* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 33.

¹²³ Avcı, "Hilafet", 17:541.

kuvvetiyle hilafet makamına oturmuştur¹²⁴. Böylece, ilk dönemdeki kısmî şuraya dayalı hükümdar seçimi biçim değiştirmiş ve babadan oğula aktarılan bir sisteme dönüşmüştür. Muaviye, kendisinin ihtiyarlamış olduğunu öne sürerek bu sebepten ölümünün ardından yerine birisinin halife olması için veliaht tayin edilmesini uygun görüp bu iş için oğlu Yezid'i varis göstermiştir. Muaviye valilerine mektuplar göndererek oğlunun veliahtlığı için biat istemiş kabul edenlerin kendisine bir heyet göndermesini talep etmiştir¹²⁵. II. Muaviye ve Abdülmelik b. Mervan'dan sonraki halifelere de Yezid için uygulanan metot uygulanmış ve biat alınmıştır¹²⁶. Böylece halifelik babadan oğla intikal ettiği gibi veliaht tayin etme usulü de uygulanmaya başlamıştır.

Abbasi Devleti'nde de Emeviler'den itibaren başlayan gelenek devam etti. Emeviler'e yönelik, hilafetin saltanata dönüştüğü ve bu sebeple dine önem verilmediği hususundaki eleştirileri olmasına rağmen, gösterişe kaçan bazı dini uygulamaları hariç kendileri de aynı usulü takip ettiler¹²⁷. Hatta bu konuda yaş sınırı bile görmezden gelinerek daha önceki uygulamalara zıt bir tavır sergilediler. Henüz buluş çağına bile ermemiş kişileri halife ilan ederek¹²⁸ hilafet makamının kaidelerinden birini fiili olarak reddettiler.

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte toplum içerisinde inanç, düşünce ve yaşam tarzında birtakım değişiklikler ortaya çıkmıştı¹²⁹. Eski Türk hakimiyet anlayışını benimseyen Karahanlılar aynı zamanda bu anlayışı İslamla harmanlamayı bilmiş ve hakimiyetin Tanrı tarafından verildiği inancını İslam inancıyla başa baş sürdürmüşlerdi. Hükümdarlığı kutsal sayan Karahanlılar'da da kut'un kan yoluyla Han'ın bütün oğullarına intikal ettiği düşünülmekteydi¹³⁰. Karahanlılar'da da herhangi bir veraset sistemi oluşmadığından saltanat Han öldükten sonra kim güçlü ise onun eline

¹²⁴ İsmail Yiğit, "Emeviler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11:88.

¹²⁵ Ziya Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, 13. Baskı (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 190-110.

¹²⁶ Avcı, "Hilafet", 17:541.

¹²⁷ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, 9. Baskı (Ankara, TDV Yayınları, 2011), 13.

¹²⁸ Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, 114.

¹²⁹ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet* (İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1980), 19.

¹³⁰ Abdülkerim Özaydın, "Karahanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 20:410.

geçmekteydi¹³¹. Gaznelilerde ilk idareciler seçimle işbaşına gelirken daha sonra Sebüktegin ile birlikte artık saltanat babadan oğula intikal eder olmuştu¹³².

Büyük Selçuklular döneminde de daha önceki Türk devletlerinde olduğu şekilde devlet hanedanının ortak malı sayılmaktaydı. Aile üyeleri, devlet yönetimine iştirak bağlamında devletin muhtelif yerlerinde valilik vazifesi yaparlar ve geniş topraklara sahip olurlardı¹³³. Devleti hanedanının ortak malı sayan Türk hukukunun gücünü yıkmak, saltanata geçme usulünü değiştirmek pek mümkün olmadığından her sultanın ölümü dolayısıyla bir taht kavgasını doğuruyordu¹³⁴. Selçuklu Sultanlarının meşru veliahtlar tayin edip hatta bu veliahtlar için daha sağlıklarında devlet ricalinden ve kumandanlardan biat almalarına rağmen hanedanın devamı boyunca önemini muhafaza eden veraset usulünün olmayışı anlaşmazlıklara yol açmış ve Selçuklu devletinin zaafa düşürmüştür¹³⁵.

Serahs zaferinin ardından Tuğrul Bey, kardeşi Çağrı Bey'in ve amcası Arslan Yabgu'nun yerine tercih edilerek yeni kurulan devletin başına getirilmiştir. Onun ardından büyük sultanlık, Kardeşi Çağrı Bey ve onun soyuna intikal etmiş fakat Arslan Yabgu'nun soyundan gelenler Büyük Selçuklu tahtı üzerinde hak iddiasında bulunmuşlar bu yolda mücadele vermekten kaçınmamışlardır¹³⁶. Tahtın üstüne oturacak kudret kim de hasıl olduysa yahut talih kimin tarafını tuttuysa o saltanatı elde etmiş, soyunun ona tanıdığı tırnak içinde kutsal sayılan yetenekleri sayesinde sultan olmuştur.

Harizm başlangıçta kendi başına bir eyalet iken sonradan Selçuklulara tabi bir devletin ve ardından çok geniş bir alana hükmeden bir imparatorluğun kurulduğu yer oldu. Onlar Büyük Selçuklu Devleti'nin teşkilatını kendilerine örnek aldılar¹³⁷. Harzemşahlarda da tahta geçişi belirleyen bir kanun mevcut değildi. Harzemşah Alaaddin Muhammed (1200-1220), büyük oğlu Celaleddin'i ve ikinci oğlu Rükneddin'i atlayarak küçük oğlu Kutbeddin'i veliaht olarak seçmiş, fakat sonradan 1220'de Moğolların önünden

¹³¹ “Karahanlılarla ilgili kısımdan anladığımız kadarıyla saltanat genel olarak babadan oğula devretmiş fakat bu herhangi bir kural çerçevesinde olmamıştır.” Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, 130-176.

¹³² Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi* (Ankara: TTK Yayınları, 1989), IX.

¹³³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, 19.

¹³⁴ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 306.

¹³⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972), 140.

¹³⁶ İnalçık, “Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi”, 71.

¹³⁷ Aydın Taneri, “Harizmşahlar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16:230.

kaçarken Kutbeddin'in yerine daha yetenekli gördüğü Celaleddin'i Halefi olarak tayin etmiştir¹³⁸. Burada da açıkça liyakatin önemi görünmektedir.

Büyük Selçuklularda olduğu gibi Anadolu Selçuklularında da devlet hanedanının ortak malı sayılmaktaydı. Bir süre Bizans İmparatorluğunun fitnesiyle şehzadeler arasında vuku bulan saltanat mücadeleleri eski kanunun geçerliliğini kaybetmesine ve yeni hükümdarın, kardeşlerini çoğu zaman katletmelerine sebep olmuştur. I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra oğulları arasındaki taht mücadelesinde Mesud kardeşlerine karşı zafer kazanmış, ondan sonra tahta geçen II. Kılıç Arslan da aynı mücadeleye atılıp muvaffak olmuştur¹³⁹. Veraset geleneği İlhanlı Devleti'nde de ırsen intikal etmekte ve alışlageldiği üzere saltanat babadan oğla intikal etmekteydi. Hükümdarın eşlerinden doğan erkek çocuklar eşit haklara sahip olmaktaydı. Bu eşitliğin ortaya çıkardığı sorunlar, hükümdarın oğullarından başka torunları bulunduğu vakit bir kat daha artmaktaydı. Saltanata çıkmak için belirli bir hüküm mevcut değildi¹⁴⁰.

Peki kadim geleneklere sıkı sıkıya bağlı Osmanlı Devleti'nde de toprak aile üyelerine dağıtılmış mıydı? Onların veraset sistemine bakışı ve yorumlayışı kendinden önceki devletlerin izini takip etmekten öte bir yenilik kazandırmış mıydı? Şehzadelerin sancaklara gönderilmiş olmaları toprağın bölüşülmesi açısından bir gösterge miydi? Osmanlı Devleti, Eski Türk geleneğinden gelme önceki Müslüman Türk devletlerinin aksine, iktidarın ve hükmedilen toprakların hanedan üyeleri arasında bölünmesi yüzünden ortaya çıkan parçalanma tuzağına düşmedi¹⁴¹. Osmanlı Devleti daha kuruluş yıllarından itibaren fethedilen yerlere aile üyelerini yönetici sıfatıyla göndermişti. Hanedan üyesi birinin fethedilen yerlere atanmasının sebebi, hem oranın yerli halkını hanedanla uzlaştırmak, hem de çoğunlukla beyliklerden alınan bu topraklar üzerinde tam hakimiyeti tesis etmektir.

Alderson, şehzadelerin yönetici olarak sancaklara gönderilmesinin tehlikesinden bahsederken veraset meselesine dair de ufak bir yorum yapar. *"Elbette daima şehzadenin görevini kötüye kullanması ve vilayetleri merkezi hükümete karşı kıskırtma tehlikesi vardı. Fakat bu tehlikenin vuku bulduğu zamanlar, buna neden olan şey, valilik*

¹³⁸ İnalçık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", 71.

¹³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, 59.

¹⁴⁰ Bertold Spuler, *İran Moğolları – Siyasal, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, 3. Baskı, trc. Cemal Köprülü (Ankara: TTK Yayınları, 2011), 279.

¹⁴¹ Peirce, *Harem-i Hümayun – Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar*, 23.

*sisteminin tabi zayıflığı değil, daha ziyade kesin bir saltanata geçme hukukunun olmayışı ve kardeş katli uygulamasının etkisi idi*¹⁴²” Veraset hukukunun olmayışının eleştirisi bu yorumda kendini gösterir. Saltanat mücadelelerinin temelinde yatan asıl sebebin, verasetin belirli bir kurala bağlanmayışından kaynaklı olduğu açıktır. Osmanlı Devleti ilk zamanlar bu meseleyi ele almamış olsa da zamanla artan taht mücadeleleri sonucunda bir uygulama geliştirmeye çalışmış ancak bu uygulama çok geç bir tarihte I. Ahmed döneminde ortaya çıkmıştır.

Peirce, varolan sancılı sürecin, gerilimlerin, taht için mücadelenin sıradan bir aileninkine benzediğini ifade eder. Tek fark, hanedan ailesinin ata mirasının uçsuz bucaksız topraklardan oluşması ve bir imparatorluk yönetimi olmasıydı. Hanedan verasetini çevreleyen esas gerilim, kuşaklar arası bir gerilimdi. Erkek ve kadın yaşlı kuşak hem bu mirası ve mirasın etrafındaki gücü denetleme, hem de genç kuşağı bu mirası devralmaya hazırlama ve izin verme gereğini dengeleme ihtiyacındaydı; fakat bu ihtiyaç genç kuşağın hakimiyeti ele geçirme konusundaki sabırsızlığı ve hakimiyeti terk etmeyen yaşlı kuşağın diretmesiyle çelişirdi. Ancak bu tutum ata mirasının yok olması ve hanedanın dağılması tehlikesini taşıyordu¹⁴³.

Osmanlı Devleti gittikçe daha mutlak ve bölünmez bir hükümdarlık otoritesine yükselmiş, buna denk olarak da hakimiyetin intikali konusunda tamamıyla farklı usullere tabi olmuştur. İlk mühim gelişim safhası, uc beyliğinden saltanata geçiş evresinde gerçekleşmiştir. I. Murad döneminde başlayan merkezileşme hareketi Yıldırım Bayezid zamanında hız kazanmıştır. Osmanlı Beyi sıfatının yerine merkezi ve mutlak otorite sahibi bir sultan sıfatı yerleşmiştir. Timur’un saldırısı sonucu dağılma tehtidiyle karşı karşıya kalınmıştır. Çünkü Timur Osmanlı Devleti’nin terk ettiği bir uygulamayı yani toprağın bölünmesi uygulamasını tekrar uygulamaya koymuş bu da kardeşlerin ayrı ayrı hükümdarlık taslamasına ve taht mücadelesine neden olmuştur¹⁴⁴.

Osmanlılar sonuç olarak geldikleri noktada hem hanedanın güçlendirilmesi hem de saltanatın herhangi bir duraklamaya uğramadan sürdürülebilmesi için veraset sisteminde belki de geleneklerden koparak yeni bir model geliştiremedikleri için kendi siyasi tecrübelerinden yola çıkarak çözüm olacağını düşündükleri kardeş katlini

¹⁴² Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, 49.

¹⁴³ Peirce, *Harem-i Hümayun – Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümdarlık ve Kadınlar*, 23, 24.

¹⁴⁴ İnalçık, “Osmanlılar’da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi”, 89-90.

uygulamışlardır. Pek çok açıdan hem acı bir vaka olması hem de insani açıdan, dini açıdan tartışmalara yol açması dolayısıyla bu mesele daha uzun yıllar tartışılacaktır. Halihazırda Fatih'in kanunnamesi taht mücadelelerine son noktayı koymak için düzenlenmiş olsa da istenen sonuç elde edilememiştir.

Yaşanan acı tecrübeler dolayısıyla saltanatın nasıl el değiştireceği bir kurala bağlanmamakla beraber ilk olarak II. Selim'in, şehzadelere ait sancakbeyliklerini iptal ederek sadece en büyük oğlu III. Murad'ı sancakbeyi olarak ataması oldukça önemlidir. III. Murad'da babasının izinden giderek sadece büyük oğlu Mehmed'i Manisa valisi olarak tayin edip diğer şehzadeleri sarayda bıraktırdı. Mehmed'in sancakbeyliği son şehzade göreviydi. Sonrasında hiçbir şehzade vali olarak atanmadı ve I. Ahmed dönemiyle beraber şehzadelerin kafes usulü başlatıldı¹⁴⁵. Verasetin II. Selim ile başlatılan değişim süreci büyük oğlun daha avantajlı bir konuma yükselmesini sağlamıştı. I. Ahmed dönemiyle birlikte başlayan süreç nihayete ermiş ancak yaşı büyük olan şehzadelerin tahta çıkması bir usul haline gelirken şehzade eğitimleri büyük ölçüde aksaklığa uğramıştır. Sonuç olarak, Osmanlı Devleti de kendinden önceki Türk devletleri gibi saltanatın kime devredileceği hususunda net bir tavır sergileyememiş, yaşanan taht kavgalarının önü alınamamıştır. Tahtın ilahi kaynaklı olduğu inancı hüküm sürdüğü için başa geçen kişinin yaptığı uygulamalar mesela kardeş katli fazla tepkiye yol açmadan kabullenilmiştir. Ancak siyasal olarak gösterilmeyen tepki hem saray hem de toplum çevrelerinde duygusal izler bırakmıştır.

1.3.2. Kardeş Katli ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar

Kardeş katli meselesi veraset sistemi açısından önemlidir. Çünkü bu uygulama netice olarak hem gelenekten kopuşun bir göstergesidir yani tahtın güç ve kudret kime verildiyse onun eline geçmesinin bir bakıma önünün kapatılması hem de kimin hükümdar olacağı meselesinin bu şekilde önceden belirlenmiş olmasıdır. Dolayısıyla hanedandan birine taht müyesser olduğunda takdiri ilahi böyle olduğu için hükümdarlığın ona ait olduğu düşünülürken bununla birlikte taht üzerinde hak iddia etme şansı bırakılmamıştır. Bir sonraki bölümde şehzade ölümleri ele alınıp olaylar üzerinden tartışılacağı için burada sadece kardeş katlinin genel hatlarıyla incelenmesi

¹⁴⁵ Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, 50-51.

hedeflenmektedir. Zira bu uygulama Osmanlı dönemi ve sonrasında hukuksal olarak epeyce tartışılmıştır.

Kardeş katli meselesinin hukuki köklerinden söz edecek olursak öncelikle siyaseten katl ve örfi hukuk/şeri hukuk kavramlarına bakmamız gerekir. Temelde '*siyaseten katl*' olarak adlandırılan bu süreç bir hukuki kurum olarak Abbasiler döneminde ortaya çıkmıştır. İslam'dan evvelki Arap gelenekleri Emeviler döneminde kısmen uygulanmış, ardından doğunun hükümdara tanıdığı mutlak egemenlik anlayışı Sasani ve Bizans gelenekleri ile Arap kültürünün birleşmesinden, tarihi ve sosyal vakaların da etkisiyle siyaseten katl kavramı İslam hukukuna dahil olmuştur. İslam medeniyetine giren Türklerde de, zaten daha önce hükümdarın töre yetkisi mevcut olduğundan siyaseten katl benimsenerek Osmanlı Devleti'ne kadar hemen hemen bütün Türk-İslam devletlerinde varlığını sürdürmüştür¹⁴⁶.

Töre yukarıda değindiğimiz gibi Eski Türklerde kağan da dahil olmak üzere bütün toplumun uyması gereken hukuk kurallarıdır. Türklerde halkın talepleri amme hukukunu, hükümdarın görev ve sorumluluklarını belirleyen ve cezai işlemlerle dikkat çeken törenin tatbik edilmesi ile yerine getiriliyordu¹⁴⁷. Bu bakımdan töreye adil bir şekilde riayet edilmesi hem kağanın gücünün hem de devletin devamlılığının güvencesiydi. Törenin bu denli önemli oluşu töresini kaybedenin devletini de yitireceği inancında saklıydı¹⁴⁸. İslami dönemle birlikte klasik fıkıh kitaplarında yer alan ve devlet müdahalesinden bağımsız olarak meydana gelen hukuka şer'i hukuk, padişahların fermanlarıyla oluşan hukuka da örfi hukuk adı verilmişti¹⁴⁹. Eski Türklerde hakanlar hem kendileri töre koyar hem de kadim törelere saygı gösterirlerdi. Türkler aynı alışkanlığı Müslüman olduktan sonra da devam ettirdi. Osmanlı Devleti'nde padişahlar,

¹⁴⁶ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl* (Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1963), 27.

¹⁴⁷ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 237.

¹⁴⁸ Pamir, "Orta Asya Türk Hukukunda 'Töre' Kavramı", 360.

¹⁴⁹ Adnan Koşum, "Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri", *SÜİFD* 17 (2004): 146. Siyaseten katl hadisesi tazir cezası olarak gerçekleştirilmiştir. Tazir, had ve kısas cezaları dışında yöneticinin takdirine bırakılan ceza türüdür. Ölüm cezası da bunun kapsamına girer. Tarihte ölüm cezası genellikle siyasi mücadeleler neticesinde verilmiş, Osmanlılar döneminde de çeşitli suçlar siyaseten katl ile cezalandırılmıştır. Bkz. Tuncay Başoğlu, "Tazir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40:198-201.

ihtiyaç duyulduğunda, şeriate aykırı olmamak koşuluyla örf'e dayanarak kendileri kanun koydu. Padişahların bu tarz kanun koyması örfi hukuk olarak adlandırıldı¹⁵⁰.

Osmanlı Devleti hukuki yapısını geliştirerek yeni bir düzen ortaya koymaya çalışmıştır. Bu yolun temel prensibi ise örfdür¹⁵¹. Örf ve adet manasında günümüzde anladığımız cihette örf, Osmanlılarda daha ziyade örf-i maruf veya sadece adet tabiri ile gösterilmiştir¹⁵². Örf, hukuki terim olarak, sultanın hüküm ve icra otoritesidir. Örfi kanunlar, padişahın Müslüman cemaatin hayrını düşünerek şer'i kaynak ve prensiplerin dışında, sırf kendi iradesine dayanarak ortaya koymuş olduğu kanunlardır. Örfü, fıkıhın ana kaynaklarından biri sayan ulema var olduğu gibi örfü, şeriate aykırı sayanlar da vardı. Osmanlı hukukçularının deyimiyle örfi kanunların muhtevası dört maddeden ibarettir. Birincisi, şeriatın dışında kalmış bir durum ortaya çıkmalı; ikincisi, çıkan duruma dair Müslümanlar arasında yaygın olan bir adet bulunmalı; üçüncüsü, padişahın iradesi bunu tamamlamalı; dördüncüsü, bu hüküm Müslümanların hayrına olmalı ve adaleti barındırmalıydı¹⁵³.

Örfi hukukun yanında şer'i hukuk bulunmaktaydı. Osmanlılarda ilk zamanlar örfi-sultani hukuk daha belirgin bir şekilde devam etmiş sonrasında ise şer'i hukuk devletin her türlü icraatına hakim olmuştur ki, bunu en iyi şekilde şeyhülislamın her çeşit devlet kararında fetva vermesi gösterir¹⁵⁴. Örfi hukuk şer'i hukuktan beslenmediği veyahut onun onayını almadığı sürece herhangi bir anlam teşkil etmiyordu. Şeriatın kaynağı ise önce Allah sonrasında Peygamberin sünnetiydi. Şeriat kamu hukuku konusunda esas prensipler koymadığından ülkesini şeriatla yönetmek isteyen bir hükümdar büyük zorluklarla karşı karşıya kalmaktaydı. Ulema bu konuda memleketin ihtiyaç ve imkanlarına göre içtihatlarla bulunarak İslami usul ve kuralların gelişmesine katkıda bulunmuşlardı¹⁵⁵. Dolayısıyla örfi hukuk daha ziyade kamusal hukuk alanındaki boşlukların doldurulması veyahut hakkında kesin hüküm verilmemiş suçların tespit edilip cezaların belirlenmesi hususunda Osmanlı devletinde uygulanmıştı.

¹⁵⁰ Osman Kaşıkçı, "Anayasal Açıdan Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi", *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 10:45.

¹⁵¹ Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000), 27.

¹⁵² Halil İnalcık, "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 13/2 (1958): 103.

¹⁵³ Halil İnalcık, "Örf", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964), 9:480.

¹⁵⁴ İnalcık, "Örf", 9:480.

¹⁵⁵ Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, 29,30.

Şer'i hukuk, dört kaynaktan beslenmekteydi. Kuran, sünnet, icma ve kıyas. Şer'i hukuk bu dört delilin ışığında İslam müçtehitlerinin fıkıh kitaplarında yazdıkları hukuki hükümlerdir. Yani Müslümanların şeriata yükledikleri anlam, bu kelimenin bizdeki algılanışına benzememektedir. Şeriat denilen şey esasında evvela Kuran'ın hükümleri ikinci olarak Peygamberin bu hükümler ışığında almış olduğu kararlar (sünnet), üçüncü olarak ise kuran ve sünnetin kaynağından beslenerek icma ve kıyas yoluyla alınan fetvalar dolayısıyla imam ve müçtehitlerin almış olduğu hukuki kuralların bütünüdür¹⁵⁶. Osmanlı Devleti İslam hukukuna aykırı bir görüşü uygulamak bir yana Hanefi mezhebine aykırı olan görüşleri bile ciddi şartlara bağlamıştır. Örfi hukuk kuralları da bu sebepten şer'i hukuktan bağımsız değildir aksine onun kaynaklarından beslenmektedir¹⁵⁷.

Osmanlı örfi hukuku sultanın sınırsız yasama yetkisi manasında düşünülmemelidir. Esasında İslam hukuku devlet başkanı yahut kanun koyucu merciye geniş yetkiler vermiştir. Kamu düzeninin gerektirdiği düzenlemeleri yapma yetkisi devlet başkanına verilmiştir¹⁵⁸. Öte yandan padişahın kanun koymasına şer'i hukuk tarafından onay almalıdır. Şer'i hukuka aykırı olan örfi hukuk mümkün değildir. Fiiliyatta hep bu şekilde olmamakla birlikte teorik olarak bu şekildedir. Osmanlı Devleti'nin padişahları bir kanun çıkartmak istediklerinde bunun şer'iliği önce teyit edilir ardından gerekirse fetva alınırdı. Kardeş katli meselesinde de aynı şekilde padişahın yetkisi fetva ile güçlendirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in kardeş katlini meşru hale getiren “*ekser ulema tecviz etmiştir*” ifadesinden de anlaşılacağı üzere şer'i manada kardeş katline cevaz verilmesi olası bir itirazında önünü almıştır.

Temel hukuki prensipleri İslam hukukuna dayanan Osmanlı Devleti, Kuran'ın ölüm cezası için belirttiği suçlar dışında bir uygulama ile kardeş katlini saltanatın korunması adı altında formüle etmişlerdir. Çünkü Kuran'da sadece iki hususta öldürme cezası vardır. Birisi yol kesmeden ötürü verilen ölüm cezası diğeri ise kısastır. İslam hukuk anlayışında ölüm cezası bu iki başlıktan oluşan suçlara istinaden gerçekleştirilmiştir. Hz. Peygamberden sonra iki suç için daha ölüm cezası ortaya çıkmıştır. Birincisi zina,

¹⁵⁶ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I* (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), 49,47.

¹⁵⁷ Koşum, “Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri”, 159.

¹⁵⁸ Mehmet Akman, “Örf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34:93.

ikincisi ise irtidad yani dinden dönenler için uygulanan cezadır¹⁵⁹. Görüldüğü üzere İslam hukuku ölüm cezasını nadir suçlar için vermiştir. Osmanlı Devleti'nde padişahın mutlak yetki sahibi olduğundan söz etmiştik. Bu mutlak yetki ile örfi hukuk hakkının bir kişinin elinde toplanması esasen, siyaseten katl cezasının kötüye kullanılmasına yol açmıştır. Örfi hukuka dayanarak İslam hükümdarları, suç işlemedikleri halde sırf suç işleme ihtimalini düşündükleri kişileri, ölüm cezasına çarptırmışlardır. İslam hukukuna aykırı bir uygulama olan suç işlememiş birini öldürtmek mutlak iktidarın elinde tuttuğu gücü kullanmasından başka bir şeyle izah edilemez¹⁶⁰.

Eski Türklerden itibaren gelen ananevi gelenek devletin, hanedanın ortak malı oluşu gerçeği Osmanlılara kadar devam etmiştir. Ülüş sistemine dayanarak devlet topraklarını hanedan üyeleri arasında bölüştürmek önüne geçilemeyen taht kavgalarını da beraberinde getirmiştir. Selçuklular da dahil olmak üzere pek çok Türk devleti bu sebepten dolayı yıkılmışlardır. Anadolu'da Selçukluların mirasını devralan Osmanlı Devleti geçmişte yaşanan ve ağır bedellerle sonuçlanan taht mücadelelerinden tecrübe kazanmış taht kavgalarını önlemek için kardeş katli gibi ağır bir usulü tercih etmiştir. Bazı yazarlar bu durumu fedakarlık olarak değerlendirmişlerdir¹⁶¹.

Fedakarlık olarak yorumlanmaya elbette açık olan bu mesele ardında pek çok çelişkiyi barındırmaktadır. Şer'i hukuka dayanılarak kanunlaştırılan kardeş katli ne kadar şer'idir tartışılabilir. Meseleyi daha net anlayabilmek adına Fatih Sultan Mehmed'in kardeş katlini kanunlaştırması konusunu ele alalım. Fatih'in teşkilat kanunnamesinde üzerine pek çok münakaşaların yaşandığı madde: *"Her kimesneye evladından saltanat müyesser ola, karındaşların nizamı âlem için katl etmek münasibdir. Ekser ulema dahi tecviz etmiştir. Anınla amil olalar"*¹⁶² maddesidir. Bu maddede kesinlikle bir zorunluluk ifadesi yer almamaktadır. Saltanata çıkan kişinin insiyatifine bırakılan kardeş katli maddesinde *"münasiptir"* ifadesi bu düşünceyi teyit eder. Ulemadan alınan cevaz ise ola ki bu maddeyi uygulayanlar olursa onların şer'i dayanağının hazırda bulunması

¹⁵⁹ Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, 43,44.

¹⁶⁰ Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, 51,52.

¹⁶¹ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Hukukunda Kardeş Katli Meselesi", *Prof. Dr. Fikret Eren'e Armağan* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2006): 1105; Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, 242.

¹⁶² Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 33 (1981): 17.

içindir. Diğer taraftan aslında hem devlet ileri gelenlerinin hem de reayanın bu kanuna itiraz edememesinin temel sebebi nizam-ı âleme yapılan vurgudan kaynaklıdır.

Fatih Sultan Mehmed'in eskiden beri gelenek halinde olup daha az uygulanmış ve genelde fiili olarak isyan girişimi (örnek Dündar¹⁶³, Şehzade Savcı¹⁶⁴) sonucunda ceza olarak verilmiş olan katl uygulamasını kanunlaştırması öteden beri tartışma konusudur. Daha iyi bir uygulama bulunup iktidar güçlü tutulamaz mıydı? sorusu muhtemelen daha uzun yıllar tartışılacaktır. Kardeş katline günümüz koşullarında bakıldığında elbette bu durum gayr-i insani bir davranıştır. Keza müslümanlar hiçbir canlıya zarar verilmesini hoş görmeyen ve Allah'ın verdiği canı Allah'tan gayrisinin alamayacağı inancına sahiptir. Ancak ilerleyen kısımlarda tartışılacağı üzere ölümler karşısında neden toplumun ciddi bir tepki göstermediği yahut gösterdiyse bile bu tepkinin neden o günün müverrihlerince yeterince kaleme alınmadığı alındıysa bile ayrıntı barındırmadığı meselesi ayrı bir problemdir.

Kardeş katlini ortaya çıkaran sebepler arasında en mühimi yahut en fazla öne çıkanı devletin hanedanın ortak malı sayılması ve buna binaen ülüş sistemidir. Eski Türklerden beri var olan bu gelenek, devleti kardeşler arasında paylaşmayı uygun görmüş ve dolayısıyla bu durum şiddetli iktidar mücadelelerini de yaşanmasına sebep olmuştur. Devletin bu şekilde bölüşülmesi hızlıca parçalanmayı da beraberinde getirmiştir. Osmanlılar ise *“Her ne vakit ki, devlette bilhassa padişah yakınlarında üstünlük ve nüfuz, kuvvetli bir elde olmayıp, ortaklık ve ihtilaf olsa fitne ve fesat eksik olmayıp işlerin intizamına bozukluk gelir. Çünkü devlet işleri ortaklık kabul etmez”* anlayışı ile ortak kabul etmeyip devletin ebediyen yaşaması ve nizam-ı âlemin yani kamusal düzenin bozulmaması adına kardeş katlini münasip görmüşlerdir¹⁶⁵. Burada önemli nokta fitne çıkması durumunda devlet ve kamu düzeninin bozulacak olması düşüncesidir.

¹⁶³ Osmanlı Devleti'nde hanedan üyesi olup ilk katledilen kişinin Osman Bey'in amcası Dündar olduğu rivayet edilmektedir. Osman'ın amcası Dündar'ı öldürtme sebebi aleyhinde faaliyette bulunması olarak görülmektedir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 131; Muhammet Nuri Tunç, “Osmanlı'da Hanedan İçi Katl”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/4 (2014): 1138,1139.

¹⁶⁴ I. Murad'ın oğlu Şehzade Savcı ve İmparator V. Yuannis'in oğlu Andronikos birlik olup babalarına karşı başlattıkları isyanda başarısız oldular. Murad evvela Savcı'nın gözlerine mil çektirtip ardından da öldürttü. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 142.

¹⁶⁵ Kaşıkçı, “Anayasal Açıdan Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi”, 51.

Fitne çıkması düşüncesi üzerine temellendirilen öldürme hadiselerinden ilki, I. Bayezid'in, Kosova'da muharebe alanında kardeşi Yakup'u boğdurtmasıdır. Bu katl, olası bir iç savaşı önlemek adına vezirlerin de onaylaması ile meydana gelen bir durumdur. Sonradan Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında yaşanan taht mücadelesi iç savaşı doğurmuş ve onun davranışını haklı gösterecek şekilde devleti temellerinden sarsmıştır. I. Mehmed, büyük oğlu Murad'ı veliahd yaptığı zaman, diğer çocuklarını ölümden kurtarmak için önlem almıştı. Fakat II. Murad, kendisine karşı ayaklanan ve Bizans ile Karamanoğlu güçleriyle birleşen kardeşi Mustafa'yı yakalatıp idam ettirdi. Fatih Sultan Mehmed de tahta çıkar çıkmaz, atalarının geleneğini sürdürerek, küçük kardeşi Ahmed'i ortadan kaldırmıştır. Daha sonra da kardeş katline meşruiyet kazandıran maddeyi kanunnamesine eklemiştir¹⁶⁶.

Abdülkadir Özcan, kardeş katlini ele aldığı makalesinde meseleyi şu şekilde yorumlamaktadır: *"II. Mehmed'in saltanatın intikali meselesinde, cemiyetin selameti için ferd feda edilir, düsturuna dayanan adalet-i izafiyeyi iltizam ederek Kanunname'sine kardeş katli maddesinin koymuş olması düşünülebilirse de, hiçbir isyan emaresi göstermeyen bir şehzadenin katlini bu nisbi adaletle bağdaştırmak zordur... Bu hadiselerin sebepleri günümüz zihniyetiyle değil de devrin şartları dahilinde hissiyattan uzak bir şekilde aklın mizanlarıyla düşünülürse daha iyi anlaşılır"*¹⁶⁷. Özcan, isyan etmemiş olan bir şehzadenin sırf ihtimaller düşünülerek öldürülmüş olmasını tasvip etmemekle birlikte kardeş katli konusunun incelenirken hissiyattan uzaklaşılarak o günün koşullarıyla değerlendirilmesine vurgu yapmaktadır. Osmanlıların vicdanen kardeş katlini nasıl kabullendiklerini bilmek mümkün değildir. Ancak konu hakkında İnalçık'ın şu ifadeleri bize kabullenişin nedeni hakkında bir ışık tutmaktadır. *"Osmanlı şehzadelerinin acıklı akıbeti, daima iradeleri dışında ilahi bir kanunun mukadder neticesi gibi tevekkülle karşılanmıştır."*¹⁶⁸ İlâhi bir mukadderat olarak düşünülen öldürülme hadiseleri halk tarafından doğal bir son olarak algılanmış olsa gerektir.

Kanuni döneminin ardından uygulanan kardeş katli, başkentten nadiren uzaklaşan sultanları korumak adına yapılmaya başlandı. İstanbul ahalisi, 1574'e kadar, gözleri

¹⁶⁶ İnalçık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, 35.

¹⁶⁷ Özcan, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi", 21,22,24.

¹⁶⁸ İnalçık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", 94.

önünde kardeşlerin öldürülmesi dramına tanık olmadı. III. Mehmed'in 19 kardeşini bir anda idam ettirmesi ve saraydan çıkan irili ufaklı tabutların görüntüsü insanları derinden üzmüş olmalıdır. İstanbul'da Ayasofya Camii haziresini ziyaret edenler, II. Selim ve III. Murad türbelerinde babalarının ayakucuna yatırılmış kimisi çok küçük olan sandukaları görünce bu vahim hadiseyi hatırlar ve üzüdür¹⁶⁹.

17. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı veraset anlayışı yeni bir sürece doğru yöneldi. Klasik Osmanlı padişah tipinin tarihe karışmaya başladığı bu evrede I. Ahmed tarih sahnesine çıkmıştı. I. Ahmed'in saltanatının ardından ailenin en yaşlı üyesinin tahta çıkarılması yeni bir uygulamayı da beraberinde getirdi. O zamana kadar kimin tahta geçeceği tespit edilmemiş, Eski Türk ananelerine göre saltanatın ilahi kökenli oluşu vurgulanmıştı. Ortaya çıkan muhalif yaklaşımların devletin bekasını tehdit etmesinden ötürü var edilen “*kardeş katli*” Fatih Sultan Mehmed'in kanunnamesinde yer almış ve onu takip eden padişahlar tarafından istisnasız uygulanmıştı. I. Ahmed döneminde daha önceki acı tecrübeler ve devlet adamlarının takip ettiği siyasi manevralar ile giderek en yaşlı üyenin tahta çıkması diğer şehzadelerin ise sıkı bir gözaltı sürecine girmesine yol açtı. Yeni uygulama tarih sahifelerinde “*ekberiyet usulü*” olarak ifade edildi¹⁷⁰. Kardeş katli uygulaması bu usulden sonra da varlığını sürdürdü. II. Osman ve IV. Murad'ın kardeşlerini öldürtmesi burada zikredilebilir.

Osmanlı Devleti Fatih'in kanunnamesi gereğince idam edecekleri kardeş ve yeğenler için herhangi bir soruşturma, yargılama ve fetva alma gibi prosedürleri uygulamaz, bunu gereksiz bulurdu. Çünkü onlar zaten kanun gereğince “*yaşama imkanı olmayan kişilerdi.*” Bu sebepten tahta çıkar çıkmaz ilk iş olarak derhal uygulama yürürlüğe konur ve şehzadeler katlettilirdi. Babalarına isyan eden şehzadeler için fetva alındığı da görülmekteydi. Kanuni Sultan Süleyman oğulları Şehzade Mustafa ve Şehzade Bayezid için, III. Mehmed ise Şehzade Mahmud için bu tarz fetvalar almıştı. Hanedan üyelerinin öldürülmesinde ise eski Türk ve Moğol geleneğine büyük bir titizlikle riayet edilirdi¹⁷¹.

Kardeş katlinde bir önemli noktada infaz şeklidir. Temelde şehzadelerin hemen hepsi benzer şekilde öldürülmüştür. Hükümdarlar ve hükümdar ailesine mensup olanların

¹⁶⁹ Peirce, *Harem-i Hümayun – Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümrancılık ve Kadınlar*, 143.

¹⁷⁰ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, 15.

¹⁷¹ Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, 202.

kanının akıtılmaması adeti, daha ziyade Uzak Şark kültür çevresinde göze çarpmaktadır. İslam medeniyeti dairesi içine girmiş ancak pagan adetleri halen devam ettiren Türklerde, hükümdar ailesine mensup olanların öldürülürken kanlarının akıtılmadığını gösteren kayıtlar vardır. Sultan Melikşah amcası Kavurd'u keman kirişiyle boğdurmuştur. Sultan Berkayaruk ise defalarca isyan etmesinin ardından amcası Töküş'ü Fırat'a atarak öldürtmüştür¹⁷². Kıyasıyla rekabetin yaşandığı bu mücadelelerde şehzadelerin yay kirişi ile boğdurulması geleneği, kan dökülmesinden doğacak uğursuzluk ve kötülüklere karşı adeta bir önlemdir¹⁷³.

Dolayısıyla öldürülecek kişiye kudsiyet atfedildiği zaman kanının akıtılması da uygun görülmemiştir. Türk ve Moğolların “*kurbanlarda kan dökülmemesi*” esasına sadık kaldıklarını gösteren bulgular bu tarihi olayların nasıl bir inanışa ve kültüre dayandığını gösterecek mahiyettedir. Bu adetin kaynağı doğrudan bir kan tabusu değil mahiyeti itibariyle şüphesiz onunla alakalı olmakla birlikte canlı varlıklara ait bir yasaktır. Kurbanlık hayvan kutsaldır; kanı yere dökülmez, aynı şekilde hükümdar ailesi de kutsaldır, tabiki bu kudsiyetten pay sahibi olan hanedan ailesinin de kanı dökülemezdi¹⁷⁴. Osmanlı Devleti bu yasağa bağlı kalmış ve şehzadeleri kement veya yay kirişi ile boğarak öldürtmüştü. Katledilen hanedan üyelerinin cesetlerine ihtimam gösterilir ve bilhassa babalarının türbelerine defnedilirlerdi¹⁷⁵. II. Selim ve III. Murad türbelerinde kardeş katline bu şekilde kurban gitmiş çok sayıda şehzadeyi görmek mümkündür. Bu şehzadeler hayatlarına sebep olan babaları ile aynı toprak altında ölümü paylaşarak biri hükümdar diğeri taht uğruna feda edilmiş bir kurban olarak yan yana yatmaktadırlar.

¹⁷² M. Fuad Köprülü, “Türk ve Moğol Sülalelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti”, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakfı Müessesesi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1983): 71,72,74.

¹⁷³ Refik Turan, “Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat”, *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 7:153.

¹⁷⁴ Köprülü, “Türk ve Moğol Sülalelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti”, 78.

¹⁷⁵ Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, 203.

BÖLÜM 2: ŞEHZADE ÖLÜMLERİ

2.1. Vadesi Dolanlar

Osmanlı Devleti'nin temel dayanağı, Hanedan-ı Âl-i Osman neslinin teminatı olan şehzadeler kimi zaman hayatları ve yaptıklarıyla ön plana çıkmış kimi zaman da aşağıda değinileceği üzere ölümleri yahut öldürülmeleriyle gündeme gelmişlerdir. Vadesi dolanlar başlığı altında bahsedilecek şehzadelerin hayatları ve ölümleri hakkında ağırlıklı olarak kroniklerden faydalanılmıştır. Yalnız burada belirtmemiz gereken önemli bir husus var ki her şehzadenin ölümü kroniklerde yeterince yansıtılmamıştır. Bu sebeple ölümü kayda geçmiş şehzadelerin hikayeleri anlatılacaktır. Ölen şehzadelerin çocuklarından ise ayrı bir başlık açmadan şehzade babalarının ismi altında bahsedilecektir.

2.1.1. Şehzade Süleyman Paşa

Orhan Gazi ve Nilüfer Hatun'un oğlu Şehzade Süleyman Paşa'nın, kesin olmamakla birlikte 1316 yılında doğduğu üzerinde durulmaktadır. Fakat Mekece vakfiyesinden hareketle 1324'te şahitlik edebilecek yaşta bulunması göz önüne alınarak doğum tarihi 1310'dan daha erken bir tarihe çekilebilir. Aynı zamanda bu vakfiye Şehzade Süleyman'ın adının geçtiği ilk resmi kaynak olarak tarihe geçmiştir. Vakfiyede şahitler arasında ismi Süleyman b. Orhan olarak zikredilmektedir. Paşa lakabına ilk defa Ahmedi'nin eserinde rastlanmaktadır. Bu lakap daha önce amcası Alaaddin Paşa örneği dışında hanedan mensuplarının kullanmadığı bir lakaptır. Yüksek rütbeli idarecilere verilen bu unvan onun, kardeşler içinde en büyük olması hasebiyle verilmiş olabilir¹⁷⁶. Süleyman Paşa'nın aile hayatına bakıldığında iki evlilik yaptığı görülmektedir. Bunlardan biri Seyyid Hüseyin Çelebi kızı Selçuk Hatun diğeri de İsfendiyar oğlu Kötürüm Bayezid'in kızıdır. Yaptığı evliliklerden İshak, Melik Nasır ve İsmail adlarında üç oğlu ile Sultan Hatun ve Eftendize Hatun adlarında iki kızı dünyaya gelmiştir. Melik Nasır babasından önce Bolayır civarındaki Akça Liman'ını kontrol altına almak için çıkılan seferde denizde boğularak vefat etmiştir. İshak ve İsmail ise

¹⁷⁶ Feridun Emecen, "Süleyman Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38:94.

Rumeli’de akıncı beyi olarak gazalara devam etmişlerdir. Kızları Sultan Hatun 1395’te Eftendize Hatun ise 1397 yılında vefat etmişlerdir¹⁷⁷.

Hoca Sadettin, Osmanlı Devleti’nde Rumeli’ye ilk fetih faaliyetlerinin başlamasıyla adından söz ettiren Şehzade Süleyman hakkında, “*Şanlı Şehzade, küffar diyarında bıraktığı etkiyle öyle bir şöhret yaptı ki Engürüs, Eflak, Rus ve Frenk kralları, Laz ülkelerinin hakimleri bu bahadırın ortaya çıkmasıyla korkuya düşerek sayısız ordular toplamaya başlamışlar ve küffar hükümdarlarının en eskisi olan İstanbul tekürüne gönderdikleri haberde, şimdidek Rum ülkesi, düşmanın saldırılarından korunabilmekte iken, İslam ordularının baskısı iyice gelişmiş ve kale ile hisarları ele geçirmede, kiliseleri, putları yıkmada gayretleri günden güne artmış, güçleri çoğalmıştır*”¹⁷⁸ şeklinde bilgi vermiştir. Orhan Gazi İzmit’in fethinden sonra oğlu Süleyman Gazi’ye İzmit’i vermiştir. Süleyman Paşa daha sonra İzmit ucundan doğuda Taraklı Yenicesi, Göynük ve Mudurnu’yu doğrudan Osmanlı hakimiyeti altına almıştır¹⁷⁹. Osmanlı kaynaklarında gazi vasfıyla cesaretiyle övülen şehzadenin vefatı sırasında Rumeli kesiminde Osmanlı sınırları geniş bir alana yayılmıştır. Batıda Keşan ile İpsala arasında Yayladağı’ndan Malkara ile Hayrabolu’yu ayıran dağlık bölgeden geçip Marmara sahilleri boyundaki Tekirdağ kasabası güneyinde Bakacık tepesi ve Hora’ya uzanmıştır. Ferecik de onun tarafından ölümüne yakın bir tarihte ele geçirilmiştir¹⁸⁰.

Gelibolu Fatih Süleyman Paşa kısa ömrüne pek çok fetih başarısı sığdırmış, Osmanlı Devleti’nin Rumeli’nde sınırlarını genişletmesi adına büyük bir adım atmıştır. Orhan Gazi oğlunun ölümünden oldukça büyük bir üzüntü duymuş onun adına bir vakıf yaptırmıştır. Osman’ın zaviyesine yapılan bu vakıf İznik’te inşa edilmiştir. Vakfiyede Süleyman Paşa’nın hususiyetleri hayırlı müesseseler yaptıran, zayıflara ve fakirlere yardımcı olan, kumandan, kılıç ve kelam sahibi, gazi ve mücahid olarak ifade edilmiştir¹⁸¹.

¹⁷⁷ Salih Pay, “Rumeli Fatih Osmanlı Şehzadesi: Gazi Süleyman Paşa”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009): 283.

¹⁷⁸ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih* I, 95.

¹⁷⁹ Halil İnalcık, *Kuruluş Dönemi (1302-1481) Osmanlı Sultanları* (İstanbul, İSAM Yayınları, 2011), 58.

¹⁸⁰ Emecen, “Süleyman Paşa”, 38:96.

¹⁸¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Orhan Gazi’nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettirdiği Vakfiyenin Aslı”, *Belleten* 27/107 (1963): 438, 439.

Süleyman Paşa'nın vefatı hakkında Osmanlı kronikleri çeşitli bilgiler vermektedir. Kroniklerde ölümü ile ilgili farklılıklar olmakla birlikte ayrıntılı bilgiler edinilmektedir. Aşıkpaşazade, Süleyman Paşa'nın ölümünü şöyle nakleder “*Süleyman Paşa dahi Hayrabolu vilayetini ve Çorlu vileyetini kapar kazar-ıdı. Girü Gelibolu'ya gelür idi. Bir gün ava iderken ok-ıla bir canavar öldürdiler. Bu canavar koşdı. Süleyman Paşa ardına düşdi. Nagah atının ayağı bir delüğe geçdi. At düşdi, Süleyman Paşa Allah emrine vardı. Ve bu ef'alün tarihi hicretün yidi yüz elli sekizinde vâki oldı*¹⁸².” Aşıkpaşazade Süleyman Paşa'nın Gelibolu'ya giderken bir canavar gördüğünü ve onu avlamak için peşine düştüğü sırada atından düşerek öldüğünü ifade etmektedir. Burada canavar olarak kastedilen muhtemelen iri bir av hayvanı olmalıdır.

Oruç Bey tarihinde Süleyman Paşa'nın avlanmak için Biga'dan Anadolu'ya geçtiği ifade edilir. “*1358 yılında Anadolu'ya geçti, bir gün ava çıktı. Av avlarken gökten kaza erişti. Kudret bu şekilde yüz gösterdi. Ecele kimse mani olamaz. Av avlayıp at koştururken atının ayağı deliğe geçti. Süleyman Paşa atıyla yuvarlandı. Atının altında kalıp orada şehit oldu. Meyyitini getirip Bolayır'a defnettiler. Şimdi mezarı ordadır. Bolayır'da bir zaviyesi vardır*”¹⁸³. Av avlarken kazayla olduğu vurgusu Aşıkpaşazade'de olduğu gibi Oruç Bey'de de yer almıştır. Behcetü't-Tevarih'in yazarı Şükrullah da benzer bir şekilde olayı nakleder: “*Bolayır ve Seydi kavağı arasında doğanını bir kaza salıp kendi de ardından at seğırtti. Meğerki kaza imiş, at düştü. Süleyman Paşa'da atla düşüp öldü*”¹⁸⁴.

Hoca Sadettin Efendi de, ileri bir tarihte Tacü't-Tevarih'te Süleyman Paşa'nın ölümünden bahseder ve genel hatlarıyla önceki rivayetleri tekrarlar. “*Huyu güzel şehzade 761 (1359/60) yılında bir gün, çoğu padişahların yaptığı gibi, gençliğin başa vuran baharıyla can sıkıntılarını dağıtmak, kafirlerin karşı saldırılarından gelen üzüntüyü unutmak için avlanmaya çıktı. Kuş gibi kanat açan ömrüne misal, güzel koşan kula bir ata binerek yükseklerde uçan doğanlara örnek, av ardına düştüğü sırada atın ayağı bir dala takılmakla bu kaza dünyasında yokluk çukuruna, zenginlik otağından*

¹⁸² Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 323.

¹⁸³ Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502): Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, ed. Necdet Öztürk (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2009), 25.

¹⁸⁴ Nihal Atsız, *Üç Osmanlı Tarihi: Oruç Beğ Tarihi, Ahmedî Dastan ve Tevarih-i Müluk-i Al-i Osman, Şükrullah Behcetü't-Tevarih* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011), 211.

kuru toprağa düştü”¹⁸⁵. Ölüm hadisesi ile bir bağlantısı olmamasına rağmen burada dikkat çeken bir husus şehzadenin padişahlar gibi anılmasıdır. İlaveten atının düşme şekli diğerlerinin ifade ettiği gibi geçmemektedir. Atının ayağının bir deliğe değil bir dala takılması sonucu düşüp öldüğü söylenmiştir.

Süleyman Paşa ölmeden önce kendisini Bolayır’a defnetmeleri hususunda vasiyet etmiştir¹⁸⁶. Şehzadenin ölüm haberini bildirmek için bir ulak Orhan Gazi’ye gönderilmiş, oğlunun ölümüne üzülen Orhan Gazi onun vasiyetini yerine getirerek Bolayır’a defnedilmesini emretmiştir. Bunun üzerine şehzadenin naşı alp-gaziler tarafından daha önce inşa ettirmiş olduğu, içinde imaret ve konak bulunan caminin avlusunda defnedilmiştir¹⁸⁷. Tahrir kayıtlarında Şehzade Süleyman Paşa’ya ait zengin vakıfların bulunduğu yer almıştır. Özellikle Bursa, İznik ve Gelibolu’da hayratı mevcuttur. İznik’te bir mescit ve bir medrese, Bursa’da bir mescit, Bolayır’da bir cami ve imaret inşa ettirmiş olan şehzade bunlara zengin vakıflar tahsis etmiştir¹⁸⁸.

2.1.2. Şehzade Alaaddin

Sultan II. Murad’ın oğlu olan Şehzade Alaaddin hakkında çok fazla malumat yoktur. Şehzade kardeşi Ahmed’in vefatının ardından Amasya Sancakbeyi olmuştur. 1442’de vefat eden Şehzade Alaaddin Bursa’da babasının yanına yakın olarak defnedilmiştir. Ölümü konusunda şüphe bulunduğu görüşü üzerinde durulsa da kesin bir hükme varmak zordur. Bu sebeple, Şehzade Alaaddin eceliyle ölen şehzadeler arasında değerlendirilmiştir. Şehzade’nin ölümü üzerinde şüphe olduğunu ifade eden Uzunçarşılı, II. Murad’ın vasiyetnamesini değerlendirdiği makalesinde bu şüphenin kaynağını izah eder. Makalede Hayrullah Efendi’den alıntı yapan Uzunçarşılı, Şehzade Alaaddin’in babasına karşı bir isyan girişimi içerisinde olduğunu ve bu sebeple katledildiğini nakleder. Varna muharebesinde tehlikeli bir anda Dayı Karaca Bey padişahın kaçmasına fırsat vermeyerek onu, kalıp sebat etmesi noktasında teşvik ettiği

¹⁸⁵ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih I*, 97, 98.

¹⁸⁶ Emecen, “Süleyman Paşa”, 38:96.

¹⁸⁷ Veysi Akın, “Osmanlı Kaynak ve Arşiv Belgelerine Göre Süleyman Paşa’nın Vefatı ve Türbesi”, ed. Haluk Selvi-M. Bilal Çelik-İbrahim Şirin-Ali Yeşildal, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, (Kocaeli: CNR Basım, 2017), 581.

¹⁸⁸ Emecen, “Süleyman Paşa”, 38:96.

sırada bir yeniçeri ağasının “*Sultan Alaaddin’i öldürdün, bu defa da beyimize mi kastettin, bırak gitsin*” şeklindeki ifadesi Alaaddin’in öldürüldüğünü düşündürür¹⁸⁹.

II. Murad vefat etmeden beş sene önce Kazasker Molla Hüsrev, Veziriazam Çandarlızade Halil ve vezirlerden Saruca Paşa ile İshak Paşa huzurunda Arapça bir vasiyetname kaleme aldırılmış ölümünün ardından yapılması gerekenleri ayrıntılı bir şekilde yazdırmıştır. Molla Hüsrev’in şerhinden anlaşılabileceği üzere Sultan Murad vasiyetname kaleme alınırken bizzat orada bulunmuştur. Vasiyetnamesinde Şehzade Alaaddin’in yanına defnedilmesini emretmiş ve yanına başka hiç kimsenin defnedilmemesini buyurmuştur¹⁹⁰. Bu bilgi, padişahın oğlu Şehzade Alaaddin’e olan muhabbetini göstermektedir.

2.1.3. Şehzade Mustafa

Fatih Sultan Mehmed’in oğlu Şehzade Mustafa, ölümü üzerine şüphe duyulan bir diğer şehzadedir. Fakat tıpkı Şehzade Alaaddin de olduğu gibi ölümü üzerindeki sır perdesi kaldırılmıştır. Gelibolulu Mustafa Âli, Şehzade Mustafa’nın yedi yıl boyunca Karaman Eyaletinde Sancakbeyi olduğunu vefatıyla birlikte sancağının Cem Sultan’a verildiğini belirtmiştir¹⁹¹. Şehzade Mustafa’nın ölüm hadisesinden bahsedilecek olursa Silifke fethedildikten sonra Gedik Ahmet Paşa’nın arzusu doğrultusunda Develi Kalesi ve Karahisar’ın fethedilmesiyle ilgili Şehzade Mustafa’ya malumat verilmiş, şehzade bu haber üzerine Karahisar üzerine gidip fethetmeye niyet etmiştir. Ancak uzun süren fetih faaliyetleri şehzadenin hastalanmasına sebep olmuştur¹⁹². Şehzade, hizmetinde bulunan Niğde Beyi olan Koçi Bey’i Karahisar’ı kuşatmak üzere bölgeye sevk etmiş, Koçi Bey üzerine düşen vazifenin hakkını vererek hisarı kuşatmıştır. Hisarın dizdaru, aynı zamanda Karaman beylerinin önde gelenlerinden biri olan Atmaca Bey bu güçlü saldırı karşısında tutunamayacağına karar verip hisarı teslim etmeye razı olduğunu Koçi Bey’e bildirmiştir. Meselenin geri kalan kısmını Hoca Sadettin şu şekilde aktarmaktadır: Atmaca Bey bir şartla teslim olacaktı. Şartı Şehzadenin gelip hisarı bizzat teslim

¹⁸⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Sultan İkinci Murad’ın Vasiyetnamesi”, *Vakıflar Dergisi* 4 (1958): 13. Uzunçarşılı bu bilgiyi Hayrullah Efendi’den nakletmiştir.

¹⁹⁰ Uzunçarşılı, “Sultan İkinci Murad’ın Vasiyetnamesi”, 1, 3.

¹⁹¹ Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kitabü’l-Tarih-i Künhü’l-Ahbar, C.I, Kısım I*, haz. Ahmet Uğur-Ahmet Gül-Mustafa Çuhadar-İbrahim Hakkı Çuhadar (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997), 420.

¹⁹² Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, haz. Vahid Çabuk (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 338, 339.

almasıydı. Haber şehzadeye ulaşınca çevresindeki adamlarla birlikte Konya'dan kalkıp hisara ulaştı. Bu durum karşısında Atmaca Bey sözünde durarak hisarı teslim etti. Şehzade, Atmaca Bey'e iltifatlar edip “*lutuf ve dostlukla elini tuttu*”. Hisara giren şehzade hemen Ahmed Paşa'ya haberci gönderip hisarı beklemek üzere adam yollamasını istedi. Ancak bu yorucu girişim şehzadenin hastalıklı bedenini iyice zayıf düşürmüştü. Sıklıkla gelen sancılar üzerine dizginlerini tekrar Konya cenabına çevirmesine sebep oldu. Buğdaypazarcığı mevkiine geldiğinde hamama girip yıkanmak istedi ancak hamamdan çıkar çıkmaz vefat etti¹⁹³.

Şehzade Mustafa'nın ölüm hadisesi ile ilgili dikkat çekici bilgiler veren John Freely, onun Develi Karahisar mevkiinde rahatsızlığının şiddetlendiğini, danışmanlarının şehzadeyi Konya'ya geri götürmeye karar verdiklerini aktarır. Ayrıca, şehzadenin rahatsızlığından babasının ulak vasıtasıyla haberdar edildiğini, Fatih'in de oğlunun yanına Yahudi hekim Maestro'yu gönderdiğini ancak doktor yetişmeden şehzadenin vefat ettiğini ve şehzadenin cesedinin mumyalanarak yola çıkarıldığını da ilave eder¹⁹⁴. Şehzadenin ölümü, ileri gelen devlet adamlarından Ahmed Bey ve defterdarı Timurtaş Paşazade Umur Beyoğlu Ali Çelebi ile diğer devlet adamları tarafından alınan bir kararla gizli tutulmuştur. Naaşı Konya'ya nakledilmiştir. O sırada İçel'de bulunan Gedik Ahmet Paşa'ya da durum haber verilmiş, o da derhal Konya'ya intikal ederek şehzadenin cenazesine refakat etmiştir. Bursa'ya gönderilen şehzadenin naaşı padişahın isteğiyle Sultan II. Murad'ın yanına defnedilmiştir¹⁹⁵.

Şehzade Mustafa'nın ölümüyle bağlantılı bir diğer önemli iddia ise Mahmud Paşa'nın şehzadeyi zehirlettiğidir. Bu iddianın kaynağı ise Veziriazam Mahmud Paşa¹⁹⁶ ile Şehzade Mustafa'nın arasında geçtiği ifade edilen bir meseledir. Gelibolulu Mustafa Ali ikisi arasındaki meseleyi “*Mahmud Paşa... Şehzade Mustafa ile mabeynlerinde bir vahşet hasıl oldu. Ol halete dahi müşir müşarün-ileyhin haremine müteallik bir gayr-i vaki töhmet bais oldu. Pes ol muhalefet ü udvan mabeynlerinde izdiyadile nümayan iken*

¹⁹³ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih III*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 145.

¹⁹⁴ John Freely, *Büyük Türk İki Denizin Hakimi Fatih Sultan Mehmed*, trc. Ahmet Fethi (İstanbul: Doğan Kitap, 2011), 144.

¹⁹⁵ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi II*, haz. İsmail Erünsal (Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser Yayınları, yer-tarih belirsiz), 352.

¹⁹⁶ Mahmud Paşa, 1454'te Zağanos Paşa'nın azledilmesinin ardından vezirlik makamına getirilmiştir. 1456'da Veziriazam olmuştur. Mahmud Paşa ile ilgili Bkz. Şehabeddin Tekindağ, “Mahmud Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27:376.

şehzade-i mesfur bağıteten vefat eyledi”¹⁹⁷ şeklinde özetler. Anlaşılan Mahmud Paşa’nın haremiyle yani eşiyle ilgili şehzadenin töhmet altında kaldığı ifade edilmektedir. Şehzade ölmeden önce Sultan Mehmed, Mahmud Paşa’yı azletmiş ve Paşa, Hasköy’de inzivaya çekilmiştir¹⁹⁸. Müneccimbaşı’ya göre, bu sırada Mustafa’nın ölümü üzerine padişaha taziye ziyaretinde bulunmuşlardır. Mahmud Paşa da siyahlar giyinerek padişahın huzuruna gelip taziyede bulunmuştur. “*Münafık ve hased kimseler, paşanın tekrar vezarete getirilmesinden korktuklarından merhum şehzade ile aralarında geçenleri anlattılar ve şehzadeye düşman olduğunu bildirdiler*”. Ayrıca Mahmud Paşa’ya düşmanlık besleyenler Paşa’nın şehzadenin ölümüne sevindiğini ve evine gittiği vakit matem elbiselerini çıkarıp beyazlar giyinerek satranç oynadığını da eklemişlerdir¹⁹⁹. Belli ki Mahmud Paşa çok da sevilen birisi değildi ve pek çok düşmanı bulunmaktaydı. Sultan Mehmed, Mahmud Paşa hakkındaki söylentiler karşısında daha fazla dayanamadı ve bir casus vasıtasıyla onun evinde ne halde bulunduğunu tespit etmeye çalıştı. Paşa’nın ak elbiseler içinde satranç oynadığı, zevk ve sefa içerisinde gününü gün ettiği söylentileri dolaşmaktaydı. Casus bunları padişaha ilettiği vakit oğlunun üzüntüsü ile perişan halde olan Sultan Mehmed, Mahmud Paşa’nın Yedikule’de hapsedilmesi için ferman çıkardı. Hoca Sadettin, Mahmud Paşa için şu cümleleri yazar: “*879 yılı Rebiyülahir ayının üçüncü günü (18 Temmuz 1474) yüce yaradılışlı Padişahın kahredici pençesi korkusuyla gönül kuşu beden yuvasından uçup gitti*”²⁰⁰. İlk olarak Şehzade Mustafa II. Murad Türbesi’ne bitişik olan Şehzade Alaaddin’in yanına defnedilmiş ardından bugün Bursa Muradiye’de kendi adına inşa edilen türbesine nakledilmiştir²⁰¹.

Şair Meali de Hünkarname adlı Farsça eserinde Şehzade Mustafa ile Mahmud Paşa’nın aralarının iyi olmadığını ifade eder. Hatta Şehzade Mustafa kendisi öldükten sonra Mahmud Paşa’nın yaşayacağından dolayı elem duyduğunu ve babasının Mahmud Paşa’dan bütün malını mülkünü almasının son dileği olduğunu lalasına vasiyet ettiği

¹⁹⁷ Gelibolulu Mustafa Ali, *Kitabü’t-Tarih-i Kühü’l-Ahbar*, C.I, Kısım I, 701.

¹⁹⁸ Fatma Kaytaç, *Behiştî Tarihi (791-907/1389-1502) Giriş-Metin-Dizin* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011), 277.

¹⁹⁹ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi II*, 353.

²⁰⁰ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih III*, 148.

²⁰¹ Hakkı Önkol, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, (Ankara: TTK Yayınları, 1992), 85.

ifade edilmektedir²⁰² Bahsi geçen vasiyetnamede Mustafa'nın Mahmud Paşa'ya düşmanlığı açıkça görülmektedir: “Ben öldükten sonra bana o kadar düşmanlık göstermiş olan Mahmud Paşa Padişahın hizmetinde kalacak, fakat babam benim intikamımı ondan almakta gecikmeyecek”²⁰³. Mustafa'nın Mahmud Paşa ile arasında bir husumet olduğu açıktır ancak bunun sebebi sadece Mahmud Paşa'nın hanımıyla Şehzade Mustafa arasında gizli bir şeylerin olduğuyla bağlantılı mıdır? Bu iddiaları kanıtlamak şimdilik zor görünmektedir. Keza Mahmud Paşa'nın ölümünü haksız bulan²⁰⁴ Osmanlı kaynakları bu iddiaları zayıflatmaktadır. Uzunçarşılı'nın makalesinde değindiği sebepler Mahmud Paşa'nın ölümünün sadece Mustafa ile düşmanlığından dolayı olmadığını gösterir niteliktedir²⁰⁵.

2.1.4. Şehzade Abdullah

II. Bayezid'in oğullarından en büyüğü olduğu bilinen Şehzade Abdullah, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa'nın ölümünün ardından Manisa Sancakbeyliğine tayin edilmiştir. Cem Sultan hadisesine kadar Manisa'da ikamet etmiş ve Cem Sultan'ın isyanı sonrasında onun yerine Konya Sancakbeyliğine nakledilmiştir (1481)²⁰⁶. Şehzade Abdullah'ın vefat haberi Sultan Bayezid'i çok üzmüştür²⁰⁷. Şehzadenin ölüm tarihi olarak 5 Şevval 890 (15 Ekim 1485) tarihi not düşülmüştür. Şehzadenin naaşı Bursa'da Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa türbesi içine defnedilmiştir²⁰⁸. Şehzade hakkında daha fazla bilgi bulunmamaktadır ancak ölümünün ardından kaleme alınan mersiye üçüncü bölümde değerlendirilecektir.

²⁰² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlı Tarihinde Gizli Kalmış veya Şüphe İle Örtülü Bazı Olaylar ve Bu Hususa Dair Vesikalar”, *Belleten* 41/163 (1977): 511.

²⁰³ Robert Anhegger, “Mualî'nin Hünkarnâme'si”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 1/1 (1949): 158; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Fatih Sultan Mehmed'in Veziri Azamlarından Mahmud Paşa ile Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştı?”, *Belleten* 28/112 (1964): 723.

²⁰⁴ Bkz. Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih III*, 146,147,148; Kaytaç, *Behiştî Tarihi (791-907/1389-1502) Giriş-Metin-Dizin*, 277; Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi II*, 353; Gelibolulu Mustafa Ali, *Kitabü't-Tarih-i Künhü'l-Ahbar, C.I, Kısım I*, 701,702; Abdurrahman Sağırlı, *Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirmeli)'nin Nuhbetü't-Tevarih ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri-Tahlilleri)* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000), 98.

²⁰⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı Mahmud Paşa'yı ölüme götüren sebepleri yazmış olduğu makalede sıralar. Uzunçarşılı, “Osmanlı Tarihinde Gizli Kalmış veya Şüphe İle Örtülü Bazı Olaylar ve Bu Hususa Dair Vesikalar”, 510.

²⁰⁶ M. Çağatay Uluçay, “II. Bayezid'in Ailesi”, *Sancaktan Saraya Seçme Yazılar*, haz. M. Sabri Koz, Haşim Şahin (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012): 216.

²⁰⁷ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi II*, 381.

²⁰⁸ Önkâl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 86.

2.1.5. Şehzade Alemşah

II. Bayezid'in bir diğer oğlu Şehzade Alemşah 1466 yılında Amasya'da Gülruh Hatun'dan dünyaya gelmiştir. Hammer, Alemşah'ın 1490 senesinde Menteşe Sancakbeyi olduğunu yazar. Alemşah'ın 1502'de Saruhan (Manisa) sancakbeyi olduğunu ekler. Şehzade Alemşah bulunmuş olduğu bu son vazifede henüz 37 yaşında iken vefat etmiştir (1503)²⁰⁹. İbn Kemal, şehzadenin yanında yer alan cengaverlerin onun ölüm derdine derman olamadıklarını ifade etmesi bir hastalık vesilesiyle öldüğünü çağrıştırmaktadır ancak bu konuda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hem padişahın hem de halkın bu ölümden dolayı çok üzüldükleri ve matem tuttukları ifade edilmektedir²¹⁰. Şehzadenin naaşı Bursa'da Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa türbesi içine defnedilmiştir²¹¹.

Şehzade Alemşah'ın Osman isminde bir oğlu 1506'da Çankırı Sancakbeyi olarak tayin edilmiştir. 1512 senesine kadar burada görevine devam etmiştir. Yavuz Sultan Selim ve kardeşleri arasında taht mücadelesi başlayınca, şehzadelerin sancaklarda bulunan çocukları Bursa'ya getirilmiştir. Yavuz Sultan Selim, Şehzade Ahmed'in firarından sonra Bursa'ya gelerek burada aralarında Osman Çelebi'nin de bulunduğu şehzadeleri boğdurmıştır. 1512 yılında gerçekleşen bu olayın ardından Osman Çelebi babaannesi Gülruh Hatun'un Bursa'daki türbesine defnedilmiştir²¹². Akman, Şehzade Osman'ın Amasya'da kendi türbesinde medfun olduğunu yazmaktadır²¹³.

2.1.6. Şehzade Mahmud

Şehzade Mahmud, II. Bayezid'in şehzadeligi sırasında Amasya'da 1475 senesinde dünyaya gelmiştir²¹⁴. Çocukluk yılları Amasya'da babasının yanında geçmiştir. Amasya, 15. yüzyıldaki Anadolu sancak merkezlerinin başında gelmiştir. Bu açıdan şehir idari, ilmi ve edebi bakımdan hatırı sayılır bir birikime sahip olmuştur. Bundan dolayı burada doğan ve yetişen şehzadelerin zengin bir kültür çevresinde eğitim

²⁰⁹ Uluçay, "II. Bayezid'in Ailesi", 218.

²¹⁰ İbn Kemal, *Tevarih-i Ali Osman, VIII. Defter (Transkripsiyon)*, haz. Ahmet Uğur (Ankara: TTK Yayınları, 1997), 234, 235.

²¹¹ Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 86.

²¹² Uluçay, "II. Bayezid'in Ailesi", 219.

²¹³ Mehmet Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1997), 77.

²¹⁴ Uluçay, "II. Bayezid'in Ailesi", 221.

almalarına vesile olmuştur²¹⁵. Şehzade Mahmud ilk olarak Kastamonu Sancakbeyliğinde bulunmuş ardından 1504 yılında Saruhan Sancakbeyliğine nakledilmiştir²¹⁶. Şehzade Mahmud, edebi, ilmi açılardan hayatını dolu dolu geçirmiş ancak idari manada çok fazla icraat yapamamıştır. Mezarı Bursa Muradiye haziresinde bulunan şehzade, Manisa Sancakbeyliği sırasında hastalanarak henüz 32 yaşında hayatını kaybetmiştir²¹⁷. Nazım ve nesirde mahareti olan şehzadenin meclisinde şairler, alimler yer almıştır. Sanata destek veren şehzadenin nişancısı Necatî, nedimi ve muhasibi ise Zatî idi. Lamiî vefatında mersiye olarak bir kaside yazmış ve ölüm tarihini kasidesinde zikretmiştir:

“Dar-ı fenadan itdü çü Mahmud Han sefer

Tarih didi Lamii ‘Hak rahmet eylesin’ (913-1507)’”²¹⁸

II. Bayezid, Şehzade Mahmud’un oğulları ve kızlarını İstanbul’a yanına getirtmiş, büyük oğullarını sancaklara tayin etmiş, kızlarını da evlendirmiştir. Şehzade Mahmud’un üç oğlundan; Musa Çelebi 1508 yılında Kastamonu Sancakbeyliğine; Orhan Çelebi Sinop Sancağına tayin edilmiştir. Üçüncü oğlu Emir Süleyman muhtemelen yaşı küçük olduğundan sancağa çıkarılmamıştır. Yavuz Sultan Selim’in kardeşleriyle taht mücadelesi esnasında bu üç şehzade de ileride tehdit oluşturmamaları adına Bursa’ya getirilerek boğdurulmuş ve babalarının yanına defnedilmişlerdir²¹⁹.

2.1.7. Şehzade Şehinşah

II. Bayezid’in oğullarından Şehzade Şehinşah, 1461 yılında dünyaya gelmiştir. Şehzade Abdullah’ın Konya sancakbeyliğine tayini üzerine Saruhan (Manisa) sancakbeyi olarak görevini sürdürmüştür. 1498 yılında Konya sancağına geçerek ölene kadar burada

²¹⁵ Cevdet Yakupoğlu, “II. Bayezid’in Oğlu Şehzade Mahmud’un Hayatı ve Faaliyetleri”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 6/12 (2010): 322.

²¹⁶ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi II*, 442.

²¹⁷ Yakupoğlu, “II. Bayezid’in Oğlu Şehzade Mahmud’un Hayatı ve Faaliyetleri”, 330; Şehzade Mahmud’un ölümüne dair dikkat çekici şüphe ile yaklaşılması gereken bir bilgi: “Kendi hakimiyetini kurmaya başlayan Sultan Bayezid’in oğlu Mahmud Çelebi, artık genellikle babasının emirlerine itaat etmiyor ve herkese karşı serkeşçe davranıyordu. Oğlunun tehlikesine maruz kalan Bayezid bu yüzden onu ortadan kaldırttı”. Bu şekilde bir bilgiye sadece bu eserde rastlanılmış olup destekleyici bilgi bulunmadığından zikretmekle yetiniyorum. Richard F. Kreutel, *Haniwaldanus Anonimi’ne Göre Sultan Bayezid-i Veli (1481-1512)*, trc. Necdet Öztürk (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1997), 34.

²¹⁸ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi II*, 442, 443.

²¹⁹ Uluçay, “II. Bayezid’in Ailesi”, 221, 222.

ikamet etmiştir. 2 Temmuz 1511 yılında ölen şehzadenin ölümüyle ilgili farklı görüşleri sürülmektedir²²⁰. Meseleyi anlamak adına önce Uluçay'ın bu bahsin geçtiği makalesine, ardından da Edirneli Rumi'nin söylediklerine bakmak gerekmektedir. Zira şehzadenin ölümünün eceliyle olup olmadığı üzerinde durulması gereken bir husustur.

II. Bayezid'in şehzadeleri arasında sıkı bir rekabet yaşanmıştır. Şehzadelerin arasındaki çekişmeden ve devlet erkanının bu duruma sessiz kalışından faydalanan Şah İsmail, Şahkulu adında birinin vasıtasıyla ayaklanma çıkartmıştır (1511)²²¹. Şehzade Şehinşah, Şahkulu ile muharebe etmiştir. Lalası Haydar Paşa'nın padişaha ilettiği bir arzda, eğer yetiştirilmezse hem Konya hem de şehzade için tehdit oluşabileceğini bildirmiştir. Böylece Sadrazam Hadım Ali Paşa ve Şehzade Ahmed'in hızlıca bölgeye intikal edip Şahkulu'nu saf dışı bırakmaları üzerine şehir düşmemiştir. Ancak Hadım Ali Paşa'nın Şahkulu ile yapılan savaşta şehit düştüğü günün gecesinde Şehzade Şehinşah da hayatını kaybetmiştir. Haydar Paşa'nın arzı ve Şehinşah'ın, Hadım Ali Paşa'nın öldüğü günün gecesinde ölmesi, Şehinşah'ın eceliyle mi yoksa Şehzade Ahmed'in bir tertibi sonucunda mı öldüğü noktasında şüphe uyandırmaktadır²²².

Edirneli Rumi tarihinde şu ifadeler yer vermektedir: “*Vefat-ı Şehzade Sultan Şehinşah: Vali-i vilayet-i Karaman olan Şehzade Sultan Şehinşah dahi dar-ı bekaya irtihal eylemişidi. Şehzade merhumun musibeti ve Ali Paşa'nın şehadeti ve asker münhezimen muavedeti haberi İstanbul'da sem-i hümayunlarına vasıl oldukta kamet-i sabr u ikametleri lam olub hab-ı rahat dide-i gam-didelerine haram oldu. Vardukca avarız-ı cismaniye ve ruhaniyyeleri izdiyd üzere olduğu melum-ı izzetleri olmağla Rumeli askeri hazır iken Şehzade Sultan Ahmed'i getirüb iclas itmek babında ferman-ı alileri sudur buldı*”²²³. Şehzadenin ölümünün resmedildiği bu paragrafta dikkat çeken husus Şehzade Ahmed'in bu olayın hemen peşine taht için cülus ettirilmek üzere ferman vasıtasıyla çağrılmasıdır. Şehinşah'ın ölümü Ahmed'in yolunu açmıştır. Bu sebeple Şehzade Şehinşah'ın ani ölümü şüphe uyandırmaktadır.

²²⁰ İbrahim Sona, “Bir Mersiye İki Şehzade: Zati'nin Şehzade Şehinşah ya da Şehzade Mehmed Mersiyesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19 (2017): 259, 260.

²²¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, 230.

²²² Uluçay, “II. Bayezid'in Ailesi”, 223, 224.

²²³ Sağırılı, Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevarih ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri-Tahlilleri), 121.

Şehinşah'ın çocukları arasında yalnız Mehmed Çelebi bilinmekte olup, babasının vefat etmesi üzerine Beyşehir Sancağından Konya Sancağına tayin edilmişti. Fakat İstanbul'a çağrılmışken yeniçerilerin ayaklanması dolayısıyla tahta geçemeyen Şehzade Ahmed, babasından Konya vilayetini isteyerek Şehzade Mehmed'in aleyhinde mektuplar kaleme aldı. Buna rağmen arzusu yerine getirilmeyince Ahmed Konya'yı kuşattı. Şehzade bir süre amcası karşısında dirense de sonunda Konya'yı teslim etmek zorunda kaldı. Yavuz Sultan Selim tahta çıktıktan sonra da Bursa'ya getirilip diğer şehzadelerle birlikte hayatına son verildi²²⁴.

2.1.8. Şehzade Mehmed

Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın oğlu Şehzade Mehmed'in, Annesi ve babası tarafından belki de ilk çocukları olması hasebiyle ziyadesiyle sevildiği Peçevi tarafından şu şekilde nakledilmektedir. *“Babası ile annesi için dünyayı gören gözlerinden ve canlarından daha değerli bir şehzade idi ve daha sağlıklarında onu veliaht yapmayı kararlaştırmışlardı”*²²⁵.

Şehzade Mehmed, kardeşi Mustafa'dan sonra Manisa Sancakbeyliğine gönderilmişti (12 Ekim 1542). Şehzade Mustafa 16 Haziran 1541'de Amasya Sancakbeyliği görevine başladıktan bir yıl sonra²²⁶ gerçekleşen bu olay, Şehzade Mehmed'in Manisa'ya geçişine etki etmiştir. Vaka, bir bakıma Şehzade Mustafa'nın o sıralar gözden düşürülmesinin neticesidir. Çünkü Manisa genel olarak taht namzedi olarak düşünülen şehzadelerin gönderildiği bir sancaktı ve Şehzade Mustafa'nın Manisa'dan çekilip yerine Mehmed'in gönderilmesi veliahtlık için Mustafa'nın gözden düştüğünün açık bir göstergesidir. Şehzade Mehmed sancağında uzun süre hüküm sürememiştir. Bir yıl süresince kaldığı Manisa'da muhtemelen çiçek hastalığı geçirerek kısa süre sonra da vefat etmiştir (1543)²²⁷. Kanuni Sultan Süleyman sefer dönüşü esnasında siyahlar giyinmiş bir haberci tarafından oğlu Mehmed'in ölüm haberini almış²²⁸, zafer kutlamaları yerine oğlunun cenaze törenine katılmıştır. Tahtını devretmeyi düşündüğü

²²⁴ Uluçay, “II. Bayezid'in Ailesi”, 224.

²²⁵ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, 15.

²²⁶ M. Çağatay Uluçay, “Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar”, *Sancaktan Saraya Seçme Yazılar*, haz. M. Sabri Koz, Haşim Şahin (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012): 233.

²²⁷ Peirce, *Harem-i Hümayun – Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, 113.

²²⁸ Ahmet Faruk Çelik, *Fethullah Arifi Çelebi'nin “Şehname-i Al-i Osman”ından Süleymanname (I)* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009), 122.

şehzadesini kaybetmek Kanuni Sultan Süleyman için muhtemelen üzücü bir hadise olmuştur.

Şehzade Mehmed'in cenazesi sancaktaki idarecilerden Lala Paşa, Defterdar İbrahim Çelebi ve maiyeti tarafından İstanbul'a götürülmüştür²²⁹. Edirneli Ruhi şehzadenin cenaze merasimine padişah başta olmak üzere pek çok kişinin katıldığını vurgular. Şehzadenin nereye defnedildiğini ve babasının onun ruhu için sadaka ve ihsanda bulunduğunu da ilave eder. “*Mah-ı Şaban'ın on sekizinci gününde Sultan Bayezid Han camii haremide hazret-i padişah-i hümacah dahi hazır olub namazın sair müslimin ile maan eda idüb enva tehlil ve tazim ile iletüb Eski Odalar içinde bir mekan-ı latif ve makam-ı nazif'de defn idüb ruh-ı pür-fütuahlarıçün mal-ı bi-giran tasadduk ve ihsan eylediler*²³⁰.” Şehzadenin İstanbul'da defnedilmiş olması hanedan geleneğinden bir kopma olarak tabir edilebilir zira Kanuni dönemine kadar ölen şehzadeler Bursa'ya defnedilmişlerdir²³¹. İstanbul'a defnedilen ilk şehzade Mehmed olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman oğlu Şehzade Mehmed'e olan sevgisini güzel bir mimari eser ile de taçlandırmıştır. “*Merkad-i münevvereleri yakınında, iki minareli ve ikişer şerefeli güzel bir cami ve eşi bulunmaz bir mabed yaptırılmıştır*²³²”. Evliya Çelebi, Şehzade Camii ve Külliyesini “*benzersiz ve bedelsiz bir camidir*” diye tabir eder.²³³. Şehzade Külliyesi, Mimar Sinan'ın ilk Selatin külliyesi olarak bilinir. Beyazıt'tan Edirnekapi'ya giden cadde üzerinde inşa edilen bu külliye sebebiyle bulunduğu muhit Şehzadebaşı adını almıştır. İnşaatına 1543 Haziran'da başlanmış, öncelikli olarak Şehzade Mehmed'in türbesi tamamlanmıştır. Mayıs 1544'te temeli atılan cami 1548 Ağustos ayında ibadete açılmıştır²³⁴. Ayrıca cami ve türbenin yanı sıra imaret ve medrese inşa edilmiştir²³⁵. Şehzadenin vefat tarihi, Muhibbi mahlaslı Kanuni Sultan Süleyman tarafından şu

²²⁹ Uluçay, “Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar”, 233.

²³⁰ Sağırılı, *Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevarih ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri-Tahlilleri)*, 194; Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi II*, 557.

²³¹ Peirce, *Harem-i Hümayun – Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar*, 113.

²³² Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, haz.Vahid Çabuk (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 112.

²³³ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I, 9*. Baskı haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017), 121.

²³⁴ İsmail Orman, “Şehzade Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2010), 38:483; Önkol, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 138.

²³⁵ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi II*, 557.

şekilde düşülmüştür: “*Merkad-i Sultan Mehmed-bad Firdevs-i ebed. Sene 950 (1543)*”²³⁶.

2.1.9. Şehzade Cihangir

Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan’ın oğlu Şehzade Cihangir 1526 yılında dünyaya geldi. Sultan Süleyman ona çok kıymet verir, nereye gitse onu da yanında götürürdü²³⁷. Cihangir biraz kanbur ancak zeki bir şehzadeydi. Sancağa çıkma yaşı gelmesine rağmen babasının yanında sarayda kalmayı tercih etti²³⁸. Kanuni’nin seferlerini ve ava çıktığı vakitleri neşelendiren en küçük oğlu Cihangir bir hastalıktan ötürü oldukça nazik bir yapıya sahip olduğundan rahatsızlanmıştı. Rahatsızlandığı sırada kendisine çeşit çeşit doktorlar ve ilaçlar getirilmiş ancak hiçbirisi sağlığına kavuşmasını sağlayamamıştı. Hastalıktan kurtulamayan şehzade 1553’te vefat etti²³⁹. Halep’te cenaze namazı eda edilen Şehzade Cihangir’in naaşı İstanbul’a getirildi²⁴⁰. Halep’teki cenaze merasimini anlatan Venedik elçisi törene sultanla birlikte devlet ileri gelenlerinin katıldığını ve danışmendler tarafından dualar okunduğunu nakleder²⁴¹. İstanbul’a nakledilen Cihangir’in naaşı abisi Şehzade Mehmed’in hemen yanına defnedilsin diye ferman çıkarıldı. Şehzadenin ruhu için ayrıca kendi adını taşıyan Cihangir Camii Tophane’de inşa ettirildi²⁴². Ölümüne tarih olarak “*Firdevs ede makam-ı Cihangiri ol Celil*” sene 960 (1553) düşüldü²⁴³. Şehzadenin ölüm sebebi doğuştan gelen rahatsızlığıyla bağlantılı gibi gözükmekteyse de aslında onun, abisi Şehzade Mustafa’nın öldürülmesinden dolayı çok fazla üzülp hastalandığı ve netice olarak da öldüğü düşünülmektedir.

²³⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 309.

²³⁷ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, 15.

²³⁸ Erhan Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa*, 3. Baskı, trc. Pınar Gökpar-Elettra Ercolino (İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2015), 41.

²³⁹ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, 235.

²⁴⁰ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, 217.

²⁴¹ Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa*, 100.

²⁴² Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 236; Sağırılı, Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)’nin Nuhbetü’t-Tevarih ve’l-Ahbâr’ı ve Târih-i Âl-i Osman’ı (Metinleri-Tahlilleri), 205; İbrahim Özgül, *Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi’nin Ravzatü’l-Ebrar Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 122.

²⁴³ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 309.

2.1.10. Şehzade Mahmud ve Şehzade Murad

Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın çocukları olan Şehzade Mahmud ve Şehzade Murad'ın 1520 yılında dünyaya geldikleri bilinmektedir. Peçevi'den nakledildiği kadarıyla, şehzadeler henüz delikanlılık çağına ulaşmadan küçük yaşta vefat etmişler ve dedeleri Sultan Selim Han yanına defnedilmişlerdir²⁴⁴. Kanuni Sultan Süleyman Belgrad seferinden dönüş yolundayken padişaha İstanbul'dan gelen ulaklar tarafından²⁴⁵ “*Şehzade Murad ile Şehzade Mahmud'un ferraş-ı ecel firaş-ı emellerin dürüp dar-ı fenadan saray-ı sürura rihlet eyledikleri haberin virdiler*”²⁴⁶. Peçevi, Rüstem Paşa ve Matrakçı Nasuh şehzadelerin ölüm haberinin birlikte geldiğini söyler²⁴⁷. Şehzadelerin ölümü bu şekilde yani ikisinin aynı an da öldüğü şeklinde belirtilse de Fethullah Arifi Çelebi, şehzadelerin aynı yıl içinde ancak farklı vakitlerde ölmüş oldukları yönünde farklı bir bilgi vermekte, iki şehzadenin hem aynı gün değil farklı günlerde öldüklerini hem de aynı yaşta değil birinin sekiz yaşında diğerinin ise altı aylık olduklarını ifade etmektedir. Kanuni Sultan Süleyman İstanbul'a dönüşü sırasında bir akşam eğlence tertip ettirmiş ancak bu eğlencenin sabahında sekiz yaşındaki oğlu Murad'ın vefat ettiği haberi kendisine ulaşmıştır. Komutanlar siyahlar giyinerek padişaha başsağlığı vermişler, padişah bir süre sonra yas halini bitirip orduya ihsan ve ikramda bulunmuştur. İstanbul'a vardıktan sonra kış ayında Padişah diğer oğlu henüz altı aylık olan Mahmud'un vefat haberi ile sarsılmıştır²⁴⁸. Şehzade Mahmud ve Şehzade Murad'ın Ayasofya haziresinde yer alan Şehzadeler Türbesi içinde defnedildikleri muhtelif kaynaklarda yer almaktadır²⁴⁹.

2.1.11. Şehzade Selim

III. Mehmed'in oğlu olan Şehzade Selim (1585-1597) hakkında yeterli malumat yoktur. Ancak Şehzade Selim'in ölümü hakkında Selaniki Mustafa Efendi şöyle yazmaktadır: “*Ve bu esnada iradet-i Hayy-i la-yemut ile on dört yaşında ser-efraz u mümtaz şehzade-*

²⁴⁴ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, 15.

²⁴⁵ Göker İnan, *Rüstem Paşa Tarihi (H. 699-968/ M. 1299-1561) (İnceleme Metin, vr. 120b- vr. 293b)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011), 164.

²⁴⁶ Davut Erkan, *Matrakçı Nasuh'un Süleyman-namesi (1520-1537)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005), 39.

²⁴⁷ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, 15; İnan, *Rüstem Paşa Tarihi (H. 699-968/ M. 1299-1561) (İnceleme Metin, vr. 120b- vr. 293b)*, 164; Erkan, *Matrakçı Nasuh'un Süleyman-namesi (1520-1537)*, 39.

²⁴⁸ Çelik, *Fethullah Arifi Çelebi'nin “Şehname-i Al-i Osman”ından Süleymanname (I)*, 67.

²⁴⁹ Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 127, 128.

i civan-baht sülale-i saltanat Sultan Selim nam hazretlerinin mizac-ı şerif ve unsur-ı latifinden kızılca hastalık demekle meşhur müezzi marazdan azürde-hal olup, ilacı kavi kasd itmek gerek iken müsahale ile hacamat iderler, müfîd olmayup, birkaç gün içinde asib-i rüzgar ile nihâl-i kameti hake düşüp, mürğ-i ruh-ı pür-fütuhı ala-i illiyyinden ervah-ı tayyibeye pervane eyledi”²⁵⁰. Bu bilgilere göre Selim öldüğünde 14 yaşındadır. Kişilik olarak Sultan Selim’e benzetilen şehzadenin ölümü Kızılca hastalığından olmuştur.

Şehzade Selim’in vefatını anlatan Selaniki aslında çok önemli bir noktaya değinmiştir. Şu ana kadar yazmış olduğumuz hastalıktan ölen şehzadelerin (*Şehzade Cihangir haricinde*) hastalıkları belirtilmemişken Selaniki, Şehzade Selim’in Kızılca hastalık (*kızamık*) yüzünden öldüğünü net bir şekilde ifade etmiştir. Henüz on dört yaşında hayata veda eden Şehzade Selim’in vefatıyla ilgili yine Selaniki bilgi verir. Şehzade Selim’in, ailesinden gelen şehitlerin zümresine katıldığını, dedesi Murad Han’ın yanına defnedildiğini belirtmiş ve III. Mehmed’in bu ani ölümün meydana gelmesi üzerine duyduğu üzüntüyü büyük bir musibet olarak nakletmiştir: “*Şüheda-i Al-i Osman alayına ilhak olunup, türbe-i Sultan Murad Han’da medfun oldu. Hakka ki erkan-ı saadete ve saadetlü padişah-ı cihan-penah... hazretlerine nagehani musibet-i azime yüz gösterdi*”²⁵¹.

2.2. Katledilen Şehzadeler

Kardeş katlini doğuran sebeplerden en mühimi şüphesiz verasetin herhangi bir kurala bağlanmamış olmasıdır. Kardeş katlini doğuran temel sebep veraset sistemindeki bu belirsizlik olmakla beraber bu sadece bir çerçeve olarak kalmıştır. İktidarın el değiştirmesi sonucunda tahta oturarak padişah olan şehzade, diğer kardeşlerini saltanatını tehdit eden bir unsur olarak gördüğü gibi, Osmanlı siyasi sistemi kardeşler arasındaki çatışmayı da nizam-ı âlemi tehlikeye atacak muhtemel bir tehdit olarak kabul etmekteydi. Dolayısıyla devletin bekası için şehzadelerin ortadan kaldırılması kabul görmüş ve Osmanlı siyasi kültürüne yerleşmiştir. Bu başlık altında katledilen şehzadelere ve bu şehzadelerin çocuklarına yer verilmiştir. Şehzadelerin

²⁵⁰ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki II (1003-1008/ 1595-1600)*, 2. Baskı, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 682.

²⁵¹ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki II (1003-1008/ 1595-1600)*, 682.

katledilmelerini hazırlayan siyasi süreci, şehzadeleri isyana sürükleyen sebepleri ve şehzadelerin akıbeti, kaynaklara ve araştırma eserlerine dayalı olarak anlatılmaya çalışılmıştır.

2.2.1. Şehzade Savcı

I. Murad'ın oğlu olan Şehzade Savcı ve Bizans İmparatorunun oğlu Andronikos eş zamanlı olarak babalarının tahtlarına göz dikmiş ve bir isyan girişiminde bulunmuşlardır (1373). Savcı Bey'in bastırılan bu isyanın sonucunda gözlerine mil çekilmiştir. Fakat onun gözlerine mil çekilme hadisesinin neticesinde doğan acı sebebiyle mi yoksa idam edilerek mi öldürüldüğü hususunda net bir bilgiye kaynaklarda rastlanmamıştır. İdris-i Bitlisi'ye göre hadise Sultan Murad'a karşı oğlunun saltanat iddiasında bulunarak Bursa'da tahta cülus etmesi ile başlar. İsyanın Sultan Murad tarafından fitnenin defedilmesi şeklinde çözüme ulaştığını belirtir ²⁵².

İsyanda Savcı Bey'in bir de ortağı bulunmaktadır. Bizans İmparatoru V. Yuannis'in oğlu Andronikos da tıpkı Savcı gibi babasının iktidarına karşı bir savaş açmış onu indirip tahta kendisi geçebilmek için de Osmanlı şehzadesi Savcı ile eşzamanlı adımlar atmıştır. İmparator V. Yuannis 1373 senesinde Selanik'te vali olarak görev yapan oğlu Manuel'i bir nevi tahtına varis yaparak onu İmparatorluğuna saltanat ortağı olarak atamıştır. Pek tabi ki taht mücadeleleri sadece Osmanlılara has bir şey değildi. Benzer çatışmalar diğer devletlerde de vardı. İmparator Yuannis yukarıdaki tutumuyla 1373'te Avrupa'ya giderken yerine vekaleten bıraktığı büyük oğlu Andronikos'un hakkını çiğnemiş oluyordu. Durumdan üzüntü duyan Andronikos, İmparator Yuannis'in I. Murad ile birlikte çıktığı sefer esnasında isyan hareketine başladı. Savcı Bey'le de bu sırada anlaşıp babalarına karşı ortak bir isyan girişimi başlattılar²⁵³.

İstanbul ve Bursa'da bırakılmış olan Andronikos ve Savcı Bey'in birlikte isyan ettiklerine dair Bizans ve Batı kaynaklarında kesin bilgilerin mevcudiyeti İnalçık tarafından belirtilmektedir. Savcı Bey'in isyanı ile ilgili Osmanlı kaynakları 1385 tarihini verirler ancak burada yanlışlık vardır. Andronikos ve Savcı 1373 Mayıs başlarında harekete geçmişlerdir. İsyân eden Andronikos kendini İstanbul'da İmparator

²⁵² İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihişt I*, haz. Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş (Ankara: BETAV Yayınları, 2008), 357.

²⁵³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 142.

ilan etmiştir²⁵⁴. İmparator Yuannis'in vasallık görevi dolayısıyla I. Murad'a refakat ettiği sefer esnasında²⁵⁵ Andronikos'un böyle bir isyana kalkışması daha önceden bir plan yaptığını ve kendince en doğru vakti beklediğini düşündürmektedir. Çünkü işin içine babası ile seferde olan I. Murad'ın şehzadesini de katmıştır. Gelişmeler, Andronikos ve Savcı Bey'in daha önceden saltanat mücadelesi için birbirlerinden haberdar olduklarını ve ilk yakaladıkları fırsatı değerlendirmek üzere anlaştıklarını düşündürür.

Sultan Murad oğlunu cezalandırmak üzere İmparator'dan aldığı gemilerle 1373'te Rumeli'ye geçti²⁵⁶ ve hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranarak Biga civarında bir av tertip ettirdiğini oğlu Savcı Bey'e bildirerek onun da katılmasını talep etti²⁵⁷. Savcı Bey bu çağrıya aldırış etmeyerek etrafındaki fesad kimselerinde tesiri ile asker toplamaya başladı. Kendi adına hutbe bile okuttu²⁵⁸. Jorga, I. Murad'ın oğlunun karargah kurduğu yere gelerek askerlerini kendi tarafına çektiğini yazar. İlâveten askerleri kendi tarafına çekmeyi başaran Murad'ın öfkesini Rum askerlere yöneltip onları yakınlarda bulunan bir dereye attırdığını ifade eder²⁵⁹. Kısa süren isyan girişimi Bursa'nın Kite ovasında I. Murad'ın isyanı bertaraf etmesiyle neticelenmiştir²⁶⁰. Alderson, Savcı'nın isyan hadisesi ile ilgili farklı bir bilgi verir. Ona göre Savcı Bey ve Andronikos 1373 yılında isyan etmiş ancak babaları tarafından affedilmişlerdir. 1385 yılına gelindiğinde ise I. Murad Balkanlar üzerine sefere çıkınca Savcı ve Andronikos isyan planını harekete geçirmişler ve bu hareketin ardından yakalanınca cezalandırılmışlardır²⁶¹.

²⁵⁴ Halil İnalçık, "Murad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2006), 31:159.

²⁵⁵ Işın Demirkent, "Bizans", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1992), 6:241.

²⁵⁶ Nilgün Elam, "Babalar ve Oğullar: IV. Andronikos Palaiologos ve Savcı Çelebi'nin İsyanı (1373)", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 30/49 (2011): 67.

²⁵⁷ Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, 50.

²⁵⁸ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I*, haz. İsmail Erünsal (Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser Yayınları, yer-tarih belirsiz), 116.

²⁵⁹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I (1300-1451)*, trc. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005), 235; İnalçık askerlerin boğulduğunu değil de kılıçtan geçirildiğini ifade etmektedir. Bkz. İnalçık, "Murad I", 31:159.

²⁶⁰ Mücteba İlgürel, "Anadolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1991), 3:117.

²⁶¹ Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, 91.

I. Murad isyanı bastırır bastırmaz oğlu Savcı'nın cezasını vererek gözlerine mil çekirmiştir. Sultan Murad'ın ilk başta oğlunun gözlerine mil çekirip ardından öldürttüğü düşünülürken, Bizans Tarihçisi Ostrogorsky Savcı'nın gözlerine mil çekildikten sonra bu acıya dayanamayıp öldüğünü ifade etmektedir²⁶². Dolayısıyla ölümü üzerinde şüphe bulunan Savcı'nın şayet öldürülecekse neden gözlerine mil çekildiği konusu muammadır. Kardeş katli uygulamalarına bakıldığında öldürmeden önce hiçbir şehzadeye mil çekme gibi bir işkence türü uygulanmamış doğrudan boğularak öldürülmüşlerdir. Bu minvalden bakıldığında sadece şehzade Savcı'nın isyan etmesi sebebiyle böyle bir cezaya uğratıldığı fakat yaşadığı ızdıraba dayanamayıp öldüğü daha makul görünmektedir. İmparatora teslim edilen Andronikos'a da aynı ceza uygulanmış fakat o bir süre sonra iyileşip kısmen görmeye başlamıştır²⁶³. Ayrıca Sultan Murad bu hadiseden sonra Rumeli'de Osmanlı şehzadelerinin sancakbeyi olmasını da yasaklamıştır²⁶⁴. Savcı Bey babasına karşı isyan eden ilk şehzade, I. Murad'da oğlunu isyan sebebiyle öldürtmek durumunda kalan ilk padişah olarak tarih sayfalarında yer almışlardır²⁶⁵.

2.2.2. Şehzade Yakup Çelebi

I. Murad'ın oğlu olan Yakup Çelebi, nizam-ı âlem adına katledildiği bilinen ilk Osmanlı şehzadesidir. Klasik kaynaklara göre 1389 I. Kosova savaşında Sultan Murad, merkez komutayı kendisi yapıp, sağ ve sol kollarına oğulları Bayezid ve Yakup Çelebi'yi atamıştı. Savaş zaferle neticelenmiş ancak savaş alanını keşfe çıkan I. Murad, bir Sırp tarafından hançerle yaralanmıştı. Öleceğini anlayan Murad devlet erkanının huzurunda oğlu Bayezid'i çağırıp saltanatı ona devrettiğini açıkladı. Bir süre sonra vefat eden Murad'ın yerine²⁶⁶ Yıldırım lakabıyla ün yapacak oğlu Bayezid geçti. Yıldırım Bayezid'in bizzat babası tarafından vasiyet edilerek tahta oturmasının istenmesi ve devlet erkani tarafından da saltanata layık görülüp onaylanması Yakup Çelebi'nin tercih edilmeme sebebini şimdilik açıklayacak kifayettir. Yalnız Oruç Bey'in bu tercihin Murad tarafından değil de onun ölümünü takiben “*beyler bir araya gelip şehzadelerden*

²⁶² Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. Fikret Işıltan (Ankara: TTK Yayınları, 1995), 499.

²⁶³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 142, 143.

²⁶⁴ Uzunçarşılı, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, 660.

²⁶⁵ Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, 50, 51.

²⁶⁶ Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, 51.

kimin padişah olacağını tartıştılar”²⁶⁷ demesi Yıldırım’ın babası tarafından önerilmediğini düşündürür ki bu da olaylara bir miktar madalyonun ters tarafından bakmayı icap ettirir. Osmanlıda böyle bir uygulama olmadığından tahta herhangi birinin işaret edilmiş olması görüşünden ziyade, tahtın beylerin insiyatifinde Yakup Çelebi yerine Bayezid’e verilmiş olması daha doğru bir görüştür. Kroniklerin bir kısmı seçimin beyler tarafından yapıldığını kabul eder²⁶⁸.

17. yüzyıl kronik yazarlarından Solakzade, I. Murad’ın ölümünün orduda matem havası yarattığını belirtir ve askerlerin üzüntüsünü şu şekilde dile getirir “*yakalarını parça parça eylediler gözyaşları ile figan eyleyip ‘innallahe’ avazesini dillerine bağladılar*”²⁶⁹. Süratli bir şekilde sultanın cenazesi üzerine çadır kurdular ve Yıldırım Bayezid’i sancak dibine getirdiler²⁷⁰. Şehzade Yakup Çelebi bu sırada kaçan düşmanı kovalamak için peşlerindeydi. Babasının öldüğünden haberdar değildi. Devlet ileri gelenleri “*fitne öldürmekten daha zararlıdır*” düşüncesini göz önüne alarak daha önce de Savcı Bey’in isyanından doğan karışıklığı da hesap ederek²⁷¹ özellikle de Yakup Çelebi’nin yanında bulunan asker sayısının fazla olması hasebiyle bir fitne doğacağı endişesiyle²⁷² Yakup Çelebi’nin ölümüne karar verdiler. Yakup Çelebi düşman peşinde iken haberci gönderip Sultan Murad’ın onu çağırttığını söyleyerek hile yoluyla getirttiler. Bayezid’i tercih etmiş olan devlet erkanının da onayı ile Yakup Çelebi’nin oracıkta canını aldılar²⁷³. Yakup Çelebi öldürüldüğünde otuz yaşındaydı²⁷⁴. O gece askerlerin arasında büyük bir hüznün hasıl oldu²⁷⁵. Yıldırım Bayezid kardeşini katlederek

²⁶⁷ Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502): Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, 34.

²⁶⁸ “Murad şehid oldu...Anda beğler bu hali bilüp tanışık itdiler... Yıldırım Bayezid’i tahta geçürdiler” *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000), 34; “Bayezid Hanı atası yirine hilafet seririne geçürüb bisat-ı ihtiyatı döşendiler” İbn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman, IV. Defter*, haz. Koji İmazawa (Ankara: TTK Yayınları, 2000), 5.

²⁶⁹ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, 68.

²⁷⁰ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi I*, 2. Baskı, haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen (Ankara: TTK Yayınları, 1987), 305.

²⁷¹ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih I*, 190.

²⁷² Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, 69.

²⁷³ Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman 1299-1523*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991), 106; İbn Kemal, İbn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman, IV. Defter*, 7; *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, 34; Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 335; Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi I*, 305; Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502): Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, 34; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih I*, 190; Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, 69.

²⁷⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 257.

²⁷⁵ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 335

kardeş katlini ilk başlatan padişah oldu²⁷⁶. Sultan Murad'ın ve Şehzade Yakup Çelebi'nin naaşı Bursa'ya getirildi ve Murad Han'ın hayattayken yaptırdığı caminin yanındaki türbeye defnedildi²⁷⁷.

2.2.3. Fetret Dönemi Şehzadeleri

Sultan Murad'ın ölümüyle birlikte Yıldırım Bayezid acele bir karar alarak Anadolu'daki gazi beylikleri kendi ülkesine ilhak etti. Ardından Rumeli'de vasal hükümdarlara güç göstermek ve üzerlerindeki metbuluk haklarını kuvvetlendirmek için onları huzuruna çağırdı. Ardından İstanbul'u kuşattı (1394). Bulgar krallığını ortadan kaldırdı. Niğbolu zaferi ile birlikte şöhretini en üst noktaya taşıdı. Süratle hareket eden Bayezid, Timur'un egemenlik sahası gördüğü Doğu Anadolu'ya, Erzincan'a kadar ulaştı. Yıldırım'ın hedefi merkeziyetçi bir devlet kurmaktı ancak çok hızlı ve bir bakıma plansız hareketi onun ağır bir yenilgiye uğramasına ve esir düşmesine sebep oldu. Çubuk ovasında Timur'a karşı savaşı kaybedip, esir düştü (28 Temmuz 1402)²⁷⁸.

Sultan Yıldırım Bayezid'in altı tane şehzadesi vardı. Bunlar Emir Süleyman, Mehmed, İsa, Musa, Kasım ve Mustafa idi²⁷⁹. Ankara Savaşı kaybedildiği esnada şehzadelerin her biri savaş meydanını terkederek firar etmişlerdir. Tarih kitaplarına göre Emir Süleyman savaş alanından Yıldırım Bayezid'in veziri Ali Paşa, Eyne Beğ Subaşı, Hasan Ağa ve diğer beylerin marifetiyle uzaklaştırılmıştır. Süleyman'ı alıp Rumeli yönüne gitmişlerdir. Çelebi Mehmed ise Amasya sancağına geri dönmüştür. Diğer şehzadeler İsa ve Musa ise Karasi İli bölgesinde birbirleriyle mücadeleye başlamışlardır²⁸⁰.

İsa Çelebi'nin öldürülmesi: İsa Çelebi bu sırada Çelebi Mehmed'in gelişini işitip askerlerini toplayarak Ulubad mevkiinde konuşlanmıştı. Çelebi Mehmed'in yolladığı elçiye “*Şimdi ben ulu karındaşım, taht benim elimdedir. Ol henüz bir genç oğlandır. Beylik anın nesine gerektir.*” deyince, Çelebi Mehmed, “*Bununla la-cerem cenk etmek gerektir. Hele yaramazlık bizden olmadı*” diyerek mücadeleye başlamıştı. İsa Çelebi, İstanbul tarafına doğru kaçtı. Çelebi Mehmed bunu görünce memleketin kendisine

²⁷⁶ Muhittin Aykun, *Abdurrahman Hibri Efendi Defter-i Ahbar (Transkripsiyon ve Değerlendirme)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2004), 4.

²⁷⁷ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I*, 128.

²⁷⁸ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, 58. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017), 67,68.

²⁷⁹ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 125.

²⁸⁰ Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), 56.

kaldığına kanaat getirerek Bursa'ya geldi²⁸¹. Öte yandan Emir Süleyman, Çelebi Mehmed'in Ulubad zaferinin ardından şöhret kazanmasından rahatsız olmuştu. Bir şekilde olayları kendi lehine çevirmek için İstanbul'a kaçan kardeşi İsa'nın teslimini Tekfur'dan talep etti. Muhtemelen kendisine doğru bir piyon seçtiğini düşünen Emir Süleyman oyunun kurallarını belirleyerek kardeşi İsa Çelebi'yi asker ve teçhizatla donatıp Gelibolu Boğazı'ndan Anadolu'ya geçirdi. İsa'nın emri altında yaklaşık on bin asker mevcuttu. Şehri yağmaladı fakat savaşı kaybedip Kastamonu Hakimi İsfendiyar Bey'e sığınmak zorunda kaldı. İsfendiyar beyle birlik olup bir saldırı daha yapmak istedi ancak yine yenildi²⁸². Aydınoğlu Cüneyd ile anlaşılan İsa Çelebi Saruhan ve Menteşe beyleri ile de ittifak kurarak Mehmed'e bir kez daha saldırmayı denedi ancak bu defa yenilgisinin ardından kaçma fırsatı bulamadan Eskişehir'de bir hamamda boğularak öldürüldü. Naşı Bursa'da babasının türbesi yanına defnedildi²⁸³.

Emir Süleyman'ın öldürülmesi: Ankara Savaşı'nın ardından Timur, Emirzade Muhammed'i, Emir Süleyman'ın peşinden yağma yapmak ve Yıldırım Bayezid'in hazinesini ele geçirmek üzere gönderdi²⁸⁴. Savaş meydanından kaçarak canını kurtaran Emir Süleyman ise ailesini de yanına alarak Güzelcehisar'a çıktı. Bir süre burada bulunup İmparatorla anlaştıktan sonra Gelibolu tarafına gitti²⁸⁵. Musa Çelebi'nin Bursa'da tahta oturduğunu öğrenen Süleyman, Bursa'ya ulaştı. Kardeşleri Fatma ve Kasım'ı İstanbul tekfuruna rehin bırakarak yaptığı anlaşma doğrultusunda hareket eden Emir Süleyman gelip Edirne'de tahta oturdu. Çelebi Mehmed, İsa'yı bertaraf edince Süleyman ile Mehmed karşı karşıya geldiler. Süleyman ve Mehmed arasında yaklaşık beş yıl sürecek şiddetli mücadele, Süleyman'ın Anadolu ve Rumeli'ndeki düşmanlarının Mehmed'e destek vermesiyle onun lehine Süleyman'ın ise aleyhine neticelendi. Mehmed, Musa'yı bir oyalama taktiği olarak Rumeli'ne gönderdi. Mehmed ise bu sırada Bursa'yı denetimi altına aldı²⁸⁶. Bursa'yı kaybetmesinden dolayı büyük bir hırsla kapılan Emir Süleyman Anadolu tarafına geçerek Mehmed'in elinden Bursa'yı aldı ve

²⁸¹ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi II*, 3. Baskı, haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen (Ankara: TTK Yayınları, 1995), 425-429.

²⁸² Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I*, 155.

²⁸³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 333.

²⁸⁴ İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, 75.

²⁸⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 328.

²⁸⁶ Dimitris J. Kastritsis, *Bayezid'in Oğulları*, trc. Ayda Arel (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010), 120.

ilerleyerek Ankara muhafızı Yakup Bey'den Ankara'yı da aldı²⁸⁷. Mehmed yeni bir saldırı hazırlığına başladı ve Bursa üzerine yürüdü. Haberi alan Süleyman Edirne tarafına kaçmak istediye de Ali Paşa buna mani olup Kafir Pınarı adlı kalede müdafaa vaziyetinde olmanın daha uygun olacağını telkin etti. Süleyman gelip kaleyi muhasara etti fakat bir netice alamadan Mehmed Tokat'a, Emir Süleyman ise Bursa'ya döndü²⁸⁸.

Süleyman Çelebi “*ıyş u işret*” alemlerinde olmayı zevk ve sefa sürmeyi kendisine düstur edinmiş bir karakter olarak kroniklerde ifade edilmekte ve kaybetmesinin belki de en önemli sebebinin bu olduğu noktasına işaret edilmektedir. Edirne tarafında yine böyle bir mecliste keyif sürerken Musa Çelebi'nin yönünü Edirne'ye çevirdiğini öğrenince hiç keyfini bozmamış hatta haberi getiren Evrenos Bey'e “*Ey hacı lalam nedir bu üzüntülerle dolu sözler? Musa kimdir ki, benim üstüme asker çekip, istiklal davasına kalkışa?*” diye çıkmıştır²⁸⁹. Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'da ikazda bulunmuş Süleyman Çelebi hiddetlenerek onun sakallarını kestirmiştir²⁹⁰. Umeranın ileri gelenleri Emir Süleyman'ın tavırlarından dolayı onun padişah olamayacağına kanaat getirip topluca Musa Çelebi'nin huzuruna vardılar ve gelip Edirne'yi alması için onun önünü açtılar²⁹¹. Emir Süleyman artık çaresi kalmadığını anladığında kaçmaya karar vermiş ve yol üstünde bir köye varmıştır²⁹². Süleyman burada köy ahalisi tarafından 1411 yılında öldürölüp Bursa'da dedesi Murad Hüdavendigâr yanına defnedilmiştir²⁹³.

Fetret döneminin sona ermesine sebep olacak son mücadele geriye kalan iki rakip, Çelebi Mehmed ve kardeşi Musa Çelebi arasında cereyan etmiştir. Emir Süleyman'ı ortadan kaldıran Musa Çelebi 1410 yılında hükümdarlığını ilan edip adına akçe kestirmişti. Kardeşi Emir Süleyman'ın adamlarına güvenmediğinden onları değiştirip yerine kendi adamlarını yerleştirdi²⁹⁴. Kör Şahmelik'i Vezir, Mihaloğlu Mehmed Bey'i Rumeli Beylerbeyi, Sınavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin'i Kazasker tayin etti. Var olan bütün sancakları sahiplerinden alıp kendi adamlarına tevdi etti²⁹⁵. İktidarı ele geçirmesinin ardından Musa Çelebi öncelikli olarak Emir Süleyman'ın Bizans ile

²⁸⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 333, 334.

²⁸⁸ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I*, 158, 159.

²⁸⁹ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih II*, 50.

²⁹⁰ Çağatay Uluçay, *Taht Uğrunda Baş Veren Sultanlar*, 3. Baskı (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014), 32.

²⁹¹ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I*, 163.

²⁹² Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 126.

²⁹³ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I*, 164.

²⁹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 339

²⁹⁵ Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502): Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, 54.

yapmış olduğu anlaşma çerçevesinde Bizans’a bıraktığı toprakları Bizans’tan geri alma işine girişmiştir. Ayrıca Süleyman’a karşı mücadelesinde kendisine destek veren Sırbistan’a da açıktan saldırmıştır²⁹⁶. Dolayısıyla bu durum Bizans ve Çelebi Mehmed’in müttefik olmasına vesile olmuş, bu sayede Mehmed tahtı tek elde toplama konusunda ciddi adımlar atabilmiştir. 15. yüzyılda Abdülvasi Çelebi tarafından kaleme alınan “*Halilname*” adlı eserin bir bölümünde Mehmed Çelebi ile Musa Çelebi arasında cereyan eden mücadele aktarılmıştır. Eserden anlaşıldığı kadarıyla Musa Çelebi Mehmed’den daha fazla askere sahiptir.

“Anun seksen bin artuk leşkeri var/ Müsellah hazır u cengi eri var...”

Sekiz bin kişi seksen bin kişiye / Varursa ne belüre ne ışıya”²⁹⁷.

Musa’nın güçlenmesi elbette Çelebi Mehmed’i rahatsız etmiştir. Mehmed saltanatı ele geçirmek için Musa ile mücadeleye girişir. Birkaç başarısız girişimin ardından Mehmed, Bayezid Paşa’yı çağırarak “*Çok sayıda askerle bu kötü işli zalimi ortadan kaldırmak için acele etmek gerekir. Çünkü iki kılıç bir kına sığmaz. Bir yaydan iki ok atmak başarılı sonuç vermez. Denizden geçmenin yolunu bul da Edirne’ye gidelim*” der. Bizans’tan denizi geçebilmek için gemi talebinde bulunur²⁹⁸. Bunun üzerine İnceğiz mevkiinde şiddetli bir savaş meydana gelmiştir. Mehmed ilk başta galip gelmiş gözüксе de ardından Musa son bir hamle yaparak hücum etmiştir. Mehmed’in pek çok askeri şehid düşmüş ve kendisi de yaralanarak İstanbul’a doğru çekilmek durumunda kalmıştır. Oradan da Bursa’ya geçmiştir²⁹⁹.

Musa Çelebi elde etmiş olduğu bu zaferden doğru bir şekilde faydalanamadı çünkü yanındakilere karşı oldukça sert bir politika takip etmekteydi. Etrafindakileri kendinden uzaklaştırıyordu. Bizans’ın yanı sıra Sırp ve Bulgar beylerini de kızdırmıştı. Rumeli’deki sancakbeyleri de onun koyduğu ağır vergilerden ve mallarının sürekli müsadere edilmesinden şikayetçiydiler. Rumeli beyleri Mehmed Çelebi ile ittifak halinde olduklarını ve onu destekleyeceklerini belirten haberler göndererek Mehmed’i

²⁹⁶ Kastritsis, *Bayezid’in Oğulları*, 166.

²⁹⁷ Abdülvasi Çelebi, *Halilname*, haz. Ayhan Gültaş (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 259, 260. Abdülvasi Çelebi (ö. 1414-15’ten sonra), I. Mehmed döneminde yaşamış bir müelliftir hakkında yazmış olduğu mesnevisi *Halilname* dışında fazla bilgi yoktur. Günay Kut, “Abdülvasi Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 283.

²⁹⁸ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü’t-Tevarih*, trc. Mürsel Öztürk (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 91, 92.

²⁹⁹ Münecimbaşı Ahmet Dede, *Münecimbaşı Tarihi I*, 166.

Rumeli'ne davet ediyorlardı³⁰⁰. Mehmed oluşan koşulları değerlendirerek Rumeli tarafına yeniden gemilerle geçip kardeşinin sonunu getiren kendisinin ise tahta resmen çıkmasını sağlayan savaş için hazırlıkları tamamladı. İki şehzadenin ordusu 1413'te Çamurlu'da karşı karşıya geldiler. Rumeli ahalisi ve beyleri Anonim Osmanlı Kroniğ'n'e göre Musa'yı bırakıp Çelebi Mehmed tarafına geçtiler³⁰¹. Bayezid Paşa bazı beylerle safları yararak kendini kurtarmaya çalışan şehzade Musa Çelebi'nin etrafını kuşattı. Askerlerinden yardım alamayan Musa umudunu kaybetti ve savaş alanından kaçmak istedi³⁰². Ancak atı çamura saplandığı için yakalandı. Musa savaşın cereyan ettiği Çamurlu mevkiinde atıyla kaçarken çamura saplandı. “Çamurlıyı dahı bilirsın nice yirdür, anda yirlüsi çamura çöker, kanda kaldı kim müsafır ola”³⁰³ diye tanımlanan bu yer Musa'nın taht mücadelesinde son noktaydı. Musa'nın Saruca adında bir terzisi vardı. Çamura saplanmış olan atın ayağının sinirini kesti Musa attan yere düştü. Saruca onu yakalayıp Çelebi Mehmed'in huzuruna getirdi. Musa savaş meydanında Sultan'ın otağında can verdi³⁰⁴. Kardeşinin ölümüne Çelebi Mehmed ağladı ve naaşını Bursa'ya göndererek dedesi Murad Hüdavendigâr yanına defnettirdi (1413). Musa yaklaşık olarak iki yıl yedi ay yirmi gün saltanat sürmüştü³⁰⁵.

2.2.4. Küçük (Şehzade) Mustafa

II. Murad tahta çıktığı vakit kardeşlerinin hayatlarını teminat altına almış, kardeş katli uygulamasını sürdürmemişti. Yusuf ve Mahmud isimli kardeşlerine Bursa'da bulunan sarayı tahsis etmiş, Mustafa isimindeki kardeşini ise Hamideli Sancakbeyliğinden almayıp, görevine devam etmesine müsaade etmişti³⁰⁶. Germiyanoglu Beyi, Şehzade Mustafa'yı oğlu yerine koymuştu. Sultan Murad tam da Düzmece Mustafa olayını halledip Rumeli'ne döndüğü vakit Mustafa'yı tahrik edip, fesat işler yapmaya yönlendirdiler³⁰⁷. Mustafa'yı böyle bir isyana teşvik edenleri ve ona lojistik destek

³⁰⁰ Uluçay, *Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar*, 35.

³⁰¹ *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, 60.

³⁰² Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih II*, 75.

³⁰³ *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, 60.

³⁰⁴ Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502): Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, 57; Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 128; Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I*, 170; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, 92; Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, 167.

³⁰⁵ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I*, 170.

³⁰⁶ Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, 61.

³⁰⁷ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 373.

sağlayanları Tarihçi Hadidi manzum şekilde şöyle ifade eder: “*Karamanoğlu koşdı hayli leşger / Virür hem Germiyanoglu da çok er*”³⁰⁸.

Sultan Murad Rumeli’ne geçince Germiyanoglu Beyi şehzadeyi isyana teşvik için askerlerini onun emrine verdiğini bildirmiş, Karamanoğlu ise baştan beri Osmanlı ülkesini karıştırmak istediği için kalabalık bir kuvveti Mustafa’nın emrine göndermişti³⁰⁹. İsyanın baş aktörlerinden biri olan Şarabdar İlyas Şehzadenin veziri (lalası) idi³¹⁰. Şarabdar İlyas Bey ile birlikte şehzade Mustafa Anadoluhisarı’nı ele geçirmeyi başarmış ancak Bursa’yı alamamışlardı³¹¹. Bursa ahalisinden durumdan haberdar olanlar aralarında müzakere edip Ahi Yakup ve Ahi Kadem ile şehzadenin yanına hediyeler gönderip bu işten vazgeçmesi için ikna etmeye çalıştılar³¹². Ahiler Şarabdar İlyas’ın yanına gelip şehzadenin isyanının vilayeti harap edeceğini onu durdurmak gerektiğini söylediklerinde Şarabdar İlyas yanlarında getirdikleri hediyeleri alıp İznik’e vardı. Etraftan gelip timar isteyenlere timar tevcih etti³¹³. İsyan eden Şehzade Mustafa’nın yanında bir hayli asker bulunmaktaydı³¹⁴.

İznik dizdarı Firuz oğlu Ali Bey kalenin giriş yerlerini kapatıp şehzade ve askerlerinin girişini önlemeye çalışırken padişah tarafından kendisine ferman gönderildi. Sultan Murad, Firuz Ali Bey’e şehzade Mustafa’ya kaleyi teslim etmesini onlar kaleye girerken ordunun gelip yetişerek isyancıları ele geçireceğini³¹⁵ belirten fermanı yollamakla hile yoluyla kardeşini ele geçirmeyi planlamıştır. Sultan Murad Şarabdar İlyas’a paşaları vasıtasıyla Anadolu Beylerbeyliğini vaat ederek “*oglanı egleyigör ta biz anda varınca*”³¹⁶ diye tembih verdiler. Makam ve mansıp sevdasına şehzadenin lalalığını bırakarak onu önce isyana teşvik eden İlyas ardından da şehzadeye ihanet için çalışmalara başladı. Padişah o sıralar İstanbul’u muhasara etmişti ancak kardeşinin isyanı daha hayati olduğu için İstanbul yerine Anadolu’ya geçip İznik üzerine yöneldi.

³⁰⁸ Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman 1299-1523*, 164; Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 374; Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, 200; Sağırılı, *Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)’nin Nuhbetü’t-Tevarih ve’l-Ahbâr’ı ve Târih-i Âl-i Osman’ı (Metinleri-Tahlilleri)*, 68; Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi II*, 567; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih II*, 135.

³⁰⁹ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih II*, 135.

³¹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 391.

³¹¹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I (1300-1451)*, 339

³¹² İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihişt II*, haz. Mehmet Karataş, , Selim Kaya, Yaşar Baş (Ankara: BETAV Yayınları, 2008), 320.

³¹³ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi II*, 569.

³¹⁴ Anonim *Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, 70.

³¹⁵ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih II*, 137.

³¹⁶ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 374.

Şehzade Mustafa'nın İznik'te olmasının tehlike arz ettiğini düşünen Germiyan ve Turgutlu askerlerinin kumandanları, Şehzade Mustafa'yı oradan alıp Karaman tarafına götürmeyi isteseler de çoktan padişah ile anlaşmış olan Şarabdar İlyas buna müsaade etmedi³¹⁷. Şehzade Mustafa'nın askerleri padişahın askerleriyle çatışmak durumunda kaldı. Sultan Murad'ın komutanı Mihaloğlu Mehmed Bey, İznik'i bastı. O esnada şehzade hamamda bulunuyordu. Adamları kaçırmayı denedi ancak başarılı olamadılar³¹⁸. Sultan Murad'ın ve Şehzade Mustafa'nın kuvvetleri savaşırken Şarabdar İlyas Bey, küçük Mustafa'yı at üzerinde kucağına aldı³¹⁹. Mustafa korku ile lalasına sual etti. “*Hay lala! Beni niçün tutarsın*” diye. Lalası yanıt verdi “*Seni karındaşıma iledürin*”. Şehzade Mustafa bu kez başına gelecekleri bildiği için “*beni karındaşıma iletme kim karındaşum bana kıyar*” şeklinde medet umdu Şarabdar İlyas'dan ancak o kararını vermişti. Şehzadeyi getirip Sultan Murad'a teslim etti³²⁰. Mirahur Mezid Bey fitnenin def edilmesi için şehzadeyi şehrin dışında bir incir ağacı dibinde öldürdü³²¹. Şehzadenin cesedi Bursa'da babasının yanına defnedildi³²².

2.2.5. Şehzade Ahmed

Şehzade Ahmed II. Murad'ın oğlu olup annesi Candarlıoğlu II. İbrahim Bey'in kızı, Hatice Halime Hatun'dur³²³. Sultan Murad'ın altı çocuğundan (Büyük Ahmed, Ali, Mehmed, Hasan, Orhan, Küçük Ahmed)³²⁴ biri olan Şehzade Ahmed'in, babasının vefat etmesi ile birlikte hayatına son verilmiştir. Evliya Çelebi öldürülen şehzadenin Şehzade Ahmed yerine Şehzade Hasan olduğunu ve babasıyla birlikte Bursa'ya gönderildiğini ifade etmiştir³²⁵. Ancak böyle bir bilgiye sadece Evliya'da rastlanmıştır. II. Murad vefat ettikten sonra cesedi bir süre saklanmış ölümü duyurulmamıştır. Fatih Sultan Mehmed gelip tahta cülus edince padişahın vefat ettiği duyurulmuştur. Şehzade Ahmed o sıralar henüz ergenlik çağına bile ulaşmamış küçük bir çocuk olarak sarayda bulunmaktadır.

³¹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 392.

³¹⁸ Uluçay, *Taht Uğrunda Baş Veren Sultanlar*, 42.

³¹⁹ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi II*, 571.

³²⁰ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 375.

³²¹ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, 203.

³²² Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502): Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, 67; Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 375; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih II*, 138.

³²³ Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, 64.

³²⁴ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi II*, 683.

³²⁵ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 56.

Fatih Sultan Mehmed, kardeşi Şehzade Ahmed'i nizam-ı âlem adına boğdurtmuş ve cenazesini babası ile birlikte Bursa'ya göndermiştir³²⁶.

2.2.6. Cem Sultan

Fatih Sultan Mehmed ile Çiçek Hatun'un oğlu Cem Sultan 1459 tarihinde Edirne'de dünyaya gelmiştir³²⁷. Dokuz yaşında Kastamonu Sancağı'na gönderilen Cem Sultan, sancağa gönderildikten sonra burada sünnet ettirilmiştir. Şehzadelerin sancağa çıkmadan önce sünnet ettirilmesi daha yaygın bir adet olduğundan bu istisnai bir durum olmalıdır. Cem Sultan kardeşi Şehzade Mustafa vefat edince Kastamonu Sancağı'ndan Karaman Sancağı'na gönderilmiştir³²⁸. Fatih Sultan Mehmed'in Kanunname-i Âl-i Osman'ın da şehzadelere verilen elkâb kısmında Cem'in adının anılması onun babası katındaki değerini göstermesi açısından mühimdir³²⁹.

Cem Sultan, 1481'de babası Fatih Sultan Mehmed vefat edip Bayezid tahta cülus ettiğinde Karaman vilayetinde bulunuyordu. Cem Sultan, bilhassa Karamanoğlu Kasım Bey'in telkin etmesi ile harekete geçip, Karaman, Varsak ve Turgutlu boylarından askerlerle İnegöl üzerinden Bursa taraflarına geldi³³⁰. Bursa'da bulunan hazineye el koymakla kalmayıp Bursa halkından da hayli mal topladı³³¹. Üzerine gönderilen Ayas Paşa komutasındaki kuvvetleri bozguna uğratan Cem Sultan,³³² adına hutbe okutup, sikke kestirdi³³³. Ardından Bursa'da kaldığı kısa sürede asker toparladı. Kardeşi Bayezid'in Üsküdar tarafına geçtiğini haber alan Cem, zaman kazanmak için Halası Selçuk Sultan'ı, Mevlana Ayas, Şükrullahoğlu Ahmed Çelebi ile birlikte sultanın huzuruna gönderdi. Selçuk Sultan, Bayezid'e meseleyi açıp Rumeli vilayetinin Bayezid'in ve Anadolu vilayetinin Sultan Cem'in olmasının aradaki husumeti sonlandıracağı yönünde teklifte bulundu. Bayezid bu teklifi kabul etmedi. Cem arzu

³²⁶ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 413; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih II*, 257;

³²⁷ Münevver Okur Meriç, *Cem Sultan Hayatı, Esareti, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirleri* (Ankara: PYS Vakıf Matbaa Müdürlüğü, 2006), 1-2

³²⁸ İsmail Hami Danişmend, "Gurbetname-i Sultan Cem", *Fatih ve İstanbul 2/7-12* (1954): 213.

³²⁹ " Ve oğlum şehzade – edâmallahu umrehûya – hüküm yazılmak lâzım gelse böyle yazıla: Ferzend-i ercmen es'ad ü emced vâris-i mülk-i Süleymâni nûr-ı hadaka-i sultânî tâcu ru'ûsi's-selâtîn sâhibü'l-izzî ve't-temkîn mahzu lütfi'llahi'l-ekrem oğlum Sultan Cem –edâmâllâhu bekâhû- yazıla. Abdülkadir Özcan, *Atam Dedem Kanunu, Kanunname-i Âl-i Osman*, 2.Baskı (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 26.

³³⁰ Kenan İnan, "II. Bayezid Dönemi", *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 9:383.

³³¹ İnan, *Rüstem Paşa Tarihi (H. 699-968/ M. 1299-1561) (İnceleme Metin, vr. 120b- vr. 293b)*, 116.

³³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, 11. Baskı (Ankara: TTK Yayınları, 2016), 163.

³³³ Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Al-i Osman* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 189.

ettiği cevabı alamayınca, Gedik Nasuh'u İznik tarafına gönderip, kendisi de Yenişehir Ovasına doğru harekete geçti³³⁴.

Yenişehir ovasında Sultan Bayezid daha güçlü bir konumda bulunuyordu. Çünkü Cem'in lalası Aştinoğlu Yakup Bey'i yanına çekmeyi başarmıştı. Savaş şiddetli bir şekilde devam ederken en kritik hamle Yakup Bey'in taraf değiştirmesi oldu. Cem Sultan aldığı mağlubiyet ile önce Eskişehir'e ardından da Konya'ya kaçtı. Bu sırada yaralıydı³³⁵. Ermeni Derbendi'ne gelen Cem burada bir saldırıya uğradı. Saldırıyı yapanlar padişahın iltifatına mazhar olmayı beklerken Sultan Bayezid buna çok sinirlenip kardeşine saldıranları cezalandırdı³³⁶. Bayezid'in takibi bir sonuç vermedi Cem Konya'dan da kaçmayı başardı³³⁷. Cem Sultan aile efradı ve maiyetinde bulunan kişilerle Konya'dan hareket etti. Halk Cem'in gidişinden ziyadesiyle müteessir olmuştu. Vatin'in eserinde durum şöyle tavr edilir: "*Karaman memleketinün kavminun figânını firâkını zârısını gören kıyamet kopdı sanurdu*"³³⁸. Kırk kadar adamı ile çıktığı yol Cem Sultan'ı Mısır'a ulaştırdı. Sultan Kayıtbay Cem'i karşılayıp onu saraya yerleştirdi ve Cem'in gelişi adına üç gün ziyafet tertip etti³³⁹. Mısır'dan ayrılan Cem Sultan Mekke ve Medine'yi ziyaret edip hac vazifesini ifa ederek tekrar Mısır'a döndü. Kendisine Osmanlı saltanatının onun hakkı olduğu yönünde fikirler gelmeye başladı. Karamanoğlu Kasım Bey gel saltanat senindir gibi sözlerle Cem'in içindeki saltanat ateşini yeniden alevlendirmeyi başardı. Cem, yeniden Anadolu'ya geçti ve Ankara taraflarına geldi. Ardından Cem Sultan ve yanındakiler daha fazla dayanamayarak Rodos'a kaçtılar³⁴⁰.

Cem Sultan'ın taht mücadelesinde Rodos'a kaçması onun hayatında bir dönüm noktasıdır. Mücadelenin devam edeceğine inanarak çıktığı bu yolda, Cem, kendini esarete teslim etmekle kalmayıp onun varlığından faydalanmak isteyen Rodos Şövalyeleri, Fransa ve Papa'nın Osmanlı Devleti'ni tehdit etmesi içinde büyük bir koz vermiştir. 1482 Temmuzun da Rodos'a gelen Cem Sultan, şövalyelerin reisi Pierre

³³⁴ Ahmet Refik Altınay, *Sultan Cem*, 2. Baskı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016), 15-16.

³³⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, 164.

³³⁶ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih III*, 202, 203

³³⁷ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, 572.

³³⁸ Nicolas Vatin, *Sultan Djem* (Ankara: TTK Yayınları, 1997), 127.

³³⁹ Danişmend, "Gurbetname-i Sultan Cem", 215.

³⁴⁰ Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid*, haz. Reha Bilge, sadeleştiren. Mertol Tulum (İstanbul: Gize Yayıncılık, 2012), 31.

D'Aubusson tarafından karşılandı³⁴¹. D'Aubusson Osmanlı Devleti'nin kendilerine saldırması ve Rodos'u ele geçirmesinin an meselesi olduğunu bildiğinden Cem'e sığınma vermeyi kabul ederek izlemiş olduğu politika sayesinde hem Osmanlıların saldırısını önlemiş hem de maddi kazanç sağlamış oluyordu. Çünkü Sultan Bayezid ve D'Aubusson arasında Cem ile ilgili bir anlaşma yapılmıştı. Anlaşma Bayezid'in Cem'in masrafları için her yıl şövalyelere 40.000 duka göndermesini içeriyordu³⁴².

Sultan Bayezid'i on üç yıl boyunca uğraştıran Cem Sultan hadisesi, uluslararası bir vaka olarak da göze çarpar. Bir Venedik dükü tarafından Bayezid'e gönderilen mektup hadisenin Venedik tarafından da dikkatle gözlemlendiğini göstermektedir. 1482 Eylülünde Venedik dükü Giovanni Mocenigo'nun Bayezid'e yazdığı mektup oldukça dikkat çekicidir. Cem'in Rodos'a gelişinden haberdar olan dük bir mektupla Bayezid'in kardeşine karşı kazandığı zaferi tebrik ederken bütün kadırga ve gemi kaptanlarına Cem'e yardım etmemeleri noktasında talimat verdiğini, Cem'in bulunduğu yeri öğrendiklerinde derhal Sultana haber vereceklerini bildiriyordu³⁴³. Mektuptan anlaşıldığı kadarıyla Venedikliler Osmanlı ile ilişkilerini iyi tutmanın peşindeydi. Bunun için Osmanlıya karşı sadakatlerini bildiriyorlar, Cem'in ise karşısında olduklarını vurguluyorlardı.

Bu sırada Rodos Şövalyeleri aralarında Cem'in durumu ile ilgili bir tartışma yapılmış ardından onu Fransa'ya gönderme kararı alınmıştır. Çünkü Bayezid'in Rodos'u kuşatmasından korkuluyordu. Cem Sultan, otuz kadar adamıyla ve satın aldığı Türk esirlerle beraber Fransa'ya yollandı (Eylül 1482)³⁴⁴. Cem Sultan Fransa'ya çıkarılmayıp öncesinde Savoie Dükasının malikanesine getirildi. Fransa kralından müsaade istendi ancak bu izin süreci dört ay kadar sürdü. Cem, Macar Kralı Matyas Korven'e gönderilmeyi talep ediyordu ancak Rodos Şövalyeleri onu türlü hileler yoluyla oyalamaya ve yanındaki adamları eksiltmeye çalışıyorlardı³⁴⁵. Şehzade Cem'e sürekli yer değişikliği yaptırılıyor bir şatodan başka bir şatoya ya da kaleye naklediliyordu. Gurbet, yalnızlık ve yabancı insanlarla sürekli ordan oraya sürüklenmek şehzadeyi

³⁴¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, 170.

³⁴² Freely, *Büyük Türk İki Denizin Hakimi Fatih Sultan Mehmed*, 196.

³⁴³ Jacques Lefort, *Topkapı Sarayı Arşivlerinin Yunanca Belgeleri Cem Sultan'ın Tarihine Katkı*, trc. Hatice Gonnet (Ankara: TTK Yayınları, 1981), 147.

³⁴⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, 170.

³⁴⁵ Altınay, *Sultan Cem*, 52.

kederli biri haline getirmişti³⁴⁶. Kaleme aldığı şiirlerde bu keder oldukça samimi bir şekilde hissedilir.

“Husrevâ gönlünü hoş tut ıyşe meşgul ol müdam

Çünkü bu dünya evinin âhiri virandur

Hükmedenler bu cihan mülküne Şark u Garptan

Ger Süleyman, ger Sikender cümlesi mihmandur³⁴⁷.”

Bayezid, Cem’in Fransa’ya gönderildiğini haber alınca Osmanlılarla dostça münasebeti olan Lorenzo’ya birtakım hediyelerle beraber İsmail adında birini göndermiştir. İsmail’in gönderilmesinin tek amacı Lorenzo’ya elçi olarak gitmek değil aynı zamanda Cem hakkında bilgi toplamaktır. Diğer taraftan da Fransa’ya Hüseyin Bey gönderilmişti³⁴⁸. Bu konuda D’Aubusson’un mektubu açık bilgiler sunar. Mektupta, Hüseyin Bey’in şövalyelerin reisi D’Aubusson ile görüştüğü, Fransa’ya gönderilmek için gerekli düzenlemelerin yapıldığı belirtilmekte ve Osmanlılar şövalyelere ödeyeceği 40.000 dukanın ne zaman ödeneceği sorgulanmaktaydı³⁴⁹. Cem Sultan tarafından da 1484 yılında Bayezid’e bir arıza yollanmıştır. Cem, Rodos Şövalyelerinin yanında halinden şikayet ederek kurtarılmasını talep etmiş, ancak Sultan Bayezid kardeşinin orda kalmasını telkin etmiştir. Cem kardeşine adeta yalvarmış ve her şeyden vazgeçtiğini ne istenirse yapacağını ifade ederek orada ölmek istemediğini yeminle temin etmiştir. Mektubun giriş kısmında sultan için övgü dolu ifadeler kullandıktan sonra durumunu izah eden Cem, padişahın adaletle ve insafla davranacağı yönünde ümidini bildirmiştir³⁵⁰. Mektuptaki ifadeler Cem’in ne kadar acziyet ve pişmanlık içerisinde olduğunu göstermektedir. Saltanat hırsı kalmamış sadece memleketinde can vermek isteyen ve bunun için Padişaha dil döken biri konumundadır.

Şehzadeyi sürekli oradan oraya sürükleyen Rodos Şövalyeleri, sonunda onu Burganeuf’da yaptırdıkları yedi katlı bir şatoya naklettiler. Yedi sene süren esaretin ardından Cem, Fransa Kralı VIII. Şarl ile Papa VIII. Innocente arasındaki anlaşma ile

³⁴⁶ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih III*, 220.

³⁴⁷ Uluçay, *Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar*, 56.

³⁴⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Cem Sultan’a Dair Beş Orijinal Vesika”, *Belleten* 24/95 (1960): 458, 463.

³⁴⁹ Lefort, *Topkapı Sarayı Arşivlerinin Yunanca Belgeleri Cem Sultan’ın Tarihine Katkı*, 150; Uzunçarşılı, “Cem Sultan’a Dair Beş Orijinal Vesika”, 463.

³⁵⁰ Uzunçarşılı, “Cem Sultan’a Dair Beş Orijinal Vesika”, 466-467-468.

Papa'ya teslim edildi. 13 Mart 1489'da Cem, Roma'ya nakledildi³⁵¹. Papa'nın Cem ile ilgili planları vardı. Büyük bir haçlı seferi planlamaktaydı³⁵² ve Cem'i orada piyon olarak kullanacaktı. Sultan Bayezid Cem Sultan'ın Papa'ya teslim edildiğini öğrendiğinde hem Papa'ya hem de Cem Sultan'a hediyeler ve ilaveten kardeşinin muhafaza edilmesi için gizli mektupla kapıcıbaşı Mustafa Ağa'yı Roma'ya göndermişti (1490). Mustafa Ağa Cem'in üç yıllık masrafını getirdiği gibi her sene Papa'ya kırk bin altın verileceğini bildirmişti. Mustafa Ağa, Cem Sultan'ı da ziyaret edip hediyelerini takdim etmiş ve kardeşinin gönderdiği mektubu kendisine teslim etmişti³⁵³.

Papa Innocente'in ölümü üzerine Fransa Kralı VIII. Charles, Cem'in Napoli'ye sevkı için yeni Papa VI. Alessandro ile anlaşmıştır. Fransa Kralı diğerlerinin yaptığı gibi Cem'i siyasi emelleri için kullanmayı planlamıştır³⁵⁴. Fransa Kralı Cem'i alıp Napoli'ye hareket etmiş ancak Cem yolda aniden hastalanmıştır. Yüzü, gözü, boynu şişen Cem Sultan, ata binemeyecek vaziyete gelmiştir. Sedye ile taşınmaya başlanan şehzade gün geçtikçe ağırlaşmaya başlamış, tüm çabalara rağmen kurtarılamamıştır. Cem Sultan vasiyetini sadık adamlarına bildirip çileli hayatına veda etmiştir (1495)³⁵⁵. Cem Sultan'ın hastalığının ardından kısa bir süre sonra vefat etmesi oldukça şüphelidir. Bununla ilgili, Şehzadenin öldürülmesini Sultan Bayezid'in bir mektup vasıtasıyla talep ettiği³⁵⁶ yönünde bilgiler olduğu gibi, Papa'nın, Fransa Kralının Cem'i almasından dolayı ona kin beslediği ve Cem'i zehirleyerek onunla gönderdiği yönünde de ifadeler vardır. Kroniklerde Cem'in zehirli bir ustura ile tıraş edildiği³⁵⁷ ve zehirlenen

³⁵¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, 172.

³⁵² İnan, "II. Bayezid Dönemi", 9:385.

³⁵³ Uzunçarşılı, "Cem Sultan'a Dair Beş Orijinal Vesika", 469, 471; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih III*, 226, 227.

³⁵⁴ Yusuf Oğuzoğlu, "Bursa'nın Konuk Ettiği Talihsiz Bir Şehzade: Cem Sultan", ed. Ayşenur Bilge Zafer, *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi* (Bursa: Gaye Kitabevi, 2016): 558.

³⁵⁵ Uluçay, *Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar*, 57.

³⁵⁶ Lefort, *Topkapı Sarayı Arşivlerinin Yunanca Belgeleri Cem Sultan'ın Tarihine Katkı*, 161, 162; Bayezid'in gönderdiği ifade edilen bir diğer mektupla ilgili Bkz. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II (1453-1574)*, trc. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011), 351, 352

³⁵⁷ "Bilahare helak etmek murad idindiler. Başını agulu ustura-y-ıla yülidiler" Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 498; "(Papa) eli çabuk bir tellak buldu. Onu zehirle yağlanmış bir ustura ile França beyinin yanına gönderdi. Bu yaramaz tellak... şehzadeyi tıraş etmeye yol bulup, ol zehirli ustura ile şöyle bir tıraş etti ki... şehzadenin bütün yüzü başı şişip, ağrıdan duramaz olunca, onu tahtrevana koydular... ölüm dolusundan sonsuzluk içkisin yudumlayıp, dünya gamlarını unutup gitti." Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih III*, 231, 232; "Papa... şehzade-i bî-günâhı helâk etmek sevdasında oldu ve zehr-âlud ustura ile bir dellâk-i çâlâki hizmetine gönderdi." Sağırılı, *Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevarih ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri-Tahlilleri)*, 109; "Zehr-âlud ustura ile safha-i vücuddan nâbûd ve sedd-i feyyâze-i hayât-ı mahdûd eyledi." Özgül, *Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrar Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin*, 79.

şehzadenin kısa sürede vefat ettiği bildiriliyor. Haniwaldanus Anonimi'nde yukarıda adı geçen Mustafa Ağa'nın sadece Papa ve Şehzade Cem'i ziyarete gitmediği aynı zamanda onun marifetiyle şehzadeye suikast düzenlendiği ifade edilir³⁵⁸. Ancak Şehzade'nin Bayezid'in isteği ile öldürüldüğü hususunda şüphe bulunmaktadır. Bayezid, Cem'in ölümünü istemiş olsaydı şayet on üç sene boyunca bu işi bekletmez elbet bir casus vasıtasıyla bu işi bitirirdi. Dolayısıyla araştırmacıların mutabık kaldığı, Cem'in Papa'nın isteği ile zehirlettirildiği yönündeki görüştür. Cem'i elinde tutarak büyük bir politik ve ekonomik kazanç sağlayan Papa'nın, onu Fransa Kralına verirken zehirletmesi daha akla uygun gözükmemektedir.

Cem Sultan vefat ettiğinde kimse haberdar olmadan adamlarından Celal Bey şehzadeyi yıkamak için su koyup, kapıcıbaşı Sinan Bey de yıkayıp kendi sarığı ile kefenledi. Orada bulunan adamları da cenaze namazını kıldı. Fransa kralı haberi alınca oldukça üzüldü. Şehzadeyi demir bir tabut içine koydular ve cenazenin muhafazası için Sinan Bey'i görevlendirdiler³⁵⁹. Kardeşinin öldüğünü öğrenen Sultan Bayezid yas tuttu. Kardeşi için sadaka dağıttı. Cem'in cesedinin getirilmesi için epeyce uğraştı³⁶⁰. Dört senenin ardından³⁶¹ Fransa tarafı cesedi vermeyi kabul edince padişahın fermanıyla şehzadenin naaşı deniz yoluyla (Çanakkale Boğazı üzerinden) getirilerek Bursa'ya nakledildi³⁶². Cem Sultan, Bursa'da abisi şehzade Mustafa için yapılan türbenin içine defnedildi. Ancak türbe Cem'in meşhur bir sima olması hasebiyle abisinden ziyade onun adıyla anıldı³⁶³.

Şehzade Cem'in çocuklarından Oğuzhan amcası Sultan Bayezid himayesinde bulunuyordu. Fakat yaşanan hadiseler neticesinde Bayezid önce kardeşinin tarafını tuttuğunu düşündüğü Gedik Ahmet Paşa'yı ardından da Cem'in oğlu Oğuzhan'ı öldürttü. 1474 senesinde doğan şehzade Oğuzhan'ın ölüm tarihi 1482'dir³⁶⁴. Cem Sultan oğlunun ölüm haberini alınca şehzadeler için yazılan mersiyeler arasında tek olması

³⁵⁸ Kreutel, *Haniwaldanus Anonimi'ne Göre Sultan Bayezid-i Velî (1481-1512)*, 20.

³⁵⁹ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih III*, 233.

³⁶⁰ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 498.

³⁶¹ Uluçay, *Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar*, 58.

³⁶² Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih III*, 234.

³⁶³ Oğuzoğlu, "Bursa'nın Konuk Ettiği Talihsiz Bir Şehzade: Cem Sultan", 558.

³⁶⁴ Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, 69, 70.

sebebiyle müstesna bir yere sahip olan “felek” redifli mersiye kaleme almıştır³⁶⁵. Cem Sultan’ın diğer oğlu Şehzade Murad, Rodos’a gitmiş orada din değiştirerek Hristiyan olmuş ve kendisine tahsis edilen Fondo şatosunda yaşamıştır. Evlenip çoluk çocuk sahibi olan Şehzade Murad, Kanuni Sultan Süleyman Rodos’u fethettiği sırada iyice yaşlanmış olarak yakalanmış ve kendisi ile birlikte oğlu da katledilmiştir. Kızları ve eşi İstanbul’a gönderilmiştir³⁶⁶.

2.2.7. Şehzade Korkud

II. Bayezid’in oğlu olan Şehzade Korkud’un, 1467 veya 1469 yılında Amasya’da dünyaya geldiği belirtilse de kaynaklarda bu konuda mutabık kalınmış bir tarih yoktur. 1479 senesinde dedesi Fatih Sultan Mehmed’in arzusu üzerine diğer kardeşleriyle beraber sünnet düğünleri için İstanbul’a gönderilmiştir. Dedesinin vefatı ile birlikte bir yanda babası Bayezid’i destekleyenler bir yanda Cem’i tahta geçirmeye çalışanların bulunduğu bir ortamda Korkud vekaleten saltanat kaymakamı olarak tahta çıkarılmıştır. Verilen bu saltanata vekalet etme görevi Korkud’a kardeşleriyle mücadelesinde bir ümit bahşetmiştir. Korkud, babası Bayezid ile amcası Cem arasındaki taht mücadelesine tanıklık etmiştir. Bir süre İstanbul’da kaldıktan sonra 1483’te Annesi Nigar Hatun ile Manisa sancağına giden Korkud, sürekli taleplerde bulunarak hem sancağını büyütme hem de yetkilerini genişletme yönünde çaba harcamıştır³⁶⁷. Manisa Sancakbeyliğine gönderilen Korkud bu tevcihin akabinde Bergama’ya atanmak için uğraşmıştır. Bergama’nın İstanbul’a daha yakın oluşu onu bu fikre yöneltmiştir³⁶⁸. Bunun yanı sıra Hoca Sadettin, Sultan Bayezid’in Şehzade Ahmed’e göstermiş olduğu ilginin Şehzade Korkud’u kıskandırdığını söyler³⁶⁹. Manisa Sancağında kalmak istemeyen Korkud, Şehzade Ahmed’in müdahale etmesi sonucunda İstanbul’a daha uzak olan bir yere Teke

³⁶⁵ Mersiye’nin tamamı için Bkz. Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 2. Baskı (Ankara: Akçağ Yayınları, 1994), 243-245.

³⁶⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, 175; Muammer Yılmaz, *Cem Sultan* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011), 107.

³⁶⁷ Feridun Emecen, “Korkut, Şehzade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26:205.

³⁶⁸ H. Erdem Çıpa, *Yavuz’un Kavgası I. Selim’in Taht Mücadelesi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 29.

³⁶⁹ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih IV*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 1.

(Antalya) sancağına nakledilmiştir (1502). Sultan Bayezid'e mektup yazıp sancağını geri istediye de arzusu saray tarafından reddedilmiştir³⁷⁰.

Sancak değıştirme talebi reddedilen Şehzade Korkud, Şehzade Ahmed'e karşı eğilim gösteren babasının tavrı sebebiyle de oldukça kırılmış olup Mısır'a gitme kararı almıştır. Mısır'dan hacca gitmeyi planlamıştır. Korkud'un Mısır'a gidecek oluşundan haberdar olan Bayezid siyasi sıkıntılar doğuracağını düşünmüş ve vazgeçmesi için Şehzade Korkud'a bir nasihatçı göndermiştir. Korkud babasına cevaben saltanat davası gütmeyi sadece hac ibadetini yerine getirmek için yola çıkacağını bildirmiştir³⁷¹. Babasının karşı çıkmasına rağmen Şehzade Korkud hacca gitme hazırlıklarını tamamlayıp, sekiz gemi seksen kadar asker ve elli civarı maiyeti ile Mısır'a doğru yola çıkmıştır. Bayezid İzmir ilinin sancağına eklendiğı haber ederek onu yolundan çevirmeye uğraşsa da Korkud kararlılıkla yolundan dönmemiştir. Mısır sultanı şehzadeyi çok güzel karşılayıp ağırlamıştır³⁷². Mısır Sultanından Osmanlı tahtını ele geçirmek için askeri yardım talep ettiğı ancak reddedildiğı ifade edilen Şehzade Korkud umduğunu bulamayınca iki yıl durduğı Mısır'dan 1511 yılında ayrılmıştır. Gelmeden önce babasına ve veziriazama mektuplar gönderip özür dilemiş Mısır'a gelme amacının padişaha karşı gelmek olmayıp sadece hac farızasını yerine getirmek için olduğı yönünde durumunu izah etmiştir. Özü kabul edilerek sancağına geri dönen Korkud, mücadelesine kaldığı yerden devam etmeyi sürdürmüştür. Sultan Bayezid'e müracaat edip Aydın sancağını talep etmiştir. Ardından Şehzade Selim'in Manisa sancağına gönderildiğini öğrenince Manisa üzerine yola çıkmış fakat sancağını terk etmesinin sonuçları ağır olmuştur. Safevilerin kışkırtması sonucu Şahkulu isyanı ortaya çıkmıştır³⁷³.

1511'de ortaya çıkan Şahkulu isyanının, Emecen'in ifade ettiğı gibi II. Bayezid'in oğulları arasında süren taht mücadelesi sırasında ortaya çıkışı tesadüfı olmamalıdır³⁷⁴. Sultan Bayezid Şahkulu isyanı sebebiyle şehzadenin sancağını terk edip Manisa'ya

³⁷⁰ Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, 2. Baskı (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, 1992), 8.

³⁷¹ Emecen, "Korkut, Şehzade", 26:205.

³⁷² Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, 8.

³⁷³ Çıpa, *Yavuz'un Kavgası I. Selim'in Taht Mücadelesi*, 29, 30.

³⁷⁴ Feridun Emecen, "İhtilalci Bir Mehdilik Hareketi mi? Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar", *Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, haz: Mehmet Öz-Fatih Yeşil (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015): 524.

gitmesini mecburen kabullenmiştir³⁷⁵. Saruhan sancağı kendisine yeniden verilen Şehzade Korkud artık kardeşleri Şehzade Selim ve Şehzade Ahmed'in hareketlerini takip etmeye başlamıştır. Şehzade Ahmed'in kendisine karşı harekette bulunması üzerine aniden İstanbul'a gidip yeniçeri ocağına sığınan Korkud, yeniçerilerden destek göremeyince amacının saltanat olmadığını sadece Ahmed'i engellemek için geldiğini izah etmiştir (1512). Şehzade Selim'in cülus etmesinden bir gün evvel bir gemiyle sancağına gönderilmiş, Manisa'da bulunduğu sırada Sultan Selim'e itaat etmiştir. Sık sık mektup yoluyla bağlılığını bildirmesi padişahı, onun saltanatı hevesi olduğu hissini uyandırmıştır³⁷⁶. Yine de Yavuz Sultan Selim Korkud'un bazı hareketlerinden şüphelenmiş ve kroniklerde ifade edilen mektupla kandırma yolunu seçmiştir. "*Havass-ı huddamından birini ümera-i devlet canibinden mahtûm mektûblar ile Korkud Han'a gönderdiler ve tiğ-i hışm u gazab-ı Şehriyariden şikayetle kendüleri der-i devlete da'vet şeklini gösterdiler. Hemana şehzade-i sade-dil ol sahte mektuplara inanub ve ümeranın meva'id-i garibesinin gerçek sanub ve yevm-i va'd ve azm-i sa'd mulahhas beyan olunmak tebesteheti müş'ir nameler gönderdi*"³⁷⁷. Mektupta temel nokta, Padişahın kötü idaresinden şikayet edilmesi ve Korkud'un bir kurtarıcı olarak davet edilmesidir. Şehzadenin bu düzmece mektuplara cevap vermesi padişahın gözünden tamamen düşmesine ve katledilmesi için karar verilmesine sebep olmuştur. Benzer bir mektup hadisesi Şehzade Ahmed'de de yaşanacaktır. Ancak mektupların var olduğu söyleminin yanı sıra hiç olmadığı ve isyan süsü verilerek şehzadelerin ölümlerinin meşru bir zemine taşınmaya çalışıldığı da mümkün ve düşündürücü bir husustur.

Yavuz Sultan Selim beş tane yeğenini (Şehinşah'ın oğlu Mehmed, Mahmud'un oğulları Musa, Orhan, Emir ve Alemşah'ın oğlu Osman) nizam-ı âlem için Bursa'da öldürttüktan sonra şüphelendiği kardeşi Korkud'un da ölümüne karar verdi ve bunu uygulamak için süratle harekete geçti³⁷⁸. Askerini toplayarak av bahanesiyle yola çıkan Sultan Selim, Bursa'dan çıkarak Sultan Korkud'u ortadan kaldırmak için Manisa'ya

³⁷⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "II inci Bayezid'in Oğullarından Sultan Korkut" *Belleten* 30/120 (1966): 564.

³⁷⁶ Emecen, "Korkud, Şehzade", 26:206.

³⁷⁷ Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kitabü't-Tarih-i Künhü'l-Ahbar C.I, Kısım II*, haz. Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Mustafa Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997), 1063; Ayrıca mektuplarla ilgili örnekler için Bkz. Sağır, *Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevarih ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri-Tahlilleri)*, 126; Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi II*, 453; Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman 1299-1523*, 380, 381; Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, s.6; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih IV*, 156.

³⁷⁸ Feridun Emecen, *Yavuz Sultan Selim* (İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2013), 81.

gitti³⁷⁹. Şehzade Korkud'un sarayını kuşatan Sultan Selim, kaçış yolu bırakmamıştı. Ancak şehzade, yakın adamı olan Piyale ile hazinesinden bir miktar altın ve gümüşü de alarak ata binip kaçtı. Padişah kardeşini yakalatmak için peşine bin kadar atlıyı gönderdi. Ancak şehzadeyi bulmak mümkün olmadı. Padişah güvenilir kullarını bölgede bırakıp, yönünü Bursa'ya çevirdi. Korkud'un kaçma ihtimali olan her yer tutuldu³⁸⁰. Bu sırada Şehzade Korkud ve Piyale bir mağaraya saklanmışlardı. Planları Teke iline gitmekti. Piyale o bölgeyi iyi bildiği için Teke'ye gidip orada da başka bir mağaraya sığındılar. *"Kaldılar bunca gün ol gârda. Çektiler mihnet o genc-i târda"*³⁸¹. Bir süre sonra yanlarındaki yiyeceklerin tükenmesi üzerine bir çare aradılar. Piyale mecburen dışarı çıktı bir Türkmenle tanışıp ona durumlarını gizlice aktardı. Çeşitli vaatlerle sırrını saklaması ve onlara yardım etmesi için adamı kandırdı. Hem yiyecek alıp hem de bir gemi bulması için şehre şehzadenin atıyla inen adamı Sultan Selim'in casusları tespit etti. Koşum takımları yüzünden bu atın sıradan birine ait olamayacağını anlayan casuslar Türkmen'i yakalayıp sorguladılar. Teke valisinin huzuruna getirilen şahıs epey dayak ve zorlamadan sonra bildiklerini anlattı³⁸².

Şehzadenin yakalandığı Sultan Selim'e iletilince Karaçinoğlu'nu şehzadeyi teslim almak için göndermiştir. Şehzadenin yaklaştığını haber alınca da ölüm fermanını gerçekleştirmek üzere Kapıcıbaşı Sinan Ağa'yı onları karşılamak için yola çıkartmıştır. Sinan Ağa şehzadeyi karşılamış ve bir konağa yerleştirmiştir. Şehzadenin öldürülmesi için muhtemelen bir plan çerçevesinde hareket eden Sinan Ağa, şehzade uyuduğunda Piyale'yi yanına çağırtmış, Piyale'nin odadan çıkmasıyla birlikte cellat odaya girip şehzadeyi boğmuştur. Piyale odaya döndüğünde şehzadenin öldüğünü görüp ağlayıp feryat etmiştir³⁸³. Şehzadenin öldürüldüğü sırada yanında bulunan eşyaların tespiti yapılmıştır. Ölüm tarihi buradan çıkarılmaktadır. Muhallefat defterinin tarihi 13 Mart 1513, şehzadenin ya öldüğü gün ya da bir gün sonrasına düşülmüş olmalıdır. Şehzade Korkud'un naşı Bursa'da Orhan Gazi Türbesi'ne defnedilmiştir³⁸⁴.

³⁷⁹ İdris-i Bidlisi, *Selimşah-nâme*, haz. Hicabi Kırlangıç (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 113.

³⁸⁰ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih IV*, 156, 157.

³⁸¹ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 7.

³⁸² Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi II*, 454.

³⁸³ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih IV*, 158, 159.

³⁸⁴ Emecen, "Korkud, Şehzade", 26:206.

2.2.8. Şehzade Ahmed

II. Bayezid ve Bülbül Hatun'un oğlu Şehzade Ahmed³⁸⁵ 1465 yılında dünyaya gelmiştir. Babasının ardından Amasya Sancakbeyliği ona devredilmiştir. Hem Bayezid tarafından hem de devlet erkani tarafından sevilip sayıldığı ifade edilmektedir. Hatta Ahmed'i babasının yerine geçecek şehzade olarak düşünmeleri³⁸⁶ şehzadenin saray içerisinde güçlü bir nüfuzu olduğunu gösterir. Nitekim Şehzade Ahmed daha babası hayattayken hükümdar olmak için harekete geçmiş Üsküdar'a kadar gelmiştir. Yeniçerilerin müdahalesi sonucu Konya'ya çekilip padişahlığını ilan ederek etrafa hükümler göndermeye başlamıştır. Oğlu Alaaddin'i de Bursa üzerine göndermiştir. Halk bir süre sonra bu işgalden rahatsız olup padişaktan yardım talep etmiştir. Şehzade Ahmed, yanındaki adamların bir süre sonra onu terk etmesiyle güçsüz kalıp Yavuz'a taziye ile ülke topraklarından hak talep ettiğini ifade eden bir mektup göndermiş, olumsuz yanıt almıştır³⁸⁷.

Şehzade Ahmed kardeşi Selim'le ciddi bir rekabet halindeydi. Selim ve Ahmed arasındaki taht kavgası Korkud ile yapılan mücadeleden daha keskin ve daha süratli bir hal kazanmıştı. Ahmed, öncelikle Batı Anadolu taraflarındaki kardeşi Korkud'u gözlemliyor, bazı durumlarda ona müdahale ediyordu. Bir yandan da Selim'i gözetleyen Ahmed 1509'da Selim'in oğlu Süleyman için Şebinkarahisar'ı talep etmesi üzerine çekinmeden ona da müdahale etmiş ve Sultan Bayezid, Ahmed'in itirazı üzerine Şehzade Süleyman'ı Kefe sancağına göndermişti³⁸⁸. Sultan Bayezid'in Ahmed'e yakınlığının farkında olan Şehzade Selim, kardeşler arasında isyan bayrağını açan ilk şehzade oldu³⁸⁹.

Yavuz Sultan Selim tahta çıkınca önce kardeş çocuklarını sonra da Şehzade Korkud'u ortadan kaldırmış ve son olarak tahtına rakip gördüğü kardeşi Şehzade Ahmed'i izale etmek için faaliyetlere başlamıştı. Aynı Şehzade Korkud'a olduğu gibi Şehzade Ahmed'e de devlet erkanının ağzından mektuplar yazdırdı. Mektuplar, Selim'in mizacının sert oluşundan, yeğenlerini masum olmalarına rağmen öldürtmesinden dolayı

³⁸⁵ Uluçay, "II. Bayezid'in Ailesi", 217.

³⁸⁶ Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, 7, 8.

³⁸⁷ Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim* (Ankara: TTK Yayınları, 2016), 3-6.

³⁸⁸ Çıpa, *Yavuz'un Kavgası I. Selim'in Taht Mücadelesi*, 31.

³⁸⁹ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II (1453-1574)*, 405.

şikayetler içeriyor ve saltanata davet isteklerini kapsıyordu. Sultan Ahmed'in kendisine ulaşan bu davet mektupları üzerine yola çıkması³⁹⁰ mektuplara inandığını yahut inanmasa bile bir şüphe ile yola koyulmuş olabileceğini gösteriyor. Mektuplarla ilgili Celalzade Selimnamesi'nde bir hikaye resmediyor. Mektupların Şehzade Ahmed ve etrafındakilerde oluşturduğu psikolojik durumu açıklayan hikaye şöyledir: Mektuplar geldiği vakit etrafındaki sadık adamları Şehzade Ahmed'e, mektupların gerçek olmayıp şehzadeyi öldürtmek için bir bahane olduğunu ileri sürerler. Şehzade, doğru olmasının ya da olmamasının ihtimal dahilinde olduğunu belirtir ve "*doğru ise bize faydalıdır, değilse, onun da faydası kendimize aittir*" der ve yapmış olduğu hataları sayar. Bunlardan en önemlisi acemi bir grubu adam zannedip öne çıkarttığını sonrasında onların yüzünden karanlık bir çukura yuvarlandığını söyler. Şehzadenin Mısır'a ya da Çerkezlerin yanına gitmesi veyahut Kızılbaş olması muhtemel seçenekler arasında görünür. Şehzade bu seçeneklerden birini yapmaktansa kardeşinin elinden can vermeyi daha evla gördüğünü de ekler³⁹¹.

Şehzade Ahmed mektuplarında vermiş olduğu cesaretle kardeşine karşı bir isyan girişiminde bulunarak Karaman'a ulaştı. Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa hemen padişaha haberci gönderdi ve şehzadenin etrafı yakıp yıkarak ilerlediğinin bilgisini verdi. Yavuz Sultan Selim artık düşmanı olarak gördüğü kardeşinin yaklaştığını haber alınca gereken önlemleri aldı. Epeyce asker topladı³⁹². Kefe'de bulunan oğlu Süleyman'ı payitahta getirterek yerine vekil olarak bırakan Selim, vezirlere talimat vererek Rumeli emir ve beylerinin İstanbul'a gelip hazırlıklı olmaları içinde haberciler gönderdi. 29 Temmuz 1512'de Anadolu yakasına geçen Sultan öncü bir birliği Mudanya yoluyla Bursa'ya gönderdi³⁹³. Sultan Selim, Ahmed'in Yenişehir civarındaki Ermeni Derbendi'ne vardığı haberini alınca ordugahını Yenişehir Ovası'nda kurdurdu. Şehzade kendisine mektuplar vasıtasıyla vaat edilenlerden bir eser göremeyince aldatıldığını anlamıştı. Savaş başladı. Kısa süre sonra şehzadenin askerleri dağıldı³⁹⁴. Şehzade Ahmed yanındaki az miktarda askerle savaş alanından kaçmayı denedi. Atı tökezleyip yere düşen şehzadeyi ne kadar uğraşılsa atına bindiremediler zaten o

³⁹⁰ Münecimbaşı Ahmet Dede, *Münecimbaşı Tarihi II*, 455.

³⁹¹ Celalzade Mustafa Çelebi, *Selim-name*, haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 329, 330

³⁹² Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih IV*, 162.

³⁹³ Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 76

³⁹⁴ Münecimbaşı Ahmet Dede, *Münecimbaşı Tarihi II*, 45.

esnada padişahın askerleri gelip etrafını sardılar ve şehzadeyi yakaladılar. Şehzadenin yakalandığı yere bir çadır kuruldu³⁹⁵. Şehzade, padişahın huzuruna çıkmayı talep etti ancak kabul etmediler³⁹⁶. Padişahın fermanıyla, Kapıcı başı Sinan Ağa tarafından Şehzade Ahmed nizam-ı âlem için katledildi. Cenazesi Bursa Muradiye haziresinde defnedildi. Ardından Yavuz Sultan Selim'in emriyle türbesi yaptırıldı (1513)³⁹⁷.

Şehzade Ahmed'in çocukları hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber, Murad ismindeki oğlu, Acem Şah'ı İsmail-i Erdebili'ye sığınıp üç dört yıl kadar onun yanında kalmış ve orada hayata veda etmiştir³⁹⁸. Şehzade Alaaddin ve adı kayda geçmeyen iki oğlu da Mısır'a firar etmiş ve orada hastalanarak vefat etmişlerdir. Münecimbaşı bu iki şehzadenin Taun salgınından öldüğünü ifade eder³⁹⁹. Babası Şehzade Ahmed'in yerine Amasya'da vekaleten bulunan Şehzade Osman ele geçirilip Sultan Selim'in emriyle boğdurulmuştur⁴⁰⁰. Ahmed'in torunu Şehzade Murad'ın oğlu Mustafa da amcası Osman'la beraber boğdurulmuştur⁴⁰¹. Ahmed'in Şehzade Kasım adındaki oğlu ise Memluk Sultanı Kansu Gavri'nin himayesi altına girdi. Memluk Sultanı Mercidabık savaşında yanında Şehzade Kasım'ı da getirmişti. Selim onu yakalama görevini Mısır Valisi Hayır Bey'e bıraktı. Şehzadeyi yakalayan Hayır Bey şehzadeyi önce hapsedti sonrasında gelen emir üzerine boğdurttu (1518)⁴⁰².

2.2.9. Şehzade Mustafa

Kanuni Sultan Süleyman ve Mahidevran Hatun'un oğlu olan Şehzade Mustafa, babasının Saruhan sancakbeyliği zamanında Manisa'da dünyaya geldi (1515). Çocukluk yılları Manisa sarayında geçen Şehzade Mustafa, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1520'de tahta cülus etmesi üzerine annesiyle beraber İstanbul'a gitti⁴⁰³. Peçevi, Şehzade Mustafa'yı “*Temiz yürekli ve şerefli kardeşler arasında eli açıklığı ve merhametiyle*

³⁹⁵ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 12.

³⁹⁶ İdris-i Bidlisi, *Selimşahname*, 115.

³⁹⁷ Hakkı Önkol, “Bursa’da Şehzade Ahmed Türbesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986): 144.

³⁹⁸ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 13.

³⁹⁹ Münecimbaşı Ahmet Dede, *Münecimbaşı Tarihi II*, 456.

⁴⁰⁰ Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 86.

⁴⁰¹ Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 23.

⁴⁰² Haldun Eroğlu, “Osmanlıya Karşı Savaşan Osmanlı Şehzadesi: Şehzade Ahmet'in Oğlu Şehzade Kasım (907/1501-924/1518)”, *OTAM* 13/13 (2015): 232-234.

⁴⁰³ Şerafettin Turan, “Mustafa Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31:290.

sivrilmış, sanat ve bilgiye her zaman istekli, şanı yüksek bir kişi olduğundan yurdun gerek ileri gelenleri, gerekse sıradan kimseleri tarafından çok sevilirdi”⁴⁰⁴ şeklinde tarif eder. Busbecq de Şehzade Mustafa için, “Yaratılış itibari ile yüksek meziyetler ve yaşının getirdiği hoşluğa sahip olan Mustafa askerlerce çok seviliyordu. Halk da artık ihtiyarlamaya başlayan babasının yerini en iyi onun dolduracağını ümit ediyordu”⁴⁰⁵ ifadesiyle hem şehzadeye övgü dolu sözler sarf ederken hem de onun halk arasında babasının yerine geçecek şehzade olarak görüldüğünü gözler önüne sermektedir.

1534 yılında Saruhan Sancağına gönderilen Şehzade Mustafa⁴⁰⁶ hakkında Venedik elçisi hazırladığı raporda şehzadenin herkes tarafından çok sevildiğini ifade ederken, onun dürüst, cömert ve cesur biri olduğunu, bu özelliklerinin sevilmesinde önemli rol oynadığını belirtir. Sancağına gelen yeniçerilere ve misafirlere iyi davranıp onları ağırlamanın yanı sıra hediyeler takdim ettiğini, yeniçerilerin her ihtiyaçları için ona başvurabildiklerini ifade eden elçi onun idaresinden herkesin memnun olduğunu hiç şikayet edenin olmadığını da belirtir. Burada şehzade için çizilen portre adeta ideal hükümdar portresini hissettirir. Adaletli, merhametli, cömert ve bilgili biri olarak ifade edilen Şehzade Mustafa yine elçinin verdiği bilgilerde kardeşleriyle çok iyi geçinen bir abi olarak görünmektedir⁴⁰⁷.

Kanuni Sultan Süleyman’ın Mustafa’dan başka, Hürrem Sultan’dan dünyaya gelen çocukları vardı. Bunlardan Mehmed, Cihangir, Mahmud ve Murad vefat etmişlerdi. Hayatta kalan çocukları Mustafa, Selim ve Bayezid’in her biri tahtın namzetleriydi. Hürrem Sultan, Bayezid’in hükümdar olabilmesi adına faaliyetlerde bulunuyor, tahta kendi oğlunun çıkmasından doğacak prestiji kazanmak uğruna türlü yollara başvuruyordu. Hürrem’in bu planını gerçekleştirebilmesi yani Bayezid’i tahta çıkarabilmesi için Şehzade Mustafa’nın saf dışı bırakılması gerekmektedir⁴⁰⁸. Öte yandan Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa tarafından oluşturulan Şehzade Mustafa’ya yönelik bu hizipleşme karşısında, İbrahim Paşa ve eşi Hatice Sultan ile Şehzade Mustafa ve annesi Mahidevran Sultan yer almaktaydı⁴⁰⁹. Hürrem Sultan Şehzade

⁴⁰⁴ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, 15.

⁴⁰⁵ Ogler Ghislain De Busbecq, *Türk Mektupları*, trc. Hatice Özkan (İstanbul: Ark Yayınları, 2002), 35.

⁴⁰⁶ Turan, “Mustafa Çelebi”, 290.

⁴⁰⁷ Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa*, 41, 42.

⁴⁰⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, 400, 401.

⁴⁰⁹ Peirce, *Harem-i Hümayun – Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümranlık ve Kadınlar*, 109.

Mustafa'ya karşı harekete geçti. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman Saruhan Sancakbeyi olan Mustafa'yı Amasya'ya ve daha sonra Konya'ya nakletti. Hürrem Sultan'ın oğulları Selim Manisa'ya, Bayezid ise Kütahya sancağına gönderildiler. Saray içerisindeki nüfuzunu kullanarak harekete geçen Hürrem Sultan'a, dışarıdan destek veren isim Damadı Rüstem Paşa'ydı. Henüz kubbe veziri pozisyonunda olan Rüstem Paşa, Hürrem Sultan için mühim bir role sahipti. Buna ek olarak, Rüstem Paşa'nın, Şehzade Mustafa'nın İran Şahı ile haberleştiğine dair şehzadenin imzasını taklit ile sahte mektuplar düzenlemeye çalıştığı ifade edilir⁴¹⁰.

Emecen'e göre, Kanuni Sultan Süleyman'ın uzun saltanat yılları, zaman geçtikçe halk arasında ve dahi devlet kademelerindeki kişiler arasında tek düzelikten kaynaklı açıkça ifade edilmese bile içten içe bir memnuniyetsizliğe yol açmış olabilir⁴¹¹. Yönetim tarzı, devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ve hanedan içerisinde arka planda yaşanan çekişmeler üzerine bir de uzun vadede aynı kişi tarafından yönetilmenin doğal sonucu olarak ortaya çıkması muhtemel durum bu şekilde bir çerçeveye oturtulabilir. Şehzade Mustafa Anadolu'da tımarlılar ve muhtelif aşiret unsurları tarafından destek görmekteydi. Padişahın Veziriazam Rüstem Paşa'yı, İran seferine çıkacak orduya kumandan tayin etmesi ve Anadolu'ya göndermesi bahsi geçen memnuniyetsiz kesim tarafından hoş karşılanmadı⁴¹². 1553'te İran seferine gönderilen Rüstem Paşa, yanında bulunan adamlardan Şemsi Paşa'yı padişaha göndermişti. Önemli bir haber getiren Şemsi Paşa'nın söyledikleri padişahı şaşırtmıştı ve endişelendirmişti. Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa ağzıyla konuşan Şemsi Bey padişaha, "*Asker galeyandadır. Sefer gitmek istemiyorlar. Diyorlar ki padişah kocamış, sefere gidecek hali kalmamış. Bunun çaresi Rüstem Paşa'nın başını kesüp padişaha göndermek, Mustafa Sultan'ı orduya getirmek, sonra İstanbul'a gidüp ihtiyar padişahı Dimetoka'ya sevk etmek, Sultan Mustafa gibi bir arslan ile Kızılbaş üzerine varub karışmak*"⁴¹³ şeklinde söylemlerle anlatmıştı.

Kanuni Sultan Süleyman, herhangi bir taht kavgasına maruz kalmadan doğrudan tahta çıkmış olduğundan oğlunun onun karşısına rakip olarak çıkartılması onu oldukça

⁴¹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, 402.

⁴¹¹ Feridun Emecen, "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 9:516.

⁴¹² Kaya Şahin, *Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar: Celalzade ve 16. Yüzyıl Osmanlı Dünyası*, trc. Ahmet Tunç Şen (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014), 133.

⁴¹³ Yılmaz Kurt, *Muhteşem Yüzyıl, Mizancı Murad-Tarih-i Ebu'l-Faruk III/2* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), 61,62.

sarsmış olmalıdır. Beklemediği bir şekilde kendisi ile rekabet etmeye çalışan oğul figürü muhtemelen Kanuni'nin mantıklı düşünmesinin önüne set çekip söylenenler doğrultusunda hareket etmesini sağlamış olabilir. Şemsi Paşa'nın bahsi geçen sözleri üzerine Şehzade Mustafa'nın da fitne yaymak niyetiyle söylenen bu sözlerle itimat ederek hareket ettiği ifade edilip, padişahın bir an önce askerin başına geçmesinin elzem olduğu söylenmiştir⁴¹⁴. İleri bir tarihte vakayı yorumlayan tarihçi Solakzade, bu süreci *“Nice ahmak ve iz’ansızlar, gönlü saf şehzadeyi, yalnızlığında, hayrını istemek yüzünden hezâr türlü fesâda sevk edip, meşrebine muvafık sözler ile yoldan çıkarırlar...bu tarik ile bâtil sevdaya düşürerek isyâna azmettirdiler”*⁴¹⁵ ifadeleriyle teyid etmiştir. Dolayısıyla Mustafa'nın bir taht sevdasına düşmüş olması ve babasının yerine kendisini layık görmesi çok olağan bir tutumdur. Çünkü hem halk hem yeniçeriler hem de devlet erkânı tarafından sayılan sevilen şehzadenin, fitne olarak görülse bile bu sözlerle kapılmış olması ihtimal dahilindedir.

Kanuni Sultan Süleyman söylentilerin ardından Rüstem Paşa'yı geri çağırıp İran seferine bizzat çıkma kararı aldı. Şehzade Mustafa'nın da hazırlanıp sefere katılması için emir gönderdi⁴¹⁶. Şehzade Mustafa'ya babasının emri ulaştığında, yanında bulunanlara fikirlerini sormuş, annesi ve diğerleri babasının çağrısına uymaması yönünde kendisini uyarmışlardır. Ancak bütün nasihatlere rağmen Şehzade Mustafa *“kaderin çağırdığı yere gitmekten kendisini alıkoyamadı”*. Babasına olan itaati sebebiyle etrafındakilerin tehlikeli olarak gördüğü bu durumu kabullenip emre itaat eden şehzade, güzel hediyeler hazırlatıp yola çıktı. Venedik elçisi Şehzade Mustafa'nın yola çıkmak için ata binmek istediğinde, *“at sahibinin başına geleceklerini hissetmiş gibi Mustafa'nın üzerine çıktığı yükseklığın önüne bir türlü yaklaşmak istemez. Mustafa bu atın hiçbir şekilde yaklaşmadığını görünce, hazırlanan atlardan bir başkasının çıkarılmasını ister. Ancak bu at da birincisi gibi bir türlü yaklaşmaz. Bunu gören Mustafa çıktığı yerden aşağı iner ve üzengicilerin tuttuğu atın üzerine atlar”*⁴¹⁷ şeklinde bir aktarımda bulunmaktadır. Elçiye göre bu bir nevi işarettir.

Sultanın ordusu Ereğli yakınındaki Aköyük mevkiinde konuşlandı. Şehzade Mustafa padişahın çadırına yakın bir yere çadırını kurdurdu. Ertesi gün adet olduğu üzere devlet

⁴¹⁴ Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi III* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1996), 396.

⁴¹⁵ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 229, 230.

⁴¹⁶ Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanuni İle 46 Yıl*, 3. Baskı (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 78.

⁴¹⁷ Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa*, 81.

erkanı şehzadeyi ziyaret edip, el öptüler. Şehzade daha sonra at üzerinde babasının otağına doğru yola çıktı⁴¹⁸. Askerin ve umeranın dua ve senaları arasında şehzade babasının çadırına ulaştı⁴¹⁹. Kanuni Sultan Süleyman ordusu ile yola çıkmadan önce Şeyhülislam Ebussud Efendi'den şehzadeyi öldürtmek için fetva almıştı. Mustafa'nın katli Busbecq'in notlarına da yansımıştı. Ona göre çadıra giren şehzade etrafta kimseyi göremedi. Sonra iç çadıra doğru ilerledi orada cellatlar üzerine atıldılar. Güçlü bir yapıya sahip olan şehzade kendini savundu. Kanuni bir perdenin arkasından olanları izlemekteydi. Sonunda cellatlar başarılı oldu ve şehzadenin hayatına son verdiler. Cesedi bir hasır üzerinde çadırın önüne çıkarıp teşhir ettiler⁴²⁰. Şehzadenin taşra ağası ve mirahuru da çadırın önünde öldürüldüler. Şehzadenin naşı Bursa'da Muradiye haziresine defnedildi⁴²¹.

Şehzade Mustafa'nın ölümü yoğun tepkilere yol açmıştır. Bir isyan girişiminde bulunup bulunmadığı hakkında net bir bilgi olmadığı için tam anlamıyla suçlu olarak gösterilemeyen şehzade için Hürrem Sultan ve Rüstem Paşanın hilesi sonucuyla hayatına son verildiği genel geçer bir bilgi olarak kroniklerde ve literatürde yer almıştır. Şehzade Mustafa'nın Amasya'da bir oğlu vardı. Padişah çocuğu annesiyle beraber Bursa'ya naklettirdi. Ardından İbrahim Paşa adında bir Harem Ağasını İstanbul üzerinden Bursa'ya gönderdi. İbrahim Paşa şehzadenin çocuğunu ve eşini bir saraya nakletti. Kendisine iyi muamelede bulundu. Cariyeye padişahın mektubunu gösterdi. Muhtemelen mektupta şehzadenin ölüm fermanı yer almaktaydı. İbrahim Paşa şehzadeyi alıp oracıkta boğdurdu. Çocuğu ise “*padişahların öldürttüğü diğer cariyeye ve şehzadelerin medfun bulunduğu mezarlığa gömdürdü (1554)*”⁴²². Venedik elçisi küçük şehzadenin babasının mezarına defnedildiğini ifade eder⁴²³.

2.2.10. Şehzade Bayezid

Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın oğlu Şehzade Bayezid, 1526 senesinde İstanbul'da dünyaya geldi. 1539 yılında kardeşi Şehzade Cihangir ile birlikte sünnet

⁴¹⁸ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, 215.

⁴¹⁹ Kurt, *Muhteşem Yüzyıl, Mizancı Murad-Tarih-i Ebu'l-Faruk III/2*, 65.

⁴²⁰ Busbecq, *Türk Mektupları*, 37.

⁴²¹ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, 215.

⁴²² Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, 2. Baskı, trc. Yaşar Önen (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 82.

⁴²³ Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa*, 114.

ettirildi⁴²⁴. Maiyeti ve devlet erkanı arasında mütevaziliği, iyi ahlakı, cevval ve cesur olması ile ün yapan Bayezid aynı zamanda kültürel bir birikim sahibi ve şairdi. Cömertliği ile etrafında kuvvetli bir çevre edinmeye çalışan Bayezid'in bunun için kendi ekonomik imkanları yetiştirmediğinde annesi Hürrem Sultan tarafından kendisine yardım edilmekteydi⁴²⁵. Bayezid'in annesi Hürrem Sultan tarafından desteklenmesinin, onun taht mücadelesinde kardeşi Şehzade Selim'e nispetle daha fazla ümitli olmasının ve mücadeleye girişmesinin sebeplerinden birisi olarak gösterilebilir.

Şehzade Mustafa ve Şehzade Cihangir'in Nahçıvan seferinde acı bir şekilde ölümünün ardından taht varisi olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın iki oğlu kalmıştı. Şehzade Selim ve Şehzade Bayezid. Busbecq, Şehzade Selim'in babası tarafından tahta geçmek üzere yetiştirildiğini öte yandan Hürrem Sultan'ın da taht için Şehzade Bayezid'i desteklediğini ifade eder. Ona göre “*Belki de, kadın, oğlunu bekleyen kaderden dolayı ona acıyordur, belki de sebep kendisine karşı olan sorumlu tutumudur veya başka sebeplerle annesinin kalbini kazanmış olabilir. Hiç şüphesiz, eğer seçme hakkı olsaydı, mutlaka Bayezid'i Selim'e tercih eder ve tahta oturturdu*”⁴²⁶. Hürrem Sultan tahta çıkacak olanın diğerini hayatından edeceğini biliyor ve annelik içgüdüsüyle hareket ediyorduydu şayet o zaman Bayezid'i seçtiği takdirde Selim'in hayatından vazgeçmiş oluyordu. Burada Hürrem Sultan'ın tercih sebebi üzerine düşündüğümüzde, sadece anne olarak bir vicdan muhasebesi mi yoksa tahta çıkabilecek en uygun adayı destekleyerek kendine politik bir güç kazanma ve hanedan içerisinde imajını güçlendirerek geleceğe yatırım yapma anlayışı mı hakimdir. Sanırım bu sorunun cevabını vermek oldukça güçtür.

Şehzade Bayezid isyanı, her şeyden önce bir saltanat mücadelesi olarak kabul edilmekle beraber Şehzade Mustafa vakasının devamı olarak ele alınmaktadır. Çeşitli sosyal ve ekonomik tesirler neticesinde, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatına karşı Anadolu'da ortaya çıkan hoşnutsuzluk, Mustafa hadisesiyle fiili olarak ortaya konmuştur. Kanuni Nahçıvan Seferi'nde Mustafa'yı öldürtmekle geçici bir tedbire başvurmuş, fakat hoşnutsuzluğu doğuran faktörleri ortadan kaldırmadığı için bir süre sonra Bayezid

⁴²⁴ Şerafettin Turan, “Bayezid, Şehzade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5:230.

⁴²⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, 405.

⁴²⁶ Busbecq, *Türk Mektupları*, 78.

vakasının patlak vermesi ile daha büyük bir sorun ortaya çıkmıştır⁴²⁷. Hürrem Sultan'ın 1558'de ölümünün ardından Şehzade Selim ve Şehzade Bayezid mücadelesi baş göstermiştir. Şehzade Selim'in maiyetinde bulunan Lala Mustafa Paşa, Selim'e taraftar olmuş ve Bayezid'e mektuplar yollamış ondan aldığı cevapları da doğrudan padişaha iletmek suretiyle Bayezid'i asi olarak göstermeye çalışmıştır⁴²⁸. Bunun üzerine padişahın fermanıyla, Selim Manisa Sancağından Konya'ya, Bayezid ise Kütahya Sancağından Amasya'ya nakledildiler. Selim babasının fermanına derhal uyup Konya'ya gitmiş fakat Bayezid kendisinin İstanbul'dan uzaklaştırılmaya çalışıldığını düşünerek Kütahya'dan ayrılmamakta inat etmiştir⁴²⁹. Bayezid'in burada vermiş olduğu tepkiyi babasına yani Padişaha karşı gelmek olarak değil de üzerine oynanan oyunlardan habersiz çaresiz kalmış ve ne yapacağını net olarak bilemeyen birinin tepkisi olarak değerlendirmek gerekir.

Padişah oğulları arasındaki gerginlikten ötürü onlara birer nasihatçi gönderdi. Bayezid'in yanına nasihatçi olarak Pertev Paşa gönderilmişti. Paşa şehzadeyi yatıştıramadı. Şehzade babasına bir mektup yolladı⁴³⁰. Oldukça cüretkar ifadeler kullandığı mektubunda, sancağının değişmesinin müsebbibi olarak Selim'i suçlamakta ayrıca ona zina gibi ağır bir suçu isnat ederek onu babasının gözünde düşürmeye çalışmaktadır. Amasya'ya gitmemek için ağır bir yemin ettiğini ancak babası istiyor diye Kütahya'dan ayrıldığını yazan Bayezid “*Amasya sancağı etrafında kışlayayum, ol şart ile evvel-i baharda bana Engürü sancağını inayet idesüz; vallahi şimdilik bu kış Engüri'de kışlasam olurdu, heman Sultanumun hatırı için kışlamadum*” diyerek hem babasının vermiş olduğu fermana uymayacağını ifade ederken hem de istesem “*Engüri'de kışlardım*” diyerek gözdağı vermeye çalışmıştır⁴³¹.

Anadolu'daki memnuniyetsiz kesim, tımarlı sipahiler ve köylüler Bayezid'i desteklemekteydi. Yeniçeriler ise Şehzade Selim'in yanında yer almaktaydı⁴³². Durum şehzade mücadelesi dışına çıkıp adeta sınıfsal bir çatışmaya dönüşmüştü. Bayezid'in

⁴²⁷ Şerafettin Turan, *Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakası* (Ankara: TTK Yayınları, 1961), 6.

⁴²⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, 406.

⁴²⁹ Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni* (Ankara: TTK Yayınları, 1991), 205.

⁴³⁰ Feridun Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 2. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 279.

⁴³¹ Şerafettin Turan, “Şehzade Bayezid'in, Babası Kanuni Sultan Süleyman'a Gönderdiği Mektuplar”, *Tarih Vesikaları* 1/16 (1955): 123.

⁴³² Yücel, *Muhteşem Türk Kanuni İle 46 Yıl*, 86, 87.

etrafına adam topladığını haber alan Kanuni, Şeyhülislam Ebussud Efendi'den fetva talep etti. Fetvada Bayezid ve etrafındakiler asi olarak ilan edilip katledilmelerinin şer'an vacip olduğu ifade edildi⁴³³. Bayezid bu kararı öğrenince derhal Konya üzerine hareket ederek 29 Mayıs 1559'da savaş meydanına ulaştı. 30 Mayıs'ta başlayan savaş Selim'in zaferiyle sonuçlandı. Çünkü Bayezid'in yanındaki askerler hem teçhizat hem de disiplin bakımından Selim'in askerleri karşısında güçsüz durumda kalmıştı⁴³⁴. Savaşı kaybeden Bayezid, önce Amasya'ya oradan da yanına dört oğlu ve bazı adamlarını da alarak İran'a kaçtı⁴³⁵. Kanuni Sultan Süleyman oğlunun firarından haberdar olunca Şehzadenin sınırı geçmeden yakalanması için uçlardaki beylerbeylerine art arda hükümler gönderdi. Öte yandan Şehzade Selim ve Sokullu Mehmed Paşa epeyce bir kuvvetle Bayezid'in ardına düştü⁴³⁶. Ancak istediklerini elde edemediler Bayezid İran'a kaçmayı başardı. Şah tarafından Kazvin'e davet edildi. Orada bizzat Şah Tahmasb tarafından büyük bir merasimle karşılandı (24 Kasım 1559)⁴³⁷. Şah'ın Bayezid'i böyle coşkuyla karşılamasının sebebi onu, Osmanlı Devleti'ne karşı bir koz olarak kullanma niyetinde olmasıydı. İran açısından avantajlı bu durum Osmanlı Devleti ve bilhassa Kanuni Sultan Süleyman açısından oldukça güç bir meseleydi. Bir yanda asi bir oğul diğer yanda hem ülkesini korumak zorunda olan bir padişah hem de Şehzade Mustafa vakasından deneyimli bir baba vardı.

İran ve Osmanlı arasında Bayezid'in firarı ile ilgili elçi teatileri oldu. Öncelikle şehzadenin teslim edilmesi için Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mahmud Bey ve Şehzade Selim tarafından Mirahur Durak Ağa elçi olarak mektuplarla beraber Şah Tahmasb'a gönderildi. Şah, Bayezid'in yaptıklarından pişman olduğunu belirten bir mektupla kendi elçisini Osmanlı elçileriyle beraber padişaha gönderdi. 1560 Mayıs'ında Sultan Süleyman gönderdiği cevabi mektupta, Şahın, Bayezid'in affedilmesi ile ilgili isteğini kabul etti. Ancak oğlunun yanında bulunan ve kendisini isyana teşvik eden adamların ortadan kaldırılmasını ve şehzadenin gelip sancağında oturmasını talep

⁴³³ Turan, *Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakası*, 110, 111

⁴³⁴ Turan, *Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakası*, 113, 114.

⁴³⁵ Kurt, *Muhteşem Yüzyıl, Mizancı Murad-Tarih-i Ebu'l-Faruk III/2*, 80; Şehzade Bayezid Amasya'ya ulaştığında yaptıklarından pişmanlık duyarak babasına bir af mektubu kaleme almıştır. Mektubun Lala Mustafa Paşa'nın yolda ele geçirmesiyle padişaha ulaşamadığı düşünülmektedir. Bununla ilgili Bkz. Cahit Öztelli, "Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid'in Babasına Son Mektubu", *VIII. Türk Tarih Kongresi C.II* (Ankara: TTK Yayınları, 1981), 1105-1112.

⁴³⁶ Turan, *Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakası*, 123.

⁴³⁷ Uluçay, *Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar*, 118.

etmekteydi⁴³⁸. Kanuni'nin burada bir strateji takip ettiği açıktır. Şehzadenin ölümü için fetva aldıktan sonra onun sancağına geri dönmesini istediğini belirtmesi bunu göstermektedir.

Şehzade Bayezid'in babasının Şah'a yazdığı mektuptan haberdar olup olmadığı bilinmemekle birlikte Peçevi'nin "*zavallı Sultan Bayezit başına daha neler geleceğini anlayıp oğullarını yanına getirtti ve 'benden sonra bunların halleri ne olacaktır, bari yüzlerinin akı ile tarafımdan öldürülmüş olsunlar' diye katledilmelerini kararlaştırdı*" yönündeki söylemi, Şehzade Bayezid'in bir şekilde babasının kendisi hakkındaki tasarısını öğrendiğini gösterir. Çünkü sancağına döndüğü takdirde öleceğini bunun bir tuzaktan ibaret olduğunu anlayan şehzade çocuklarının düşman elinde harap olmasından ise babalarının elinden ölmelerini yeğ tutmuştur. Şah durumu öğrenince şehzadeyi teskin ederek ona ve oğullarına bir zarar gelmeyeceğini söylemiş, Bayezid'in adamlarını da sözde öldürmüştür. Kısa bir süre sonra şehzadeyi ve oğullarını hapsedirmiş ve bunu şehzadenin iyiliği için yaptığını belirtmiştir⁴³⁹.

Bayezid ve oğulları hapiste bulundukları sırada Kanuni Sultan Süleyman tarafından İran'a bir elçilik heyeti gönderildi. Bayezid'in izale edilmesinin önemi ve elçilere teslim edilmesinin gerektiği İran'ın bu konudaki tavrının gözlemlenip gerekirse savaşa gireceği yönünde bir mektup iletti. Elçiler, İstanbul'dan Kapıcıbaşı Hasan Ağa ve Ali Paşa ile Şehzade Selim'in kapıcıbaşısı Mahmud Ağa idi. Şah'a hediyelerle beraber nameyi takdim ettiler. Şah Tahmasb, Ali Ağa'ya şehzadeyi teşhis edip edemeyeceğini sordu. O da gördüğü vakit tanıyacağını bildirdi. Görevliler şehzadeyi kroniklerde ifade edilen şekilde kılık kıyafeti oldukça kötü bir vaziyette getirdiler. Şehzade Bayezid ve dört oğlu oracıkta öldürüldü ve cesetleri Sivas'a getirilip orada defnedildiler (1561)⁴⁴⁰.

⁴³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "İran Şahına İltica Etmiş Olan Şehzade Bayezid'in Teslimi İçin Sultan Süleyman ve Oğlu Selim Taraflarından Şaha Gönderilen Altınlar ve Kıymetli Hediyeler", *Belleten* 24/93 (1960): 105.

⁴³⁹ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, 285, 286; Şehzade Bayezid'in babasının kendisini öldürteceği yönündeki düşüncesini kuvvetlendiren bir şiiri mevcuttur. Şehzade, İran'da kaleme aldığı düşünülen bir şiirinde babasından affını istirham etmektedir. Baba redifli şiirinde şehzade suçsuz günahsız ve ne kadar perişan bir halde olduğunu dillendirirken beni öldürüp düşmanlarını güldürme diye ikazda bulunur. Bayezid şiirini "Bayezid'in suçunu bağışla kıyma bu kula, Bî-günahum Hak bilür devletlü sultânüm baba" ifadesiyle tamamlar. Şiirin tamamı için Bkz. Coşkun Ak, *Şair Padişahlar* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 5, 6.

⁴⁴⁰ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 288, 289; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, 287, 288; Sağırılı, *Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevarih ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri-Tahlilleri)*, 244, 245; Münecimbaşı Ahmet Dede, *Münecimbaşı*

Babaları ile birlikte öldürülen dört şehzadenin isimleri Mahmud, Abdullah, Osman ve Orhan'dı. Murad ismindeki üç yaşında bulunan şehzadesi ise Bursa'da Kanuni'nin emriyle öldürtülmüştür. Muhtemelen Bursa'da amcası Şehzade Mustafa türbesinde defnedilmiştir⁴⁴¹.

2.2.11. II. Selim'in Şehzadeleri

II. Selim döneminde büyük şehzadenin sancağa çıkması diğer şehzadelerin ise sarayda kalması şeklinde bir uygulama göze çarpar. Uzun süren saltanat mücadeleleri bu süreci başlatmıştır. Selim'in büyük şehzadesi Murad bu şekilde veliaht sancağı diye adlandıracağımız Manisa Sancağına gönderilmiştir. Sultan Selim 1574 yılında vefat edince derhal Manisa'ya haberci yollanıp Şehzade Murad tahta cülus etmek üzere davet edilmiştir. Şehzade Murad uzun ve yorucu bir yolculuğun ardından İstanbul'a ulaşmıştır⁴⁴². III. Murad olarak tahta çıkar çıkmaz ilk işi babasının cenazesinin defin işlemlerini tanzim etmek ve nizam-ı âlem'in tesisi için beş kardeşini boğdurup babasının cenazesi ile beraber defnettirmek olmuştur.

Sultan Selim ile beraber defnedilen şehzadeler; Süleyman, Mustafa, Cihangir, Abdullah ve Osman isimlerindeydi⁴⁴³. Seyyah Gerlach duyumlara yer vermiş ve en büyüğü sekiz yaşında olarak belirttiği şehzadelerin bizzat Sultan Murad'ın huzuruna getirilerek boğdurulduğunu ifade etmiştir. “*Oysa müftü ona, kardeşlerinin henüz küçük olduklarını ve kendisine karşı bir başkaldırı hareketinde bulunmalarından korkması gerekmediğini, bu nedenle de şimdilik canlarına kıymamasını söylemişti*”⁴⁴⁴. İstanbul'da ve bizzat saray içerisinde ilk defa böyle bir hadise yaşanmış, babaları ile beraber saraydan çıkan

Tarihi II, 584; Busbecq şehzadeyi teşhis eden kişinin Hasan Ağa olduğunu söylemektedir. Busbecq, *Türk Mektupları*, 192.

⁴⁴¹ Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, 98; Evliya Çelebi, Şehzade Bayezid ve oğullarının elçiler tarafından alınıp Sivas'a gelindiğinde öldürüldüklerini ifade eder. Bu öldürülme hadisesini anlattıktan sonra ilginç bir bilgi paylaşıyor. “Günahsız şehzade (...)’yi bizzat Süleyman Han kendi eliyle hançerleyerek öldürmüştür. Eyüp Sultan’ın doğu tarafında harem kapısı dibinde şehirli fakirleri arasında fakirce gömülüdür. Hatta mezar taşında tarihleri ve mücevvezesi taşında mermer ustası hançer resmi işlemiştir.” Burada ismi belirtilmeyen şehzade, Bayezid’in kaçarken ardında bıraktığı söylenen Şehzade Murad isimli şehzadesi olabilir. Oldukça önemli olan bu bilginin doğru olup olmadığına karar verilmesi ancak bahsi geçen mezar taşı bulunduğu takdirde mümkündür. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 307, 308.

⁴⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III, Kısım.I*, 8. Baskı (Ankara: TTK Yayınları, 2011), 42.

⁴⁴³ Özgül, *Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrar Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin*, 147.

⁴⁴⁴ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü I (1573-1576)*, trc. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 159.

şehzadelerin tabutları halkı büyük bir üzüntüye boğmuştur. Şehzadeler babaları II. Selim türbesine defnedilmişlerdir⁴⁴⁵.

2.2.12. III. Murad'ın Şehzadeleri (19 Şehzade)

Sultan III. Murad 1595 yılında vefat edince yerine büyük oğlu Manisa Sancakbeyi Mehmed tahta cülus etmişti. Sultan Murad'ın Mehmed'den gayri on dokuz erkek evladı bulunmaktaydı. Şehzadelerin isimleri, Mustafa, Osman, Bayezid, Selim, Cihangir, Abdullah, Abdurrahman, Hasan, Ahmed, Yakup, Alemşah, Yusuf, Hüseyin Han, Korkud, Ali, İshak, Ömer, Alaaddin ve Davud Han idi⁴⁴⁶. Bu şehzadelerden Mustafa, Bayezid, Osman ve Abdullah yetişkin şehzadelerdi⁴⁴⁷. Diğerleri henüz çok küçüklerdi. Şehzade Mustafa kendisinin ve kardeşlerinin akıbetini sezmiş olmalı ki şu sözleri Naima tarafından kayıt altına alınmıştır. “*Nâsiyemde kâtib-i kudret ne yazdı bilmedim. Âh kim bu Gülşen-i âlemde hergiz gülmedim*”⁴⁴⁸. Şehzadenin yaklaşan ölümün bilincinde bu sözleri sarf etmiş olması kardeş katli uygulamasının ne kadar içselleştiğini göstermesi açısından önemlidir. Nizam-ı âlem uğruna kurban seçilen şehzade kaderine rıza göstermekten başka bir çare bulamamış olmalıdır. On dokuz şehzadenin çoğunlukta küçük çocuklar olduğunu yukarıda belirtmiştik. Peçevi, yaşları konusunda bilgi sahibi olmadığı şehirli şehzadelerin henüz anne kucağında olduklarını ifade ederken⁴⁴⁹, Gelibolulu dört şehzadenin on iki ve on şehzadenin sekiz yaşında olduğunu söylemektedir⁴⁵⁰. Evliya küçük şehzadelerden ikisiyle ilgili çarpıcı bir hikaye aktarır: “*Hatta biri o kadar küçük imiş ki kestane yerken cellat öldürmeye gelince o şehzade ‘katlan kestanemi yiyeyim sonra boğ’ der. Acımasız cellat hemen şehit eder. Birini de şehit etmeye gelip annesi kucağından alır, bir bucakta boğazından boğarken annesinin sütü burnundan, ruhu ağzından çıkıp ruhunu teslim eder*”⁴⁵¹.

⁴⁴⁵ Uluçay, *Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar*, 123; Halkın şehzadelerin ölümünden duyduğu üzüntüyü Selaniki ayrıntılı bir şekilde dile getirir. Bkz. Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki I (971-1003/1563-1595)*, 2. Baskı, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 102.

⁴⁴⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 167.

⁴⁴⁷ Uluçay, *Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar*, 123.

⁴⁴⁸ Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima I*, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: TTK Yayınları, 2007), 79.

⁴⁴⁹ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi II*, haz. Bekir Sıtkı Baykal (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982), 152.

⁴⁵⁰ Faris Çerçi, *Kühü'l Ahbar'a Göre II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri ve Ali'nin Tairhçiliği* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1996), 674.

⁴⁵¹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 311.

Sultan Murad'ın ölümünü aktaran Selaniki, dönemin tarihçisi olması hasebiyle şehzadelerin ölümleri hususunda ayrıntılı bilgi sahibidir. Sultan Murad'ın defnedilmesinin ardından şehzadelerin öldürülmesi ertesi güne tehir edilmiştir. Seher vakti bütün devlet erkanının hazır bulunduğu, divan kurulup matem elbiseleriyle katıldıkları ifade edilir. On dokuz şehzade için serviden yapılmış tabutlar hazırlanmıştır. Ardından cellatlar bir bir şehzadelerin hayatına son vermiştir. Cenazelerin yıkanması ve kefenlenmesi işlemi gerçekleştirilip tabutlara konan şehzadelerin tabutlarının her biri dört baltacı ve kapıcı tarafından taşınarak kapı oğlanları ve iç oğlanlar tarafından Bab-ı Saadetten çıkarılmıştır. Cenaze namazları devlet erkanının katılımıyla Şeyhülislam Bostanzade Efendi tarafından kılınan şehzadelerin ölümünden dolayı feryat figan kopmuş, on dokuz şehzade babalarının ayak ucuna defnedilmişlerdir⁴⁵².

2.2.13. Şehzade Mahmud

17. yüzyılda sancağa çıkma usulünde önemli bir değişiklik yaşandı. Sultan III. Mehmed, şehzadelerin sancağa çıkışını ortadan kaldırdı ve onun şehzadelerinin hiçbiri sancağa gönderilmedi. Dolayısıyla taht mücadelesi artık saray içerisinde daha güçlü bir biçimde kendini gösterdi. Hürrem Sultan ile başlayan şehzade annelerinin saray dahilinde ve haricinde elde etmiş oldukları nüfuz, oğullarından birini tahta çıkartma arzusunu beslemekle beraber hareket alanlarını sarayın dışına taşımalarına da yardımcı olmaktaydı. Bir bakıma artık şehzadelerin tahta çıkabilmeleri annelerinin mücadelesiyle olmaktaydı. Bu durumda şehzade annesi hem padişahın hem de valide sultanın dikkatini çekmeden oğlu için çaba harcamalıydı. Faaliyetleri gizlilikle yürütmediği takdirde şehzadesinin ve kendisinin canını tehlikeye atmış oluyordu⁴⁵³. İşte Şehzade Mahmud annesinin atmış olduğu tehlikeli adımların neticesinde hayatını kaybetti.

Peçevi, III. Mehmed'in Celali isyanları ve İran seferleriyle uğraştığı ve mağlup olmaya başladığı saltanatının son yıllarında çok üzgün olduğu hatta yemeden içmeden kesildiğini belirtir. Ona göre, Şehzade Mahmud babasının bu halinden oldukça

⁴⁵² Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki II (1003-1008/ 1595-1600)*, 435, 436; Zeynep Aycibin, *Katip Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I* (Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007), 266; Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında – Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*, trc. Türki Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010), 60, 61.

⁴⁵³ Günhan Börekçi, "İnkırazın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Siyasi Krizi", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 14/26 (2009): 68.

müteessir olup, gençliğin verdiği cesaretle “*hey hüinkarım, ne gücenirsin, niçin darılırsın, beni gönder, askere serdar eyle, yüce Tanrı’nın inayeti ile bütün o soysuzların kökünü kazıyayım ve... zorla baş eğdireyim*” dediğini de ilave eder. Hatta, Şehzade Ahmed’in kardeşinin bu heyecanlı tavrına engel olmaya çalıştığını bu çıkışının babasının tepkisini çekeceği yönünde Şehzade Mahmud’u uyardığını kaydeder⁴⁵⁴.

Sultan Mehmed, Şehzade Mahmud’un saraydan ayrılarak savaş meydanlarına çıkma talebinden rahatsızdı, bunun bir sebebi muhtemelen kendisinin sefere çıkamayacak derecede şişmanlamış olmasıydı. Öte yandan şehzadenin yeniçeriler tarafından cesareti ve gayreti ile takdir edilip sevilmesi de bir diğer sebepti⁴⁵⁵. Şehzadenin isyan etme olasılığı Sultanı düşündürmektaydı. Böyle bir ortamda ciddi bir gelişme meydana geldi. Şehzade Mahmud’un annesi oğlunun geleceği hakkında bilgi sahibi olmak için bir şeyhe başvurdu. Oğlunun padişah olup olamayacağını, olacaksa ne zaman olacağını merak etmekteydi. Şeyh içinde bu soruların cevabı bulunan mektubu şehzadenin annesine gönderdi ancak mektup⁴⁵⁶ kızlar ağası Abdürrezzak Ağa tarafından elde edilip padişaha ulaştırıldı. Padişah mektubu okuduktan sonra derhal şehzadeyi, annesini, şeyhi ve bu vakada aracı olan kişileri hapsedtirdi⁴⁵⁷.

Şehzade Mahmud bir süre hapishanede konuşturulmaya çalışılmışsa da annesinin girişiminden bilgisi olmadığından çaresiz sessiz kalmıştı. Şehzade annesinin, sorgusu esnasında şeyhle daha öncede muhabere halinde olduğu tespit edilmiş olmakla birlikte onun, amacının sadece oğlunun geleceğini öğrenmek olduğu ve kesinlikle padişah için bir kötülük düşünmediği yönündeki açıklamaları işe yaramamıştır⁴⁵⁸. Şehzadenin annesi, şeyh ve aracılar denize atılmak suretiyle öldürüldüler. Şehzade Mahmud ise hanedanın katl usulü ile boğdurulmak suretiyle hayattan koparıldı (1603). Peçevi bu vakanın padişaha uğurlu gelmediğini bir ay geçmeden vefat ettiğini bildirirken⁴⁵⁹ adeta oğlunu öldürmesinin cezası olarak sultanın, dünya saltanatından feragat edip ahirete intikal ettiğine vurgu yapmaktadır. Şehzadenin ölümüyle alakalı bir önemli bilgide

⁴⁵⁴ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi II*, 264.

⁴⁵⁵ Peirce, *Harem-i Hümayun – Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, 136.

⁴⁵⁶ Uluçay, *Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar*, 126.

⁴⁵⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Üçüncü Mehmed’in Oğlu Şehzade Mahmud’un Ölümü”, *Belleten* 24/94 (1960): 264.

⁴⁵⁸ Ali Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan, Haremde Hayat ve Teşkilat* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 298.

⁴⁵⁹ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi II*, 265.

Evliya Çelebi'nin, Şehzadenin ölümünün bir tuzak neticesinde gerçekleştiğini ifade etmesidir. “*Şehzade Mahmud'u, iftira ettikleri tılsımcı şeyhi ve şehzadenin annesini boğarak şehit ettiler*”⁴⁶⁰. Emecen, saray içerisinde oluşan Safiye Sultan ve onu destekleyen ekibin şehzadenin ölümüne sebep oldukları yönünde yorum yapmaktadır⁴⁶¹. Sonuç olarak Şehzade Mahmud önce Şehzade Cami mihrabı önüne defnedilmiş ardından kendi türbesine nakledilmiştir⁴⁶².

2.2.14. Şehzade Mehmed

I. Ahmed döneminde veraset usulünde ekberiyet sistemi uygulanmaya başlanmış padişahın vefatıyla beraber yerine önce hayattaki yaşça büyük hanedan üyesi olan kardeşi I. Mustafa geçmiştir. Ancak akli melekelerinde bozukluk olan I. Mustafa tahttan indirilip yerine II. Osman tahta çıkmıştır (1618). Osman tahta çıkınca kardeşleri Mehmed, Murad, Süleyman, Kasım, Bayezid, İbrahim ve amcası Sultan Mustafa'nın canına dokunmamıştır. Tahta çıkar çıkmaz birtakım reformlar yapmaya gayret göstermiştir. Devlet mekanizmasını düzeltmek adına iyi niyetlerle başlattığı ıslahatlar bazı kesimler tarafından memnuniyetsizliğe yol açmıştır. Tebdili kıyafet yaptığı gezilerde ocaklıların kendisinden yana şikayet ettiklerini öğrenen ve o sıralar Lehistan seferi hazırlığında olan padişah, kendisi İstanbul'da yokken düşmanlarının ayaklanıp kardeşi Mehmed'i padişah yapma ihtimalinden ötürü endişeye düşmüştür⁴⁶³.

Bu sebeple Sultan, Şehzade Mehmed'i öldürtmek için fetva almak istedi. Şeyhülislam Esad Efendi fetva vermeyi reddetti. Şeyhülislam'ı ikna edemeyen padişah Rumeli Kazaskeri Kemaleddin Efendi'den “*tehlike ve suçu var ise*” diyerek fetva aldı⁴⁶⁴. Böylece saltanat korkusuyla “*kendisinden üç ay kiçirek birâderi Şehzade Sultan Mehmed Hân'ı: 'Ben seferde iken, muhtemeldür ki, dimâğında saltanat sevdâsı ola!'* diyü bî-günâh katl eyledi”⁴⁶⁵. Şehzade Mehmed 1621 senesinde öldürüldü⁴⁶⁶. Ölmeden önceki son sözleri tarih kitaplarına “*Osman, Allah'dan dilerim ki ömür ve devletin berbât olup beni ömrümden nice mahrum eyledin ise sen dahî behre-mend*

⁴⁶⁰ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 313.

⁴⁶¹ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 428.

⁴⁶² Önköl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 184.

⁴⁶³ Uluçay, *Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar*, 132, 133.

⁴⁶⁴ Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi II* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994), 48.

⁴⁶⁵ Hüseyin Tugı, *Musibetname*, haz. Şevki Nezihi Aykut (Ankara: TTK Yayınları, 2010), 115.

⁴⁶⁶ Feridun Emecen, “Osman II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Anasiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33:454.

olmayasın”⁴⁶⁷ şeklinde geçmiştir. Evliya Çelebi, Sultan Osman kardeşi Mehmed’i öldürttüktan sonra “*eden bulur sözüne uygun olarak*” şehit edildi ve Şehzade Mehmed’in yanına defnedildi⁴⁶⁸ diye yazarken, Naima daha sert bir ifade ile Sultan Osman’ı bu yaptığından ötürü gaddar olarak niteler. Şehzade Mehmed’in bedduasını hatırlatarak “*Ol vakt-i ye’s de sûz-ı derûn ve inkisâr-ı kalb-i mahzûn ile ettiği bed-du’â icabete karin olup zaman-ı kalilde mücâzâtı zuhûr etmiştir*”⁴⁶⁹ sözleriyle Sultan Osman’ın katledilmesinin Şehzade Mehmed’in bedduasının kabulüyle olduğuna atıf yapmaktadır.

2.2.15. Şehzade Bayezid - Şehzade Süleyman - Şehzade Kasım

I. Ahmed’in oğlu Sultan IV. Murad tahta çıktığı vakit, muhtemelen hem yaşının küçük olması hem de o sıralar Validesi Kösem Sultan’ın kudretli bir döneminde olması, ona kardeşlerini öldürtme hususunda engel olmuş olmalıdır. Kardeşlerini hemen öldürmemesinin bir diğer nedeni ise, abisi Genç Osman’ın yeniçerilerce katledilmiş olması ve bu durumun Sultan Murad’ın duygu ve düşünce dünyasında derin izler bırakması olarak düşünülebilir. Sinirli yapısı, otoriter ve cesur kişiliği ile ön plana çıkan IV. Murad, abisi Osman’ın katledilmesinden ötürü intikam almak için hazırlıklara başlamıştır. Bu sebeple yasaklar getirmiştir. Ardından yasaklara uymadıklarını iddia ettiği yeniçerileri öldürtmüştür. Yeniçeriler padişahı ayak divanına isteyip ona şehzadeleri göstermesi konusunda baskı yapmışlardır. IV. Murad araya Sadrazam ve Şeyhülislam’ın girmesi ile yeniçerilere kardeşlerini öldürmeyeceğine dair söz vermiş, sadrazam ve şeyhülislam bu söze kefil olmuşlardır⁴⁷⁰.

IV. Murad kardeşlerini öldürmeyeceğine dair söz vermişti ancak yukarıda sözünü ettiğimiz yeniçeri ve sipahilerin şehzadeler üzerine kefillik talep etmesi ve ortalıkta dolaşan Sultan Murad’ın hal edileceği hakkındaki dedikodular onu kardeşlerini öldürtmeme fikrinden vazgeçirmişti. Yirmi beş yaşlarında olan Şehzade Bayezid ve Şehzade Süleyman’ın öldürülmesine karar veren padişah bunun için fırsat kollamaya

⁴⁶⁷ Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima II*, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: TTK Yayınları, 2007), 460; Hüseyin Tuği, *Musibetname*, 117; Aycibin, *Katip Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I*, 652; Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 314;

⁴⁶⁸ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 314;

⁴⁶⁹ Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima II*, 460.

⁴⁷⁰ Uluçay, *Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar*, 155, 156.

başlamıştı⁴⁷¹. 1635 yılında Revan seferine çıkan Sultan Murad beklediği fırsatı yakalamıştı. İstanbul'a fetihname-i hümayun ile birlikte Kapıcılar Kethüdası Salih Ağa ve Musahib Beşir Ağa'yı gönderen padişah onlara bir de hatt-ı hümayun yazıp vermişti. Bu ferman kardeşleri Bayezid ve Süleyman'ın ölüm fermanıydı. Ferman, Kaymakam Bayram Paşa ve Bostancıbaşı Duçe Mehmed Ağa'ya hitaben yazılmıştı⁴⁷².

Revan'ın fethi için büyük bir donanma tertip edilip şehirde bayram havası esmeye başladığı bir sırada şehzadelerin ölümleri şenliklerin ardına gizlenerek yapılmış görünmektedir. Padişah bu suretle alacağı tepkileri bertaraf etmeyi planlamış olmalıdır. Ertesi gün şehzadelerin cenaze namazları has bahçede kılınıp babaları Sultan I. Ahmed yanına defnedildiler⁴⁷³. Hizmetine karşılık Kapıcılar Kethüdası Salih Ağa'ya Bosna Valiliği tevcih edildi. Sultan Murad'ın geride iki kardeşi kalmıştı bunlar Şehzade İbrahim ve Şehzade Kasım'dı. Kasım büyük kardeşlerinin ölümünden sonra iki sene kadar yaşamıştı. Sultan Murad Bağdat seferine çıkmaya karar verince bu defa Şehzade Kasım'ı ortadan kaldırma planı yaptı. Bağdat seferine çıkmadan hemen önce 1638 senesinde⁴⁷⁴ "*hük-m-ü takdir-i rabbâni şehzade Sultân Kasım'ın müddet-i ömrü tamam olmağın fitne zühur edilmesinden çekinilerek hayatına son verildi*"⁴⁷⁵. Böylelikle Sultan Murad önündeki tüm engelleri kaldırmış kendi adına iktidarını güçlendirmiş oldu ancak hanedanın soyunun devamı açısından ciddi bir tehditle Osmanlı Devleti'ni baş başa bıraktı.

⁴⁷¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III/I*, 198, 199.

⁴⁷² Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima II*, 825.

⁴⁷³ Nermin Yıldırım, *Kara Çelebi-zade Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Tahlil ve Metin* (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005), 19; Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 314; Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima II*, 825; Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 574. Jorga, Bayezid ve Süleyman'ın öldürülmesi esnasında harem kadınlarının cellatlara taş ve ok attığını ancak direnmelerine rağmen şehzadeleri kurtaramadıklarını ifade eder. Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi III (1538-1640)*, trc. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005), 369.

⁴⁷⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III/I*, 199.

⁴⁷⁵ Yıldırım, *Kara Çelebi-zade Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri*, 28.

BÖLÜM 3: ŞEHZADE ÖLÜMLERİNİN OSMANLI DUYGU DÜNYASINA YANSIMASI

Ölüm algısı, toplumların inançları, sosyo-kültürel durumları ve gelenek görenekleri ile paralel bir bağlantı çerçevesinde tasavvur edilebilir. Her toplumun ölümü algılayışı ve ona yüklediği anlamlar farklılık gösterir. Ölümün anlamlandırılması sürecine ve neticelerine bakıldığında bu açıkça görülebilir. “*Hiçbir ortaklığı olmayanların ölüm ortaklığıdır*”⁴⁷⁶. Ölüm dağılıp yok olmayı, bedenen çürümeyi bir imge olarak sunarken aynı zamanda birleştirici olduğunu da hissettirir. Birbirinden bağımsız insanlar bir ölünün etrafında kolayca toplanabilir, acıyı bölüşebilir. Varoluş ve ölüm aynı düzlemde seyreden iki gerçekliktir. Hayat ve ölüm yaşamaya devam edenler için bir tecrübedir. Ama hayata gelmenin kazandırmış olduğu tecrübenin yanında ölüm bilimsel ve duygusal olarak her türlü tecrübenin bitişinin göstergesidir. Ölüm, tecrübe edilemez ancak dışardan gözlemlenebilen objektif bir bilgidir⁴⁷⁷.

Dolayısıyla ölümün algılanışı her toplum ve inanca göre değişiklik gösterir. Keza toplumsal hiyerarşide, değerler doğrultusunda, kişilerin ölümünün algılanışı da farklıdır. Sıradan bir insanın ölümü ile bir liderin ölümünün çok farklı etkileri, anlamı ve temsilleri vardır. Bu bağlamda Osmanlı devrinde hükümdarın olduğu kadar toplum tarafından devletin bekası için temel dayanak olarak görülen bir şehzadenin ölümünün/öldürülmesinin duygusal manada algılanışı da farklılık arzeder. Bu noktada ölen/öldürülen şehzadenin kundakta bir bebek veya hasta olması; yetişkin, güçlü ve nüfuz sahibi olması; hanedan içerisinde ve toplum nezdindeki itibarı; isyan etmiş ve bunun sonucunda ölüm cezasına çarptırılmış olması gibi birbirinden bağımsız açılardan bakmamızı gerektiren ölüm hadiseleri ve sonrasında yaşananlar, Osmanlı duygu dünyasında bilhassa şehzade ölümüne yapılan eleştirileri ve yorumları daha net anlaşılabilir hale getirir.

Şehzade ölüm hadiselerinin anlaşılması açısından önemli bir nokta ise Osmanlı hanedanına dolayısıyla hanedan üyesi olark şehzadelere yüklenen anlamdır. Toplum nezdinde Osmanlı hanedanında iktidarı elinde tutan padişah, toprakların ve tebaanın

⁴⁷⁶ Zeynep Sayın, *Ölüm Terbiyesi*, 2. Baskı (İstanbul: Metis Yayınları, 2018), 59.

⁴⁷⁷ Hayati Hökelekli, “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1991): 151, 152.

sahibi olarak onların canı ve malı üzerinde her türlü yetkiye sahip bir imajla yansıtılır. Ancak geniş yetkilere sahip olan padişahın elinde tuttuğu hak ve yetkileri kullanma tasarrufu kanun, nizam ve örfе dayanarak gerçekleşebilirdi⁴⁷⁸. Padişahın, toplumun gözündeki mutlak yetki sahibi olarak tanımlanabilecek imajı, onların, hanedanı kutsal bir şekilde tasavvur etmelerine de imkan vermiştir. Eski Türk geleneklerinden beri süregelen örf, adet ve inanış tarzı ile hemhal olan Osmanlı hükümdarı imajı mevcuttur. Tanrıdan aldığı güç ile nizam-ı devleti sağlayan padişahın toplumdaki yansıması da bu algı çerçevesinde şekillenmiştir. Dolayısıyla padişah çocukları da bu Tanrısal menşeli iktidarın doğal birer parçası olarak yüceltilmiş siyasi ve toplumsal bir imaja sahip olmuşlardır. Onların doğumlarının ve ölümlerinin yansımaları da aynı ölçüde tesirli olmuş hatta kimi zaman şehzadenin doğumu nasıl büyük bir şenlikle kutlanmışsa ters düzlemde ölümü de büyük bir infiale yol açmıştır.

Konumuz bağlamında birkaç soruyu burada tartışmakta fayda var. Öncelikli olarak şehzadelerin ölüm/öldürölme hadiseleri neden önemlidir? Kaynak olarak ele aldığımız kronik yazarları bu meseleyi ne kadar önemsemiş/önemsememiş, bakış açılarını ne derece resmi tarih çerçevesinde ne derece birey olarak yansıtmışlardır? İleriki bölümlerde bu soruların yanıtları örnekler eşliğinde verilecektir. Şehzade ölümleri temelde iktidar ilişkileri, taht mücadeleleri, toplumun saltanata ve padişaha yüklediği anlam, nizam-ı âlemin her koşulda sağlanması gibi faktörler çerçevesinde dönemin kronik yazarları tarafından yorumlanmıştır. Bir şehzadenin ölümü arka planında yer alan vakayı göz ardı ederek değeriendirilemez. Bahsetmiş olduğumuz faktörler ve tarihçilerin içinde bulunduğu, eserini kaleme aldığı dönemin koşulları birleştirildiğinde yorumların da farklılık gösterdiği açıkça olmasa bile satır aralarında kendini gösterir. Tarihin bir konusu olarak birçok şehzadenin ölümüne hiç yer verilmemiş olması ise manidardır. Ancak örnek verecek olursak itibarlı, tanınmış birinin ölümü ile tırnak içinde itibarsız birinin ölümü aynı ölçüde ses getirmez. İtibarlı burada olumlu manada kullanılmakla beraber bahsi geçmeyen şehzadelerin itibarsız olduğu kastedilmemektedir. Bilakis ismi geçmeyen yahut çok az geçen şehzadelerin *“tarihçilerin gözünde bir görünürlük kazanacak kadar ön planda olan isimler olmadığı”* vurgulanmak istenmiştir.

⁴⁷⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 495.

Genelde kroniklerde ölümünden bahsedilen şehzadelere baktığımızda, anne babasının sevip saydığı, devlet adamları ve halkın nezdinde itibarlı (görünür), sancakbeyliği görevinde bulunmuş, menkıbelere konu olacak kadar kahramanlıkları ile yüceltilen, hastalık neticesinde hayatını kaybeden, taht mücadelesinde yer alan, isyan girişiminde bulunan ve nizam-ı âlem adına katledilen şehzadeler olduğunu görürüz. Onların hikayelerinin daha fazla dikkat çekmiş olması, kahramanlıklarıyla yaşasaydı ne büyük işler başarırdı diye tasavvur edilmesinde olduğu gibi, iktidar ilişkileri ve taht mücadelelerinde olumlu/olumsuz bir şekilde yer almış, öte yandan toplumsal olayları tetiklemiş ve Osmanlı devletini çıkmaza sürüklemiş olduğu düşüncesiyle de alakalıdır. Dolayısıyla bir şehzadenin ölümü sıradan birinin ölümünden farklı olarak görülüp, algılanmıştır. Yapılan yorumlara ve tarihçilerin meseleyi ne kadar ve ne açıdan değerlendirdiğine, ne kadar önemseyip önemsemediğine, nasıl bir üslupla ele aldığına bu noktadan bakmak önemlidir. Bu bölümde duygusal açıdan bir tepki ve yansımaya sebep olmuş şehzade ölümleri ele alınacaktır. Dolayısıyla ikinci bölümde ele aldığımız şehzadelerin hepsi bu bölüme dahil edilmemiştir.

3.1. Kuruluştan Fatih Sultan Mehmed Dönemine Kadar

3.1.1. Rumeli Fatihi Şehzade Süleyman Paşa

Şehzade ölümüne vereceğimiz ilk örnek Orhan Gazi'nin (1324-1362) oğlu Süleyman Paşa'dır (1316?). Rumeli Fatihi olarak meşhur olan Süleyman Paşa, bilhassa Rumeli'nde Osmanlı Devleti'nin kaderini değiştirecek ölçüde fetihler yapmış, Osmanlı topraklarını genişletip, tarih kitaplarında adından çokça söz ettirmiştir. Şehzade Süleyman Paşa'nın ölümü, ikinci bölümde tafsilatlı şekilde ele aldığımız üzere oldukça mühim bir hadise olarak görülmüş olup Osmanlı kroniklerinin genelinde bilgi mevcuttur. Ölümünün bir kaza neticesinde gerçekleşmesi ortaya ölümüne dair anlatılacak bir hikaye çıkarmıştır. Hikayeye göre, Şehzade Gelibolu'ya doğru giderken Bolayır mevkiinde bir avın peşine düşmüş ve atının ayağının tökezleyip devrilmesi sonucu oracıkta hayatını kaybetmiştir (1357-59?). Orhan Gazi oğlu öldüğünde kesin olmamakla beraber yetmişli yaşlarındadır⁴⁷⁹. Süleyman Paşa'nın ölümüne dair anlatı tarih

⁴⁷⁹ İnalçık'a göre, Orhan Gazi'nin 1299 yılında Nilüfer Hatun'la evlendiğinde yiğit olarak ifade edilmiş olması onun on sekiz yaşlarında olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Orhan 1281 civarında

kitaplarında sürekliliğini muhafaza etmiş olup tesiri bir sonraki nesle güçlü bir şekilde nakledilmiştir. Şehzadenin ölümü hem derin bir hüzne sebep olmuş hem de kahramanlıklarıyla birlikte işlenerek günümüze kadar tazeliğini muhafaza etmiştir⁴⁸⁰. Süleyman Paşa'nın türbesi I. Murad tarafından Bolayır'da inşa ettirilmiştir. Türbe Kanuni döneminde büyük bir onarım geçirmiştir. Türbenin son hali I. Murad tarafından yaptırılan yapı olmayıp tamir görerek günümüze ulaşan yapıdır⁴⁸¹.

Orhan Gazi'nin oğlunun ölümü üzerine onun adına bir vakıf kurması ve vakfiyesinde Süleyman Paşa'nın muhtaçlara yardım eden, askerlerin önderi, kılıç ve kalem sahibi, gazi ve mücahit⁴⁸² unvanları ile anılması bize Şehzadenin hem babasının ve halkın hem de askerin gözünde nasıl bir konumda olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kroniklerde Süleyman Paşa'nın ölümünün ardından babasının yaşadığı üzüntü çok belirgin bir şekilde betimlenir. Şükrullah, Orhan Gazi'nin acısından yanıp yakıldığını ancak bunun fayda etmediğini yazmıştır⁴⁸³. Orhan Gazi'nin üzüntüsünden “*Çok giryek kılup hayli melûl oldu... ziyade fûrkat çeküp ağladı*”ğı Anonim Osmanlı Kroniği'nde zikredilir⁴⁸⁴. “*İşidür Orhan, Süleyman mevtini / Bî-hod olur çün didiler fevtini*”. Enveri, Orhan Gazi'nin oğlunun ölümünü işittiğinde “*bî-hod*” olduğunu yani ne yaptığının farkında olmayacak kadar kendinden geçip çıldırdığını yazar⁴⁸⁵. “*Oğlu için etdi nâle Orhan / Ölüye nef eylemez âh u figân*” diyen Ahmedî, bu ağlama ve inlemelerin, ah vah etmelerin şehzadeye bir faydasının olmayacağına vurgu yapmaktadır⁴⁸⁶. Bu ifadelerden Orhan Gazi'nin kendini kaybedercesine büyük bir kedere düşer olmasının sebebi anlaşılabilir çünkü oğlu hiç beklenmedik bir şekilde hayatını kaybetmiştir.

dünyaya gelmiştir oğlu 1357'de hayatını kaybettiğinde o da yetmişli yaşlarında olmalıdır. Halil İnalıcık, “Orhan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33:375.

⁴⁸⁰ Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu 2016 yılında gerçekleştirilmiş olup pek çok araştırmacı bildiriler sunmuştur.

⁴⁸¹ Akın, “Osmanlı Kaynak ve Arşiv Belgelerine Göre Süleyman Paşa'nın Vefatı ve Türbesi”, 584-586.

⁴⁸² Uzunçarşılı, “Orhan Gazi'nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettirdiği Vakfiyenin Aslı”, 438, 439.

⁴⁸³ Atsız, *Üç Osmanlı Tarihi: Oruç Beğ Tarihi, Ahmedî Dastan ve Tevarih-i Müluk-i Al-i Osman, Şükrullah Behcetü't-Tevarih*, 211.

⁴⁸⁴ Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), 22

⁴⁸⁵ Enveri, *Fatih Devri Kaynaklarından Düsturname-i Enveri Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003), 27.

⁴⁸⁶ Atsız, *Üç Osmanlı Tarihi: Oruç Beğ Tarihi, Ahmedî Dastan ve Tevarih-i Müluk-i Al-i Osman, Şükrullah Behcetü't-Tevarih*, 146.

Orhan Gazi'nin çok kısa bir süre sonra (*Aşıkpaşazade'ye göre iki ay kadar*) üzüntüden hastalanıp öldüğü kroniklerde yer alan bir bilgidir⁴⁸⁷. Ancak, İnalıcık Süleyman Paşa ve babasının ölümleri arasında yaklaşık beş yıllık bir süre belirtir. Süleyman Paşa'nın 1357'de vefat ettiğini, Orhan Gazi'nin ise 1362 yılında vebadan öldüğünü kaydeder⁴⁸⁸.

“Ağlayub ol oğlı için zâr u zâr

İy dirîgâ o keyânî yâl ü bâl

Âdeti budur cihânun bellü bil

Gözlerinden dökdi hûnîn cûy-bâr

İy dirîg o göz ü kaş u hatt u âl

*Gafil olma kendüzüne çâre kıl”*⁴⁸⁹.

Anonim Osmanlı Kroniği'nde yer alan bu mısralarda, Orhan Gazi'nin üzüntüsü dile getirilirken aynı zamanda bir ders verme çabası da hissedilir. Hüzünlü bir şekilde yanık yanık ağlayan babaya seslenen şair “*yazık*” diye başladığı ikinci mısradan şehzadenin boyu posu endamina vurgu yapar ve dünyanın düzeninin böyle kurulu olduğunu dile getirir. Burada başa gelen olayın sadece Orhan Gazi için değil dünyada yaşayan ve yaşayacak olan herkes için geçerli olduğunu söyleyerek didaktik bir üslup kullanmıştır. Kanlı yaşların adeta bir ırmak gibi Orhan'ın gözlerinden aktığını ifade eder ve yine şehzadeye övgü ile kaşının gözünün yüce bir çizgi ile çizili olduğunu söyler. Mısralarını Orhan Gazi'ye “*gafil olma*” bu acıyı geçirmek için çare bul diye ihtarda bulunarak bitirir. Geç bir dönemde Hoca Sadettin de Orhan Gazi'nin üzüntüsüne dikkat çekmiştir. Vakayı dramatize eder bir üslupla yazmıştır. “*Cennette salınarak dolaşan şehzadenin açtığı yaranın sızısı, rahatı haram etmiş, gece gündüz gönül tutuşturan inilti, ciğer yakan çığrırlar gök kubbeyi ve dört bir yanı gam dumanlarıyla doldurmuş, huzurla dolu gönül kapılarını ferahlığa kapatmıştı. Cennette çevresini huriler alan şehzadenin yokluk diyarına ayak bastığı haberi zafer muştusuyla birlikte artarda gelmiş ve yüce padişahın katına bildirilmişti. İyi yaradılışlı padişah, ‘evladın ölümü ciğerlerin sökülüp*

⁴⁸⁷ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 323.

⁴⁸⁸ Halil İnalıcık, *Kuruluş Dönemi (1302-1481) Osmanlı Sultanları* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 77, 81.

⁴⁸⁹ Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), 22.

alınmasıdır’ atasözünü anarak, gökyüzünü feryatlarıyla doldurmuş, görkemli saltanat döşeginden perişanlık ve acının derin felaketine düşmüştü”. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, bir babanın oğlunu kaybetmesinden doğan üzüntü çeşitli metaforlar ile gözler önüne çarpıcı bir şekilde serilmektedir. Orhan Gazi’nin burada kullanmış olduğu atasözü ise evlat acısının ne denli sarsıcı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. “*Bir parça toprağa göz yaşlariyle alemler serpti / Ömür elbisesini bu acı paramparça etti*”⁴⁹⁰.

“Alem” kelimesinin buradaki kullanımı metaforik bir tanımdır. Pek çok farklı anlamı içinde barındıran bu kelime ilk bakışta “dünya”olarak düşünülse de küçükten büyüğe dünyada var olan her şeyin kendi içerisinde bir alem olduğu gerçeğini de gözler önüne sermektedir. Ağlamanın tasvir edildiği beyitte kabir küçük bir toprak parçası olarak kastedilmiş olmalıdır. Burada Orhan Gazi’nin ağlaması (*bir babanın ağlaması*) dünyada var olan zerreten küreye her şeyin yok olup gözyaşı misali toprağa karıştığı şeklinde ifade edilmiştir. Tac u tahtı, hükmü altındaki onca insan, hepsi bir parça toprak üzerinde yokluk diyarına gitmiştir. Oğlunun acısına dayanamayıp kısa sürede vefat etmesi beytin diğer kısmında kendini gösterir. “Ömür” olarak tasvir edilen elbise metaforu üzerinden babanın üzüntüden paramparça olup dağıldığı ve kısa sürede öldüğüne dair vurgu yapılmaktadır.

Şehzade Süleyman Paşa askerlerin nezdinde cesaret timsali bir komutan olarak addedilmektedir. Ölümünün asker üzerindeki tesirini inceleyecek olursak, onun kazanmış olduğu zaferler yüceltilmesinde elbette büyük bir etken olarak görünmektedir. Şehzadenin ölümüne babası Orhan Gazi’den sonra en çok üzülen kesim askerlerdir. “*Şehzade ecel kartalına av olunca, ardındaki asker yığınları, kopardıkları çığrışlarla gök kubbeyi, aydınlık semaları karaya boğdular*”⁴⁹¹. İçinde mübalağanın hissedildiği bu ifadeler bize gerçek resmi vermese bile şüphe götürmez durumu ifade eder. O da şehzade ciddi manada sevilip sayılmaktadır dolayısıyla ölümünün yarattığı üzüntü ancak bu şekilde izah edilebilir. Bir diğer etken de Orhan Gazi’nin yetmişli yaşlarında bulunması sebebiyle Süleyman Paşa’nın yakın geleceğin padişahı olarak görülmesi olabilir. “*Gürûh-ı sipâh-ı İslâm nâle-i cângâh ile ‘inna li’llah’ deyüp cesed-i şeriflerin Bolayır’da saray-ı âlileri civârında binâ buyurdıkları mescide muttasıl yerde defn*

⁴⁹⁰ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih I*, 101, 102.

⁴⁹¹ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih I*, 98.

eylediler”⁴⁹². Mehmed Rumi burada şehzadenin ölümüne askerin nasıl üzüldüğünü söylerken aynı zamanda cenazesini vakit kaybetmeden nasıl hemen defnettiklerini de bildirmektedir. Şehzadenin cenazesinin asker tarafından neden derhal kaldırıldığı ve askerin üzüntüsü ile ilgili İdris-i Bitlisi şu ifadeleri kullanır: “*Bu vâkı’a-i fâci’adan sonra sipâh-ı İslâm’ın nüvvâb ve hüddâmı ol şeh-süvâr-ı mücahedet-si’ârın Anadolu’ya nakl-i cenâzesi naklini fesâd-ı din ve fitne-i dünyeviye zuhuruna sebep olur deyu sünnet-i şühedâ üzre hemân mahal-i fevt ve zemin vukû-ı mevtde merhûm ve mağfûrun kendü imaret-i hayratının dâhilinde bir türbe-i tayyibe binâ ve lahd-i pâkizesin hafr ve müheyyâ ve anda defn eyleyüb zebân-ı cemile-i sipâh ve lisân-ı efvâh-ı na’ra zenân “O nazenin güzelin meskeni turab oldu / Visali günleri gûyâ hayâl-ı hâb oldu”*”⁴⁹³. Bitlisi burada şehzadenin cesedinin fitne çıkma ihtimaline karşı acele bir şekilde defnedildiğine vurgu yapar. Ancak neden bir fitne çıkma ihtimali üzerinde durulmuş buna dair bir bilgi verilmemektedir. Ölü bir şehzade nasıl fitneye sebep olur bunu tartışmak gerekir. Şehzade Süleyman asker ve bürokratik kesim tarafından bir sonraki padişah adayı olarak tasavvur edildiği için cenaze merasimi yapılması pek çok insanın bir araya toplanması anlamına gelmekteydi dolayısıyla bu bir risk olarak görülmüş olabilir. Şehzadenin ölümünün merkezde bir takım tartışmalara yol açmış olma ihtimali olabilir. “*Sünneti şüheda üzre*” ifadesi⁴⁹⁴, şehzadenin şehit hükmünde sayılarak, şehitlerin defnedilme uygulamasında olduğu gibi bekletilmeden olduğu yere defnedildiği izlenimini verir. 16. yüzyıldan bakan bir tarihçi olarak Bitlisi’nin derhal kaldırıldı yorumu, kaçınılmaz olarak kendi döneminde yaşadıkları ile geçmişe bakıyor olmasıyla ilgili olabileceği gibi onun ulaşp kayda geçirmediği ve bizim henüz ulaşamadığımız bilgilerin mevcudiyetinden mütevellid de olabilir. Askerin üzüntüsünü paragrafın sonuna eklediği beyit ile ifade eden Bitlisi, o güzelin evi toprak oldu, bir gün kavuşmak hayal oldu diye askerin naralar attığını söylemekle askerin, hem şehzadeyi ne denli sevdiğini hem de ölümünden doğan üzüntüyü göstermektedir. Beyitteki benzetme aslında insanın topraktan geldiği ve toprağa döneceği yönündeki inancı yansıtırken,

⁴⁹² Sağırılı, Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)’nin Nuhbetü’t-Tevarih ve’l-Ahbâr’ı ve Târih-i Âl-i Osman’ı (Metinleri-Tahlilleri), 34.

⁴⁹³ Bitlisi, *Heşt Bihişt* I, 281.

⁴⁹⁴ Terim olarak şehid ifadesi Allah yolunda öldürülenleri tanımlamak içindir. Hasan Kurt, “İslam İnancına Göre Şehitlik”, *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2012): 192. Şehitlerin üzerindeki elbiseler çıkarılmaz ve eğer bunlar kefen olarak yeterliyse üzerindikilerle defnedilir. Rahmi Yaran, “Şehitlik ve İlgili Fikhî Hükümler”, *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42/1 (2012): 219.

kavuşma gününden kasıt askerlerle tekrar bir araya gelemeyecek olması olarak yorumlanabilir. Bu durumda tabiatıyla asker büyük bir üzüntüye gark olmuştur.

Süleyman Paşa'nın ölümünün ardından babası Orhan Gazi'nin, ardında yürüyen askerlerin üzüntüsü dile getirilirken halkın bu noktada görünür bir şekilde matem havasına bürünüp bürünmediği belirtilmemiştir. Ancak “*Şah da, kul da herkes, başından atıp sarığı / Bütün askerler şimdi karaları bağlıyor*”⁴⁹⁵ ifadesi içinde padişahın ve askerın üzüntüsünü barındırırken aynı zamanda halkın tavrını da yansıtıyor. Şehzadenin ölümünden doğan üzüntünün Padişah ve asker gibi halkın da içine işlediği, üzüntüden başlarındaki sarıkları yere attıkları ifadesi ve matem rengi olan “*kara bağlama*” benzetmesi ile yaşanan keder de betimleniyor.

Ölünün ardından genelde ona dair anlatılar sunulurken, varsa iyi ve güzel hasletleri, hayatından başarı kesitleri aktarılır. Oruç Bey'in yazdığı kadarıyla Süleyman Paşa'ya atfedilen “*keramet sahibi*” vasfına dair hikayeyi de burada anmak gerekir. Ölen birinin nasıl yüceltildiğini ortaya koyan güzel bir örnek teşkil eden hikaye şu şekildedir: “*Gazi Umur Bey, Gazi Süleyman Paşa ve gazilerin ermişliklerini, kerametlerini gören Rumeli gazileri ve yiğitleri o vakit Bolayır'da imişler. Rumeli'de olan her büyük gazada onların kerametleri bir işaretle görünürmüş. Merhum Gazi Umur Bey ve Süleyman Paşa'nın ruhları Hak Teala tarafından gazadan eksik olmazmış, itikatla gaza eden gazilerle birlikte olurmuş. Allah'ın askerlerini, yani yardıma gelen manevi güçleri, gözü açıklar görürlermiş. Açıkça görenlerden, onların mübarek sözlerini işitenlerden işittik. Her gazada bulundukları doğrulandı. Gazilerdir, itikatla gelmişlerdir. Allahu Teala onların yardımlarını Rumeli gazileri üzerinden eksik etmesin*”⁴⁹⁶. Süleyman Paşa'ya destansı bir kahraman niteliği kazandıran bu menkıbede ona olan sevginin tezahürünü görmenin yanı sıra ölümünden sonra şehit sıfatıyla anılmasının etkisi de görülür. Ayrıca savaşlarda şehitlerin yeşil sarıklı olarak zuhur edip, İslam askerine muavenet ettiğine dair geçmişten günümüze kadar ulaşan menkıbelerde önemlidir. Zira Kur'an-ı Kerim ve İslami anlayış çerçevesinde değerlendirildiğinde şehit olan biri aynı zamanda diridir. Bu

⁴⁹⁵ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih I*, 102.

⁴⁹⁶ Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502): Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, 25; Şehzade Süleyman Paşa'nın ölümünü haber alan düşmanlar Rumeli'ndeki toprakları geri almak için saldırıya geçtiler. Gaziler düşmanla savaşırken “*O boz atlara binen kimseler kimlerdi. Ve onların önü sıra heybet saçan bir yiğit vardı. Nereye gitti? Bizi tutan onlar idi*” sorularını yöneltmiş, şehzade ve diğer gazilerin orda olduklarına dair bazı işaretlerle bu vakayı bir keramet olarak görmüşlerdir. Bkz. Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, 37, 38.

noktada, Şehzade Süleyman Paşa'nın ve Umur Bey'in şehit statüsünde sayıldığı ve gazilerle birlikte her savaşta meydanlarda bulundukları hikayesi ile Süleyman Paşa'nın ölümünün duygusal, dini ve metoforik anlamda yansımalarını bir arada görmüş oluruz.

3.1.2. “Nizam-ı Âlem” Uğruna İlk Katledilen Şehzade: Yakup Çelebi

Gazi Murad Hüdavendigâr 1389 Kosova Meydan muharebesinde zafer sevinci ile harp sahasını dolaşırken Miloş Obiliç isminde bir Sırp soylusu tarafından hançerle yaralanmıştı. Ağır bir şekilde yaralanan Sultan Murad kısa süre sonra da vefat etti⁴⁹⁷. Padişahın üzerine çadır kurulup oğlu Bayezid sancak dibine getirildi⁴⁹⁸. O sırada babasının ölümünden henüz haberdar olmayan Yakup Çelebi düşmanın ardına düşmüştü. “*Sınıkdurmuşdı kafir leşgerini / Diri kurtarmayup yüzde birini*”⁴⁹⁹. Yakup Çelebi böylesine canla başla cenk ederken devlet erkanı Bayezid'i başlarına lider olarak seçmişlerdi. Deyim yerindeyse Yakup Çelebi'nin taht için mücadele etmesine fırsat verilmeden hakkında hüküm verilmişti (1389). Yakup Çelebi babası Sultan Murad'ın yanına defnedildi⁵⁰⁰.

Yakup Çelebi'nin ölümü devlet işlerinin olağan bir hali gibi yansıtılmış, Süleyman Paşa'nın ölümünden bahsedildiği kadar detaylı betimlemeler var olmamış olsa da, Yakup Çelebi'ye ilişkin Osmanlı kaynaklarında duygusal yansıma bağlamında bir takım bilgiler bulunmaktadır. Temelde ölümüne duyulan üzüntü bir yandan habersiz bir şekilde, isyan girişiminde bulunmaksızın çağrılarak öldürülmesi yönünde yorumlanabilir. Öte yandan Yıldırım Bayezid'in Osmanlı tarihinde yer aldığı ölçüde, kişiliğine yönelik betimlemeler ve Osmanlı tarihi algısı ile de Yakup Çelebi'ye haksızlık yapıldığından yola çıkarak, üzüntünün bu yönde de açığa çıktığı düşünülebilir. Yakup Çelebi'nin ölümüne dair kronik yazarlarının bilhassa ilk dönem anlatıları farklı bir gözle değerlendirilmelidir. Feridun Emecen'in vurguladığı üzere ilk dönem Osmanlı kronikleri Ankara Savaşı'nın ardından kaleme alınmış olduğu için bu kaos ortamının etkisinde kalmışlardır. Hırslı bir padişah olarak tanımlanan Yıldırım Bayezid'in kişiliği, döneminde yaşanan vakalar kronik yazarlarını olumsuz manada etkilemiş ve bu etki

⁴⁹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 256.

⁴⁹⁸ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi I*, 305.

⁴⁹⁹ Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman 1299-1523*, 106.

⁵⁰⁰ Önkâl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 279.

dolayısıyla gelecekteki tarihçilere de nesilden nesile aktarılmıştır⁵⁰¹. Bu açıdan Yakup Çelebi'nin ölümünü yorumlayan tarihçilerin görüşlerini Yıldırım Bayezid imajı ile değerlendirmek icap eder.

Aşıkpaşazade, Yakup Çelebi'nin ölümünden kısaca bahsettikten sonra asker arasında üzüntü hasıl olduğunu belirtir. “*Ol gice leşker arasında be-gayet ızırâb oldı. Sabah kim oldı bu halk Bayezid Han'ı padişahlığa kabul itdiler. Gelip tahtına cülûs itdi. Göçüp taraf-ı Edrene'ye teveccüh itdiler*⁵⁰²”. Tarihçinin bu yorumundan askerlerin, şehzadenin ölümünden dolayı gece boyunca üzüntü içinde olduğu fakat sabahtan bu acıyı unutup Yıldırım Bayezid'i padişah olarak tanıdıkları göz önüne alındığında, bu vaka, hanedana derin bir bağlılık gösteren Osmanlı halkı için muhtemelen sıradan bir durumdu. Devletin ayakta kalması her şeyin üstünde sayıldığı için bir şehzadenin ölümü büyük bir yankı uyandırmamış hatta pek çok tarihçi birkaç cümle ile sadece babasının ölümünden bahsedip Yakup Çelebi'nin de oracıkta hileyle çağrılarak öldürüldüğünü nakletmekle yetinmişlerdi⁵⁰³.

Yıldırım Bayezid'in ve devlet ileri gelenlerinin Yakup Çelebi'yi potansiyel bir rakip olarak gördükleri ileri bir tarihte İbn Kemal'in satırlarında kendini gösterir: “*Birader-i kihteri Yakûb Çelebi-ki matlub-ı margub-ı riyaset ü siyaseti iktizası ve talebi muhakkak u musaddak idi – hevayı nefs-i bedraye uyub derya-yı pürşûr u şegab-ı vegayı cuşa ve huruşa getirüb hüsam-ı musaffı niyam-ı hilafdan çıkara deyü üşendiler*”⁵⁰⁴. Yıldırım Bayezid'in küçük kardeşi olan Yakup Çelebi'nin iktidarı elde etmek için yeterince isteğinin olduğunu devlet adamları ağzından belirten İbn Kemal, şehzadenin nefsinin isteklerine uyup derya gibi coşarak temiz kılıcını kınından çıkarıp kardeşine karşı gelebileceğini dile getirir. 15. yüzyıl sonlarında İbn Kemal'in meseleye bakışı duygusallıktan uzak ve sadece ihtimaller ışığında dile getirilen kuru bir bilgi olarak kalmaktadır. Devlet adamları ağzından dile getirdiği yukarıdaki cümleler onun da bir devlet adamı olarak meseleye yaklaşımını doğrudan olmasa bile dolaylı olarak göstermektedir.

⁵⁰¹ Feridun Emecen, “İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid”, *Osmanlı Araştırmaları* 43 (2014): 74.

⁵⁰² Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 335.

⁵⁰³ Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502): Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, 34; Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi I*, 305.

⁵⁰⁴ İbn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman*, IV. Defter, 5-7.

16. yüzyıl tarihçisi Hoca Sadettin'in metninde Yakup Çelebi'nin öldürölme hadisesi Savcı Bey olayı hatırlatılarak yani Savcı'nın isyanı ile bir benzerlik kurularak anlatılmıştır. Yakup Çelebi babasının çağırıldığı söylenerek otağa getirilmiştir. *“Devlet erkânı ve beyler ‘fitne öldürmekten daha zararlıdır’ kavramını göz önünde tutarak daha önce Savcı Bey’den zuhur eden yaramazlığı da hesaplayarak, saltanat varislerinin sayıca çoğalmalarının memleket ve halkın düzenine zarar verdiğini de sınımış olduklarından, saltanat makamının Tanrının gölgesi olduğu da kabul edildiğinden bu gölgelikte oturanla gölgesinin biri birine denk ve aynı düzende bulunması şartını öne sürerek, Yakup Çelebi’ye şehadet dolusunu içiriverdiler”*⁵⁰⁵. Saltanat varislerinin çoğalmasının memleketin düzenini bozmaya sebep olarak gösterilmesi öldürmenin haklı sayılma nedeni gibi yansıtılmaktadır. Bu düşünce anlaşılabilir çünkü Osmanlı devletinin kurmaya çalıştığı en önemli denge nizam-ı âlemin adaletli bir şekilde tesis edilmesidir. Hoca Sadettin'in Osmanlı hanedanına bakışı da bu noktada ehemmiyet arz eder. Onun kardeş katli uygulamasının bir devlet nizamı olarak yerleştiği bir dönemde Yakup Çelebi vakasını değerlendirdiği unutulmamalıdır.

Ölüm anını tasvir eden 17. Yüzyıl tarihçisi Solakzade'nin yaklaşımı oldukça ilgi çekicidir. Şehzade Yakup Çelebi'nin babasının öldüğünden habersiz olduğunu söyledikten sonra *“Umerâ-yı devlet ve erkân-ı saltanat ‘fitne, katilden daha şiddetlidir’ mefhûmunu düşünerek, daha önce Savcı Bey’den sudur eden küstahlıktan da mütenebbih bulundukları için, şu sırada bilhassa Yakup Çelebi’nin maiyetinde fazla sayıda asker olması ihtimalini ve bir fitne zuhur ederse sonra def’i çok müşkil olur deyip, şehzade dönüp gelmekte iken ‘Gel seni baban ister’ dediler. Otağın arka kapısından içeri alıp, şehadet şerbetini içirdiler ve böylece dünya gamını unutturdular. Mesud şehzadenin tabutunu, şehid Sultan Murad tabutu ile birlikte Bursa’ya gönderdiler”*⁵⁰⁶ şeklinde olayı nakleder. Dönemi yaşayanlardan biri olmadığı ve rivayetleri dile getirdiği düşünülürse Solakzade'nin yorumuna biraz temkinli yaklaşmak icap eder. Şöyle ki o da Savcı Bey isyanına atıfta bulunarak geçmişe dair olumsuz bir vaka üzerinden farklı bir dönemi değerlendirmeye kalkmıştır. Yani zihninde bir çerçeve vardır ve bu vakayı da o çerçeve içinden bakarak değerlendirmiştir. Fakat tarihin tekerrür edebileceği inancının hissedildiği bu satırlarda önemli olan bir husus vardır.

⁵⁰⁵ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih I*, 190.

⁵⁰⁶ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, 69.

“Şehzadenin tam da babasının vefat ettiği sırada büyük bir askeri kuvveti komuta ediyor olması.” Bu durum şehzadenin isyan etmesini kolaylaştıracak bir etkidir ve isabetli bir yorumdur. Şehzadenin isyan etmesi sonucunda fitne hasıl olacağı aşıkardır. Dolayısıyla yazar, fitne çıkmasından ne denli korkulduğunu ve fitne çıkmasın diye kardeşten bile vazgeçilebileceğini ortaya koyar. Yakup Çelebi’yi şehit olarak yazan Solakzade, onun dünyanın gamından uzaklaşıp mutlu olduğunu söylerken sanki ölmesinin şehzade açısından hayırlı bir durum olduğunun da altını çizmektedir. Yakub Çelebi’nin ölümünü doğal olarak karşıladığı da hissedilir.

“Sıgar tar yire sıgar u kibar

Sıgamaz bir ile iki şehriyar⁵⁰⁷”

3.1.3. İktidar Mücadelesinin Kurbanları: Emir Süleyman ve Musa Çelebi

Yıldırım Bayezid’in Ankara Savaşı’nda (1402) Timur’a yenilip esir edilmesinin ardından oğulları birbirine düşmüş her biri saltanatı ele geçirmek için mücadeleye girişmişti. İkinci bölümde detaylı olarak ele aldığımız üzere şehzadeler arasında kıyasıya bir mücadele yaşanmıştı. Bu dönem, Anadolu’nun büyük bir kaos içerisine düştüğü ve Osmalı Devleti’nin yıkılmanın eşiğine geldiği kritik bir dönemdi. Her biri farklı yönle giden şehzadelerden İsa Çelebi ve Musa Çelebi Karasi ili taraflarında mücadeleye başladı. Çelebi Mehmed Amasya sancağına geri döndü. Emir Süleyman ise Rumeli tarafına gitti.

İlk mücadele Musa ve İsa Çelebiler arasında ortaya çıkmıştı. Musa Çelebi kardeşi İsa Çelebi’yi ortadan kaldırmıştı. Ardından Bursa’da hükümdarlığını ilan etti ancak bu durum uzun sürmedi kardeşi Emir Süleyman’ın üzerine geldiğini haber alınca Musa Çelebi Karamanoğlu’na sığındı. Emir Süleyman’ın adamları davet edince Musa Çelebi Eflak Beyi ile anlaşıp onun desteğini aldı. Durumdan haberdar olan Emir Süleyman Edirne’ye yürüyüp burayı ele geçirdi. Bu sırada Musa ardınca geldi ve Süleyman’ı hamamda işret meclisinde iken bastırdı⁵⁰⁸. Musa Çelebi askerin, halkın ve devlet adamlarının desteğinin yanı sıra Rumeli beylerinden de destek almıştı. Kardeşinin zayıf

⁵⁰⁷ İbn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman*, IV. Defter, 7.

⁵⁰⁸ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih II*, 3-6.

tabiatından doğru zamanda faydalanmayı başarak onu adeta kısıvrak yakaladı. Adeta etrafı kuşatılan Emir Süleyman kaçır bir köye sığındı⁵⁰⁹.

Kroniklerde Emir Süleyman'ın sığındığı bu köy ve orada öldürölmesi hadisesi bir film şeridi gibi aktarılır. Aşıkpaşazade vakayı, “*Emir Süleyman ata binip kaçtı, bir köye ulaştı ve orada vefat etti. Sonra o köyü bütün halkıyla birlikte, ‘Benim kardeşimi neden öldürdünüz?’ diye Musa ateşe verdi*⁵¹⁰.” şeklinde aktarır. Anonim Osmanlı Kroniği’nde benzer bir anlatı vardır: “*Emir Süleyman... naga bir köye erişdi. Meğer ol köyde düğün vardı, yol sordu. Düğüncüler bilüp katl itdiler. Zira kim halk ve beğler birbirin kovup kendölere zahmet çekmekten incinmişlerdi, yani bunlardan kurtulalum sandılar. Dahı ziyade belaya uğradılar. Sonra Musa Çelebi ol Köy Halkın evlerine koydurdu. Hep oda urdular. Cümlesi yandılar, helak oldular*⁵¹¹”. Aşıkpaşazade de Anonim Osmanlı Kroniği de şehzadenin ölümünün ardından Musa’nın takındığı tavra vurgu yapmaktadır. Ancak Anonim bu noktada biraz daha ayrıntıya girer ve halkın şehzadeyi neden öldürdüğü sorusuna adeta yanıt verir. Halk, Fetret döneminin kaos ortamından bizar düşmüştür. Kendilerince kardeş kavgasından kaçanın kim olduğuna bakmaksızın Emir Süleyman’ı öldürdükleri takdirde rahata kavuşacaklarına inanarak hareket etmişlerdir. Köy ahalisinin bu davranışı Anonim’in yorumuna göre onlara kurtuluş getirmek yerine daha çetin bir bela getirmiştir. Musa’nın gazabına uğrayarak evlerinin içinde yanarak ölmüşlerdir. Burada önemli bir hususun altını çizmekte fayda var “*hanedandan birinin canının kutsal sayılması*”. Osmanlı hanedanında öldürme vakaları incelendiğinde bir iki istisna haricinde yay kirişi ile boğularak yani kanları akıtılmadan öldürölükleri bilinmektedir. Emir Süleyman ise köylünün elinde feci bir şekilde can vermiş hanedanın kutsallığına halel değmiştir (1411). Süleyman Bursa’da dedesi I. Murad’ın yanına defnedilmiştir⁵¹².

Hoca Sadettin Efendi ileriki bir dönemde vakayı şu şekilde aktarır, Şehzade kaçarken yol üstünde Düğüncüler köyüne rastladı ve köy ahalisi “*Kan dökücü bir okla Şehzadenin şebdizini daha yiğitlik meydanında boy göstermeden düşürölüler ve her*

⁵⁰⁹ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I*, 152.

⁵¹⁰ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 126.

⁵¹¹ Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), 58, 59; Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502): Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, 53, 54; Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I*, 164.

⁵¹² Levent Kayapınar, “Süleyman Çelebi, Emir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 84.

tarafından o nazlı vücut üstüne el üşürdüler... kol ve kanatları bunların elleri altında kırıldı. Bileklerine demir bukalar takıldı... Musa Çelebi'nin askerleri yetiştiler... Musa Çelebi, Şehzadenin öldürülmesi emrini vermişti. Musa düşmanı iter itmez, temiz ruhunun kutlu diyarlara uçmasına, şehitlerle birlikte dem vurmasına aracı olmuştu⁵¹³". Hoca Sadettin'in anlatısı merkeziyetçi bir dönemin bakış açısıyla şekillenen bir anlatıdır. "Kan dökücü bir ok ile.. yiğitlik meydanında boy göstermeden" cümlesi şehzadenin hain bir şekilde sırtından vurulduğuna, eşit bir mücadele olmadığına vurgu yapar. "Nazlı vücut" ifadesi ise şehzadeyi yüce bir varlık gibi yansıtmaktadır. Duygusal ifadelerle dolu olan bu satırların bir nebze de olsa Hoca Sadettin nezdinde dönemin insanının da ruh dünyasını yansıttığını söylemek mümkündür.

Solakzade ise vakayı başka bir şekilde aktarır: "...ihtiyar bir ağacın altında, hemen şehadet saadetine vasıl eylediler. Temiz ruhunun kudsi âleme uçmasına ve şehidlerin ruhlarına karışmasına vesile oldular⁵¹⁴". Şehzade Süleyman Çelebi'nin ölümünün bir ağacın altında gerçekleştiği dolayısıyla teamüllere uygun bir şekilde öldürüldüğü izlenimi veren bu anlatı henüz teyit edilmemiştir. Ancak burada tartışmamız bu değildir. Şehzadenin "temiz ruhunun kudsi âleme uçması" yorumu onun bir suça iştirak etmeden, yani günahsız yere öldürüldüğünü düşündürür. Cümlemin devamında bu düşüncenin şehitlik mertebesi ile güçlendirildiği görülmektedir. Solakzade duygusal açıdan fazla bir yorum yapmamakla beraber şehzadenin suçsuzluğuna vurgu yapması ve onu şehit olarak nitelendirmesi yorumunu değerli kılmaktadır.

İncelenen kroniklere⁵¹⁵ bakıldığında Emir Süleyman'ın ölümüyle ilgili birkaç husus göze çarpar. İlk olarak, Dügüncüler köyündeki ahalinin Şehzade Emir Süleyman'ı yakalayıp bir işkence neticesinde öldürmesi menkıbesi güçlü bir anlatımla yansıtılır. Burada ki vurgu hanedan üyesi bir şehzadenin halk tarafından öldürülmesinedir. İkinci olarak, Hoca Sadettin'in betimlemesinde değindiğimiz üzere hanedanın kutsal sayılması ve hanedandan birinin vücuduna yine hanedandan birinin izni olmaksızın dokunulması meselesidir. Üçüncü olarak Emir Süleyman'ın Dügüncüler köyüne gittiği ancak saklanamadığı ve Musa Çelebi'nin adamlarının yetişip onu öldürdükleri yönündeki

⁵¹³ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih II*, 52, 53.

⁵¹⁴ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, 150.

⁵¹⁵ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 126; Anonim *Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, 58, 59; Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502): Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, 53, 54; Münecimbaşı Ahmet Dede, *Münecimbaşı Tarihi I*, 164; Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, 150.

anlatıdır. Bu menkıbe daha zayıf bir şekilde rivayet edilmiştir. Vakanın yeni çıkacak bilgiler ışığında karşılaştırması yapıldığı takdirde bütüncül bir şekilde ortaya çıkacağı aşıkardır.

Kardeşinin ölümü/öldürülmesi üzerine Musa Çelebi'nin takındığı tavır kısmı kroniklerde muğlak bırakılmış yani hikaye anlatılarak okuyucuyu inandırmaya yönelik bir çerçeve çizilmiş ancak çerçevenin sınırları esnek bırakılmıştır. Musa Çelebi'nin bu noktada Emir Süleyman'ı öldürtme niyetinin nefsanî olmadığı devletin ve nizam-ı âlemin bir gereği olarak kardeşini öldürtmeyi düşündüğünü gösterir. Dolayısıyla, Hanedan içerisinde öldürme hadisesinin doğal karşılandığı ancak halk tarafından bir şehzadenin hayatına dokunulduğu an da düşmanca bir tavır sergilendiği görünmektedir.

Emir Süleyman'ın vakasının ardından, Fetret dönemini sonlandıracak ikinci mücadele ortaya çıktı. Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu olarak gösterilen Çelebi Mehmed kardeşi Musa Çelebi ile dönemin son mücadelesine girişmişti. Aralarındaki kargaşa savaş meydanında neticelendi. Sofya'nın Samakov kasabası yakınında bulunan Çamurlu mevkiinde çıkan savaşta (1413)⁵¹⁶ Çelebi Mehmed kazanan taraf olurken Musa Çelebi taht uğruna canından olan taraf oldu. Abdülvasi Çelebi iki kardeş arasındaki mücadeleyi anlatırken Mehmed'in ordusunun 8.000 kişiden Musa Çelebi'nin ise 80.000 kişiden müteşekkil orduya sahip olduğunu ifade eder. Çelebi Mehmed ve Musa Çelebi'yi anlatan Abdülvasi Çelebi⁵¹⁷:

“Tutun Musa idi erlikde meşhur

Muhammed erligi bin ol kadardur

Tutun mirac idi bu bahtı sermed

İlerü idi Musîden Muhammed

Tutun Musa dahı tutdı zamanı

Muhammed tutdı ahir bu cihani⁵¹⁸”

⁵¹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 344.

⁵¹⁷ Abdülvasi Çelebi, *Halilname*, 260.

⁵¹⁸ Abdülvasi Çelebi, *Halilname*, 266.

Abdülvasi Çelebi, manzum olarak kaleme aldığı eserinde her iki şehzadeyi isimleri aynı olan Musa ve Muhammed Peygamberler üzerinden ve onların belli vasıflarını anlatarak karşılaştırma yoluna gider. Şiirle birleşen bu yorumda Abdülvasi Çelebi Muhammed Peygamberden örnek vererek Mehmed'in Musa'dan daha üstün olduğuna vurgu yapar. Miraç ve ahir zaman benzetmeleri ile de Mehmed adına takdir ettiği üstünlüğü pekiştirir. Musa parlak bir dönem geçirmiş olsa bile Mehmed'in tahtı ele geçirerek herşeye malik oluşunu vurgular.

Musa Çelebi'nin ordusu Çelebi Mehmed'in ordusu karşısında fazla dayanamadı ve dağıldı. Musa kaçmak istedi ancak ardında kardeşinin askerleri vardı. Musa Çelebi'nin atı çamura saplandı. Kendisinin Derzi Saruca adlı bir kölesi vardı. Atın çamura saplanan ayaklarını sinirlerinden kesince Musa'yı yakaladı ve derhal Çelebi Mehmed'in huzuruna getirdi. Akşam vakti olunca çadırda Musa'yı öldürdüler. *“Sonra da o gece Bursa'ya dedesinin yanına gönderdiler”*. Şehzadenin akşam vakti öldürülüp gece Bursa'ya gönderilmesi hadisesi ölümünden kaynaklanacak herhangi bir sıkıntıya meydan vermemek adına gizlice gerçekleşmiştir. Musa'da tıpkı kardeşi Emir Süleyman gibi dedesi Sultan Murad yanına defnedilmiştir⁵¹⁹. Hayattayken paylaşamadıkları toprak parçasında yanyana yatmaktadırlar. Aşıkpaşazade bu noktada Musa'nın ölüm vakasını anlattıktan sonra kardeş katline dair bir yorum yapar: *“Eskiden beri kardeşe kıymak, ana babayı üzüntü içinde bırakmak törede vardır. Çok önceleri, Adem'in oğullarından Kabil Habil'e kıydı, hanların da böyle yapmaları adet oldu”*⁵²⁰. Aşıkpaşazade tarafından kardeş katlinin törede olduğu vurgulanırken bu durumun anne babaya nasıl büyük bir üzüntü verdiği ifade edilmektedir. Kardeş katlinin sadece Osmanlı'da olmadığına ve ilk cinayeti işleyenin Kabil olduğuna dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla bütün bu ölüm hadiselerinin ilk insanlardan beri var olduğu Türk-İslam devletlerinde ve Osmanlılarda taht mücadelesinde bu türden ölüm vakalarının olağan olduğunu belirtir. Oruç Bey'de şu mısralarıyla *“Eyledi Musa cihandan dürdi raht / Değdi Sultan Mehmed'e tac ile taht”*⁵²¹ Musa'nın ölümünü ifade eder ve tahtın Sultan Mehmed'e müyesser olduğunu vurgular.

Abdülvasi Çelebi, Musa Çelebi'nin öldürülmesini şu şekilde anlatmıştır:

⁵¹⁹ Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 279.

⁵²⁰ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 128.

⁵²¹ Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502): Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, 57.

“Zî şirin iş ki çün bir can öldi

Cihanda bin tümen can rahat oldi.

Ve eğer-ni alemler tutmuşdı fitne

Cihane ser-be-ser yitmişdi fitne

Revânî şad olsun kim tiz öldi

Bu dünya halkı cümle rahat oldi”⁵²².

Abdülvasî Çelebi, bu beyitlerde bir kişinin ölmesinin binlerce insanı rahat ettirdiğini söylerken aslında bu ölümün olumlu yönünü görmeye/göstermeye çalışmıştır. Adalet-i mahza ve adalet-i izafiye⁵²³ kavramları üzerinden meseleye yaklaşan Abdülvasî Çelebi şehzadenin öldürülmesinin sosyal düzeni yani nizam-ı âlemi tesis ettiğini düşünmekte ve bu düşüncesini de şiirinde dile getirmektedir. Fetret dönemi kardeş kavgalarını dünyayı baştanbaşa kaplayan bir fitne olarak tanımlar. Son beyitte şehzadenin ruhunun şad olmasını dilerken tez vakitte ölmüş olmasının ahalinin rahatlamasına sebep olduğunu söyler. Çünkü bu ölüm Fetret döneminin sonunu getirmiştir. Çelebi Mehmed artık tek başına kalmış ve merkezi otoriteyi sağlamlaştırmak için gereken tüm adımları rahatlıkla atabilmiştir.

Hoca Sadettin’e göre, Çelebi Mehmed kardeşinin ölümünden dolayı oldukça hüznlenmiş *“Onun gençlik deminde yokluk diyarına gidişine yanmış, üzüntüsünü belli edercesine huzursuz olmuştu. Kirpiklerinin ucundan dökülen yaş taneleri, gözbebeklerinin nar gibi kan içinde bırakmış, akan yaşlar yanaklarını kızartmış, oturduğu yeri nemlendirmişti. Bu kederle şehzadenin cenazesinin hemen kefenlenip hazırlanmasını ve ulu atası Gazi Hüdavendigâr Hazretlerinin nurla dolu mezarı yanına defnedilmek üzere gönderilmesini buyurmuştu. Tanrının rahmetlerinin indiği bu yerde*

⁵²² Abdülvasî Çelebi, *Halilname*, 276.

⁵²³ Mahzâ kelimesinin sözlük anlamı: ancak, yalnız, tek, sade, halis, katıksız, tamdır. Ferit Devellioğlu, “Mahzâ”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 13. Baskı (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1996), 572. Kavramsal olarak adalet-i mahzâ, adaletin tam hakikisi, bir masumun hakkının bütün halk için dahi olsa ortadan kaldırılamayacağıdır. İzâfî kelimesinin anlamı izafetle ilgili, bağlı bulunduğu şey ile değişendir. Devellioğlu, “İzâfî”, 472. Kavramsal olarak adalet-i izafiye: toplum için ferdin hakkını feda eden usuldür. Toplumda bir fitne çıkmasından ise bir şehzadenin feda edilmesi bu kavramla izah edilebilir. Şehzade ölümüne bu kavramlar üzerinden bakmak meselenin daha etraflıca anlaşılabilmesini ve yorumlanabilmesini sağlamaktadır.

daha önce öldürülen öteki kardeşi yanına konmasını istemişti”⁵²⁴. Burada, Sultan Mehmed’in kardeşinin ölümünden duyduğu üzüntü betimlenir. Dikkat çeken bir husus gözünü kan içinde bırakacak kadar ağlamasıdır.

Emir Süleyman ve Musa Çelebi’nin ölümlerinin tarih kitaplarındaki duygusal yansımaları, Süleyman Paşa ve Yakup Çelebi hadiselerine göre zayıf kalmaktadır. Onların tarihsel bir figür bir kahraman olarak anlatıları mevcut değildir. Bunun nedeni Fetret dönemi koşullarının kaynak olarak kullandığımız tarihçileri etkilemesidir diyebiliriz. Yazılan kroniklerin hemen hepsinin bu vakalar yaşandıktan sonra kaleme alındığı düşünüldüğünde, o dönemin kaos ortamının, devletin düzenini bozduğu, toplumsal huzuru derinden sarstığı söyleminin güçlü bir şekilde yer alması doğaldır. Bundan ötürü fetret döneminde hayatını kaybeden şehzadelerin ölümleri duygusal bağlamda değil daha ziyade devlet nizamı açısından ele alınmıştır. Her ne kadar Emir Süleyman’ın köylüler tarafından öldürülme hadisesi acı ve kayıp olarak yansıtılsa da bunun, daha çok bir hanedan üyesine halkın haddini aşarak el uzatmasından kaynaklı kabullenememe psikolojisi olduğu ortadadır. Önemli bir nokta ise Fetret dönemi yaşanan ölümler üzerinden ilk defa sosyal düzen ve istikrar için kardeş katlinin normalleştirildiği bir perspektif çizilmiş olmasıdır.

3.1.4. Kendi Küçük İsyanı Büyük: Şehzade Küçük Mustafa

II. Murad’ın kardeşi olan Şehzade Mustafa henüz on üç yaşında⁵²⁵ küçük bir çocuk olması hasebiyle, Germiyanoglu ve Karamanoglu’nun kışkırtması sonucu abisine karşı bir isyan girişiminde bulundu. Aldığı askeri destek ile Bursa’ya kadar geldi ardından İznik tarafına geçti. İznik’te gelip kendisinden timar isteyenlere timar tevcih ediyor bir hükümdar edası ile davranıyordu⁵²⁶. Şehzadenin Lalası Şarabdar İlyas’ın da onun böyle isyankar davranmasında büyük bir payı vardı. Daha önce Emir Süleyman’ın da lalalığını yapmış olan Şarabdar İlyas bu defa Mustafa’ya lalalık yapmış ve onun isyan etmesi için uygun zemini hazırlamıştı⁵²⁷.

⁵²⁴ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih II*, 76.

⁵²⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 390.

⁵²⁶ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 373, 374.

⁵²⁷ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, 200.

“Nice hükmi der bir tahta iki mîr

Sıgar mı bir niyâme iki şimşîr

Cihanculuk yaraşur mı sabîye

Ya âkıl tâbi olur mı gabiye”⁵²⁸.

Rivayete göre, Sultan Murad’ın devlet adamları şehzadenin lalası Şarabdar İlyas’a haberciler gönderip Padişahın kendisine Anadolu Beylerbeyliğini verdiğini bildirdiler. Karşılığında elbette şehzadeyi oyalaması talep edilmişti. Bu sayede şehzadeyi yakalayıp işini göreceklerdi. Sultan Murad Bursa’dan yola çıkıp İznik üzerine geldi. Şehzade Mustafa o sırada hamamdaydı⁵²⁹. Şarabdar İlyas’ın bir hainlik yapacağından şüphelenen şehzadenin adamları *“gel şu oğlanı bize ver, ara yanı Karaman’a, yahut Germiyan’a veya İstanbul’a ulaştıralım. Senin hod halin malum. Bari biz tuz ekmek hakkını yerine getirelim. Bunca zamandan beri bir şehzade atına binip, kaftanın giyip, nimetini yedik. Ahir vaktinde hiyanet etmeyelim*”⁵³⁰ dediler ancak bu sözler fayda etmedi. Şarabdar İlyas etraftakileri içki içmeye ve keyif sürmeye yönlendirerek şehzadenin adamlarını azalttı⁵³¹. Şehzade Mustafa’yı gafil anında yakalayan Şarabdar İlyas’ın onu atına atıp götürme sahnesi Hadidi tarafından bir diyalog ile aktarılır. Diyalog duygusal bir nitelik arz etmekte ve şehzadenin ölümüyle ilgili gizli bir hüznü barındırmaktadır. Şehzadenin masumiyetine vurgu yapan bu beyitler hem ölüme yaklaştığını hissedenen şehzadenin duygu dünyasını yansıtmakta hem de Şarabdar İlyas’ın ihanetine dikkat çekmektedir:

“Ko cengi işit o pâşâ bî-vefâyı

Atından kapdı Sultan Mustafa’yı

Didi lala nedür benden murâdun

Didi maksûdısın Sultan Murad’un

Didi nân ü nemek hakkı nice oldu

⁵²⁸ Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman 1299-1523*, 165, 166.

⁵²⁹ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 374, 375.

⁵³⁰ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi II*, 569, 571.

⁵³¹ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih II*, 137.

Dahı tınmadı paşa dil tutuldu ”⁵³².

Şehzadenin burada kendisini alıp götürən lalasına son sözü “*nan ü nemek hakkı nice oldı*” dur. Yani aynı sofrada yemek yediğin birine bu ihaneti nasıl yaparsın diye hesap sorar ama lalası sessiz kalır. Şarabdar İlyas “*günahı olmayan bu masum çocuğu*” Sultan Murad’a getirip teslim eder. Şehzadenin işini bitirmek için Mezid Bey buyruldu ile görevlendirilir. Fitne ve fesadın def’i için İznik dışına çıkarılan Şehzade Mustafa, yol üstünde bir incir ağacı dibinde “*şehit edilerek*” cenazesi babasının yanına defnedilmek üzere Bursa’ya intikal ettirilir⁵³³. Hoca Sadettin’in isyan etmiş bir şehzadeyi masum olarak nitelemesi ve şehit olduğunu ifade etmesi biraz düşündürücüdür. Onun Şehzade Mustafa’nın ölümüne bakışını yansıtan bu ifadelerin ardında şehzadenin suçsuz olduğu yönünde bir çıkarım yapılabilir. Diğer yandan Şehzade Mustafa’nın yaşının küçük olması ve etrafındakilere uyararak bu işe girişmiş olması yazarı bu yönde bir yorum yapmaya da itmiş olabilir.

“Kıyar işi vü dostı kardaşına

Dimez Hak’dan ne ola bana bezli

Günah didükleri gelmez ögine

İdinür hoş temessük hâl-i cehli

Nizam-ı âleme dir bu sebebdür

Kabahat görmez özine o fi’li ”⁵³⁴.

Aşıkpaşazade’nin eleştiri okları Sultan Murad’a çevrilmiştir. Onun yorumuyla Padişah, eş, dost, kardeş kim olursa olsun kıyar. Allah’tan bunun karşılığında kendisine ne gelir diye sorgulamaz. Günah kavramı aklına hiç gelmez ve kendini bilgisiz biri gibi göstererek buna sığınır. Nizam-ı âlemi bahane eder, kendinde ise hiç suç, günah bulmaz⁵³⁵. Şehzade Mustafa’nın ölümünün ardından bu ifadeler oldukça cüretkar sözlerdir. Açıkça padişahı hedef alan yorum ile Aşıkpaşazade’nin de kardeş katline

⁵³² Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman 1299-1523*, 166.

⁵³³ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih II*, 138; Neşri şehzadenin suyla boğulduğunu yazmaktadır. Bkz. Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi II*, 573.

⁵³⁴ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 375.

⁵³⁵ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 147, 148.

bakışını net bir şekilde görmekteyiz. Kendi dönemi için alışılmadık bir üslupla yorum yapmış ve kardeş katlini savunmadığını göstermiş olması oldukça kıymetlidir.

Şarabdar İlyas’a neden şehzadeye ihanet ettiği sorulduğunda verdiği cevap: “*Gerçi sûretâ ben günahkâr oldum ve illâ bu ikisi bir vilayette olsalar zarar-ı ‘âm olmak lazım gelürdi. Ve bir dahı budur kim böyle itdügümden ben efendim oğluna yaramaz vermedum zira bu fena dünyanun murdârına bulaşmadın sebeb oldum, anı şehid itdiler. Ve hem cemî reaya rahat oldılar. Ve bir dahı bizden öndin gelenler dahı bu kanunu komışlar*”⁵³⁶ onun kardeş katline bakışını yansıtır. Bu bakış açısı şehzade katlinin eskiden beri var olduğu dolayısıyla Şarabdar İlyas’ın da bunu kabul ettiği yönündedir. Bununla birlikte birkaç vurguda daha bulunur. Şehzadenin katline sebep olduğu için günahkar olduğunu kabul eder. Ancak hem Sultan Murad’ın hem de Şehzade Mustafa’nın aynı yerde bulunmalarının ve mücadele etmelerinin toplumun zararına olacağını dile getirir. Burada şehzadenin dünya hayatının kötülüklerinden kurtulmasına ve şehit edilmesine sebep olduğu için iyi bir iş yaptığını düşünmesi bilinçaltında vicdanını rahat ettirmek için olabilir. Son cümlelerinde ise neticede bu durumun halkın rahatını sağladığını ifade eder ve bu kanunu bizden önce gelenler koymuştur der. Teslimiyet vurgusu ve kadim geleneklere bağlılık ön plandadır.

Neşri tarihinde yer alan kıssada tarihçi, Şehzade Mustafa’nın ölümünden dolayı abisi Sultan Murad’ın ne denli üzüldüğünü gösterir. Kıssa şu şekildedir: “*Küçük Mustafa’yı Sultan Murad gayet severdi. Öldürttükten sonra dahi daim anardı. Sohbette mest olıcak, Mezid Bey’i görüp, ‘Mezid, sen benim kanlımsın’ derdi. Mezid Bey bu sözü işidecek, kendinden giderdi. Mezid Bey gördüki Hünkar mest oldukça, bu sözü adet edindi. Bir gün yine diyecek, Mezid Bey dahi başını ortaya koyup eyitti: ‘Haşa Sultanım, ben anın kılına zarar edem’ dedi. Hünkar bu sözden gayet sevindi. Zira Mezid Bey’i severdi, öldürmeğe kıyamazdı. Andan Hünkar, Mezid Bey’e eyitti: ‘Billahi Mezid, şol sözünde gerçek misin?’ dedi. Mezid Bey dahi yemin edip, Hünkar’ı inandırdı. Andan Murad Han, Küçük Mustafa’yı öldüreni teftiş edip, buldurup, boynunu urdurdu*”⁵³⁷. Murad Han’ın durumu Musa Çelebi ile benzerlik gösterir. İkisi de kardeşlerinin ölüm emrini bizzat kendileri vermişler ve kardeşlerini öldürenlere karşı düşmanca tavır sergilemişlerdir.

⁵³⁶ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, 375.

⁵³⁷ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi II*, 573, 575.

3.2. Fatih Sultan Mehmed'den Kanuni Sultan Süleyman Dönemine Kadar

3.2.1. Şehzade Mustafa

Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa'nın henüz belirlenemeyen bir hastalıktan ötürü vefat ettiği kroniklerde mevcuttur. Şehzade Mustafa genç, cesur ve fetihlerde başarılı bir asker olarak tanınır. Develi Karahisar'ı almak için yola çıkan Şehzade hastalığı yüzünden oldukça bitkin bir haldeyken vazifesini tamamlamayı başarmıştır. Dönüş yolunda Buğdaypazarcığı mevkiine geldiğinde hamama girip yıkanır. Hamamdan çıktığı esnada hayatını kaybeder. *“Tahta oturmuş iken teneşir tahtasına kondu”*⁵³⁸. Solakzade, şehzade için *“Ruhlarının güvercini, mukaddes aleme dek pervaz eyledi”* ifadesini kullanır. Ardından Lalası Ahmed, Defterdarı Umur Bey ve oğlu Ali Çelebi'nin söz birliği ederek şehzadenin ölüm haberinin duyulmadan onu araba ile Konya tarafına ilettiklerini bildirir⁵³⁹. Ardından Bursa tarafında nakledilen şehzade II. Murad'ın türbesinin bitişiğinde bulunan Alaeddin Türbesi'ne defnedilmiştir (1474). Daha sonra Muradiye haziresinde kendi adına inşa edilen şu an ki türbesine defnedilmiştir. Sultan Cem abisinin yanına getirilip defnedildikten sonra türbe Cem Sultan Türbesi diye anılmıştır⁵⁴⁰.

Mealî'nin Hünkarnamesinde kaleme aldığı Şehzade Mustafa'ya ait vasiyetnamede, şehzadenin ölümünden hemen önceki ruh hali yansıtılmaktadır. Hastalığından ötürü acı çeken şehzadenin anne baba hasreti ile yanıp tutuştuğunu gözlemleyebildiğimiz vasiyetnamenin kısa tercümesi Uzunçarşılı tarafından yayınlanmıştır. Vasiyetnameye başlamadan önce şehzadenin hasta hali tasvir edilir: *“Sekizyüz yetmiş sekiz senesi tamam oldu; Şehzade Sultan Mustafa hasta düştü, havas ve avam herkes kederlendi, tabipler tedavisine koştular; icap eden ilaçları verdiler; derdine derman bulanamadı, şehzadenin ızdırabı dinmedi; yanında ne ana ve ne de babası yoktu. Anasının firakı derdinden daima beyninin kemikleri sızlıyordu; baba hasreti ona çok ağır geldiğinden helak olacaktı. Gamından elbiselerini parçalamak istiyordu; kâh lalam kâh mevlâm*

⁵³⁸ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih III*, 145.

⁵³⁹ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi I*, 339, 340.

⁵⁴⁰ Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 85.

diye feryat ediyordu”⁵⁴¹ Şehzadenin hastalığının sebebi zikredilmese de bu ifadelerden alarak onun ruhi bir bunalım içinde olduğu düşünülmektedir.

Şehzade Mustafa ızdırap dolu bu anlarda vasiyetini dile getirir. “*Artık takatim tükendi, derd-i firakı söyleyecek kadar bile takatim kalmadı. Canımın teli bir kıldan daha incedir, sevdiklerimin yüzünü aşikâr olarak görmek en büyük emelim olup ruhumun kuşu bu emele erişmek için uçmaktadır. Bundan başka hasretim yoktur; ölümüm pek yakındır; madem ki anamı rüyamda göremiyorum vay bana vay bu iftiraka. Benim lalam, beni dinle. Benim bu sözlerim kulağında kalsın; ben öleceğim, Mahmud yaşayacak ve hünkârın hizmetinde kalacak; benim gibi dünya nimetinden ve ana ve baba yüzlerini görmek saadetinden mahrum kalsın; babam Padişah olduğu müddetçe ondan bütün dünya nimetlerini selb etsin; babamdan en son istirhamım şudur; Benim uğradığım bu felâketi Mahmud’dan sorsun; o bana düşmanlığı yüzünden bu fenalığı yaptı. Bu hakikat size malum olsun*”⁵⁴². Şehzade ölümünün yaklaştığını hissederek o anki samimi hissiyatıyla bu ifadeleri dile getirmiş olmalıdır. Fatih’in Veziriazam’ı Mahmud Paşa⁵⁴³ ile aralarındaki düşmanlığın boyutu ise o öldükten sonra Mahmud Paşa’nın tabiri caizse gün yüzü görmemesi yönünde arzusu ki bedduası ile kendini gösterir. Hastalığına sebep olarak Mahmud Paşa’yı işaret eder ve bu durumun bilinmesini ister. Şehzadenin ölümünden kısa bir süre sonra Fatih Sultan Mehmed’in emriyle Mahmud Paşa önce görevinden azledilip hapse atılır ardından idam edilir.

Leslie Peirce, Şehzade Mustafa’nın ölümünden sonra annesi Gülşah Hatun’un Bursa’ya yerleştiğini yazar. Peirce, Şehzadenin cenaze alayına aile fertleriyle beraber Bursa’ya kadar eşlik ettiğini ifade ettiği Angiolello’dan alıntı yapar: “*Büyük Türk, büyük hanımın [yani Mustafa’nın annesi] ihtiyaç duyduğu kızlarla birlikte Bursa’da kalmasını ve kendisine orada onurlu bir yaşam sürmesi için iyi olanaklar sağladığını bildirdi. Genç kız [Mustafa’nın kızı Nergisşah] ile annesinin, diğer kızların ve ölen oğlunun tüm maiyet üyelerinin İstanbul’a gelmelerini emretti. Kadınlar, Büyük Türk’ün diğer kadın*

⁵⁴¹ Uzunçarşılı, “Fatih Sultan Mehmed’in Veziri Azamlarından Mahmud Paşa ile Şehzade Mustafa’nın Araları Nende Açılmıştı?”, 722, 723.

⁵⁴² Uzunçarşılı, “Fatih Sultan Mehmed’in Veziri Azamlarından Mahmud Paşa ile Şehzade Mustafa’nın Araları Neden Açılmıştı?”, 723.

⁵⁴³ Mahmud Paşa ile Şehzade Mustafa arasında hasıl olan düşmanlık, şehzadenin Mahmud Paşa’nın eşiyle bir münasebetinden kaynaklı olarak Gelibolulu tarafından zikredilir. Gelibolulu Mustafa Ali, *Kitabü’t-Tarih-i Künhü’l-Ahbar*, C.I, Kısım I, 701.

ve nedimelerının kaldıkları saraya yerleştirildiler ve günler sonra nedimeler, saray mensupları ve başkalarıyla evlendirildiler”⁵⁴⁴.

Şehzade Mustafa’nın ölümü elbette Fatih Sultan Mehmed’i derinden sarsmıştır. Yetişkin bir oğulun ölüm haberinin ulaşması üzerine Padişahın üzüntüsünü Hoca Sadettin şu şekilde anlatmıştır: “*durağı yüce padişah can alıcı bu olaydan haberdar olacak, eylediği âhın dumanıyla mavi göğü karaya boyadı. Cihanı seyreden gözleri yaşla doldu ve yürek acısıyla inledi ‘her yeni yetişenle birlikte ona şerefler öngörmüştüm. Azık anbarında parıldayan pirinç taneleri gibi’ dizesini yineleyerek üzüntüsünü belirtip, sabır ve direnme gücünü yakıp yikan acı ateşle tutuştuktan sonra, ince akılların rehberliğiyle yeni, gerçek yolu gösterenlerin önerileriyle salat dualarını diline dolayarak, onlarında ard arda okudukları inna lillah ayetini yineledi*”⁵⁴⁵. Bu ifadelerde hüznün ve yas duyguları yoğun bir şekilde ifade edilmektedir. Keza Padişahın sabır ve takatinin tükendiği noktada sağduyulu kişilerin ona yol gösterdikleri de bildirilir. Öte yandan Angiolello padişahın acısını eski Türk adetleri ile bağdaştırarak farklı bir şekilde yansıtır. Mustafa’nın ölümünden öncesindeki ve sonrasındaki şehzade ölümlerinde böyle bir durum, yani acının dışavurumu görülmemiştir. Padişah tahtından inerek halıları toplatmış, ağlamış, yanıp yakılmış ve döşemenin aralıklarındaki tozları başına serpmiş ve dövünerek feryat etmiştir⁵⁴⁶. Padişahın eski bir gelenek olan yas tutma adetlerini sergilemesi dikkat çekicidir.

İbn Kemal Şehzade Mustafa’nın ölümünden hasıl olan acıyı tarif etmek için eserinde şu ifadelerle yer vermiştir: “*Tûtî-i rûh-ı pâki kafes-i kalıb-ı hâkîden halâs olub nişîmen-i burûc-ı eflâke ‘urûc kıldı; sarsar-ı nikbet-eser-i ecel-i mukadderle şâhsâr-ı serv-i gülzâr-ı sâ’adet sınıb bârûy-i hisâr-ı saltanat yıkıldı*”. Şiirsel bir söylemle bir bakıma duygularını ifade eden tarihçi, Şehzadenin kuş gibi kafesinden kurtularak burçlar ve felekler üzerine yükselip oturduğu, kasırga gibi gelen felaket karşısında kaderinde yazılı olan ecelin, servi ağaçlarını ve gül bahçelerini dağıtıp saltanatın kalesini yıktığını söyler. “*Eşheb-i zerrin-zeynden inüb etfâl gibi merkeb-i çûbîne süvâr oldu... kâr u bâr-ı mülki târ-ü-mâr oldu. Heymeleri kulları gibi kara çullar giyüb, otakları lâleler gibi kızıl*

⁵⁴⁴ Peirce, *Harem-i Hümayun – Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümranlık ve Kadınlar*, 66.

⁵⁴⁵ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih III*, 145, 146.

⁵⁴⁶ Nicolas Vatin – Gilles Veinstein, “II. Mehmed’den I. Ahmed’e Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri (1481-1616), *Osmanlılar ve Ölüm*, haz. Gilles Veinstein, trc. Ela Güntekin (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007): 259.

âla kana boyandı; tûğları saçın çözüb yoldı, sancaklarınun yakası çâk oldu, âh-ı âteşîn-i ehl-i zemînle külhan-ı çarh-ı berîn yandı”⁵⁴⁷. Altınlarla bezenmiş kır attan inip çocuklar gibi eşek çobanı olarak süvar oldu. Bütün malı mülkü dağıldı. Çadırları kullarının giydiği matem elbiseleri gibi kara giyindi, otağları kızıl renge büründü, sancakları yırtıldı, yeryüzü ehlinin ahının narıyla gökyüzü yandı ifadelerini kullanmıştır. Şehzadenin ölümünün netice de duygusal açıdan bir tarihçiyi ne denli etkilediği bu ifadelerden net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Şehzade Mustafa’nın ölümünün duygusal yansımalarından biri de Ahmed Paşa tarafından kaleme alınan mersiye dir. Şair ve devlet adamı olan Ahmed Paşa’nın kaleme aldığı bu eser, şehzadelere yazılan ilk mersiye olma özelliğini taşır⁵⁴⁸. Mersiye, edebiyatımızda ölen kişilerin ardından duyulan kederi anlatmak, ölen kişinin özelliklerinden bahsetmek, dünya hayatının boş ve geçici olduğunu vurgulamak ve ölenin ailesine sabır dileyip, dua etmek gibi belli başlı hususlardan oluşan duygusal bir şiir türüdür⁵⁴⁹. Şehzade ölümüne duygusal bağlamda yaklaşmamızı sağlayan yas metinleri yani mersiyeleri analiz ederken şöyle bakılabilir; şair bir nevi kendi duygu dünyasını yansıtırken aynı zamanda elinde olarak yahut olmayarak toplumun farklı kesimlerinin de duygularını yansıtır. Dolayısıyla şair yaşadığı ve hissettiği dönemin aynası hükmündedir. Ve takdir edersiniz ki aynaya etrafında olan, kapsamına giren hemen her şey yansır. Bu sebeple mersiyelerde hanedan, devlet erkânı, asker, toplum ve şairin duygularının yansımasını bulabiliriz. Satır aralarında kaybolan gözden kaçan ifadeler bir şekilde dile gelip kör noktaları aydınlatabilmek adına tabiri caizse bize yol gösterir. Mersiyelerle ilgili Mustafa İsen tarafından hazırlanan çalışma incelenmiştir. İsen’in haricinde mersiyelerle ilgili araştırmalar mevcuttur. Ancak şehzadeler için yazılmış olan mersiyelerin büyük kısmı onun eserinde bulunmaktadır. Bahsi geçen çalışmada mersiyeler yalın bir şekilde alınmış olup yorum ve değerlendirmeler tezin kapsamında yapılmıştır.

⁵⁴⁷ İbn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman VII. Defter*, haz. Şerafettin Turan (Ankara: TTK Yayınları, 1957), 375.

⁵⁴⁸ İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 73.

⁵⁴⁹ Mustafa İsen, “Mersiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29:218. Şehzade mersiyeleri için İsen’in *Acıyı Bal Eylemek* kitabı kullanılacaktır. Bunun yanı sıra bazı araştırma eserlerinde ve makalelerde yer alan şehzade mersiyelerine de başvurulacaktır.

Mersiyeler hakkındaki bu tafsilatın ardından Şehzade Mustafa mersiyesini ölümün duygu dünyasına yansması bağlamında ele alabiliriz. Mersiye kaleme alan Fatih dönemi devlet adamlarından Ahmed Paşa'nın (ö. 1496-97)⁵⁵⁰ doğrudan şehzade Mustafa ile bir bağlantısından bahsetmek güçtür ancak Fatih Sultan Mehmed'in sarayından uzaklaştırılmış olan Paşa'nın muhtemelen mersiye vasıtasıyla padişaha sesini duyurmak amacıyla olduğu söylenebilir⁵⁵¹. Mersiye beş bentten oluşmaktadır⁵⁵². İlk bentte dünya hayatının geçiciliği muhtelif teşbihler vasıtasıyla dile getirilmekte ardından şehzadenin ölümünden duyulan üzüntü son mısralarda kendini göstermektedir: *“Çeşm-i ümidi toprağa girdi yir ehlinün / Ahı hurûşı göklere çıksa revâ imiş / Şâdî günini gam buldı kapladı dirîg / Yillerle yir ü gök dün ü gün agladı dirîg”*. Şair burada gençliğinin baharında hayatını kaybetmiş olan şehzadeyi halkın umudu olarak niteler ve böylesine tasvir edilen birinin ölümünün ardından ah ile feryadın göklere ulaşacak kadar gür olmasını söyler. Mutlu gününde gam kapladı ifadesinden kasıt, Develi Karahisar'ı ele geçirdikten hemen sonra zaferin tadını çıkaramadan hayata gözlerini yummasıdır. Doğa unsurlarını zikrederek onların şehzadenin ölümüne ağladıklarını söylemesi bir nevi üzüntünün boyutunu yansıtmak adına yapılan bir mübalağa niteliğindedir. Mersiye'nin ikinci bendinde üzüntü daha baskın bir şekilde dile getirilir. Bendin sonlarına doğru yer ehli göğsünü bir elbise gibi yırtsa, kıyamete kadar insanlar ve dahi cinler ağlasa, kainattaki insanlar feryad etse bu musibeti anlatacak kadar ağlamaları mümkün değildir diyerek esasında ölen birinin ardından ne kadar üzülssek, ağlasak dahi onun bunları hem işitemeyeceği hem de ağlayanın acısını dindiremeyeceği gözler önüne serilir.

Mersiye'nin üçüncü bendinde şehzadeye övgü dolu sözler vardır. Güzelliğine, cömertliğine, abidler ve ariflerle dostluğuna, doğru sözü anlamada kudretli oluşuna vurgular yapılır. Yine vurucu ifadeler bendin sonlarındadır: *“Derdâ ki soldı şol gül-i devlet ki bâg-ı mülk / Beslerdi nâz ile anı çok sâl ü mâh idi / Hayfâ ki düşdi topraga bâd-ı fenâ ile / Devlet dırahtı kim kamuya tekyegâh idi”*. “Yazık ki” ile başlayan şair

⁵⁵⁰ Ahmed Paşa, II. Murad'ın kazaskerlerinden Veliyüddin Efendi'nin oğludur. Tahsilini tamamladıktan sonra ilk vazifesi Bursa Murdaiye Medresesinde müderrislik olmuştur. Ardından Edirne'ye tayin edilmiştir (1451) Fatih Sultan Mehmed'e hocalık ve musahiplik yapmıştır. Bazı dedikodular neticesinde saraydan uzaklaştırılmıştır. Günay Kut, “Ahmed Paşa, Bursalı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 111.

⁵⁵¹ İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 76.

⁵⁵² Mersiye'nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 235-238.

devletin gülü ve devlet bağının hazinesi, yıllardır naz ile büyütülen idi dedikten sonra “yazık ki” ifadesini yineler. Yokluk rüzgarıyla yani ölümle toprağa düşmüştür şehzade. Şair son mısrada şehzadeyi toplumun dayanacağı devlet ağacı olarak nitelendirir. Bu niteleme şehzadenin ölümünün topluma yansması olarak düşünüldüğünde halkın kendisini devletin güç ve kudretini taşıyan bir ağaç olarak görmesi şehzadenin ardından yaşanan hissiyatı da izah eder. Dayanacakları ağaç kökünden sökülüp gitmiştir. Mersiye'nin dördüncü bendinde yine şehzadeyi anlatan güzel ifadeler vardır son kısımda nazenin bir yorum vardır: “*Ey hâki gül yüzine nikâb eyleyen dirîg / Gitmekte lâle gibi şitâb eyleyen dirîg*”/ (Ey toprağı gül yüzüne peçe eyleyen, yazık / Gitmekte lale gibi acele eden, yazık). Beşinci ve son bentte dua ve niyaz mısraları yer almaktadır. Şehzadeye edilen duaların ardından Fatih Sultan Mehmed için dualar başlar. Oldukça güçlü ifadelerin yer aldığı bu bentte şair mersiye'yi yazmaktan muradının ne olduğunu ekleyip şiirini noktalar. “*Ahmet sözü uzatma ki mersiyeden murâd / Halka nasîhat ise bu ma'nî hemîn ola / Tabûta girdi matla'-ı subh-i safâ dirîg / Tahtın değışdi tahtaya Şeh Mustafa dirîg*”. Ahmed Paşa bu mısraları halka nasihat için yazdığına ve nasihat için sözü uzatmamanın, kısa kesmenin daha evla olduğuna vurgu yapar.

3.2.2. İsyandan Esarete: Şehzade Cem

Fatih Sultan Mehmed'in oğullarından Şehzade Cem (d. 1459) ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele aldığımız üzere oldukça çalkantılı bir hayat yaşamış ve genç yaşında hayata veda etmiştir. Şehzadenin kardeşi II. Bayezid ile mücadelesi neticesinde önce Mısır'a ardından da Rodos şövalyelerinin yanına gitmesi diplomatik, askeri ve ekonomik manada Osmanlı Devletini derinden etkilemiştir. Onun taht mücadelesi sonuç olarak başta kardeşi olmak üzere, devlet mekanizmasını yıpratmış, Osmanlı'ya iadesi kabul edilmediğinden ve hem şövalyelerin hem de Papa'nın istekleri yüzünden ekonomik olarak güç bir duruma düşmüştür. Cem, Rodos'tan, Papa'nın yanına oradan da son olarak Fransa'ya doğru uzanan esaret hayatının neticesinde hem dünyalık hiçbir şey elde edemeden hem de “isyancı” yaftası ile hayata veda etmiştir. Cem'in sürgün hayatı merak konusu olmuş ve hakkında romanlar yazılmıştır. Romanlarda Cem Sultan bir “macera kahramanı” ve “aşık” kimlikleri ile ön plana çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile münasebetlerini derinden etkileyen bu vaka yerli ve yabancı pek çok yazarın

duygu dünyasına tesir ederek bu romanların ortaya çıkmasına vesile olmuştur⁵⁵³. Avrupa literatüründe Şehzade Cem'in ismi “Zizim” şeklinde yazılmıştır. Bu isimle piyes ve çizgi romanlara da konu olmuştur⁵⁵⁴.

Fransa kralı VIII. Charles Şehzade Cem'i almak için Papa Alessandro ile anlaştı⁵⁵⁵. Papa tarafından Fransa kralına teslim edilip yola çıktıktan sonra zehirli ustura ile başı traş edildiği iddia edilen Şehzade Cem'in bir süre sonra başında ve vücudunda şişlikler hasıl olmuştu. Şehzade Cem, ölümünün yaklaştığını anladığında dua etmeye başlamıştı. “*Ya Rab eğer bu kafirler beni bahane idüp ehl-i İslam üstüne harbe gitmek kastın iderlerse beni ol günlere erişdirme, canumu kabz eyle*”⁵⁵⁶. Onun böylesine çaresiz bir şekilde dua etmesi aslında Osmanlı Devleti açısından nasıl büyük bir politik kriz doğurduğunu farketmesiyle ilgilidir. Vakıat'ta bahsedilen vasiyetnamesinde “*Elbette benim mevtüm haberin intişar idesüz: Mebâdâ ki küffâr benim aduma Müselmanlar üzerine huruc eyleye! Benden sonra Karundaşum Hüdavendigâr Sultan Bayezid Hazretlerine varasuz, diyesüz ki beni reddetmesün ne veçhile olursa benim tabutumu kafir memleketinde komasun! Ehl-i İslam memleketine çıkarsun ve cem'i borçlarımı eda eylesün*”⁵⁵⁷. Şehzade Cem'in vasiyetnamesi memleketini seven birinin ikazı niteliğindedir. Yukarıda yapmış olduğu dua da bununla bağlantılı olarak düşünülmektedir. Sultan Bayezid'den bilhassa talep etmiş olduğu husus, cesedinin “*kafir*” memleketinde kalmaması dolayısıyla her ne kadar isyan edip gitmiş olsa da öldükten sonra kendisine sahip çıkılmasıdır. Sultan Bayezid kardeşinin vasiyetini yerine getirmek için epey çaba sarfetmiştir. Elbette bunu sadece kardeşinin vasiyeti için değil Devletin bekası için de gerçekleştirmiştir. Çünkü Cem Sultan'ın dirisi kadar ölüsünden

⁵⁵³ Bkz. İvo Andric, *Uğursuz Avlu*, trc. Aydın Emeç (İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1964); Vera Mutaftçıyeva, *Cem Sultan Olayı*, trc. Naime Yılmaer (İstanbul: May Yayınları, 1971); Feridun Fazıl Tülbentçi, *Cem Sultan- Büyük Tarihi Roman*, 3. Baskı (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1980); Yavuz Bahadıroğlu, *Cem Sultan (I)*; *Cem Sultan'ın Gurbet Sürgünü (II)* (İstanbul: Nesil Yayınevi, 1986); Guy Allard, *Philipine Helene de Sassenage'ın Aşığı Osmanlı Şehzadesi Cem Sultan*, trc. Işık Ergüden (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006); Roderick Conway Morris, *Cem Sultan Sürgündeki Veliht*, trc. Hakan Türkkuşu (İstanbul: Epsilon Yayınları, 2006).

⁵⁵⁴ Mahmut H. Şakiroğlu, “Cem Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 7: 284.

⁵⁵⁵ M. Cavid Baysun, *Cem Sultan Hayatı ve Şiirleri* (İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1946), 55.

⁵⁵⁶ Danişmend, “Gurbetname-i Sultan Cem”, *Fatih ve İstanbul*, 269.

⁵⁵⁷ Danişmend, “Gurbetname-i Sultan Cem”, *Fatih ve İstanbul*, 269.

de menfaat elde etmeye çalışanlar, Osmanlı Devleti’ni Cem’in ölümünden sonra yaklaşık olarak üç yıl civarında uğraştırmıştır⁵⁵⁸.

Aşıkpaşazade Cem Sultan’ın ölümünden bahsetmiştir: *“Allah rahmetine vasil oldu. Ve öldükten sonra kafirler tabutu kurşunlayup tabut içinde kadîd itdiler. Şehid olduğunu Sultan Bayezid’e işitdurdiler. Yas itdi. Mecnû’ ulemâ ve sulehâ azâlar itdiler. Ve ulemâyâ ve fukaraya ve sâdâta mübâlaga akçalar üleşdürdi. Rûhı-çün duâlar itdiler. Andan sonra Sultan Bayezid murad idindi ki Sultan Cem’ün tabutını bunda getürmek diledi. Kafirler vormeyüp didiler kim ‘Bizim muradumuz Osman neslinden bizim diyarımızda bir kimse almakdur’ didiler. Âhir Sultan Bayezid hazretleri ikdam idüp ademler gönderüp getürdi. Geliyorurken sâdât ve ulemâdan ve fuzalâdan karşu çıkdılar. Tazimler ve takrimlerle getürüp Bursa’da kardaşı Türbesinde kodılar⁵⁵⁹”*. Şehzadenin ölümünün ardından tabutunun kurşunla kaplanması cesedin muhtemelen zarar görmesini engellemek içindi. Sonuçta bir Osmanlı şehzadesiydi. Bayezid’in haberi aldıktan sonra yas tuttuğunu ifade eden Aşıkpaşazade yası tasvir etmediği için bunun gerçekten bir üzüntü emaresi mi yoksa sadece hanedanın bir üyesinin kaybedilmesinden dolayı oluşan doğal bir yas mı olduğunu bilmek güçtür. Burada alimler ve salihlerin “azâlar” ettiği ifadesi iki açıdan değerlendirilebilir. İlk olarak “azâ” kelimesi başa gelen musibete sabretmek olarak manalandırılır. İkinci olarak kelimenin harf benzerliği göz önüne alınarak bakıldığında “eza” olabileceği üzerinde durulabilir. Eza’nın kelime manası, sıkıntı, eziyet ve insanın kerih görüp mahzun olduğu şey olarak tanımlanır. Bu durumda alimler ve salihler Şehzade Cem’in ölümünden dolayı ya hüzünlenmiş yahut bu ölüm karşısında sabır göstermişlerdir manasında iki farklı anlam çıkmaktadır.

Hoca Sadettin, Şehzade Cem’in ölüme giden sürecini oldukça canlı bir şekilde betimler: *“Gerçekte Frenk hükümdarları arasında Papa’ya karşı gelmek olacak iş değildi. Bu nedenle França Beyi’nin takındığı tavır ve davranış Papa’ya gayet ağır gelip, dilek dolusuna erişmek için hazırladığı Cam-ı Cem’i berbat olan onuru gibi kırmak tedarikinde oldu. Bunun için zavallı şehzadeyi ele aldı. Eli çabuk bir tellak buldu. Onu zehirle yağlanmış bir ustura ile França beyini yanına gönderdi. Bu yaramaz tellak da bin bir çeşit hiyle ve aldatma ile şehzadeyi traş etmeye yol bulup, ol zehirli ustura ile*

⁵⁵⁸ Yılmaz, Cem Sultan, 106.

⁵⁵⁹ Aşıkpaşazade, Tevarih-i Al-i Osman, 498.

şöyle bir traş etti ki, vücudunda karınca başı kadar kıl bırakmadı”⁵⁶⁰. Sadettin’in anlatısından Papa’nın Cem’i elden çıkarmanın verdiği öfkeyle şehzadeyi zehirlediği ve öyle gönderdiği anlaşılmaktadır.

Cem öldürüldükten sonra ona ait eşyaların ve bir papağanın Bayezid’e gönderildiğine dair bir hikayeyi Evliya Çelebi anlatır. Cem Şah Sadisi diye bahsettiği Şehzadenin defterdarı olan kişi cenaze ile birlikte Sultan Bayezid’in huzuruna varmış, Bayezid papağanı sual edince onu getirtmiştir. Papağan ona öğretildiği biçimde “*Padişah sağ olsun. ‘Biz Allah’ın kullarıyız ve biz ancak ona dönücüleriz’ [Bakara, 156] ayetini düzgünce söyleyip “Efendim Cem Şah merhum olup beyaz melek suretinden çıkıp siyah matem donları giydim” dediğinde Bayezid Han’a bir ağlama gelip “Ya Sadi, bu karındaşım Cem’i nice katlettiler” dedikte Cem Sadisi şehzadenin çok dikkatli olduğunu kendi kadehi dışından hiç bir şeyden tatmadığını kafirlere karışmadığını ilim ve şiirle meşgul olduğunu belirtmiştir*”. Evliya’nın anlatılarında zaman zaman abartılar olsa bile Bayezid’in kardeşinin ölümünden dolayı ağlamış olması ve onu katletmiş oldukları için vakayı sorgulaması gayet insani bir tutum olarak görülmelidir. Kardeşi ile büyük bir mücadele içinde olduğunu ve bu sebepten çok sıkıntılar yaşadığını bilsek dahi Sultan Bayezid’in kardeşinin ölümünden kederlenmesi içgüdüsel bir bağın yani kardeşliğin depresmesi olarak izah edilebilir. 1495’te vefat eden Cem’in cenazesi Osmanlı Devleti’nin girişimleri neticesinde ancak 1499’da Osmanlı topraklarına getirilebilmiştir⁵⁶¹. Abisi Şehzade Mustafa Türbesine defnedilmiştir⁵⁶². Evliya Çelebi ilginç bir menkıbe daha aktarır. Cem’in II. Murad türbesine defnedilmek istendiğini ancak kubbede bir şimşek ile beraber kıyamet koptuğunu, üç gün boyunca türbeye giriş yapılamadığını neticede Şehzade Cem’in başka bir yere defnedildiğini belirtir. Sonrasında bu türbenin ölüyü kabul etmemesi durumunu Fransa’da Cem yerine bir başkasının öldürülüp onun saklandığı, dolayısıyla gönderilen cenazenin Cem’e ait olmamasından ötürü “*Gazi padişah Allah’ın emriyle kabul etmeyip sonunda başka yere gömdüler. Bu da bir alamettir*”⁵⁶³ şeklinde yorumlar. Cesedin Şehzade Cem’e ait olmayışının efsanevi bir şekilde izah edilmesi zihinlerde Cem’in ölümünün kabullenilmemiş olduğunu ve ölüyü kabul etmeme hikayesi ile Gazi Murad Han’a

⁵⁶⁰ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih III*, 231.

⁵⁶¹ Baysun, *Cem Sultan Hayatı ve Şiirleri*, 65.

⁵⁶² Önköl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 85

⁵⁶³ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 68, 69.

keramet atfedildiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu durum ya şehzadenin cenazesinin geç gönderilmiş olması dolayısıyla cenazenin ona ait olup olmadığı üzerine tereddütlerin olduğunu ya da bu yönde dedikoduların olduğunu göstermektedir.

Hoca Sadettin, Şehzade Cem'in ölümünü kadere bağlar ve Allah'ın dünyanın alt ve üstünü iki kardeş arasında pay ettiğini alt kısmın yani mezarın Cem'in bahtına, saltanat tahtının ise Sultan Bayezid'e kaldığını belirtmektedir: *“Kaza ve kader kassâmı yeryüzü denilen şu toprağı iki kardeş arasında bölüştürülerek altını Sultan Cem'e, üstünü de günü aydın padişaha vermiş bulunuyordu... Molla Lami'î Cem'in ölümünden dolayı şu tarihi düşmüştür. 'Çün Sultan Cem'in baharı yazdan önce güz döndü / Gayptan gelen tarihte eyvah göçtü Cem dendi'. Rum diyarının tanınmış bilgelerinden biri olan Kazasker el-Hac Hasan zade bu tarihi söylemiştir. Tarih – Cem Sultan'ın öldüğü gün cihan düzen buldu demektir⁵⁶⁴”*. Şehzade Cem taht için vatanından ayrılıp ciddi bir mücadeleye girmiş ancak dış faktörlerin tesiriyle kendisini esaret hayatı içerisinde bulmuştur. Tahtı elde etmek için başlattığı mücadeleyi kazanamadan tabuta girmiş, hayatının en verimli çağında vefat etmiştir. Şehzadenin kendi ifadesiyle ölümünü dile getirdiği şu mısralar: *“İy dostlar beni anıcak matem eylenüz/ Eyle tutun ki gurbet içinde ben ölmüşem”⁵⁶⁵* şehzadenin edebi kimliğini yansıtır. Bununla birlikte sürgün hayatını yaşadığı *“gurbette”* öleceğinin farkında olarak öldükten sonra hatırlanmayı talep eden Cem, gurbette olan biri için nasıl matem eyleseniz benim için de öyle matem eyleyin demektedir.

Şehzade Cem II. Bayezid'in emriyle öldürülen oğlu Oğuzhan için bir mersiye kaleme almıştır⁵⁶⁶. Mersiye bir babanın oğlunu kaybetmesinden dolayı yaşadığı hayal kırıklığı, üzüntü ve pişmanlık gibi duyguları yansıtmaktadır. Şehzade Cem esaretinde oğlunun öldürüldüğü haberini almış ve babanın şehzadesine yazdığı tek mersiye kaleme almıştır. Şehzade katlinin hanedan içinde nasıl algılandığını göreceğimiz felek redifli mersiyede ağırlıklı olarak çekilen ızdırıp dile getirilmektedir. *“İy vefâsuz hâ'in bî-emn*

⁵⁶⁴ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih III*, 234, 235.

⁵⁶⁵ Münevver Okur Meriç, *Cemşid ü Hurşid -İnceleme Metin-* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1997), 20.

⁵⁶⁶ Mersiyenin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 243-245.

ü bî-âman felek”⁵⁶⁷ mısraıyla mersiye giriş yapan Cem Sultan, mersiye tamamlanana kadar bütün her şeyin suçlusu olarak feleğe işaret eder.

“Sensin âhir tahtını viren Süleymânun yile

Mülk-i âbâdın mülûkun eyleyen viran felek

Yidi yıl Eyyûba derd ü renc ü gam yoldaş idüp

Nûha öz kendü tenûrından viren tûfan felek

Gözlerinden Ya’kûbun kan itdürüben Yusuf’ı

Geh kuyuya bıragup geh atduran zindan felek”

Peygamberlerin hayatından betimlemelerle didaktik bir üslupla satırlarına devam eder. Onların yaşamış olduğu sıkıntıları dile getirerek feleğe suçlayıcı tavrını devam ettirir. Bu girizgahın ardından artık acısını gizli tutmayan Cem şöyle devam etmektedir: “*Yakamı yırtup elünden nicesi âh itmeyem / Cânımı odlara atdı derd-i Oguz Han felek / Ağlamaktan ol ciger-kûşem firâkından müdâm / Kara kara kanlara boyandı bahristan felek*”. Cem’in bu mısralarda yakasını yırtmak, ah etmek ve Oğuzhan’ın derdinin onu ateşe atmış olduğu gibi ifadeleri, mersiyei nasıl bir hissiyatla kaleme aldığını göstermektedir. Devam eden mısralarda bu his daha da yoğun bir şekilde ortaya konmaktadır. Cem, sıradan bir baba çocuğunun ölümünden dolayı nasıl kederlenirse öyle kederlenmiş ve acısını şiirle dile getirmiştir. Sürekli devam eden ayrılığından dem vurarak ağlamaktan ilkbaharın kara kanlara boyandığını dillendirmiştir. “*Kara kan*” ile ifade güçlendirilmiş ve matem duygusu derin bir şekilde mısraya yerleştirilmiştir. Cem Sultan esaret hayatından da bahsetmiştir: “*Salalıdan beni girdâb-ı Frengistana sen / Gözlerimden kanlu yaş deryâ gibi akar felek*”. Esaret hayatının onu tükettiği ortadadır üzerine bir de Oğuzhan’ın acısı muhtemelen Cem’i daha da bezgin ve ümitsiz bir ruh haline sürüklemiştir. “*Kanın içmişdür nice şehzâde-i meh-rûların / Ol sebebdan geh kara geh görünür ahmer felek*”. “*Şehzâde-i meh-rûlar*” yani ay yüzlü şehzadelerden kasıt kardeş katli sebebiyle canından olan hanedan üyeleri olmalıdır. Bu şekilde düşündüğümüz takdirde kardeş katline sebep olarak yine felek suçlanmakta ve ölen

⁵⁶⁷ İ. Halil Ersoylu, *Cem Sultan’ın Türkçe Divan’ı*, 2. Baskı (Ankara, TDK Yayınları, 2013), 29-32; İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 243-245.

şehzadeler yüzünden feleğin bazen siyah bazen kırmızı renkte görüldüğü dile getirilmektedir. Dolayısıyla Şehzade Cem'in kardeş katline bakışı da bu satırlarda kendini gösterir. Devam eden birkaç beyitte Cem kendi yaşadığı sıkıntılardan bahseder burada oğluna dair bir şey görülmez. Ancak mersiye'nin sonlarına doğru tekrar Oğuzhan'dan söz etmeye başlar:

“İşidelden Şâh Oguz Hanun şehid olduğunu

Derd ile oldı Frengistânda Cem mecnûn felek

Yirde bu hâl ile görmışdür beni mâtem tutar

Görme misin karalar giymişdür ay ü gün felek

Cânumı yakdun u yıkduñ ömrümün divârını

Bîd-i eyvânun yıkılsun aşaga geçsün felek”

Cem Sultan, Oğuzhan'ın şehit edildiğini vurgular ve onun ölümünü isttiğinden beri onun derdiyle bir deliye döndüğünü ifade eder. Yeryüzünü kastederek onun bile Cem Sultan'ın halinden ötürü matem tuttuğunu dile getirir. Ay ve güneşin bu matemden ötürü karalar giydiğini yani onların matem tuttuğunu söyleyerek yoğun duygularını daha da derinden hissettirir. Ömrümün duvarını yıktın cümlesi mersiye'nin vurucu noktasıdır. Zira, Cem Sultan'ın esaret hayatında tutunacak bir dal olarak gördüğü küçük şehzadesi muhtemelen hayattaki en büyük ümididir. Oğlunu kaybetmesi adeta sırtını yasladığı o koca ümit duvarının yıkılması olarak nitelendirilebilir. Son mısra da ise feleğe beddua eder.

3.2.3. II. Bayezid'in Oğulları

3.2.3.1. Şehzade Abdullah Mersiyesi

Sultan II. Bayezid'in genç yaşta vefat eden oğlu Abdullah, Muradiye Haziyesi içerisinde Şehzade Mustafa Türbesi içine defnedilmiştir (1485)⁵⁶⁸. Şehzade Abdullah hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Onun ölümü için mersiye kaleme alan Necati Bey, (ö. 1509) Şehzadenin Konya Sancakbeyliği yaptığı sırada divan katipliği görevinde

⁵⁶⁸ Önköl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 85.

bulunmuş biridir⁵⁶⁹. Şehzade ile aynı muhitte bulunan Necati Bey muhtemelen şehzade ile arasındaki ünsiyet dolayısıyla üzüntüsünü bu mersiyeyle kaleme alarak dile getirmiştir⁵⁷⁰. Üslubu diğer mersiyele nazaran sadedir ve yalın bir şekilde iç dünyasındaki hissiyatı yansıtmaktadır.

Yedi bentten oluşan mersiye'nin ilk bendinde dünyanın geçiciliği vurgulanmakta ve son mısralarda felek yedi başlı bir ejderha olarak tanımlanıp, suçlanmaktadır. Necati Bey ikinci bentte felek üzerine suçlamalarına devam eder. Padişahı işaret ettiği şu mısra da “*Şeh almaz oldu ele câm-ı hoş-güvâr felek*” onun oğlunun ölümünden dolayı nasıl bir hissiyat içerisinde olduğunu ifade etmek istemiştir. “*Câm-ı hoş-güvâr*” tatlı hoş kadeh manasındaki bu ifadede kasıt dünyanın zevk ve sefa diyebileceğimiz her olgusunu kapsayıcı bir nitelik arz etmektedir. Diğer bir deyişle padişahın çok büyük bir üzüntüye gark olup dünyanın bütün hoş ve güzel şeylerini elinin tersiyle ittiği anlaşılmaktadır. Son mısra da şehzadenin ölümünün genç bir yaşta olduğuna vurgu vardır. “*Ki pîr-i dehr o şehi genc iken harâb itdi / Hayât âbını tâb-ı ecel serâb itdi*”. “*Dehr*” kavramı zaman ve dünya anlamındadır. Burada pir fani bir şekilde dünyaya atıf vardır. İhtiyar dünyanın genç şehzadeyi harap ettiği yani onu yıprattığı ise bir hastalıktan ötürü öldüğünün işaretidir. III. Bentte artık şair acısını daha derin ifadelerle dile getirmeye başlar. “*Ciger firâkı kılıcı'le oldu yara diriğ / Yaraşmaz idi hazan serv-i nev-bahâra diriğ / Hümâyû saltanatun şeh-perine hayf u âh / Sarâ-yı ma'diletün serverine hayf u âh*”. Şehzade Abdullah'ın ölümünden “*ayrılığın kılıcı ile ciğerin yaralandığı*” ifadesi, iç dünyasında şairin bu ölümden dolayı duyduğu derin üzüntüyü betimlemektedir. İlkbaharın servi ağacına sonbaharın yakışmadığı mısrası şehzadenin gençliğine vurgu yapar. Son mısralarda şehzade saltanatın hüma kuşu yani devlet kuşu ve mutluluğu olarak tanımlanır. “*Şeh-perin*” şahın kanadı ifadesi ile şehzadenin babasının kolu kanadı olduğu vurgulanırken, “*hayf u âh*” tamlamasıyla yazık oldu saltanatın mutluluğu, talihi, genç şehzadesi, padişahın kolu kanadı gitti diye hayıflanmaktadır. IV. bentte duygusal ifadeler devam eder. Halk ve doğa unsurları üzerinden matemini nasıl ifade edildiği bu mısralarda açıkça görülebilir.

“*Ol âfitâb-ı sa'âdetden ayru halk-ı cihan*”

⁵⁶⁹ Bayram Ali Kaya, “Necâtî Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32:477.

⁵⁷⁰ Mersiye'nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 239-242.

Kara geyüp sürinür gölgeler gibi bî-can

Güneş tohındı mı kim karanulug oldı cihan

Kamer tutuldı mı kim şehr içine düşdi figan”

Güneş yüzlü olarak tanımladığı şehzadeden ayrı kalan halkın, onun yokluğundan ötürü matem elbiseleri giyinip adeta gölgeler gibi cansız bir vaziyette süründükleri tasviri oldukça çarpıcıdır. Böyle bir betimleme zihinde hayal edildiğinde şehzadenin ölüsünün ardınca yürüyen kapkara kıyafetli ve gölgeyi andıran insanların kederlerinden dolayı canları çekilmişcesine sürünerek gittikleri görüntüsünü canlandırır. Güneş tutulması örnek verilerek şehzadenin ölümünün güneş tutulması gibi dünyayı karanlıklar içinde bıraktığı ifade edilirken, ay tutulmasıyla da şehrin içine bir figanın düştüğü dillendirilir. Güneş tutulması ile ay tutulması arasındaki karanlığı karşılaştırsak ay tutulması daha koyu bir karanlığa sebep olur. Bu nedenle güneş tutulması ardından ay tutulması zikredilip karanlığın dolayısıyla matemın büyüklüğü vurgulanmıştır. “Ağladalum” redifli V. bentte şair yine doğa unsurlarını duygularını aktarma noktasında ustalıklı bir şekilde kullanmaya devam eder. Ardından bir kaç mısrada Sultan Bayezid’e gönderme yapıldığı açıkça hissedilir.

“Düşürdi efser-i şâhenşehîyi dest-i ecel

Baş açalum varalum Şehriyârı agladalum

Bu sâ'b vâkı'ayı işigine arz idelüm

Bu hasret ile Hüdâvendigârı agladalum

Bu zehr-i kahr ile kevn ü mekânı acıdalum

Bu zehr-i hecr ile dâr ü diyârı agladalum

Firâk odını kime yanalum nedür tedbîr

Varalum eyleyelüm hâk-i pâyına takrîr”.

Ecelin gücünün şehzadenin tacını başından düşürdüğünü söyleyip, baş açma kavramıyla yanına varıpta padişahı ağlatalım der. Bu olayı gidip padişahın huzuruna bildirelim, hasret ile padişahı ağlatalım diye ağlatma fiilini yinelemesi oldukça ilgi çekicidir. Son

mısraları da şehzadenin ölümünden doğan ayrılık acısını kime söyleyelim? nasıl tedbir alalım? diye soru yöneltip yine padişaha atıfta bulunarak “*varalım ayağının tozuna bildirelim*” diyerek tamamlar. Görüldüğü üzere bu mısralarda padişahın adı sıkça anılmaktadır. Burada cenaze sahibinin duygularına tercüman olmak adına bir nevi ağıtçı olarak padişahın hüznünü paylaşma vurgusu ön plandadır.

VI. bentte şehzadenin yokluk diyarına doğru gittiğini söyleyen şair, onun ayrılığının derdi ile kullarının kederli gecelere sürüklendiği ve kıyamete kadar ağlar bir vaziyette bekleyeceklerini vurgular. Çarpıcı bir mısraya yer verir. “*Yanunca bunca kulundan bir âdemi bile yok*”. Buradan iki şey anlaşılabilir: Birincisi şehzadenin etrafındaki adamların onun ölümüyle çok alakadar olmadığı, ikincisi ise şehzadenin ölüm gerçekliğiyle nasıl baş başa kaldığı ve yanında hiç kimsenin bulunmadığı olarak düşünülebilir. VII. ve son bentte şair dua ve niyaz kısmına geçer. Şehzadenin cennette yaşamasını dileyip, onun için, dünyada ömrü kısa oldu bari cennette nazlı uykusunu tamam eylesin diye dua eder. Kendini anarak bu derin derdini açıklamanın sonunun gelmeyeceğini vurgular. Son mısralardaki dua padişah içindir. Allah’ın şehzadeye rahmet elbisesi giydirmesi temenni edilir ve padişaha da sabır için ebedi bir ömür elbisesi dileğinde bulunulur.

“*Cihanda ömri günin eksük eyledün bârî / Cinanda nâz ü na’îmin temâm eylesin*

Necâtî derd-i derûn şerhine nihâyet yok / Hezâr sâl eger ihtimâm eyleyesün

O mâha hulle-i rahmet vire Hudâ-yı Ahad / Bu şaha ta’ziye için libâs-ı ömr-i ebed”.

3.2.3.2. Şehzade Alemşah İçin Yazılmış İki Mersiye

II. Bayezid’in oğlu Şehzade Alemşah 1466’da Amasya’da dünyaya gelmiştir. 1503 yılında 37 yaşında vefat eden⁵⁷¹ Şehzade Alemşah Muradiye Haziresi içinde Şehzade Mustafa Türbesi’ne defnedilmiştir⁵⁷². Şehzade için Lâmiî Çelebi⁵⁷³ ve Revânî⁵⁷⁴

⁵⁷¹ Uluçay, “II. Bayezid’in Ailesi”, 218.

⁵⁷² Önkâl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 85.

⁵⁷³ Lâmiî Çelebi 1473’te Bursa’da dünyaya gelmiştir. Tahsilini de aynı şehirde tamamlayan şair İstanbul’a hiç gelmediği halde İstanbul’un tasavvuf ve edebi hayatına tesir etmiştir. Lâmiî 1532 yılında vefat etmiştir. Bkz. Günay Kut, “Lâmiî Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 96.

⁵⁷⁴ Revânî’nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1523/24 yılında öldüğü bilinmektedir. Sultan II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerine, Kanuni’nin ise ilk yıllarına şahitlik etmiştir. Bkz.

tarafından iki mersiye kaleme alınmıştır. Her iki şairin de şehzade ile yakından bir alakası olmadığı söylenebilir⁵⁷⁵. Yakınlık olmadığı halde mersiye kaleme almış olmaları o dönem için mersiye yazmanın geleneksel ve kültürel bir alışkanlık olduğu yönünde izah edilebilir. Muhakkak şairlerin toplumda ve bilhassa sarayda güzide bir yere sahip olmaları da onların şehzadenin kaybından üzüntü duymalarına sebep olmuş ve yazmalarını tetiklemiş olabilir veyahut bu ölümlerden kendilerine bir çıkar sağlamak uğruna da yazmış bu şekilde saraya yakınlaşmayı tasarlamış olabilirler. Netice olarak odaklanmamız gereken mesele şairlerin hangi duygu ile mersiye yazdıklarının yanısıra Osmanlı duygu dünyasını nasıl yansıttıkları yönündedir.

“*Terci Mersiye-i Şehzade Mehmed Alemşah Bin Sultan Bayezid Bin Sultan Mehmed*” başlığını taşıyan Lâmiî’nin mersiyesi⁵⁷⁶ yedi bentten oluşmaktadır. Şair alışılmışın dışına çıkmadan ilk bentte ölümün dünyanın bir gerçekliği olduğundan ve onun olumsuz taraflarından söz eder. Benden son mısralarında, “*N’itdi o şehriyâre görûn çarh-ı kînedâr / Bundan ümîd-i mihr ü mahabbet hatâyimîş*”. Burada çarh, dünya olarak düşünülmüştür. Kin dolu bir dünyaya meyletmenin, ona muhabbet beslemenin, ümit ve aşk ile davranmanın hatalı bir davranış olduğu savunulur. Padişaha atıfta bulunularak kin dolu bu dünyanın ona ne yaptığına vurgu yapılır. Lamiî son iki mısrada şehzadeye sözü getirir ve onun gölgesinin dünya üzerinde sığınılacak bir yer olduğunu ifade eder. Bu ifade klasik bir tabir olmasına rağmen şehzadenin koruyucu bir tarafının olduğunu vurgulaması açısından önemlidir. Şehzadenin talih ağacının insanlar için hem güvenli hem de güzel bir mekan olarak tasvir edilmesi bir önceki mısrayı pekiştirir bir görünüm arzeder. “*Ol şeh kanı ki sâyesi gerdûn-penâh idi / Bahtı dırahtı âleme hoş tekyegâh idi*”.

İkinci bentte çeşitli çiçekler üzerinden üzüntü anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Kimi gül kimi bülbül kimi lale kimi sünbül kimi menekşenin hal-i melali dile getirilir. Gülün yüzünün bu dert ile kana boyandığı, bülbülün feryadının üzüntüsünden göklere kadar çıktığı, menekşenin acizyetten boynunu bu acı ile büktüğü, sünbülün perişan olup saçlarını yolduğu, bela ateşi olarak tarif ettiği bu ölümün lalenin bağrını yaktığı, bu eziyetin karanfilin sinisini dağladığı ifadeleri oldukça şairane olmakla beraber bir o

İsmail E. Erünsal, “Revânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 30.

⁵⁷⁵ İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 77.

⁵⁷⁶ Mersiyenin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 246-249.

kadar da acının ne kadar zengin bir üslup ve teşbihler zinciriyle dile getirildiğinin ve adeta resimleştirildiğinin de göstergesidir.

Üçüncü bentte doğa unsurları belirgin bir şekilde kullanılmıştır. Acı bu kez doğadaki çeşitli haller ile tasvir edilmeye çalışılmıştır. Ay, güneş, yıldızlar, kara, deniz ve dünya üzüntüden halden hale giren unsurlar olarak göze çarpar. Şehzadenin ölümüne; *“Agladı bu musîbete ins ü melek perî / Kavm-i zemîn boyasa göge âhını mahal / Ehl-i semâ’ tutarsa azâsını hep yeri”*. İnsan, melek ve perilerin ağladığını söylemesi neyi ifade eder? İnsanlar ağlayabilir elbet ama melek ve perilerin işaret edilmesi şehzadenin yüceltilmesi bağlamında değerlendirilebilir. Dördüncü bentte, *“Mîhr-i sipîhr-i devlete irdi zevâl hayf”*, Şehzadenin ölümünün devletin göğündeki güneşin bozulması olarak tanımlanması şehzadeye olan bakış açısını yansıtır. Bu bir üzüntü ifadesinden ziyade şehzadeye yüklenen manayı gösterir. Güneşin bozulması demek karanlığa gark olmak anlamındadır. Dolayısıyla şehzadenin ölümü devletin nasıl büyük bir güç kaybına uğradığı ve hanedanın kudretine hâlel değdiği anlatılmak istenmiş olmalıdır.

“Lâyık mı hâk içinde ola pâ-y-mâl hayf

Heft ahter ile nüh felek aglarsa yiridür

Rûbehlik ile kıldı pelengi esîr-i dâm

Bu çarh demine hâl idüben mekr ü âl hayf”

Şehzadenin toprağın altında dolayısıyla ayaklar altında olmaya layık olmadığını söyleyen şair, yedi yıldız ve dokuz feleğin bu ölüme ağlaması gerektiğini düşünmektedir. Dünyayı suçladığı ifadelerde şehzadeyi kaplana benzetir ve dünyanın adeta bir tilki gibi hile ve desise yaparak şehzadeyi hal etmesine hayıflanır. Burada dünya olarak anılan şeyin dünya değil de insanlar olduğu düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında şehzadenin bir hileye kurban gittiğini söyleyecek kadar ileri gitmek gerekmektedir ki henüz bunu destekleyecek bir kaynak olmadığından söylemekten imtina edilmektedir. İpek döşekler üzerinde yatan, altın işlemeli elbiseler, değerli taşlardan oluşan taclar giyen şehzadenin bir kefene talip olup dünyadan göçtüğünü beşinci bentte acı bir şekilde dile getirir. Kederin yoğun bir şekilde hissedildiği bendi sonlandırırken; *“În’âm-ı âmını anuben cümle kâinât / Eylerse haşre dek yiridür zâr zâr âh / Çarh ejderi elinde zebûn iken ol şehün / Şîr-i ecel anı nice kıldı şikâr âh”*. Kainatın,

dolayısıyla halkın şehzadenin iyiliklerini, yardımlarını anımsayarak bunların karşılığında çok gözyaşı dökmeleri gerektiğini belirtir. Çarh ejderi olarak tanımladığı dünyadaki her türlü zorluk ve kötülük olarak düşünülebilir. Her güçlüğe göğüs geren güçlü bir şehzade profili çizilir ve ecelin onu adeta bir arslan gibi avladığı söylenerek ah vah ile üzüntü bir kez daha yinelenir.

“Bir yâdigârı idi nüh atanun ol püser / Bir dahi yokdur aglar ise mâder aglasun / Dürdânesi bu mihnet ile oldu çün yetîm / Derdi ile bağrını delüp ol gevher aglasun”. Burada bahsi geçen şehzadenin oğlu Osman olmalıdır. Başka çocuğu olmadığı için ağlarsa annesi ağlasın demektedir. Ardından bu düşüncüyü tam anlamıyla destekleyen bir ifade kullanır; *inci tanesi* olarak belirttiği Şehzade Osman’ın babasının ölümüyle yetim kalmasından söz eder. Dert ile bu mücevher ağlasın diye kastettiği hem oğlu hem de oğlunun annesidir. Şehzadenin ardında bıraktığı iki kişinin hatırlatıldığı altıncı bentte şehzade için padişahın huzurunda toplananların ağlaması da vurgulanır. Ağlamanın bu denli altının çizilmesi yas alametlerinin en öne çıkan ve geleneksel bir tavır olmasından kaynaklıdır. Son bentte şehzadeye dualar edilir. Kabrinin cennet bahçesi olması, günde yüz kere Allah’ın cemali ile müşerref olması, kabir suallerine kolayca cevap vermesi, mizan terazisinde iyiliklerinin ağır gelmesi, haram bir şey işlediyse orada helale dönmesi gibi temennilerde bulunur. Son mısrada duygularını taçlandırır. Gözyaşlarıyla yıka bu defteri, bu matem üzerine şiir yazabilmek ne kadar zordur diyen şair, üzüntüsünü gayet sade ve samimi bir şekilde dile getirmiştir. *“Göz yaşıyile Lâmi’iyâ yu bu defteri / Bu matem içre nazma ne denli mecâl ola”.*

Şehzade Alemşah için Revânî tarafından kaleme alınan mersiyede⁵⁷⁷ matem duygusu yoğun bir şekilde hissedilir. Beş bentten oluşan mersiye’nin ilk bendi dünya hayatının türlü hallerini içerirken iki, üç ve dördüncü bentlerde şehzadenin ölümünden duyulan üzüntü ve matem dile getirilir. Beşinci bent dua ve niyaz kısmıdır. İkinci bentte doğa unsurlarının kişileştirilmesine rastlarız. Son mısralara gelindiğinde halkın üzüntüsü dile getirilir. Üzüntüden divane gibi olmuş insanların ağlayarak feryat figan ederek yürüdüğüne soru sorarak dikkat çeker. Niçin şehzadenin ardından böylesine üzülmüşlerdir? Sorusuna cevap arayan şair hem kendini hem de orada bulunanları bu acı etrafında neden toplandıkları yönünde sorgular gibidir. *“Divâneveş bu halk nice*

⁵⁷⁷ Mersiye’nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 250-252.

dögünüp yürür / Niçün figân u zârı kılurlar ya şeyh u şâb". Üçüncü ve dördüncü bentlerde de acısını sakın ve sade bir şekilde dile getirmeye devam eder ve beşinci bentte artık duaya kıyam eder. Cennete gitmesi ve orada Peygambere (s.a.v.) komşu olması talep edilirken şehzadenin bir özelliğine de vurgu yapılır. "*Dünyada hükmi nâfiz idi halk-ı âleme / Cennette hûriler dahi emrüne râm ola*" yani şehzadenin dünyada sözü geçen, itibarlı biri olduğu, dolayısıyla aynı durumun ahirette de süreceği yönünde inanç hakimdir. Son mısralarda şair anlatmak istediklerini toparlar.

"Vakt oldu kim Revânî şehe idesin du'â

Sözi igen uzatma ki hayrî'l-kelâm ola

Söyündi ise bâd-ı fenâdan o şem'-i lutf

Şol a-âfitâb-ı burc-ı kerem müstedâm ola

Tolundı ise kevkeb-i burc-ı şeref bu dem

Devlet göğünde mihr-i felek ber-devâm ola

Dünyaya ey gönül ide ki âkıl i'timad

Dârayı anma Kısriyi ko kanı Keykubâd".

Revânî bu mısralarda artık şehzadeyi bir kenara bırakıp Padişaha dua etmeye başlamıştır. Sözü çok uzun tutmayışının sebebini sözün hayırlısını söylemek istediğinden ötürü olduğunu vurgular. İlahi nur olarak kastettiği şehzade olmalıdır. Onun ilahi bir nur olarak tasvir edilmesi hanedana yüklenen kutsiyetin açık göstergesidir. Devletin şehzadenin ölümünden daha kıymetli olduğu sonraki mısralarda kendini gösterir. Çünkü halkın nezdinde padişah yaşasın, devlet inkıraza uğramadan adaletli bir şekilde işleyini sürdürsün yeterli olarak görülmekteydi. Son iki mısrada dünyaya güvenmenin akla yatkın bir şey olmadığı söylenip geçiciliğine atıfta bulunulur. Kralların ismi anılıp onların dahi bu dünyadan göçüp gittikleri ifade edilir.

İbn Kemal'de Şehzade Alemşah'ın ölümünden kısaca söz etmiş ve şu mısraları kaydetmiştir: "*İnledi ol şâhi-çün yerlerde âb / Ağladı ol mâhi göklerde sehâb*". Akarsuların inlediği ve gökteki bulutların ağladığı bir kederi ifade eder. Şehzadenin derdine hiç kimsenin derman olmadığı, "*kimsesi ölüm meydanına bile girmede*"ği,

ecelle pençeleşip can verirken yanındakilerin bakakaldığı sözleri İbn Kemal'in ölümüne bakışını yansıtır. Onun gözünde sıradan bir ölüm tasviri canlanmaktadır. Bunun betimlemesini yaparak ölümün aniden gelişini ve kimsenin ecel anında kimseye faydası olmayışını çok güzel bir şekilde özetlemiştir. *“Hazreti Hüdavendigâr matemzede olub”* sözüyle Sultan Bayezid'in oğlunun ardından matem tuttuğunu belirtmiştir. Ancak bu matem detayları hakkında bilgi vermemiştir.

3.2.3.3. Şehzade Mahmud Mersiyeleri

II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud 1475'te dünyaya gelmiş. 1507 yılında 32 yaşında Manisa Sancakbeyi iken vefat etmiştir. Muradiye Haziresinde kendi adına inşa edilen türbede medfundur⁵⁷⁸. Nazım ve nesir alanında yetenekli olan şehzadenin meclisinde şairlere yer verdiği bilinmektedir⁵⁷⁹. Şehzade Mahmud için Necâti Bey, Lâmiî ve Revânî mersiye kaleme almışlardır. Necati bey şehzadenin aynı zamanda nişancısıdır⁵⁸⁰. Şehzadenin şairlere meclisinde yer vermesi onun için yazılan mersiyelerin muhtemelen en önemli sebebidir. Lâmiî ve Revânî yukarıda değindiğimiz üzere Şehzade Alemşah için de birer mersiye kaleme almışlardır. İki şehzade için de aynı isimlerin mersiye yazmış olması dönemin şairlerinin bunu kültürel bir misyon olarak gördüğü yönündeki düşüncemizi pekiştirmektedir. Şehzade Mahmud için yazılmış üç mersiyenin içinden ilki Necâti'nin kaleme aldığı mersiye⁵⁸¹. Mersiyenin tamamından ziyade duygusal bağlamda vurguların hissedildiği kısımlar ele alınacaktır. Yedi bent olarak kaleme alınan mersiyenin ilk bendinde dünya düzenine ve dünyanın geçiciliğine yer verilmiştir. İkinci bentte şehzadenin ölümünün nasıl aks bulduğu görülmektedir.

“Dırnaklar urdı tırmaladı gök yüzün hilâl / Çözdi saçın uzun giceler âh idüp seher

Dünyâ yüzinde bundan ulu müşkil olmaya / Gerçi musibet oldu cihanda neler neler”

İlk mısra da sanki bir insan tasviri vardır. Acıdan yüzünü gözünü tırmalamak yas işaretlerinden biridir ve insanlara mahsus bir davranış biçimidir. Yine saçını çözüp ah etmekte aynı şekilde ölüm ardından verilen yas tepkilerinden birisidir. Şair burada, doğa unsurlarını kullanarak kendisinin yahut şehzadenin ölümüne üzülen diğerlerinin halini

⁵⁷⁸ Önkol, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 105.

⁵⁷⁹ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi II*, 442.

⁵⁸⁰ İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 77.

⁵⁸¹ Mersiyenin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 253-256.

ifade etmektedir. Dünya da bu durumdan daha büyük bir güçlük olmadığını söyledikten hemen sonra kendi ile çelişerek cihanda daha ne musibetler olmuştur der. Yani önce şehzadenin ölümünün büyük bir güçlük olduğunu vurgulamış hemen ardından aslında bunun gibi daha nice musibetlerin var olduğunu dile getirmiştir.

“Çıksun bu derd göklere âh ü fîgan gibi / Kudsiler acısın bize halk-ı cihan gibi

Derd ile nice ölmeyelüm biz ki ansızın / Gitdi görünmez oldı aramızda can gibi

Gözüme karşı gitdi evet mü'min olmanın / Vallahi bana olduğu dahi yalan gibi

Bir kimsesini bile alup gitmedi dirîg / Bin kulu var iken şu fûlan bin fûlan gibi”.

Dördüncü bentte acısını daha derinden ifade eder ve bu dert ile ansızın ölebilecek kadar üzüldüğünü vurgular. Şehzadenin aniden ölmesinden dolayı bu ölümüne inanmadığını dile getirir. Bin tane adamı varken şehzadenin ölüm karşısında yapayalnız kaldığını gözler önüne serer. Buradaki vurgu muhtemelen ölüm gerçekliği karşısında insanoğlunun yaşadığı acıyettir. Güçlü, nüfuzlu, kendisini seven ve yücelten bir çevreye sahip olan şehzadenin binlerce adamının arasından bir tanesini bile yanına alıp gidemediği gerçeği şairi de etkilemiş olmalıdır. Beşinci bentte farklı bir yol izler acısını bir tarafa bırakır ve şehzadenin vasıflarından söz etmeye başlar. Onu adaletli, şan ve şeref sahibi, Allah korkusu olan, cömert birisi olarak tanımlar. Altıncı bentte Padişah, şehzadenin validesi ve beylerden söz eder. Onların bu ölüm karşısında nasıl tepki verdiklerini ya da tırnak içinde “nasıl tepki vermeleri” gerektiğini ifade eder.

“Taht inlesün bu hasret ile efser aglasun / Ata firâkı müşkil olur begler aglasun

Varmayısar mı hazret-i Hatuna bu peyâm / Çözsün azîz saçlarını yekser aglasun

Ma'lûmdur ki acıdı Sultân-ı bahr ü ber / Bu fûrkat ile bahr sogulsun ber aglasun

Hasretler ile karalar içinde kulları / Öli dirili derd ile tâ mahşer aglasun”.

Sultan Bayezid'in oğlunun ayrılığı ile ne kadar güç bir duruma düşeceği belirtilmiştir. Padişaha destek amaçlı beylerin de ağlaması gerekliliği üzerinde durulur. Babaya yas anında ağlayarak destek vermek onun acısını bölüşüp hafifletmekle paralel olarak düşünülmüştür. Şehzadenin annesine oğlunun ölüm haberi ulaştığı vakit aniden saçlarını çözüp ağlaması söylenir. Yine bir yas işareti olarak saçların çözülüp saçılması ve bu

şekilde acı ile ağlanması öğütlenmiştir. Şehzade annesinin ne şekilde acısını ifade ettiğini bilmek mümkün değildir ancak şair bu ifadesi ile geleneksel anlamda ölülerin ardından tutulan yası tasavvur etmemizi sağlar. Sultan kara ve denizlerin hakimi olarak isimlendirilip acısının malum olduğu bildirilir. Bu ayrılık ile kara ve denizler ağlasın denir. Hasret derdiyle ölüsüyle dirisiyle halkın mahşere kadar bu duruma ağlaması tembihlenir. “*Yaz deftere bu hâleti miskîn Necâtî kim / Geysün kara ve haşre degin defter aglasun / Söyle ki sözlerin ile gözler pür âb olur / Agla ki ağlamakla du’â müstecâb olur*”. Yedinci ve son bent mersiye’nin dua kısmıdır. Duanın sonuna alışılmışın dışında bir şey eklenmiştir. Son iki mısra “*Umar kim ide Hazret-i Hünkâr ihtimâm / Kulları vü nökerleri hakkında ve’s-selâm*”. Padişah’tan bir beklenti söz konusudur. Şehzade Mahmud’un adamlarına ve askerlerine özen gösterilmesi ümidiyle bu mısralar yazılmıştır. Şehzadenin Nişancısı sıfatıyla şairin burada kendisine de bir pay çıkartmaya çalıştığı aşikardır. Yadırganmayacak bir durum olan beklentinin neden mersiye’nin en sonuna ve dua bölümüne eklendiği konusunda bir şeyler söylemek gerekirse padişahın dikkatini celbetmek için olduğu kesindir.

Şehzade Mahmud için kaleme alınmış bir diğer mersiye Lâmiî’ye aittir⁵⁸². Mersiye’nin geneline baktığımızda şehzadenin ölümü için ziyadesiyle üzülen şair bunu satırlarına yansıtmıştır. Baştan sona matem gerektirdiği yahut getirdiği duygusal tavır kendini açıkça gösterir. “*Bu âh u derd ile nice togranmasun ciğer /.../ Çeşmüm yazardı kan ile bu derdi haşre dek / Ammâ cihanda bir dem ecelden aman kanı*”. Şehzadenin ölümünü öylesine şiddetli bir şekilde duyumsar ki bu dert ile ciğerin doğranmasından söz eder. Sonrasında ise gözyaşları eşliğinde kanıyla bu acıyı kıyamete kadar yazabileceğini ancak ecelin buna izin vermeyeceğini belirtir. Mersiye’nin dua kısmında şehzadeye samimiyetle dualarını gönderir ve maksadını açıklar. Mersiyeden muradının musibet olarak tanımladığı ölümün ibret verici yönünü yansıtmak olduğu anlaşılmaktadır. “*İy Lâmiî ziyade kelâm eksüğün degül / İbret tutanlara bu musibet temâm ola*”. Revânî tarafından kaleme alınan Şehzade Mahmud’a dair üçüncü mersiyede, şair dünyanın hallerinden, kaderden bahseder. Felekten dem vurup insanın başına neler gelebileceğini izah eder. Şehzadenin ölümünü şairin duygu dünyasından yansıtan mısralar aynı zamanda şehzadenin hasletlerini de yansıtmaktadır. Ölüm, ecel uykusu olarak yumuşak bir geçişle ifade edilir. “*Çeşm-i şehzadeye çün irdi bu dem hâb-ı ecel / Erisün şem-i*

⁵⁸² Mersiye’nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 257-261.

şeb-efrûz ko yansun meş'al". Mum erisin, geceyi aydınlandıran meşale yansın diyerek bir nevi acısını cansız varlıklarla kişileştirir. "*Yansın odlara güneş göklere boyansın dūd*". Güneşin bu acı ile ateş gibi yanmasını ve gökyüzünün de keder ile boyanmasını dile getirir. Şairin bu mersiye yazarken duygusal anlamda nasıl zorlandığı ise şu mısra da kendini gösterir. "*Yüzi ağlar kalemün hiç açılmaz defter*". Halet-i ruhiyesini çok yalın bir şekilde burada ifade etmiştir. "*Aglamak ile kızıl kana boyandı sancak / Kendiye pâreledi katlanamadı bayrak*". Revânî'nin mersiyesi padişaha dua ve niyaz ile son bulur.

3.2.3.4. Şehzade Şehinşah Mersiyesi

Sultan II. Bayezid'in oğullarından Şehzade Şehinşah 1461'de dünyaya gelmiştir. Saruhan Sancakbeyliği vazifesine getirilmiştir. 1512 yılında vefat eden⁵⁸³ Şehzade Şehinşah, Şehzade Ahmed Türbesi'nde medfundur⁵⁸⁴. Şehzade için yine devrin şairlerinden Lâmiî bir mersiye kaleme almıştır. Şehinşah için devrin şairlerinden Refikî, Şehdî ve Katibî de mersiye yazmışlar ancak onlar henüz gün yüzüne çıkmamıştır⁵⁸⁵. Şehinşah için Lâmiî tarafından yazılan mersiye⁵⁸⁶ beş bentten oluşmaktadır. Mersiye'nin ilk bendinde feleği suçlayan şair, şehzadenin anne babasının üzüntüsünden bahseder. Şehzadenin halkın gözünde tahtın adayı olduğunu düşündüren bir ifadeyi de satırlarında dile getirmektedir. Bu yorumu neden yaptığı hakkında bilgi sahibi olmamakla beraber o dönemde Şehinşah dışında Bayezid'in üç oğlunun daha hayatta olduğu düşünülürse halkın kendilerine Şehinşah'ı tahta layık şehzade olarak gördükleri ve ölümüyle çok üzüldükleri çıkarımı yapılabilir.

"Hâtun anasına geyürüb şeb gibi siyâh

.....

Sultân atasının dilini mugber eyledün

.....

Derdâ ki tahta şâh-ı Karaman gelür diyü

⁵⁸³ Uluçay, "II. Bayezid'in Ailesi", 223.

⁵⁸⁴ Önkâl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 118.

⁵⁸⁵ İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 78.

⁵⁸⁶ Mersiye'nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 265-266.

Şâdîlig ile çıkmadı kavmi Burusadan”.

Şehzade Şehinşah’ın karakterinden, yapıp ettiklerinden ikinci ve üçüncü bentlerde söz eder. Dördüncü bent yazık redifiyle bitirilmiştir. Şehzadenin özelliklerinden bahsedip bu dünyanın nimetlerinden faydalanamadan gittiği için ah vah eder. Son bent dua ve niyaz kısmıdır. Burada mersiye’nin başından beri vurgulanan şehzadenin anne ve babasının üzüntüsü yine ön plana çıkarılır ve şairin maksadı dile gelir. Fazlaca konuştuğun diye kendine hitap eden şair maksadının bu ibretlik hadiseyi anlatıp, musibet olarak gördüğü ölümün ve diğer musibetlerin son olması için dua etmek olduğunu ekler.

“Sultân-ı Rûm u hazret-i hatuna her zaman

Bu matem için ecr ü ivaz bî-kerân ola

Ey Lâmiî ziyade kelâm eksüğün degül

İbret tutanlara bu musîbet hemân ola

Âhir mesâyib ide Huda bu musîbeti

Bu söz cihânda nite ki vird-i zebân ola”

3.2.4. Yavuz’un “Nizam-Âlem İçün” Öldürttükleri

3.2.4.1. Yeğen Şehzadeler

II. Bayezid’in şehzadeleri bir bir hayata gözlerini yummuş geriye Korkud, Ahmed ve Selim kalmıştı. Şehzadelerin hayatlarından bahsettiğimiz kısımda ele aldığımız üzere bu üç şehzade babaları henüz hayattayken birbirleri ile mücadele etmeye başlamışlardır. Babalarının ölümü ve Yavuz Sultan Selim’in tahta çıkması ile beraber rekabet iyice görünür bir hal almış ve sert bir mücadele başlamıştır. Bayezid’in ölen şehzadelerinin oğulları da hayatta olup Bursa’da bulunmaktaydılar. Yavuz Sultan Selim vakit kaybetmeden düzeni sağlamak istemiş ve ilk olarak yeğenleri hakkında çıkan söylentilerden tedirgin olup, istikrarı sağlamak ve tahtına engel teşkil edebilecek aktörleri ortadan kaldırmak için kardeşlerinden önce yeğenlerine yönelmiştir. 1512 yılında katledilen yeğen şehzadeler, Şehinşah’ın oğlu Mehmed, Mahmud’un oğulları

Musa, Orhan, Emir ve Alemşah'ın oğlu Osman'dır⁵⁸⁷. Şehinşah'ın oğlu amcası Şehzade Ahmed Türbesi'nde⁵⁸⁸, Musa, Orhan ve Emir babaları Şehzade Mahmud'un Türbesinde medfundur⁵⁸⁹. Kroniklerde konuyla ilgili duygusal yansımalar fazla olmamakla beraber bir takım yorumlar mevcuttur.

Şükrî-i Bitlisi yeğen şehzadelerden bahseder. Şehzadelerin halkın dilinde olduğu ve sürekli onları anıldıkları üzerinde durur. Ardından nizam-ı âlem vurgusu yapar. “*Şah kim alem nizamın kasd ider / Evvel öz kanın töker kim fasd ider*”. Padişahın nizamı sağlamak için fitne çıkarma ihtimaline karşı ilk olarak özünden olanlara dahi kıyabileceğini belirtir. “*Âl-i Osman neslini kesdi revan*”⁵⁹⁰ cümlesi ile Padişaha eleştiride bulunduğu hissedilir. Hanedanın devamı her şeyin üzerinde görüldüğü için neslin kesilmesi, şehzade olmaması ihtimali oldukça riskli bir durumdur. Gerçi Sultan Selim'in o sıralar şehzadesi Süleyman vardır ancak ona bir şey olması durumunda nesil tamamen tükenmiş olacaktır. Eleştiri bu yönden anlamlıdır. Bitlisi devam eden satırlarda şehzadeler için duygusal mısralara yer vermiştir.

“Gittiler onlar figân u âh ile / Hasret ile fî-amani'llâh ile

Bursada defn oldu ol şeh-zâdeler / Nev-cevânlar tazeler âzâdeler

Şehriyâr-ı dehr tursun müstedâm / Onlarun ervâhı şâd olsun müdâm

Âh kim bed-mihr ü keç-revsin felek / Düşmen olursın kimi sevsen felek

İy zaman dirdün çemenden gülleri / İy zemin soldurdun ol sünbülleri

İy havâ âsib ile kan eyledün / Âlemi kan ile virân eyledün

İy sabâ dökdün gül-i renginleri / İy zemin kuçdun ber-i semînleri

İy havâ aldun çemende reng ü bû / İy zemîn kesdün cihânda güft ü gû

İy felek senden mahabbet görmedük / Derde düş cüz derd ü mihnet görmedük”⁵⁹¹.

⁵⁸⁷ Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, 76.

⁵⁸⁸ Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 118.

⁵⁸⁹ Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 105.

⁵⁹⁰ Şükrî-i Bitlisi, *Selîmnâme*, haz. Mustafa Argunşah, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Basımevi, 1997), 117, 118.

⁵⁹¹ Şükrî-i Bitlisi, *Selîmnâme*, 118, 119.

Bitlisî öldürülen şehzadelerin ardından ah ve feryat edildiğini, aman istemelerine rağmen aman verilmediğini dile getirir. Padişahın bin yıl gibi uzun bir süre daim olması için dua eder. Şehzadeler içinde ruhlarının ebediyyen şad olması yönünde niyazda bulunur. Feleği suçlayıcı mısralara yer verir. Ardından teşbihler yaparak zaman, zemin, hava, dünya ve sabah üzerinden de suçlamalarını sürdürür. Gelibolulu Mustafa Ali şehzadelerin öldürülmesini kahr ve gazap olarak niteler⁵⁹². Mehmed Er-Rumi ve Celalzade Mustafa nizam-ı âlem vurgusu yaparlar ancak ölümlerin duygusal boyutuna yer vermezler⁵⁹³. Resmi tarih anlatısı onların eserlerinde göze çarpar. Solakzade ise nizam-ı âlem vurgusu yapmanın yanı sıra şiirsel bir yorumda bulunur. “*Gümüş tenli, gül renkli nazik bedenlerini kefenlere sararak büyük babaları olan Sultan Murad Han (Allah ona rahmet eylesin) mezarı civarında defn olundular*”⁵⁹⁴.

Hoca Sadettin şehzadelerin öldürülme hadisesinden başlayarak konuya dair görüşlerini beyan eder. “*Padişah halkın birbirine düşmesinden çekinmeğin bir gün ayak divanı idüb, ... görkemle dağları ovaları dolaştı. Ağaların her birini bölükleriyle ol temiz yürekli şehzadelerin işlerin görmekle görevlendirip, ol padişahlık bahçesinin fidanlarını köklerinden kopartıp, emel filizlerini ölüm makastıyla kestirip kenti kederler içinde kodu*”. Hoca Sadettin’in meseleye bakışı önemlidir. Çünkü bu hadise duygusal açıdan kendisini oldukça etkilemiş benzemektedir. Gencecik şehzadelerin hayattan bu şekilde koparılışı onu oldukça kederlendirmiş olmalıdır. Betimleyici anlatım tarzını benimseyen tarihçi, Yavuz Sultan Selim’i bu konuda desteklemekten kaçındığı gibi doğrudan suçlamaktan da çekinmiştir. “*Şah odur alemde kim yohsul derviş ola / Cihan yıkılsa bile hiç kaygı duymaya*”. Sadettin’in burada çizdiği hükümdar profili, padişahın etrafında ona zarar verme ihtimali olan ne kadar çok insan olursa olsun hiç kaygılanmaması yönünde çizilen bir profildir. Burada Sultan Selim’e gizli bir gönderme sezilir. Yeğenlerini tahtına zarar verme ihtimaline karşı öldürtmüş olması tarihçiye bu cümleyi söyletmiş olmalıdır. Hoca Sadettin anlatısına devam eder şehzadelerin defninden bahsettikten sonra bir şiir kaleme alır ve şiirin en sonuna çarpıcı bir ifade ekler. Şehzadeleri güle benzeten Sadettin, Bursa halkının adeta bülbüller gibi ağladıklarına dair bir mısra yazar. Bursa halkının nasıl büyük bir acı içinde bulunduğunu, duygusal

⁵⁹² Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kitabü’t-Tarih-i Künhü’l-Ahbar*, C.I, Kısım II, 1062.

⁵⁹³ Sağırılı, Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)’nin *Nuhbetü’t-Tevarih ve’l-Ahbâr’ı ve Târih-i Âl-i Osman’ı* (Metinleri-Tahlilleri), 126; Celalzade Mustafa Çelebi, *Selim-name*, 335.

⁵⁹⁴ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 5.

olarak sarsıldıklarını gösterir. Şehzadelere Allah'tan rahmet diler ve dünya hayatının geçiciliğinden, ölümün Allah'ın emri olduğundan bahseder. Ve son iki satırda şu ifadeyi kullanır: “*Eyleme Ya Rab ol Şaha acı sözü / Azarlama anı bundan Hesap günü*”⁵⁹⁵. Hoca Sadettin burada zekice bir yol izleyerek, aşık etmeden, Yavuz Sultan Selim'e yeğenlerini öldürtmesinden dolayı tepkisini göstermiştir. O dönem için bu sözler nasıl algılanmış ve yorumlanmıştırmek mümkün değil ancak Hoca Sadettin'in padişahın, yeğenlerini öldürtmesinden ötürü ahirette hesap vermekte güçlük çekeceğini düşünüp bu yönde onun için dua etmesi Selim'in bu davranışını tasvip etmediğini yahut padişaha çok değer verdiği için onun bu yaptığı davranıştan ötürü cezalandırılmasından korktuğunu göstermektedir.

Hadidi, yeğen şehzadelerin ölümü ile ilgili daha gerçekçi bir tavır sergiler. Önce neden öldürüldükleri dolayısıyla bu ölümlerin haklı gördüğü tarafını açıklar. “*Birader-zâdeler şâh-ı cihâne / Ki her birisi âşûb-ı zemâne / Anıldukça bular derdi her âdem / Yanar Hân Bayezid'den sonra âlem*”. Padişahın kardeş çocuklarından her birisinin dönemi karıştıracak potansiyele sahip olduğu resmedilir. Onların bahsi geçtiğinde ise halkın, Sultan Bayezid'in ölümünün ardından bunların yüzünden ortalığın karışacağı yönünde yorum yaptığı belirtilir. Ardından şehzadelerin nasıl öldürüldükleri aktarılır ve ölümlerin yorumu yapılır. “*Zamânun hâlin olmadın müşevveş / Zeminî dutmadın tûfân-ı âteş / Odalarına ağalar göndürürler / Varıp her birinin kaydın görürler / Degül bu cevri mahzâ ma'diletdür / Belî hem muktezâ-yı saltanatdur*”⁵⁹⁶. Hadidi, karışıklık zuhur etmeden ve ortalığı taht mücadelesi sarmadan şehzadelerin öldürüldüğünü bildirir. Bu durumun bir zulüm olmadığını tam bir adaletin tesis edilmesi ve saltanatın muhafaza edilmesi açısından gerekli olduğunu vurgular. Hadidi, meseleyi aktarırken duygusal bağlama pek yer vermemiş ve şehzade ölümlerini saltanat ve siyasetin olağan bir sonucu gibi görmüştür. Doğru olan ne ise o gerçekleşmiştir.

3.2.4.2. Şehzade Korkud

Yavuz Sultan Selim'in yeğenlerinden sonra kardeşleri Korkud ve Ahmed'i öldürtmesi söz konusudur. Şehzade Korkud 1498 yılında Saruhan Sancakbeyliği yapmış ardından

⁵⁹⁵ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih IV*, 154, 155.

⁵⁹⁶ Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman 1299-1523*, 380.

1502’de Antalya Sancakbeyliğine getirilmiştir⁵⁹⁷. Babası henüz hayattayken kardeşleri ile mücadeleye girişmiştir. Ardından Yavuz Sultan Selim tahat çıkınca ona bağlılık bildirmiş ve sancağında vazifesine devam etmiştir. Şehzade Korkud abisine itaat eder gibi görünse bile Padişah onun mektuplar yoluyla sürekli bağlılık bildirmesinden ötürü şüphelenmeye başlamış ve bir plan yapmıştır. Sahte mektuplar ile kardeşinin saltanatta gözü olup olmadığını kontrol edip, sonuç olarak istediği yanıtları alınca kardeşinin üzerine gitmiştir. Yanındaki tek adamı Piyale ile kaçıp bir mağaraya saklanan Korkud’un durumu oldukça içler acısıdır. Ölümün yaklaştığını hisseden birinin ruh hali ile korku ve endişe içerisinde kalmıştır.

Selimnameler’de Korkud’un ölümü ve sonrası nasıl yorumlanmıştır? Onların çizdiği çerçeve ne kadar objektif olabilir bilmek mümkün değildir ancak merkezine aldığı padişah düşünüldüğünde çok zıt bir çerçeve çizmelerinin ve padişahı eleştirmelerinin mümkün olmayacağı tahmin edilebilir. İdris-i Bidlisi “*Rahmani gölgeden bir tecelli*” olarak tanımladığı padişahlık makamının hem istikrarı sağlamayı hem de biricik olmayı gerektirdiğini vurgulayarak saltanat ve hanedana bakış açısını yansıtır. Bidlisi, padişahın fitne çıkarma ihtimali olan unsurların yok edilmesini emrettiğini yazar. Korkud saklandığı mağarada yakalanıp durum Sultana bildirilmiştir. “*Korkut Sultan’ı hayat memleketinden ihraç edip cesedini tabut içerisinde tam bir ihtiramla yüce atası Orhan Han’ın mezarının yanına getirdiler ve orada emanetçi toprağa teslim ettiler. Böylece memleketi fitne ve fesat ihtimalinden kurtardılar ve saltanat işini ona münhasır kıldılar*”⁵⁹⁸. Bidlisi’de görüldüğü üzere sorgulama yoktur. Fitne ihtimaline dikkat çekerek kendince bu ölümün haklılığını ortaya koymuştur ve şehzadenin ortadan kaldırılmasıyla saltanatın tek bir kişiye has olmasını vurgulamıştır.

Celalzade Mustafa’nın kardeş katline bakışı Bidlisi’den farklıdır. Celalzade burada kardeş katline muhalif bir tavır sergiler. O Şehzade Korkud’u ele aldığı kısımda ölümünden bahseder ve meramını şiirsel bir şekilde dile getirir. Dünya için dolayısıyla saltanat için kardeşin kardeşe kıydığı dile getirilirken bunu yapan her kimse rahmet görmesin diye beddua eder. Celalzade’nin bu yorumunda onun kardeş katline karşı ne kadar sert bir tavır takındığını, duygularını hedefe ok atarcasına net, pervasız ve cesur bir şekilde ifade ettiğini görürüz. “*Cihan için karındaşa kıyarlar / Bıçak ile ciger cismin*

⁵⁹⁷ Uluçay, “II. Bayezid’in Ailesi”, 220.

⁵⁹⁸ İdris-i Bidlisi, *Selimsah-nâme*, 113.

kıyarlar / Bunu telif iden görmeye rahmet / Refiki olmaya üns ile selvet”⁵⁹⁹. Bir başka Selimname yazarı Şükrî-i Bitlisi Şehzade Korkud’un kaçış macerasını ve mağarada gizlenmesini anlattıktan sonra nasıl tuzağa düşüp yakalandıklarını da ayrıntılı şekilde aktarır. Sultan Selim ferman ile adam gönderip şehzadeyi rehin almıştır. Sükrî’nin, sultanın ağzından sarfettiği sözler nizam-ı âlem vurgusunu ön plana çıkartmaktadır. “*Kardaşım Korhud ölürse gam degül / Ölür ahır İsi-yi Meryem degül / Nazm-ı âlem iktizasın görmelü / Nazm-ı âlem çün revân can virmelü*”⁶⁰⁰.

Şehzade Korkud’un yanında bulunan adamı onun adeta can dostu gibiydi. Piyale adındaki bu adam şehzadeye en zor anlarında eşlik etmişti. Şehzadenin işini bitirmek için emir alan Sinan Ağa onu öldürtmek için önce Piyale’yi bir hile ile oradan uzaklaştırdı. Ardından şehzadenin kaydın gördüler (1513). Piyale her şeyden habersiz dönünce şehzadeye seslendi ancak ses gelmeyince telaşlandı ve nefesini kontrol etti o an öldüğünü anlamıştı ve büyük bir üzüntüye gark olmuştu. “*Agladı der ile dökdi başa hâk*”⁶⁰¹. Başına topraklar saçarak ağladığı yorumu, Piyale’nin şehzadeye yakınlığını pekiştiren bir ifadedir. Çünkü insan ancak yakını olan yani akrabalık bağından ziyade gönül bağı olan insanlara karşı bu tarz tepkiler verir. Bidlisi matemi derinden hissettiğini yansıtmıştır. Feleği suçlar, şehzadeyi günahsız bulur, insanoğlundan şefkat beklenmemesi gerektiğinin altını çizer ve feleğe beddua eder:

“Bî-günâh giddün bu âlemden dirîg / Mihr ü şefkat gelmez ademden dirîg

Böyle şâhı nâ-tüvân iddün felek / Nâ-tüvân ol kim yaman iddün felek

İy felek dökdiün binâ-yı ömre âb / Ma’rifet ma’mûresin iddün harâb

Gör ne zulm iddün bu mâtem-hânede / Genci pinhân itmedün virânede”⁶⁰².

Hoca Sadettin’in anlatısı betimleme ağırlıklıdır. Onun anlatısında da Şehzade Korkud’un adamı Piyale vardır. Şehzadenin öldüğünden habersiz odaya giren Piyale bir şeyler söylemiş ancak tepki alamayınca şehzadeyi kontrol etmiş ve öldüğünü anlamıştır. “*Ayrılış turnağıyla gül renkli yüzün kana bulayıp yas yumruğuyla bembeyaz göğsünü*

⁵⁹⁹ Celalzade Mustafa Çelebi, *Selim-name*, 110.

⁶⁰⁰ Şükrî-i Bitlisi, *Selîmnâme*, s.121.

⁶⁰¹ Şükrî-i Bitlisi, *Selîmnâme*, s.122.

⁶⁰² Şükrî-i Bitlisi, *Selîmnâme*, s.123.

ala boyadı”⁶⁰³ Piyale’nin yasını tasvir eden Sadettin onun nasıl acı çektiğini gözler önüne sermektedir. Piyale acıdan yüzünü tırnaklarıyla yırtıp kanatmıştır. Böylesine şiddetli bir acının yaşanması şehzadeye nasıl bir bağlılığı olduğunun en önemli göstergesidir. Şehzade Korkud’un himaye ettiği şairlerden Bursalı Gazali şehzadenin ölümünden neşet eden teessürle birkaç beyit yazmıştır. Duygusal olarak çok derin ifadeler olmasa bile verdiği mesaj önemlidir. Çünkü şehzadeyi padişah olarak tanımlar ve bu dünyada olamadı öteki alemde şah oldu der. Onun bu söylemi yadırganmamalıdır zira şehzadenin himayesi altında bulunduğundan ötürü bu yaklaşımı da oldukça yerinde bir tavidir. Buna ek olarak bir de şehzadenin şehitlerin yanına ulaştığını da satırlarında görmek mümkündür. Uzunçarşılı’nın makalesinde yer verdiği şekliyle beytin bir kısmı şu şekildedir:

“Kani Korkut han ki şevketle / misli bulunmaz idi dünyade

Hasılı yandı nâr-ı hasretle / harmen-i ömrünü verip bâde

Serv kadı Nihâl-i serkeş iken / oldu bâd-ı ecelden üfîâde

Sureta gerçi düştü şâhlıktan / oldu şâh-ı hakiki ukbade

Şüheda menziline erişüben / saltanat buldı dâr-ı uhrâde”⁶⁰⁴.

3.2.4.3. Şehzade Ahmed ve Oğulları

II. Bayezid’in oğullarından Selim ve Ahmed arasında ciddi bir rekabet söz konusuydu. Amasya Sancakbeyi olan Ahmed 1511 sonlarında Konya’yı zaptederek padişaha karşı gelmişti⁶⁰⁵. Yavuz Sultan Selim tahta çıkınca aynen Korkud için takip ettiği siyaseti devam ettirerek Ahmed’i de sahte mektuplar yoluyla kandırmayı başardı. Tahtta gözü olduğu bilinen Ahmed’in bunu Selim’in gönderdiği sahte mektuplara olumlu yanıtlar vererek desteklemesi artık ölüm hükmünün çıkmasına doğrudan bir zemin hazırlamıştı. Sultan Selim fırsatı değerlendirip kardeşi ile karşı karşıya geldi. Savaş meydanına kadar sirayet eden kardeş kavgasının galibi bilindiği üzere Sultan Selim oldu. Savaş meydanında yakalanan Şehzade Ahmed’in oracıkta işi bitirildi (1513). Şehzade Ahmed, ölümünün ardından Muradiye Haziresi içinde Yavuz Sultan Selim tarafından inşa

⁶⁰³ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’-t-Tevarih IV*, 159.

⁶⁰⁴ Uzunçarşılı, “II inci Bayezid’in Oğullarından Sultan Korkut”, 591.

⁶⁰⁵ Uluçay, “II. Bayezid’in Ailesi”, 217.

ettirilen türbesine defnedildi⁶⁰⁶. İdris-i Bidlisi Şehzade Ahmed'in ölümüyle alakalı şunları söyler: *“Ortak mülkte düzen sağlanmaz, hükümette birlik uzun ömür getirir. Bir iklimde iki şaha yer olmaz, bir menzilde iki aya yer olmaz”*⁶⁰⁷. Onun deyiimiyle taht ortak kabul etmiyordu ve ortak olarak belirtilen şehzade zaten rahat durmamış ve isyan bayrağını çekmişti.

Celalzade Mustafa hem ölüm anını hem de sonrasını oldukça duygusal bir şekilde tasvir eder. *“Bütün tantana ve debdebenin sonu ayrılık ve yokluktur. Ölüm etkili o savaş alanında şanı yüce olan Alah'ın takdiri ile Sultan Ahmed'in ömrünün ilk baharı son bahara erişmiş. Savaş sırasında tutulup yüksek servi gibi vücudu bükülüp secdeye vardı. Hayat goncası gülen gül olmaya erişmeyip, uygunsuz sık ölüm dikeniyile soğulup kurudu. Burnu Rum saltanatı kokusu arzusuyla kokulanmışken, umutsuzluk ve mahrumiyet uğursuzluğuyla o hizmetten uzak düştü. Son anında Cenab-ı Hakk'ın yardımıyla parlak gönlü fitne ve bozgunculuğa yönelmeyip, halkın rahatı için varlığını ölüm çirasına fitil, bir çok sıfatları kendisinde toplayan zatını şehidlik camiine kandil yaptı....Cennet mekan padişah hazretlerinin....kardeşleriyle mecburi olarak olan büyük olaylardan içi kan ağlayıp, son derece üzüntü ve acı duyarak, neşesi keder ve ızdıraba boğuldu”*⁶⁰⁸. Celalzade'nin yorumuna bakılacak olursa şehzadenin ölümü Allah'ın takdiridir. Sultan'ın dahlinden söz etmez. Şehzade Korkud hadisesini ele alırken muhalif bir tavır sergileyen Celalzade'nin burada ölümü, *takdir-i ilahi* olarak algılayışı oldukça açık bir çelişkidir. Şehzadenin saltanat arzusu vurgulanırken ölümle her şeyi kaybettiği ifade edilir. Ancak çok mühim bir noktaya parmak basar. Şehzadenin, sultanın karşısına çıkmasını isyan olarak nitelendirmesi gerekirken bundan söz etmeyip aksine fitne ve bozgunculuktan berî olduğunu dile getirir. Bir diğer önemli nokta ise Sultan Selim'in kardeşlerinin ölümünden müteessir olmasıdır.

Şehzade Ahmed'in vefatından sonraki ahvali bildiren Şükrî-i Bitlisi halkın tavrına yer verir. Nasıl bir matemın yaşandığını satırlarında hüznü bir şekilde yansıtır. Siyah matem elbiseleri giymiş ah vah ile şehzadenin tabutunun yanında yürüyen, yaşadıkları acı ile gözlerinden kanlı yaşlar akıtıp başlarına topraklar saçan insanlar resmeder. Son satırlarda bir dua buyurur Peygamber efendimizden (s.a.v.) Ahmed ism-i şerifini anarak

⁶⁰⁶ Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 117.

⁶⁰⁷ İdris-i Bidlisi, *Selimşah-nâme*, 115.

⁶⁰⁸ Celalzade Mustafa Çelebi, *Selim-name*, 334.

Şehzade Ahmed'e şefaati olmasını diler. Bitlisi'nin yorumlarına baktığımızda İdris-i Bidlisi ve Celalzade'nin konuyla ilgili yorumlarına nazaran meseleye daha duygusal bir açıdan yaklaşmıştır⁶⁰⁹.

“Geldiler tabutu üzre kulları / Nâle itdi ol güle bülbülleri

Oldular uryân ittiler figân / Dökdiler kan oldu tâbutı revân

Düşdiler yanınca âh u derd ile / Hep siyeh puşide rûy-ı zerd ile

Cümle kullar mâtem ehli sine-çâk / Gözde kan u sine biryân başda hak

Uş bu tavr-ıla yürüyüp hep yayan / Oldular tâbutı önince devân

.....
*Eylesün ukbâda Hak kadrin refi / Ahmede olsun yine Ahmed şefi*⁶¹⁰.

Hoca Sadettin taht sevdasına düşmenin boş bir amaç olduğunu belirtir onun gözündeki taht kime müyesser olduysa diğerleri ne yaparsa yapsın boşunadır. Sultan Selim'e herhangi bir tepki vermeyen Sadettin, şehzadenin ölümünü olağan bir şekilde aktarır. Zaten onun yorumuyla tahtı hak eden Selim'dir ve Allah onun yardımcısıdır⁶¹¹. Solakzade ileri bir tarihte kaleme aldığı eserinde bu meseleye bir menkıbe ekler: “Rivayet olunur ki, ... Şehzade Ahmed Han'ın parmağında, Anadolu haracına değer bir yüzük var imiş. O yüzüğü çıkararak, bahası bulunmayan bu cevheri Sinan Ağa'ya teslim eyleyip: ‘Padişaha bundan başka layık bir nesnemiz yoktur, ihsan edib mâzur buyursunlar’ dediği, bu Sinan Ağa'dan duyulmuştur. O emsali olmayan yüzük, ...padişaha vasıl olunca, kendilerinin nutku tutulup, isteksiz olarak ellerini yüzüne tutarak, ağlayıp gözyaşları dökmüştür⁶¹²”. Aktarılan bu menkıbe, Şehzade Ahmed'in son anlarında belki yaşamış olduğu pişmanlık ile birlikte kardeşine bir hatıra bırakmak istemiş olmasını yansıtır. Belki de af ümidiyle bunu yapmıştır. Her ne olursa olsun şehzade kardeşine bir adım atmış ve yaptıklarını telafi etmek ve affedilmek adına olmasa bile son anında güzel bir anı bırakmıştır. Dolayısıyla şehzadenin bu haline

⁶⁰⁹ Bitlisi, Sultan Selim'e ciddi eleştiride bulunur. Onun cesur ifadelerinden birisinde “Olalı bu şahs Ruma padişah / Niceler kanını tökdi bî-günah” açıkça padişahı suçlamaktadır. Şükrî-i Bitlisi, *Selîmnâme*, 124.

⁶¹⁰ Şükrî-i Bitlisi, *Selîmnâme*, s.132.

⁶¹¹ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih IV*, 165.

⁶¹² Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 12.

kayıtsız kalamayan kardeşi Sultan Selim onun ölümünün ardından gelen bu hatıra ile hüzünlenmiş ve gözyaşı dökmüştür.

Fotoğraf 1: II. Bayezid Oğlu Şehzade Ahmed Türbesi – Muradiye Haziyesi Bursa ⁶¹³

⁶¹³ Şehzade Ahmed Türbesi Yavuz Sultan Selim'in 1513 tarihli bir fermanıyla inşa ettirilmiştir. Türbe içerisinde Şehzade Ahmed dışında Şehzade Şehinşah ve oğlu Şehzade Mehmed, Şehzade Korkud (kesin olmamakla birlikte) bulunmaktadır.

3.3. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi : Altın Çağ'ın Bahtsız Şehzadeleri

Kanuni Sultan Süleyman devri kaynaklarda *altın çağ* olarak adlandırılmış ve Süleyman örnek bir padişah profili olarak yansıtılmıştır. Altın çağ idealize edilmiş bir dönemi ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak altın çağ denen bu devirde hem kendiliğinden ölen hem de bizzat babalarının emriyle katledilen şehzadeler mevcuttur. Öldürülen şehzadelerle ilgili meseleler halen tartışılmakta ve kesin bir neticeye varılamamaktadır. Mustafa ve Bayezid olaylarında bir babanın bizzat çocuklarını öldürmek için fetva alıp emir çıkartması söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında altın çağın başka bir yüzü görülür.

Kanuni Sultan Süleyman'ın küçük yaşta vefat eden iki şehzadesi vardır. Bunlar Mahmud ve Murad'dır. Belgrad seferinden dönüş sırasında padişaha oğlu Murad'ın vefat ettiği haberi ulaştırılmıştır. Komutanlar siyah kıyafetler giyerek padişaha taziye için gelmişlerdir. Padişah yası çok uzun tutmayarak askerlere ihsanlarda bulunup yasa son vermiştir. Filibe ovasına vardıklarında kendisini teselli etmek için avlanmaya çıkan padişah ertesi gün İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. İstanbul'a vardıktan sonra kendini eğlenceye vermek istemiş ancak ikinci ölüm haberi ile sarsılmıştır. Bu defa bir diğer şehzadesi Mahmud hayata gözlerini yummuştur. "*Yas zamanı geçtikten sonra, bu yeni üzüntüsünü defetmek için kendini eğlenceye verdi*"⁶¹⁴. Rüstem Paşa Tarihi'nde padişahın bu iki ölümden dolayı mahzun ve kederli olduğu ancak fethin verdiği sevinçle bu üzüntüden sıyrılıp fethettiği yerin ahvaliyle meşgul olmaya giriştiği ifade edilmektedir⁶¹⁵. Matrakçı Nasuh Süleymannamesi'nde şehzadelerin ölümünü ve padişahın ruh halini şiirsel olarak ifade etmiştir. Şehzade Mahmud'un henüz altı aylık bir bebek olduğunu Arifi Çelebi yazmıştır. Matrakçı'nın şiirinde o sebeple Mahmud'dan yeni ay olarak söz edilmiştir. İki yıldız batıp gitti ise ne ola saadet güneşine yazık olmasın der. Yani şehzadeler ölse de padişahın sağ olduğu ve bunun daha önemli olduğu vurgulanır. Mühim olan padişaktır.

"Serveri kalbinün Sultân Murâdı

Birader ya'ni Mahmûd ol meh-i nev

⁶¹⁴ Çelik, *Fethullah Arifi Çelebi'nin "Şehname-i Al-i Osman"ından Süleymanname (I)*, 67.

⁶¹⁵ İnan, *Rüstem Paşa Tarihi (H. 699-968/ M. 1299-1561) (İnceleme Metin, vr. 120b- vr. 293b)*, 164.

Çerâğ-ı kalb ve nûr-ı çeşm-i hüsv

Salup çün ol iki nev-bâve-i gonce

Gömüldi iki genci iki gonce

Gurûb itdise n'ola iki encüm

*Hemân mihr-i sa'adet olmasun güm*⁶¹⁶.

“*Dilâbesdür (?) mâtem gamın ko / Yiter seyr ile gussa-i âlemin ko*”⁶¹⁷. Padişaha seslenen Matrakçı Nasuh gönlünden matem acısını atmasını, dünyayı kederli, gamlı, dertli tasalı bir şekilde izlemekten vazgeçmesini öğütlemektedir. İbn Kemal Şehzade Mahmud’un ölümüyle ilgili oldukça duygusaldır. “*Bülbül-i canı kafes-i bedenden halâs bulup neşîmen-i cihânı gülşen-i cinâna tebdîl etdi. Ol gül’izârın nâr-ı hasretiyle lâlezâr kûh-sâr-ı sengîn dilin bağrın dagladı. Ol nâzenin içün yîr ü gök pür-enîn olup denizlerin içi acıdı ve ebr-i nev-bahâr ağladı*”⁶¹⁸. Velhasıl, İbn Kemal şehzadenin dünyayı cennet bahçelerine değiştiğini, ölmünün acısı ile lale bahçesinin, dağın, taşın bağrının dağlandığını, şehzade için yer ve göğün inleyerek ağladığını dile getirir. Devam eden satırlarda padişahın üzüntüsünden söz eder, devlet adamlarının taziye gelip padişaha dua ettiklerini ilave eder ve halkın matem tuttuğunu ancak bir süre sonra matem kıyafetlerinden çıkıp normal hayatlarına döndüklerini de yazmaktadır.

3.3.1. Şehzade Mehmed

Kanuni Sultan Süleyman’ın genç yaşta hayata veda eden bir diğer oğlu Şehzade Mehmed’in ölümü sarayı derinden etkilemiştir. Çünkü şehzadenin babası Kanuni ve annesi Hürrem Sultan tarafından ziyadesiyle sevildiği bilinmektedir. Dolayısıyla ölümünden hasıl olan üzüntüde bu sevgiyle paralellik gösterir. Bunun en önemli göstergesi şehzadenin naaşının İstanbul’a defnedilmesi ve adına görkemli bir cami inşa edilmesidir. Leslie Peirce şehzadenin İstanbul’da defnedilmesini hanedan geleneğinden kopuş olarak niteler ki bu çok doğru bir tespittir. Ölen veya öldürülen şehzadeler o vakte kadar Bursa’ya gönderilmişler ilk defa Şehzade Mehmed payitahtta

⁶¹⁶ Erkan, *Matrakçı Nasuh’un Süleyman-namesi (1520-1537)*, 40.

⁶¹⁷ Erkan, *Matrakçı Nasuh’un Süleyman-namesi (1520-1537)*, 40.

⁶¹⁸ Kemalpaşa-zâde, *Tevarih-i Âl-i Osman X. Defter*, haz: Şefaattin Severcan (Ankara, TTK Yayınları, 1996), 119, 120.

defnedilmiştir. Venedik elçi raporlarında oğullarının anısına Kanuni ve Hürrem'in yaptırdığı Şehzade Camii'nden söz edilmekte ve Süleyman'ın oğlunun günahlarının affı için çok sayıda köleyi azad ettiği kaydedilmektedir⁶¹⁹.

Edirneli Rumi padişahın oğlunun ölümünden dolayı nasıl bir ruh haline büründüğünü Yakup (a.s.) üzerinden örneklendirir: “*Hüzn ü elem ve infîâlde hazret-i Yakubla hem-hâl olub*”⁶²⁰. Bu benzetme oldukça manidardır. Yakup peygamberin sergüzeşti hayatı malumdur onun yaşadığı evlat acısı ile eş değer tutulan acı ise Sultan Süleyman'ın oğlunun vefatından duyduğu acıdır. Şehzade Mehmed'in cenazesi Manisa'dan İstanbul'a nakledilip Bayezî Camii'nde padişahın da katılımıyla kalabalık bir cemaat eşliğinde namazı kılınmış ve kendisi için ayrılan yerde toprağa verilmiştir⁶²¹. Evliya, Sultan Süleyman'ın oğlunu ziyarete giderken ona olan sevgisinden ötürü yolda birer kese sadaka dağıttığını ifade eder. Şehzade Mehmed vefat tarihini bizzat Sultan Süleyman düşmüştür. “*Merkad-i Sultan Mehmed-bâd Firdevs-i ebed. Sene 950 (1543)*”. Bir diğer tarihi de “*Şehzadeler güzidesi Sultan Mehmed'im. Sene 950 (1543)*”⁶²².

Şehzadebaşı'da bulunan caminin yanbaşıda Şehzade Mehmed'in türbesi bulunmaktadır. Kanuni'nin emri üzerine Mimar Sinan tarafından yapılan türbe, 1548'de tamamlanan camiden önce inşa edilmiştir⁶²³. Türbenin içerisinde alışık olunmayan bir kompozisyon dikkati çekmektedir. Tam sandukanın üzerinde ters çevrilmiş bir taht bulunmaktadır. Tahtın, Sultan Süleyman'a ait olduğu ve oğlunu varis olarak düşündüğünden ötürü bu dünyada oturmadığı tahtı öldükten sonra türbesi üzerine yerleştirerek vefa gösterisinde bulunduğunu söylemek mümkündür. Çünkü şehzadeye verilen değer ortadadır. Babasının onun ölümünün ardından böyle bir davranışta bulunması hem üzüntüsünü gösterir hem de tasarlamış olduğu geleceğin yok oluşunun adeta anıtı ve nişanesidir. Bir başka açıdan bakılırsa tahta çıkacak her aday için bir ibret

⁶¹⁹ Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa*, 40.

⁶²⁰ Sağırılı, *Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevarih ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri-Tahlilleri)*, 194.

⁶²¹ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, 189.

⁶²² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 309.

⁶²³ “Şehzade Mehmed'e ait olan sanduka üzerinde, fildişi kakmalarla süslü dört direk üstünde yükselen yanları ve üstü ajurlu ahşap bir taht yer alır. Üzerinde bu tahtın bulunduğu sanduka ile diğer iki sanduka ahşap bir şebeke içindedirler. Türbe içinde adeta kapalı bir mekan gibi yükselen bu taht veya kafesin niçin konduğu kesin olarak bilinmemektedir”. Önköl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 139, 140.

göstergesidir. Tahtın bir an da tabuta dönüşebileceğinin ve dünya hayatının geçiciliğinin temsili olarak vurgulandığı bir açı sunmaktadır.

Fotoğraf 2: Kanuni'nin Oğlu Şehzade Mehmed'in Sandukası Üzerindeki Taht - İstanbul

Genç şehzadenin ölümünden etkilenen 16. yy. şairleri Zâtî⁶²⁴, Taşlıcalı Yahyâ⁶²⁵, Hayâlî⁶²⁶, Fazlî⁶²⁷ ve muhtemelen Aşkî⁶²⁸ birer mersiye kaleme almışlardır. Zâtî'nin mersiyesi⁶²⁹ altı bentten oluşmaktadır. İlk bentten itibaren üzüntü yoğun bir şekilde dile getirilmiştir. Şehzadenin ölüm haberinin duyulması ile birlikte insanların yüreğine acı bir ateş düştüğünü dile getirir. “*Dökse su gibi erür ecsâm-ı seng-i hâreler / Ol haberden nice kül olmasun eczâ-yı cihan*”. Şair taştan cisimlerin bile eriyip döküldüğünü, cihanın bütün parçalarının bu ateş ile yanıp küle döndüğünü söylemektedir. Zâtî ikinci bette dünya hayatından ve ölümün herkese ulaşacağından bahseder felek etrafında sitemlerini dile getirir. Şair burada diğer mersiyele göre bir farklılık yapmıştır. Diğer mersiyelede ilk başta dünyadan, ölümden, felekten bahsedilirken o öncelikli olarak şehzadenin ölümü işitildiğinde nasıl bir ruh halinin meydana geldiğini dile getirmeyi tercih etmiş ve ikinci bentte diğer bahisleri açmıştır. Burada şehzadenin ölümünden dolayı Zâtî'nin duygu dünyasında nasıl çarpıcı bir acı tasvirinin canlandığı ilk olarak acıyı anlatmaya başlamasından sezilmektedir. III. Bentin girişinde Şehzadenin ölümüne “*Agladı yüzün göge tutup kamu ehl-i zemîn*” bütün yer ehlinin yüzlerini semaya kaldırarak ağlaması isyankar bir tavır sergiledikleri manasında değerlendirilebilir. Yahut hem sema hem yer bu acıya şahitlik etsin diye de böyle bir benzetme yapılmış olabilir. Dördüncü bentte bir beddua yer almaktadır. “*Anun için ağlamayanlar cihanda gülmesin*”. Mısra dikkati çeken husus şehzade için ağlamayanlara edilen bedduadan ziyade ağlamayanların varlığının altının çizilmesidir. Buradan şehzadenin ölümünden kederlenmeyen birilerinin olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Beşinci bentte üzüntünün yanısıra ahiret hayatından bahseder Hz. Peygamberin şehzadeye şefa

⁶²⁴ Zâtî (d. 1471 / ö. 1546) Kanuni döneminde yaşayan bir şairdir. Kanuni dönemine kadar yokluk içinde yaşayan Zâtî padişaha sunduğu şiirlerle epeyce beğenilmiş ve kendisine caizeler verilmiştir. Vildan S. Coşkun, “Zâtî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44:150.

⁶²⁵ Taşlıcalı Yahyâ Bey'in doğum tarihi bilinmemektedir. 1582 yılında vefat etmiştir. Kanuni devrinin en önemli şairlerindendir. Bayram Ali Kaya, “Taşlıcalı Yahyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40:156.

⁶²⁶ Hayâlî'nin, 1497-99 (?) yılında doğduğu düşünülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın musahipleri arasına giren şair, pek çok şiir ve kaside sunarak ihsan görmüştür. 1556-57 yılında vefat etmiştir. Cemal Kurnaz, “Hayâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 5, 6.

⁶²⁷ Fazlî, İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Şehzade Mehmed'in Manisa Sancakbeyliği sırasında Divan Katipliği vazifesini yapmıştır. 1543 yılında Şehzadenin vefatı üzerine mersiyesini kaleme almıştır. Daha sonra Şehzade Mustafa'nın Divan Katibi olan Fazlî, 1553'te şehzadenin öldürülmesinin ardından onun içinde bir mersiye kaleme almıştır. Fazlî 1563-64 yıllarında vefat etmiştir. Hasan Aksoy, “Kara Fazlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 360.

⁶²⁸ Aşkî Kanuni'ye şiir sunmuş ve karşılığında padişah'tan ihsan görmüş bir şairdir. 1576 yılında vefat etmiş ve Rumelisi Mezarlığı'na defnedilmiştir. İsmail Ünver, “Aşkî, Üsküdarlı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 23.

⁶²⁹ Mersiyenin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 267-269.

etmesini, İsa peygamberin semada sala vermesini ve meleklerinde şehzade için hazır bulunmasını dile getirir. Şehzadeye yüklediği anlam ve şairin ona olan duygusal bağlılığı burada da kendini göstermektedir. Şehzadeyi ulvi bir varlık olarak gördüğü, meleklerin onu karşılaması ifadesinde hissedilmektedir. Altıncı ve son bentte şehzade ve padişah için dua ve niyazda bulunurarak mersiye sonlandırılır.

Şair Yahya'nın Şehzade Mehmed için yazdığı mersiye⁶³⁰ yedi bentten oluşmaktadır. İlk bentte doğa unsurlarını kullanarak şehzadenin ayrılığından doğan dramı ifade eder. *“Eşcâr-ı bâga fasl-ı hazan eyledi ziyan / Dünyasını değışdürüben fasl-ı nev-bahâr / Bu gam gumâmı ile karardı kamu cihan”*. Şair, taze bahar olarak nitelendirdiği şehzadenin ölümünün kederinden dünyanın tamamının karardığını oldukça güçlü bir betimleme ile yazmıştır. II. bentte dünya hayatının geçiciliği ve ölüm gerçeği karşısında takınılan tavrı dile getirmiştir. Aslında Zâtî'nin mersiyesinde de dikkat çektiğimiz husus burada da ortaya çıkmaktadır. Şehzade ilk bentte öne çıkarılmış ardından diğer bahislere geçilmiştir. III. bentte de ölüm ve ölümle birlikte kaybedilenleri, malın mülkün elden gitmesini ve ölümün insanları sultan köle ayırtetmeden eşitlediğini dile getirir. Bendin sonunda *“Derdâ ki ahumuz bir iken şimdi oldu on / Şehzâdemiz firâkı bizi eyledi zebun”* mısralarıyla üzüntüsünü sade bir şekilde ifade etmiştir. Dördüncü bende geldiğinde daha yoğun bir şekilde duygularını resmeder. *“Tâbûtudur sedef ana kendü dür-i yetîm / Her cânibinde göz yaş deryâ-yı bî-kenâr”* Şehzadeyi sedef tabutun içinde ki eşsiz bir inci tanesi olarak görmektedir. Onun için dökülen gözyaşlarının etrafında uçsuz bucaksız bir deniz gibi olduğunu ifade etmektedir. Beşinci bentte şehzadenin özelliklerinden bahsedip onu övmektedir. Altıncı bentte *“Seyl itdi yaşını nitekim ebr-i nev-bahâr / Şâh-ı zemâne bir yana kulları bir yana / Agardı ol dem aklamadan dîde-i nücûm / Kaldı kamer bu hasret-i hicrân ile tana”*. Şair, bahar bulutlarının adeta sel gibi yaşını akıttığını söyler. Şahı zeman Kanuni Sultan Süleyman'dır. Şehzadeye hem babasının hem de diğerlerinin üzüldüğü ancak padişahın üzüntüsünün diğerlerinden ayrıldığı vurgusunu yapar. Yedinci ve son bentte dua ve niyazda bulunur. *“Hak rahmet eylesün diyene rahmet eylesün / ... / Yahya gibi du'âcılar ile dayimâ / Hem-sâyesi şefîkî refîkî Gafûr ola”*. Şehzadenin ardından onu rahmetle ananlara Allahında rahmet etmesini dileyen şair *“rahmet eylesin”* diyen birileri var ise onlara da bu mısra ile beddua

⁶³⁰ Mersiye'nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 270-273.

etmektedir. Kendini ön plana çıkararak “*Yahya gibi duacıları*” dedikten sonra gölgeyi, esirgeyi, dostu, Gafûr olan Allah olsun diye tamamlamaktadır.

Hayalî tarafından kaleme alınan Şehzade Mehmed Mersiyesi⁶³¹ beş bentten oluşmaktadır. Duygu yoğunluğu bakımından diğer mersiyelele karşılaştırıldığında zayıf kalmış bir eserdir. İlk bende feleğe sitem ile başlayan şair devamında da aynı üslupta yazmayı sürdürür. İkinci bentte şehzadenin hasletlerini övücü ifadeler kullanır. Onun nasıl cömert ve dünyaya rağbet etmeyen bir zahid olduğunu, zayıflara güneş gibi himmetli olduğunu söyler. “*Mâtem itsün taht-ı Magnisadaki yaylaklar / Ol sa’âdet gülşeni hâk-i lahidde yazlar / Şevketine reşk idüp itdün kazâya anı gamz / Sonra döndün başladun göstermeğe i’zâzlar*”. Üçüncü bentte bu mısralar duygusallığın yanısıra şüphe çekici ifadeler içermektedir. Manisa’da Sancakbeyliği görevindeyken hastalanıp ölen Şehzade Mehmed’e matem tutulmasının altı çizilir. Şehzadenin gül bahçesiye toprak altında yattığını söyler. Şehzadenin kudretinin kıskanıldığını ve onun ölümüne gizli bir kaza süsü verildiğini isim veya sıfat vermeden ifade etsede şehzadenin ölümü noktasında şüphe uyandırmaktadır. Bahsettiği her ne ise önce böyle gizli bir kazaya sebep olup ardından hürmet gösterdiğini söylemektedir. Burada kastedilen Allahu Teala tarafından gelen ölüm kazası yani ecel de olabilir. Beşinci ve son bentte şehzadenin ölümü üzerine “*Tâ ki kıldun ol sa’âdet gencinün yerin türâb / Gönlümün ma’mûresin yıkdun harâb etdün harâb*”. Şehzadenin yerinin toprak olduğu gönül şehrinin bu acıdan dolayı yıkıldığını ifade eder. “*Bülbül-i gülzâr-ı üns iken Hayâlî âh kim / Mâtem-i Şehzâde anı eyledi miskin gurâb*”. Şair, gül bahçesine alışmış bir bülbül iken şehzadenin mateminden dolayı zavallı bir kargaya dönüştüğünü söylemektedir.

Şehzade Mehmed için Şair Aşkî’nin kaleme aldığı düşünülen beş bentlik mersiye⁶³² ilk bendinde ister padişah olsun isterse köle herkesin ecel şerbetini içeceği vurgulanmaktadır. Çarh olarak ifade ettiği felek burada da sitem dolu sözlerle itham edilmektedir. “*Sürmedin sultanlığile ömr-i sermed ey felek / N’eyledün n’itdün kanı Sultan Mehmed ey felek*”. İkinci bentte “*Ey felek ol âfitâbun menzilin hâk eyledün / Pür-neşât iken şehün gönlünü gamnâk eyledün*” mısrayla şehzadenin vardığı menzilin felek yüzünden toprak olduğunu bu üzüntü dolayısıyla mutlulukla dolu olan padişahın gönlünün gamlandığını dile getirir. Buradan alarak Kanuni Sultan Süleyman’ın oğlunun

⁶³¹ Mersiyeinin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 274-276

⁶³² Mersiyeinin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 277-278.

ölümünden dolayı oldukça hüzünlendiğini söyleyebiliriz. “*Cümle âlem halkını bî-akl u idrâk eyledün / ... / Ebr gibi dūd-ı âhun yirin eflâk eyledün*”. Şair şehzadenin ölümünü öylesine büyük bir acıyla dile getirirki halkın bu acı sebebiyle akıl ve idrakten yoksun bir hale geldiği yorumu ortaya çıkar. Bulutlar gibi ahının dumanını gökyüzüne çıkartan şair, bu bentte oldukça dramatik bir üslup sergilemektedir. Üçüncü bentte “*serv-i nazenin*” olarak tanımladığı şehzadenin toprak olduğunu ifade eder ve “*Encüm-i eşkiyle tolsa yiridür rûy-ı zemîn / Çâh-ı kabre atdı ol Yûsuf-cemâli çün ecel / Ehl-i Ken’ân işidüp Ya’kûbveş olsun hazîn*”. Şair burada çok zarif bir tamlama yapar encüm-i eşk yıldızların gözyaşları ile yeryüzü dolsa yeridir der gökyüzünde ne kadar yıldız varsa gözyaşı gibi yere inmelerini söylemektedir. Yusuf peygamberin hikayesiyle benzetme yaparak Şehzade Mehmed’in kabir kuyusuna atıldığını, Kenan halkı gibi Osmanlı ahalisinin durumu işitip Yakup peygamber misali hüzünlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dördüncü bentte “*Şâh-ı heft-iklîm sag olsun ecel dirler buna / Nice peygamberleri oğluna hasret eyledi / Saltanat bâğının olsun ol hümâsı ser-firâz / Hak o servün çün yirin gülzâr-ı cennet eyledi*”. Şair burada padişahın acısını dindirmek adına dua ve nasihatla bulunur. Yedi iklimin şahı sağolsun nice peygamberler bile ecel ile oğullarını kaybetti ve hasrete düşer oldu der. Beşinci bentte çiçekler üzerinden teşbihlerde bulunur, son mısralarda “*İtmesün bülbül terennüm meclis-i gülzârda / Geçmeyince inkisâr-ı hâtır-ı zıll-ı İlâh / Eyle Aşkî ol şehinşâhun du’â-yı devletin / Sana çünkim farz-ı ayn oldu du’â-yı pâdişâh*”. Şair hüzünlü bir tablo çizmektedir. Padişahın meclisini gül bahçesine benzetir. Onun hatırasında Şehzadenin ölüm acısı geçmeden bülbül gül bahçesinde ötmesin der. Devlete ve bilhassa padişaha dua etmesinin farz ı ayn olduğunu ifade eder.

Şehzade Mehmed için yazılmış olan son mersiye Şair Fazlî’ye aittir⁶³³. Mersiye ziyadesiyle duygusal bir üslupla yazılmıştır. Yedi bentten oluşan mersiye’nin ilk bendinde şair ölüm ile ilgili yorumlarda bulunur. Şehzadenin ölümüne dair “*Taht iken eyleyüp yirin tahta / Vardı tahte’t-türâbı itdi mekan*”. Şehzade Mehmed’in tahtı tahtaya değişmiş olduğunu ve kabri kendisine mekan eylediğini ifade eder. “*Yıkıl ey târem-i sipihr-i berîn / Söyün ey şem’-i kubbe-i zerrîn / Bozul ey imtizâc-ı unsur-ı çâr*”. Şair II. bentte yer ve gök unsurlarını kullanarak oldukça yoğun bir şekilde duygularını ifade

⁶³³ Mersiye’nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 279-282.

eder. Yüksek semanın bu acı karşısında yıkılmasını, altından yapılmış olarak tarif ettiği güneşin sönmesini, semadaki birbiriyle uyumlu unsurların bozulmasını vurgular. *“Bürün ey şeb libâs-ı mâtemini / Kararup eyle hâtırın gamkîn”*. Güneşin matem elbiseleri giymesini ve gamdan kararmasını dile getirir. *“Ya İlâhî bu ne musibetdür / Ne belâdur acep ne hâletdür / Gitdi devletlü begden ayrılduk / Kullarına bu telh-i nekbetdür / Bize ayruk cihanda râhat yok / Gitdi râhat zamân-ı mihnetdir”*. Fazlî üçüncü bentte şehzadenin ölümünü bela ve musibet olarak tanımlamaktadır. Şehzadenin gidişini rahatlığın bozulması olarak ve bundan sonra rahat yok zaman bela ve musibet zamanıdır diye düşünmektedir. Hanedanın halihazırda şehzadelerinin bulunmasından mütevellid bu olumsuz yorum şaşırtıcıdır. Şair ilerleyen bentlerde de şehzadenin ölümünden duyduğu yoğun hissiyatı hüznü bir üslupla dile getirmektedir. *“Bagrımız kana döndü hasretle / Görünüz kim bize ne âl oldu”*. Hasretin bağırı kanla doldurduğunu söyleyen şair diğer mısra da *“âl”* ifadesini kullanır. Bu kelime hile, kurnazlık manasındadır. Şehzadenin ölümünde bir hile olabileceğini düşündürür. *“Üstühâna irişdi gam bıçağı / Hep ehıbbâsı bî-mecâl oldu / ... / Çâre ne rûz u şeb figân idelüm / Râzunı halka dâstan idelüm”*. Gam bıçağı kemiğe dayandı diyerek üzüntüsünün derecesini bildiren şair, şehzadenin dostlarını sevenlerini anarak bu üzüntüden dolayı mecalsiz kaldıklarını söylemektedir. Gece gündüz ağlayıp inlese ne çare demesinin ardından şehzadeyi kastederek sırrını halka destan edelim demektedir. Burada kastettiği şehzadenin halk tarafından bilinmeyen hasletleri olabileceği gibi ölümüyle ilgili şüpheli bir durumun açığa çıkması anlamına da gelebilir. *“Kapladı âfitâb-ı devleti mîg”*. *“Devlet güneşi”* olarak kastedilen Kanuni Sultan Süleyman olarak düşünülürse oğlunun üzüntüsü ile kara bulutlarla etrafı sarılmış olarak tarif edilmektedir. Altıncı bende kadar satır aralarında ki ifadelerini yorumladığımız şair altıncı bentte doğrudan oklarının yönünü feleğe çevirmiştir. Yedinci ve son bentte şehzadenin öldükten sonraki hayatının cennet bahçelerinde geçmesi yönünde dua ve niyazda bulunur. Son mısralarda da padişah ve şehzadeleri için duada bulunur. Son iki mısra da *“Fazlîyâ sıdk ile diyen âmîn / Dileyüm bu belâdan ola emîn”*. Duasına amin diyenlerin bu *“beladan”* emin olmasını dilemektedir.

3.3.2. Şehzade Mustafa

Kanuni Sultan Süleyman'ın ölüm emrini verdiği iki oğlundan birisi olan Şehzade Mustafa'nın (d. 1515) ölümü, Osmanlı tarihi boyunca öldürülen şehzadeler arasında en popüler vakalardan biridir. Bunun nedenleri en başta Kanuni'nin oğlu olması, toplumun hemen her kesimi tarafından sevilmesi, yaşının kemale ermiş olması (yani taht için en munasip aday olması) ve suçsuz yere öldürüldüğünün düşünülmesidir. Atçıl, Şehzade Mustafa'nın karşısında otoritesi sarsılan Kanuni Sultan Süleyman'ın gücünü yenilemek adına oğlunu öldürttüğü yönünde yorum yapmaktadır. Bu bakımdan şehzadenin suçsuzluğu vurgulanmakla beraber babasının karşısında rakip bir figür olduğu da kabul görmüştür⁶³⁴. Bir oğlun ölüm kararının bizzat babası tarafından verilmiş olması bilhassa şairleri etkilemiş olmalı ki ondan önce ve sonra hiçbir şehzadeye yazılmadığı kadar Şehzade Mustafa'ya mersiye yazılmıştır. Mersiyelerde yoğunluk acının dışavurumunun yanı sıra şehzadenin ölümünden sorumlu tutulan Padişah, Hürrem ve Rüstem'i suçlayıcı ifadelerle yer verilir. Şehzade Mustafa'nın ölümüne verilen tepkiler belki ayrı bir tez başlığı olabilecek kadar yoğundur. Hem Osmanlı tarihçileri hem de yabancı seyyahatname ve eserlerde geniş yer bulmuştur.

Şehzade Mustafa Ereğli'de cenaze namazının kılınmasının ardından II. Murad'ın türbesinde içinde bulunduğu ve çoğunlukla katledilen şehzadelerin medfun olduğu Muradiye Haziresi'nde öncelikle boş bir alana defnedilmiştir. Şehzade Mustafa'nın diğer öldürülen şehzadelere nazaran bir türbe içerisine değil de boş bir alana defnedilmiş olması manidardır⁶³⁵. Şehzade Mustafa'nın ölümünden yirmi yıl sonra inşa ettirilen türbe Fatih'in oğlu Şehzade Mustafa ile karıştırılmasın diye “*Mustafa-i Cedit Türbesi*” olarak adlandırılmıştır⁶³⁶. Türbe, Şehzade Mustafa'nın annesi Mahidevran Sultan'ın ricası üzerine II. Selim'in emriyle inşa edilmiştir. Türbenin içinde dört sanduka bulunmaktadır. Sandukalardan ikisi Şehzade Mustafa ve annesi Mahidevran

⁶³⁴ Zahit Atçıl, “Why Did Süleyman the Magnificent Execute His Son Şehzade Mustafa in 1553?”, *Osmanlı Araştırmaları* 48 (2016): 67.

⁶³⁵ Mustafa Çağhan Keskin, “Gecikmiş Bir İade-i İtibar: Şehzade Mustafa Türbesi ‘Merkad-i Gülzar-ı Sultan Mustafa’”, *Ölüm Sanat Mekan* 5 (2015): 253.

⁶³⁶ Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 159.

Sultan’a aittir. Diğer iki sandukanın ise Şehzade Mustafa’nın oğlu Mehmed ile Şehzade Bayezid’in ismi bilinmeyen bir oğluna ait olduğu düşünülmektedir⁶³⁷.

Şehzade Mustafa’nın Konya Ereğli’si mevkiinde padişahın otağında öldürülmesinin (1553) ardından Sultan Süleyman, divanı toplayarak yapmış olduğu açıklamada yaptığı hiçbir işte kendi menfaatini gözetmediğini, devleti korumak için şeriate uygun şekilde işlerini yürüttüğünü dolayısıyla oğlu ve oğlunun iki adamını bir fitneye karışmış olmalarından dolayı üzülererek öldürttüğünü belirtmiştir⁶³⁸. Arifi Çelebi’nin aktardığı bu açıklamada, fitne vurgusu ön plandadır. Bu vakanın yaşandığı dönemde Osmanlı topraklarında elçi olarak bulunan Busbecq’in yorumları, bir yabancıнын gözünden hem şehzadenin katledilmesi hem de sonrasında yaşananlara karşı yapmış olduğu yorumlar açısından oldukça kıymetlidir. Busbecq de Hürrem ve Rüstem’in hilesi sonucu şehzadenin öldürüldüğü kanısındadır. Busbecq, ölümün ardından askerler arasında yaşanan tabloyu yansıtır. *“Duydukları dehşet ve öfke o kadar büyüktü ki eğer bir liderleri olsaydı hiçbir hareketten kaçınmayacaklardı. Çünkü kendilerine lider yapmak istedikleri adamın yerde cansız yattığını görmüşlerdi. Çaresiz oldukları için de yapabilecekleri tek şey sabırla tahammül etmekte. Böylece üzgün ve sessiz, gözleri yaşlarla dolu çadırlarına döndüler. Orada, talihsiz şehzadenin kaderine doya doya ağlayabilirlerdi... O günü, su bile içmeden oruç tutarak geçirdiler, hatta bazıları günlerce bir şey yemedi. Birkaç gün, karargahta genel bir matem vardı”*⁶³⁹. Asker arasında yaşanan bu infial gerçekten Şehzade’ye olan büyük bir sevgiyi göstermesinin yanı sıra onu kendilerine lider olarak seçtiklerinin de apaçık göstergesidir. Duygusal etkisi ve gösterilen tepki açısından daha önce hiçbir şehzadenin ölümü veya katledilmesi bu kadar büyük akis bulmamıştır.

Busbecq gibi Osmanlı’ya seyahat eden birkaç isim de Şehzade Mustafa’nın ölümüne yer vermişlerdir. Ancak bizzat o dönemi yaşamadıkları için onların yorumları bir nevi kulaktan kulağa anlatılagelen bilgilerdir. Hepsinin ortak noktası ise Şehzade Mustafa’nın suçsuz yere öldürüldüğü ve ölümüne Hürrem ve Rüstem’in çıkarmış

⁶³⁷ Keskin, “Gecikmiş Bir İade-i İtibar: Şehzade Mustafa Türbesi ‘Merkad-i Gülzar-ı Sultan Mustafa’”, 259.

⁶³⁸ Çelik, *Fethullah Arifi Çelebi’nin “Şehname-i Al-i Osman”ından Süleymanname (I)*, 158.

⁶³⁹ Busbecq, *Türk Mektupları*, 38.

oldukları fitne ateşinin sebep olduğu fikridir⁶⁴⁰. Lubenau Sultan Süleyman için biraz daha ileri giderek çok ciddi bir eleştiri yapar: “*Süleyman kendi öz oğullarına karşı çok gaddarca davrandı, kısa zaman aralarıyla oğullarından birini, Mustafa’yı kendi çadırında boğdurttu. İran’a kaçan öteki oğlunu da orada öldürttü ve oğlunun günahsız çocuğunu bile yaşatmadı*”⁶⁴¹. Bu yorum yabancı bir perspektiften olaylara bakmamızı sağlar. Lubenau’nun gözünde Kanuni gaddar bir babadır ve oğullarına, torunlarına acımasızca kıymıştır. Venedik elçisinin raporunda Kanuni’nin oğlunu ve torununu öldürttükten sonra halk tarafından daha önce iyi kalpli biri olarak düşündükleri padişahı artık tam tersi bir karakterde düşündükleri yazmaktadır⁶⁴².

Erhan Afyoncu tarafından yayınlanan Venedik elçi raporunda şehzadenin ölümünden öncesi ve ölüm anı tasvir edildiği gibi sonrasında yeniçerilerin tepkisi de aktarılır. “*Yeniçeriler, sultana yaptığı haksızlık yüzünden lanet okuyorlar, bağırıp çağırıyorlar, onu suçluyorlardı. Çadırının yanında o kadar yüksek sesle bağırıyorlardı ki, sultan bizzat her söylediklerini duyuyordu*”⁶⁴³. Askerin tepkisini yansıtan elçi devam eden sayfalarda bir noktaya daha temas etmektedir. “*Mustafa’nın ölümü ise her Türk ve Hristiyan’ı büyük üzüntü içinde bıraktı*”⁶⁴⁴. Ölümüne Müslümanların yanı sıra hristiyan tebaanın da üzölmüş olması Mustafa’ya duyulan sevginin boyutunu göstermektedir.

⁶⁴⁰ Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, 82; Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü II (1577-1578)*, trc. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 693.

⁶⁴¹ Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde II 1587-1589*, trc. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 514.

⁶⁴² Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa*, 129.

⁶⁴³ Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa*, 84.

⁶⁴⁴ Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa*, 172.

Resim 1: Lokman'ın Hünernamesi'nde Şehzade Mustafa Minyatürü

Kaynak: Ahmet Atilla Şentürk, *Taşlıcalı Yahyâ Beğ'in Şehzâde Mustafa Mersiyesi Yahut Kanunî Hicviyesi*.

17. Yüzyıl tarihçisi Peçevi, Şehzade Mustafa'nın ölümünü Allah'ın takdiri olarak ifade eder. Şehzadeyi otağa ilk geldiği andaki haliye betimler. Vakâr ve saygınlık ile geldiği yerin bir anda büyük bir üzüntüye gark olduğunu, sadece yanındaki adamların değil *“tüm İslam askerlerinin başına sanki kıyamet kopmuştu”* ifadesiyle orada bulunan bulunmayan askerlerin bu ölümden duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Peçevi'nin dikkat çekici bir diğer ifadesi de *“O uğursuz konakta rahmetli Sultan Mustafa'nın sonu böyle geldikten sonra”*dır. Bu ifadede dolaylı bir serzeniş vardır. Uğursuz konak diye kastettiği Konya Ereğlisi mevkiî olarak düşünülebileceği gibi padişahın otağı olarak da düşünülebilir. Bilindiği üzere şehzade, padişahın otağında öldürülmüştür⁶⁴⁵. İleri bir tarihte Solakzade'nin meseleye bakışı başlarda oldukça resmidir. *“Hemen şehzadenin tedariki görüldü. Dışarıda hazır bulunan ağalarından biri ile mirahurunun vezirler önünde boyunları vuruldu”*. Ancak daha sonra duygusal ifadelere yer vermiştir: *“Yüzlerce eyvah ki ecel meleşinin eli, o saltanat bostanının gülünü, âlemin dimağına rahat kokusunu bahş eylemeden, derildi; zamanın sitem taşları, o hilafet bahçesinin bülbülünü vücudundan ayırdı”*. Solakzade devam eden ifadesinde padişahı kendisi suçlamasa da suçlayanlara tercümanlık yapmakta gibidir. Daha doğrusu düşüncelerini başkalarına söyletmektedir. O, Askerleri işaret eder *“velinimetleri efendilerine bunun gibi gadr olmasından gözleri kanla dolan ve bir yana hışm u gazab ile padişahın korkusundan halleri perişan, nâlân ve giryân çadırı çadırlarına doğru dağıldılar”*⁶⁴⁶ cümleleri ile tepkilerine yer verir. Evliya'nın, *“Bütün İslam ordusu cansız hale geldi”*⁶⁴⁷ ifadesi ise yaşanan şoku ve şaşkınlığı kısa ama vurucu bir şekilde gözler önüne serer.

19. yüzyıl tarihçilerinden Mizancı'nın yorumları önemlidir. Çünkü dönem Osmanlı tarihçilerinden farklı olarak şehzadenin ölümünü sert bir şekilde eleştirir. Yalnızca şehzadenin öldürülmesiyle yetinemeyerek sistemi ve töreyi de reddeder. Şehzade Mustafa'nın ölümüyle ilgili ciddi tenkitleri mevcuttur. Şehzade katli için *“Cengiz usulü böyle imiş! A'lâ! Fakat o usulün Osmanlılarda taalluku ne imiş? Cengiz teamülünü düşünecekleri yerde acaba şeriat-ı Muhammediye ahkamına, yahud Kayı hânîler adatını neye hesaba almıyorlar?”* Kardeş katlini Cengiz yasası olarak düşünen ve uygulayanlara karşı cephe almış olan Mizancı, haliyle neden Peygamberin hükümleri ya da mensubu olduğunuz Kayı hanlarının töresini uygulamayıp Cengiz yasasını

⁶⁴⁵ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, 215.

⁶⁴⁶ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 233, 234.

⁶⁴⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 308.

uygularsınız diye hesap sormaktadır. Devamında “*Ereğli faciasının ağırlığı diğer emsallerini geçiyordu... Devlet-i Osmaniye’nin muvazene-i dahiliyesini müstakillen ihlâl ve zevâl ve inkırâzını istihzâr eden esbabın başlıcalarıdır. Teessüf olunur ki iş bu emsâline faik olan facia dairesine bile inhisâr etmedi. Devr-i Süleymaninin son kısmı daha feci, daha mekrûh, daha zelîl bir eser-i gaflet ve meskenet ile telvîs edildi*”⁶⁴⁸. Mizancı’nın bu oldukça sert tepkisi genel manada kardeş katline bakışını yansıtır. Aynı zamanda Şehzade Mustafa üzerinden Kanuni’nin son dönemine de ciddi bir eleştiri vardır. Benzeri görülmemiş bir facia olarak söz ettiği Mustafa’nın (ve ardından Bayezid ve oğullarının) ölümünü Osmanlı’nın yaşamış olduğu altın çağın çöküşünün en bariz sebepleri arasında görür. Mustafa’nın ölümünün uzun süre yankılarının devam etmesinin sebebi işte bu durum yani çöküşe geçilmiş bir döneme denk gelmesinin verdiği durum, duygu ve düşünüş olarak da değerlendirilebilir.

Zinkeisen’in, Kanuni’nin Mustafa’yı öldürtmesi ile ilgili değerlendirmeleri vardır. “*Sultan Süleyman’a uzun ve eylemlerle dolu hayatını, yaşlılığında huzur ve neşe içinde geçirerek sonlandırmak nasip olmadı. Hükümdarlığının görkemi ve şanı son yıllarında kimi üzücü tecrübelerle , ağır talihsizliklerle karardı. Hanesinin içinde oğullarından ikisine, Şehzade Mustafa’ya (1553) ve Şehzade Bayezid’e (1561) erken ölüm getiren husumetler, ki bunda kendi suçu da vardı şüphesiz, ruhunun huzurunu da karartmıştı*”⁶⁴⁹. Zinkeisen, Kanuni’yi bu davranışından dolayı suçlamakta ve oldukça verimli geçirmiş olduğu saltanat yıllarına bir leke, üzücü ve unutulmayacak bir hadise ile son verdiğini dile getirerek eleştirmektedir.

Şehzade Mustafa’nın ölümünün ardından dönemin şairleri mersiyeler kaleme almışlardır. Yazılan mersiyelerde şairlerin bazen gizli bazen aşıkarak olayın müsebbiblerine beddua ve sitem ettikleri görülmektedir. Mersiyelerdeki beddualar Padişaha, Rüstem Paşa’ya, Hürem Sultan’a ve Ebussud Efendi’ye ve cellatlara kadar uzanır⁶⁵⁰. Aşağıda örneklerini bolca göreceğimiz eleştiri, beddua, acı ve dram taşıyan mersiyelerin içinde en bilindik olanı Taşlıcalı Yahya’nın mersiyesidir. Taşlıcalı’nın mersiyesinin toplumda büyük bir yankı uyandırmasının sebebi, cesurca kaleme alması ve doğrudan veziriazamı dolaylı olarak da Kanuni’yi suçlayan mısralara imza

⁶⁴⁸ Kurt, *Muhteşem Yüzyıl, Mizancı Murad-Tarih-i Ebu'l-Faruk III/2*, 70

⁶⁴⁹ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II (1453-1574)*, 642.

⁶⁵⁰ Mustafa Kaçar, “Şairin Patrona İtirazı: Şehzade Mustafa Mersiyelerinde Beddua ve Sitem”, *Lanet Kitabı*, ed. Emine Gürsoy-Naskali (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009): 361.

atmış olmasıdır⁶⁵¹. Ancak bunun dışında on dört mersiye daha mevcuttur. Daha önce şehzadelere yazılan mersiyelerle karşılaştınca duygusal etki ve tepkiler bağlamında oldukça kuvvetli ifadeler yer almaktadır. Yahya ve birkaç şair daha itham içerikli mersiyeler kaleme almışlar ancak belki Kanuni'nin hoşgörölülüğü belki de devletin o sıralar zayıf halde bulunmasından kaynaklı olarak cezalandırılmamışlardır⁶⁵². Bu bakımdan Şehzade Mustafa'nın ölümünü resmi tarihlerden ziyade mersiyelerden okuyup anlamlandırmaya çalışmak⁶⁵³ konumuz bağlamında oldukça önemlidir.

Taşlıcalı Yahya'nın mersiyesi⁶⁵⁴ yedi bentten oluşmaktadır. Mersiye'nin tamamına bakıldığında ilk başta kıymet verdiği birinin ölümünden duyduğu derin üzüntü yer alır ardından suçlamalar ortaya çıkar. İlk bende giriş “*medet*” kelimesi ile başlar. Başına büyük bir facia gelmişcesine yardım talep etmekte, adeta haykırmaktadır. Sultanın fitnecilere kulak vererek günaha girdiği vurgulanır. “*Cinâyet itmedi cânî gibi anun cânî*” mısraıyla Yahya Bey yalın bir ifadeyle Kanuni'yi bu idam kararını almasından ötürü “*canî*”lik ile suçlamaktadır. “*Tutuldı gelmedi çünkü o mâh-pâre dönüp / Görenler ağladılar ebr-i nev-bahâra dönüp*”. Ay parçası olarak adlandırılan şehzadenin ölümünün ardından çadırın önünde teşhir edildiği bilinmektedir. Dolayısıyla şair çadırın önündeki manzara karşısında ağlayanlara işaret eder ve ağlamalarını ilkbahar bulutuna benzetir. Bu ifade Nisan ayındaki şiddetli yağmurları anımsatır. Ağlayanlar olarak muhakkak asker kastedilmektedir. Manzarayı tahayyül ettiğiniz vakit, inanılmaz bir duygu yoğunluğu, içsel tepkinin gözyaşları ile fiile dönüştüğü canlanmaktadır.

“Dögündi kaldı heman dâg-ı hasret ile nücûm

Köyündi şâm-ı firâkında toldı yaş ile Rûm

Kara geyürdi Karamana gussa itdi hüçûm

⁶⁵¹ Gencay Zavotçu, “Bir Ölümün Yankıları ve Yahya Bey Mersiyesi”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 33 (2007): 73; Taşlıcalı Yahya'nın Rüstem Paşa ile ilgili bir terkibi bendi bulunmaktadır. bu şiirde kendisine en ağır ifade ve ithamlarda bulunan şair Rüstem Paşa'nın ölümüne sevinmiş ve şu mısra ile sevincini deyim yerindeyse taçlandırmıştır: “*Gülmez idi yüzi mahşerde dahi gülmeyesi / Çog iş idi bize ol sağlg ile olmayası*”. Murat Öztürk, “Matemin Keyfini Çıkarmak Klasik Türk Şiirinde Ölümlere Duyulan Sevinçler”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turki*, 7/1 (2012): 1809.

⁶⁵² Mehmed Çavuşoğlu, “Şehzade Mustafa Mersiyeleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 12 (1982): 653.

⁶⁵³ Namık Açıkgöz, “Devrin Şairlerine Göre Şehzade Mustafa'nın Şahsiyeti”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/39 (2015): 7.

⁶⁵⁴ Mersiye'nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 283-285.

O mâhı ince hayâl ile kıldılar ma'dûm

Tolandı gerdenine hâle gibi mâr-ı semûm

Rızâ-yı Hak ne ise râzı oldu ol merhûm

Hatâsı gayr-ı mu'ayyen günâhı nâ-ma'lûm

Zihî sa'id ü şehid ü zihî şeh-i mazlûm”

Yıldızlar olarak kişileştirdiği nücüm ifadesi üzüntüden kendini hırpalayan yani yas ve matem görüntüsü sergileyen insanlara karşılık gelmektedir. Şehzadenin ayrılığı ile tüm Anadolu kastedilip gözyaşlarına boğuldukları ifade edilir. Burada, haberin ne kadar hızlı bir şekilde yayılıp akis bulduğu da görülmektedir. Karaman'da hayatına son verildiği için o bölgenin kederin hücumuna uğrayarak yas alameti sayılan kara giyindiğine dair vurgu vardır. Şehzadenin hileler ile yok edildiği de diğer mısrada yer alır. Boynuna dolandırılan ip kastedilerek zehirli yılan ifadesinin kullanılışı dikkat çekicidir. Yılan gibi sarıp şehzadeyi bu dünyadan ayırmıştır. Oysa şehzadenin Allah'tan gelene rıza gösterdiği sözüyle şehzadenin çadıra bu durumdan habersiz olarak girmediği anlaşılır. Çadıra ölümü göze alarak girmiştir. Hatası belirsiz, günahı bilinmiyor diyerek şehzadenin günahsız olduğuna olan inancını yansıtır. Son mısrada şehid olarak tanımladığı şehzadeyi zulme uğrayan biri olarak ifade eder.

“*Vücûdına sitem-i Rüstem ile irdi ziyân*”, Yahya Bey bu mısra ile açıkça Rüstem'i isnad etmekte ve şehzadenin vücuduna onun yüzünden zarar geldiğini bildirmektedir. Ölümüne tepki olarak düşünülen mısrada Rüstem'in açıkça zikredilmesi Yahya Bey'in yeri geldiğinde üstü kapalı ifadelerinin yerini cesur söylemlere bırakmasına da işarettir. Rüstem Paşa'ya olan kin ve nefretini o öldükten sonra yazmış olduğu terakib-i bendde daha da üst seviyede dile getirmiştir. Rüstem'in ölümünün Allah'ın bir lütfu olduğuna işaret etmiş ve bu ölümden duyduğu sevinci dile getirmiştir⁶⁵⁵. Keza “*Diri kala ne revâdur fesâd iden şeytan*” mısrasıyla Rüstem'i şeytan olarak itham etmektedir. Yahya, “*Dem-i memâtı kıyâmet güninden oldu nişân*” mısrasıyla şehzadenin öldüğü anı kıyamet anına benzetir. Bu yorumun bir sebebi insanın ölümünün küçük kıyamet olarak ifade edilmesi olabilir diğer bir sebebi ise şehzadenin ölümüne üzülenler o kadar çoktur

⁶⁵⁵Öztürk, “Matemin Keyfini Çıkarmak Klasik Türk Şiirinde Ölümlere Duyulan Sevinçler”, 1808.

ki adeta onun ardından kıyametin kopacağı an gibi büyük bir infial yaşamışlardır. “*Girîv ü nâle vü zâr ile toldı kevn ü mekan / Akar su gibi müdâm aglamakda pîr ü cüvân*”. Kainat yani içindeki genç yaşlı herkes feryat, figan ve inilti ile adeta akarsu misali ağlamakta diyerek şehzade için sadece asker kesiminin değil yaşlılar kastedilerek farklı insanların üzülp ağladığı düşündürülmektedir.

“*Bu vâkı ’a olımaz halka kâbil-i ta ’bîr*

.....

Bunun gibi işi kim gördi kim işitdi ’aceb

Ki oğluna kıya bir server-i ’Ömer-meşreb”

Şair beşinci bentte yazdığı satırlarda bu ölümün halka anlatılmasının oldukça güç olduğunu söylerken sanki bu katlin diğerlerinden farklı olduğunun altını çizmektedir. Yani daha önce Savcı’nın gözüne babasının mil çektirmesi hadisesi dışında babanın oğlu öldürttüğü başka bir örnek yoktur. Dolayısıyla böyle bir vaziyetin halk tarafından ne kadar büyük tepki alacağına ve halkın bu durumu asla anlayıp kabullenemeyeceğine dikkat çekilmektedir. Hz. Ömer gibi adaletle nam salmış sahabinin karakteri ile benzer olduğu hatırlatılan Kanuni’ye adeta soru yöneltmiştir. “*Sen ki Ömer gibi adil bir insandın nasıl oğluna kıydın?*”. Atilla Şentürk yedinci ve son bentteki ifadeleri Kanuni’yi hicveden mısralar olarak görmektedir. Şehzadeye duaların yer aldığı bu bentte düşmanlarının onu yücelttiği söylenip ardından dünyanın bir leş olduğu hadisine atıfta bulunarak bu dünyanın leşi ona nasip olmadı şaşırmamalı demekle aslında dünya leşinin babasına kaldığını ifade etmektedir. Son iki mısranın ilk mısraında dua, ikinci mısradaki dua içine gizlenmiş beddua yer almaktadır. “*Îlâhî cennet-i Firdevs ana durag olsun / Nizâm-ı ’alem olan pâdişah sag olsun*⁶⁵⁶”. Nizâm-ı âlem kavramı malumdur. Kavram içinde adaleti barındırmaktadır. Şair nizâm-ı âlem kavramına vurgu yaparak adaleti sağlayamadığını düşündüğü padişaha hissettirmeden kelime oyunuyla beddua eder. Yani nizâm-ı âlem olamayan padişah kahrolsun demek istemektedir⁶⁵⁷. Taşlıcalı Yahya hem kendi duyguları ve tepkilerini hem de şehzadenin öldürülmesine karşı duyulan öfke ve elemi oldukça etkili bir üslupla kaleme almış ki duygu ve düşünceleri

⁶⁵⁶ İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 285.

⁶⁵⁷ Şentürk, *Taşlıcalı Yahyâ Beğ’in Şehzâde Mustafa Mersiyesi Yahut Kanunî Hicviyesi*, 217.

günümüze kadar ulaşmıştır. Yahya Bey Rüstem Paşa öldüğü vakit bu hadise üzerinden ona bir mersiye kaleme almıştır, tepkisi halen devam etmektedir. Mersiye bir lanetler dizisinden ibarettir⁶⁵⁸.

Nisayi adındaki kadın şair tarafından Şehzade Mustafa için iki mersiye kaleme alınmıştır. 16. Yüzyıl şairlerinden Nisayi'nin şuara tezkirelerinde ismine rastlanmadığını belirten Çavuşoğlu, Nisayi'nin Mustafa için yazdığı mersiyelerde ki öfkeli ve suçlayıcı tavrından dolayı şehzadenin annesi ile yakınlığı olduğunu düşünmektedir⁶⁵⁹. Nisayi'nin mersiyeleri Yahya Bey'in ki kadar güçlü değildir ancak bir kadın olarak sesini yükseltebilmesi ve duygularını korkusuzca dile getirmesi oldukça kıymetlidir. Dokuz bentten oluşan ilk mersiyesinde⁶⁶⁰ baştan sona padişahı sorgulayıcı bir tavır sergiler. *“Ey şeh-i bî-şefkâ n'itdi sana Sultan Mustafa”*. Her bendin sonunda bu mısrayı yineler. Şefkatsiz bir baba olarak gördüğü padişaha Mustafa sana ne yaptı? diye soru yöneltir. Açık bir öfke sezilmektedir. *“Hak Te'âlâ hazreti kaynatmadı mı kanunı / Kend'elünle alasın cism ü bedenden cânunı”*. Bir babanın oğluna nasıl kıyabileceğini aklı almayan Nisayi, kanın kaynamadı mı diyerek babalık şefkat ve merhamet hissiyatına vurgu yapar. Bizzat padişah kendi elleri ile canını almış gibi şehzadenin ölümünü resmeder. Burada kastedilen muhtemelen Kanuni'nin oğlunun ölüm fermanını çıkartmış olmasıdır. *“Mustafâyı Mustafâ ile görürsen n'idesin / Yüzüne bakmaz ise sen kime feryâd idesin”*. Güzel ve anlamlı bir bağlantı kuran Nisayi, Hz. Peygamber ile isim benzerliği olan şehzadeyi aynı resim içerisinde tahayyül eder. Bu ifadeyle Kanuni'nin, Peygamberi gördüğünde işlediği günahıtan dolayı yüzüne bakmayacağı dolayısıyla onun bu hal karşısında ne yapacağı, nasıl feryat edeceği bir bakıma nasıl perişan olacağı dile getirilerek hem Kanuni'nin yüzüne suçu vuruluyor hem de Hz. Peygamberin ondan yüz çevirmesi ile cezalandırılabilceği anımsatılıyor.

Şair Nisayi, on bentlik ikinci mersiyesinde⁶⁶¹ daha korkusuz bir üslup sergiler. Suçlayıcı tavrını sürdürür. Yine her bendin sonunda Kanuni'yi merhametsiz olarak niteler. Ancak bu mersiyede sözcükleri ile adeta ölümcül oklar fırlattığı kişi sadece Kanuni değildir.

⁶⁵⁸ Mersiyelerde yer alan lanet ve beddualar için Bkz. Öztürk, “Matemin Keyfini Çıkarmak Klasik Türk Şiirinde Ölümlere Duyulan Sevinçler”, 1803-1824; Kaçar, “Şairin Patrona İtirazı: Şehzade Mustafa Mersiyelerinde Beddua ve Sitem”, 353-371.

⁶⁵⁹ Mehmed Çavuşoğlu, “16. Yüzyılda Yaşamış Bir Kadın Şâir Nisâyî”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 9 (1978): 407.

⁶⁶⁰ Mersiyenin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 308-309.

⁶⁶¹ Mersiyenin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 310-311.

Hürrem Sultan, Rüstem Paşa ve şehzadenin ölüm fetvasını veren Ebusuud Efendi de paylarına düşeni alırlar. Mersiye incelediğinde, ilk bentte ki şu ifade *“Şefkat imandur bilürken kılmadun havf-i Hudâ”* Sultan Süleyman’ı bir bakıma imansızlıkla isnad etmektedir. Şefkatin imandan geldiğini söyleyen şair bunu bildiğin halde Allahtan kormadan şefkatsizlik ettin diye hicvedici üslubunu sürdürmektedir. Hürrem Sultanı açıkça Rüstem Paşa’yı dolaylı olarak suçladığı mısralarda Hürrem’i *“urus cadısı”* ve *“acuze”* diye tabir eder. Cadı ve kocakarı olarak düşündüğü Hürrem’in, sözleriyle padişahı aldattığını, hile yoluyla onu kandırdığını ifade etmektedir. *“Bir Urus cādûsının sözün kulagina koyup / Mekk ü âle aldanuban ol acûzeye uyup”*. Mekk yani hile ifadesi aynı zamanda Rüstem Paşa’yı da hedef aldığını göstermektedir. Mısraya Rüstem’i dahil edip baktığımızda şairin bu hileli oyunu Hürrem ve Rüstem’in ortak bir şekilde tasarladığına işaret etmek istemiş olması muhtemeldir. *“Şâh-ı âlemsin velî halk tutdı senden nefreti / Kimsenün kalmadı hergiz sana meyl-i şefkati / Bâ’is olan müftiye de irmesün Hak rahmeti”*.

Şehzade Mustafa’nın halk tarafından ne kadar sevildiği ve kendisine adeta Padişah’tan sonraki padişah gözüyle bakıldığı için halkın da bu noktada bir tepkisi olmalıydı. Nisayi, alemin şahı diye seslendiği padişaha oğluna kıymasından ötürü bütün halkın nefretle baktığını, kimsenin ona şefkat ve merhamet hissiyatının kalmadığını belirtir. Buradaki kinaye sanki *“artık halkın seni göresi yok”* demekle eşdeğer gibidir. Ve söz gelip müfti dediği Ebussud’a ulaşır. Ona ağır bir beddua vardır. Allahın rahmetine erişemesin der. Nisayi dokuzuncu bentte bir kadın olarak belkide şehzade annesinin yaşadığı duygusal durumu gözler önüne sermeye çalışmaktadır. *“Hazret-i Ya’kûbveş yandı firâka anesi / .../ Sabr-ı Eyyûb ile katlandı firâka ol hatun / ... / Anı yakup yanduran görsün zebâni heybetin”*. Hz. Yakub’un evlat acısı ve ayrılığı ile nasıl bir hale geldiği bilinmektedir. Şehzade annesinin yaşadığı duygu durumu Yakup peygamberinkine benzetilir. Ancak onun bu ayrılık karşısında tıpkı Eyüp peygamberin sabrı gibi bir sabırla dayandığı da eklenmektedir. Şehzade annesini bu denli üzen yanıp yakılmasına vesile olan/olanların cehennem zebanileriyle karşılaşması bedduası ile bendi tamamlar. Şehzade annesinin duygusal halini bu kadar yakinen aktaran şairin muhtemelen şehzadenin yahut şehzade annesinin yakınlarından biri olduğu düşünülmektedir.

Kadirî adlı bir şair tarafından yazılan mersiye⁶⁶² hüznü ve keder ön plandadır. Şehzadenin ölümünden dolayı feleği suçlar. Son mısra da Sultan Süleyman'ın oğluna kıydığı dile getirilir. Kadirî “*İşidüp nâ-gâh vefatın cümle insân agladı / Hey ne insan cümle mahlûkât yeksân agladı*” diyerek bu acı duruma üzüldüğü ağılayan insanları hatta sadece insanları değil doğadaki tüm varlıkları dahil eder. Şehzadenin ölümünden duyulan kederin nelere ve kimlere sirayet ettiğini dile getirir. Mersiye içinde bir mısra oldukça çarpıcıdır: “*Hazret-i Hakka ulaştı ol şehîd-i Kerbelâ*”. Kerbela olayının hatırlatılması birkaç mersiye göze çarpar. Kerbela olayı⁶⁶³ ile bağlantı kurulması şehzadenin masumiyetine vurguyu içerebileceği gibi hem Sünnilerin hemde Şiiilerin hafızasında kuvvetli bir şekilde yer almış bu vaka ile şehzadenin ölümünün canlı bir şekilde muhafaza edilmesi hedeflenmiş olabilir. “*Hem cihân aksine döndüğünü andan bilün (!) / Şol musîbetler ki oldı bundan ibret alun (!) / Dahi neler göresiz devr sonuna kalanun (!) / Aglaşun ey halk-ı âlem gitdi Sultan Mustafâ*”. Tepki ve eleştiri babında değerlendirilebilecek bu mısralarda şair o dönem için yaşanan aksilikleri şehzadenin ölümüyle bağdaştırır. Dünya tersine dönerse onunda bu durumdan hasıl olacağına işaret eder. Musibet olarak gördüğü şehzadenin ölümünden ibret alınması gerektiğini vurgular. Sondan bir önceki mısra da bir ihtarda bulunur “*daha bu gördükleriniz ne ki dönemin sonuna ulaşırsanız daha beterlerini göreceksiniz*” der gibidir. Yahut devrin sonundan kasıt Sultan Süleyman'a bir gönderme de olabilir. Çünkü Kanuni tıpkı şairin dediği gibi devrinin sonlarına doğru oğlu Bayezid'in isyanı ile karşı karşıya kalmış ve bir oğlunun ölümü de yine kendi elinden olmuştur. Dönemi acı bir şekilde hem oğul hemde torunlarının ölümü ile sonlanmıştır.

Mustafa için yazılan bir diğer mersiye Selimî⁶⁶⁴ mahlasını taşımaktadır. Yedi bentten oluşan mersiye her bendin sonunda aynı soru yinelenir. “*Kanı ol şehzâdeler şeh-bâzı*

⁶⁶² Mersiye'nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 322-323.

⁶⁶³ Kerbela Olayı, Hicri 61 / Miladi 680 yılında Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin ve yanındakilerin şehit edilmesi hadisesidir. Bu hadise İslam toplumunda derin bir hüznü olarak yansımıştır. Günümüze kadar Muharrem ayının onuncu gününde Hz. Hüseyin ve onunla birlikte şehit olanlar anısında yıldönümü kutlamaları yapılmaktadır. Trajik bir ölüm ve acının büyüterek paylaşılmasını ortaya koyan bu vaka herhangi bir ölüm değil, ehli beytin öldürülmesi olduğu için mühimdir ve tesiri de bu yönde oldukça büyük olmuştur. Bu sebeple, Osmanlı devri şairlerinin Kerbela olayına benzeterek Mustafa'nın öldürülmesindeki hüznü ve kederi kalıcı hale getirmek istemiş oldukları düşünülmektedir. Kerbela olayı ve Hz. Hüseyin ile ilgili Bkz. M. Asım Köksal, *Hazret-i Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası* (Ankara: Akçağ Yayıncılık, 1979).

⁶⁶⁴ Selimî mahlaslı şair Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Selim olarak düşünülmektedir. Kendisinin divanı bulunmasa bile mecmualarda şiirlerine rastlanmaktadır. Günay Kut, “Payitaht

Sultan Mustafâ". Bu soru her yöneltildiğinde suçlayıcı bir tavır hissedilir. Feleğe sitemle başlamıştır şair, ardından halkın vaziyetini bildirir. "*Cümle âlem halkınun işini efgân eyledün*". Selimî ilerleyen mısralarda hem üzüntüsünü ifade etmiş hem de Osmanlı toplumu için Şehzade Mustafa'nın ne anlama geldiğini dile getirmiştir. "*Ol müşerref eyleyen hüsnüyle Osman illerin / Seyr ider tâbût ile şimdi Karaman illerin / Firkat ile yıkdı hep Rûmla Horasan illerin*". "*Şah-ı İslâm oğluna kâfir müselmân aglasun / Andugunca âh idüp Sultan Süleyman aglasun*". Dikkat ederseniz burada üç mühim vurgu vardır. Öncelikle İslam padişahının oğlu vurgusu, ardından "kafir" ve Müslüman kavramlarının aynı cümlede yer alması ve Kanuni'nin oğlunu her hatırladığı an ah edip ağlamasının gerektiği. Müslüman olan bir padişahın oğlu öldüğü için neden hem "kafir" hem de müslümanlar ağlasın? Onları ortak paydada buluşturan bu acının kaynağı nedir? "*Kafirlerin de*" müslümanlar kadar Mustafa'ya kıymet vermiş olmasını ne ile açıklayabiliriz? Bu soruları yanıtlamak kolay değildir ancak sorular cevapları olduğu için sorulmaz sadece, zihin dünyasında yeni kapılar aralamak adına da sorulur. Mustafa'yı hatırlayan Kanuni'nin, oğluna kıymasından dolayı suçlu görüldüğü ve masum olan oğlu gözünün önüne geldiğinde onun masumiyetine, kendisinin günahlarına ağlaması vurgulanmıştır. Şehzade Mustafa'yı Firdevs cennetine ulaşmış olarak tahayyül eden Selimî de Kerbela bağlantısı kurmuştur. "*Oldı hem-dem sâye-i şâh-ı şehîd-i Kerbelâ*". Cennette Kerbela şehidlerinin şahı yani Hz. Hüseyin ile olduğunu ifade etmesi, masumiyet ve günahsızlık betimlemesidir. Son bentte şair "*Pâdişâhun yolına cânını kurbân eyledi*" der.

Şair Fazlî hem Şehzade Mehmed hem de Şehzade Mustafa için mersiye kaleme almıştır. Fazlî tarafından kaleme alınan Şehzade Mustafa mersiyesi⁶⁶⁵ on bir bentten oluşmaktadır. Her bendin sonunda "*Meded begler meded zulm oldı gâyet Mustafâ Hâna*" mısramı yineler. Dolayısıyla Şehzade Mustafa'ya yapılan zulüm olarak görmektedir. İlk bentte doğrudan Kanuni hedef alınmaktadır. "*Dirîgâ geçdi erbâb-ı garaz Sultan Süleymâna*". Yazık diye başlayan mısra, geçti yani halk arasında geçmek, birbirine anlatmak olarak ifade edilen fiil burada birilerinin oğlunu Sultan Süleyman'a kötülediğine dair açık bir işarettir. Şair devam eden bentlerde Mustafa'nın güzel hasletlerini sayarak ardından üzüntüsünü dile getirmektedir. Mustafa'nın babasına sadık

İstanbul'un Sultan Şairleri", *İlmi Araştırmalar* 0/9 (2014): 172. Mersiye'nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 320-321.

⁶⁶⁵ Mersiye'nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 318-319.

olduğunu ancak fitnecilerin onun isyan edeceğine dair iftira yollu haberleri yüzünden bu duruma gelindiğinin de altını çizer. Şairin “*Bu derde kafir aglasun demidir Müslüman yansun*” mısraıyla şehzadenin ölümünden dolayı halkın bütün unsurlarının, kafirinde müslümanında aynı hissiyatı paylaştığı anlaşılmaktadır. Son bentte “*Demidür kulları tâ haşr olunca eyleyüp efgan / Yanup bu âteş ile her biri kalsın ciger biryen*” mısraları ile halka bir vazife verilmektedir. Haşre dek ağlamalarını ve bu acının yaktığı ateş ile ciğerlerinin adeta dağlanmasını dilemektedir.

Mersiye ve ağıt geleneğinde ölenin ağzından mersiye söylenir. Şehzade Mustafa için de böyle iki mersiye vardır. Bu mersiyelerden ilkinin Hayalî mahlaslı şair Ahmed Efendi (ö. 1570) yazmıştır. Diğer mersiyenin ise kim tarafından yazıldığı bilinmemekle birlikte Hayalî’nin mersiyesine nazire niteliğindedir⁶⁶⁶. İki mersiyenin ortak özelliği ise nakarat kısımlarının benzer olmasıdır. “*N’eyledüm kıydun bana devletli sultânım baba*”. Yazanı bilinmeyen mersiyede⁶⁶⁷ başlarda suçlamadan ziyade sitem dolu ifadeler bulunmakta ancak daha sonra suçlamalar yer almaktadır. Kendisinin suçsuz olduğunu düşmanlarının iftira ettiğini, sadakatini gösterip babasının yoluna başını koyduğunu söyler. Bana zulmü reva gördün deyip bu katilden dolayı “*Kala hâşâ yirde kanum almaya dâdum Hudâ*” mısraını sarfeder. Katledilmesinden dolayı kanım yerde kalsın, Allah hakkımı almasın demektedir. Bir sonraki bentte “*Kim görüptür kim kıya oğluna ata bî-günâh / Var mıdır şâhum cevabun olıcak kâdı Allah*”. Bir babanın günahsız bir oğluna kıyması görülmüş bir şey midir? Allah’ın mahkeme kurup Kadı olduğu günde verecek cevabın var mıdır?. Mersiyenin son bendinde suçlamanın dozunda artar ve “*Bir nefes oglum diyü bana himâyet itmedün / Hep hakâret eyledün lûtf ü inâyet itmedün / Âkıbet katl eyledün ammâ şefâat itmedün*”. Bu mısralarda şehzade adeta babasına haykırmaktadır. Sevilmediğini ve babası tarafından bir lütuf ve yardım görmediğini, üstelik hakaret gördüğünü ancak babasının kendisine şefaet etmeyip katlettirdiğini dile getirir⁶⁶⁸. Şehzadenin ağzından yazılan diğer yirmi bentlik mersiyede⁶⁶⁹ de sitem ve suçlamalar devam eder. Bu mersiye, şair Hayalî tarafından şehzade söylüyormuşcasına kaleme alınmıştır. Allah’ın takdirine boyun eğen ve O’nun çizdiği kader doğrultusunda oraya gelip öldürüldüğünü söyleyen şehzade, sahip olduklarına vurgu yapar. Yedinci

⁶⁶⁶ İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 86.

⁶⁶⁷ Mersiyenin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 316-317.

⁶⁶⁸ İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 316, 317.

⁶⁶⁹ Mersiyenin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 312-315.

bentte destan kahramanı Rüstem'i anarak aslan gibi savaş meydanında cenk edeydim der. Böylesine bir iftiraya kurban gitmektense er meydanında ölmeyi yeğlerdim demek istemektedir. Babasının yanındaki değerinden bahseder ve *bana nasıl kıydın ben senin seçilmiş evladın değil miydim? Bir an olsun beni dinlemedin iftiralara kulak astın* diye sitemlerini sürdürür. Son bentlerde ise padişaha duada bulunur.

Şair Fünûnî Şehzade Mustafa mersiyesinde⁶⁷⁰ diğer mersiyelele benzer bir çizgide ilerlemiştir. İlk bentte feleği Kabetullahı yıkmakla suçlayarak giriş yapar. Şehzadeye iftira atıldığını “*Ol şeh-i bâlâ-nişîne zulm ü bühtân eyledün*” mısraıyla dile getirir. Şehzadenin bir iftiraya kurban gittiği diğer şairler gibi onun da zihnindedir. Ölüm anını anlatan şu mısradan “*Yire çaldun sâye-veş hâk ile yeksân eyledün*” cellatlarla boğuşup yere düşürölmesi canlandırılır. “*Âl-i Osmân oğlını âl ile bî-cân eyledün*” diyerek şehzadeye hile yapıldığının altı çizilmektedir. Şehzadenin İran ile anlaştığı yönündeki iftiralara cevaben şehzadenin İran Şahına düşman olduğuna dair “*Şah Tahmâsb’a kara taglar gibi düşmân iken*” mısraını yazmıştır. Açıktan olmasa da Hürrem Sultan’ı kastettiğini düşündüren şu mısradan “*Yüri ey cādû-yı dehr âl âşikâr olmuş durur*” onu cadı olarak tasvir eder ve hilesinin günyüzüne çıktığını adeta yüzüne vurur. Hemen ardından “*Mâderinün lîk âhı pür-şirâr olmuş durur / Gözlerinden kanlu yaşlar cûybâr olmuş durur*” yani Şehzadenin annesinin ateş kıvılcımları gibi ah ettiğini, gözlerinden kanlı yaşlar akıttığını dile getirir. Dördüncü bentte şehzadenin ölümüne gidişi ve takiben ölüm anı tasvir edilmektedir. Şairin son bentte Kanuni’ye seslenerek “*Pâdişâhum göre ol zill-ı Hudâ-yı enveri / Armagân iltûp önünde kodı ol cân u seri / Lu’b-ı şirrîr ile oldun ol budagundan berî / Şâh-ı âdilsin koma yanunda ol ehl-i şeri*”. Padişahın önündeki perdeyi kaldırmasını söyler. Padişahın çadırına canını başını hiçe sayarak hediyelerle gelen Şehzade Mustafa’yı tasvir eder ve ona kötü bir oyun oynandığını ilave eder. Bu kötü oyun neticesinde oğlundan oldun diye Kanuni’ye seslenir. Şahı adilsin diyerek aynı zamanda adil bir Şah ise üzerine düşeni yapması ve ehli şer olarak nitelendirdiği Rüstem Paşa’yı yanında bırakmaması gerektiğine dair ikazda bulunur. Padişaha suçlamada bulunmayan şair bir yandan üstü örtülü bir şekilde Hürrem Sultanı diğer yandan açık bir şekilde Rüstem Paşa’yı suçlar. Son iki mısradan “*Ola gönümünden*

⁶⁷⁰ Mersiyeinin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 286-288.

geçen gibi adû-yı Mustafâ” duasını eder ve Şehzade Mustafa’ya düşmanlık edenler için gönlünden geçenlerin olmasını temenni ederek sonlandırır.

Şehzade Mustafa’nın ölümünün ardından mersiye yazan bir diğer isim Bursalı Rahmî’dir. Beş bentten oluşan manzumesinde genel olarak felekten şikayette bulunur ve şehzadenin ölümünden duyduğu üzüntüyü dile getirip şehzadeye dua onun canına kastedenlere beddua eder⁶⁷¹. Rahmi ilk bendin sonunda “*Oldı şehîd Hazret-i Sultan Mustafâ / Yâr oldı ana şâh-ı şehîdân-ı Kerbelâ*” mısraıyla Şehzade Mustafa’yı şehit olarak saymasının yanı sıra oldukça çarpıcı bir benzetmede bulunur. Kadiri ve Selimi’nin mersiyelerinde Kerbela vurgusu yukarıda belirtilmiş olup bu olgunun bilhassa Şehzade Mustafa mersiyelerinde yer alması oldukça manidardır. Şehzadenin masumiyetinin güçlü bir şiirsel üslupla desteklenmesi ve birkaç şairin aynı benzetmeyi kullanması sosyolojik ve psikolojik olarak meselenin bilinçaltında ciddi bir tepkiye yol açtığını gösterir niteliktedir. Şair ikinci bentte dünyanın, dolayısıyla dünya saltanatının geçiciliğinden dem vurur. Bendin son iki mısrasında matem vurgusu göze çarpar. “*Olmasa şâdlık n’ola ger gam zamânıdır / Gök geyse âsumân n’ola mâtem zamânıdır*”. Mutluluk, sevinç, neşe olsa ne olacak şimdi keder ve hüznün zamanıdır. Masmavi giyinse de gökyüzü ne olacak matem zamanıdır.

Üçüncü bentte şair üzüntüsünü oldukça sade bir şekilde dile getirmektedir. “*Tâbûtı üzre düşse n’ola dūd-ı âhlar / Olur siyâh Ka’benün örtüsü lâcerem*”. Şehzadenin tabutunun üzerine düşecek olan ahların dumanının şüphesiz Kabe’nin örtüsünü siyah yapacağı yönünde yorumlanabilir. Dördüncü bende gelindiğinde üzüntüyü daha yoğun bir şekilde dile getirir. “*Gözden çıkınca ağladı kan dîde-i habâb / .../ Gökten götürdi kendüyi atı o dem sehâb / Zikr eyleyüp anun cereyân-ı kelâmını / Dögdî başını taşlara çok nâle kıldı âb / .../ Ol âfîtabı koynuna koydukda zîr-i hâk / Kerrubiyân didi ki ya leyteni türâb*”. Gözlerinden yaş yerine kan geldiğini, bulutun kendisini bu acı ile yere attığını, onun sözlerini anımsayan suyun ağlayıp inleyerek başını taşlara vurduğunu, güneş olarak tanımladığı şehzadenin toprağın altına konulduktan sonra yanına gelen hesap

⁶⁷¹ Mustafa Erdoğan, *Bursalı Rahmi ve Divanı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011), 45. Rahmî Bursa’da dünyaya gelmiştir. Kanuni Sultan Süleyman’ın 1529’da şehzadeleri için tertip ettirdiği sünnet düğününde padişaha şiirlerini sunmuştur. 1567-68 yılında vefat etmiştir. Fatih Tıgılı, “Rahmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 421. Mersiye için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 289-291.

meleklerine Nebe Suresi 40. Ayette geçen keşke toprak olsaydım⁶⁷² ifadesini kullandığını söylemektedir. Ayete yapmış olduğu vurgu keşke en baştan beri toprak olsaydım, bu dünyaya hiç gelmeseydim yönünde pişmanlık belirtisini çağrıştırmaktadır. Yahut şairin baştan beri dünyanın ve saltanatın geçiciliğine vurgu yapması sonuçta herşeyin ve herkesin toprak olacağına olan inancını tasdik eden bir mısra da olabilir. Şair son bentte şehzadeye duada bulunur. Ardından “*Kim kıldı ise hazret-i şehden anı cüdâ / Yâ Rabbi anı iki cihânda cüzâm kıl*” mısralarıyla Şehzade Mustafa’yı babasından ayıran her kimse onun cüzzam hastalığına yakalanması için bedduada bulunur. Neticede Rahmî’nin mersiyesi duygusal bağlamda üzüntüyü ifade etse bile tepki bağlamında çok ciddi tenkitlerde bulunmamakta, sadece sebep olanlara beddua etmektedir.

Edirneli Nazmî⁶⁷³ Şehzade Mustafa’dan himaye ve lütuf görmüş bir isimdir⁶⁷⁴. Mersiye’nin⁶⁷⁵ ilk bendinde “*Kanı ol Şehzâde Sultan Mustafâ âh u dirîg / Kim ana irgürdü âhır rüzgâr özge hâr / ... / Âleme ol bir acebter ibrete oldu medâr / Nâgehân oldu hemân-dem can gibi gözden nihân / Gelmedüğe döndi hergiz âleme ol şehriyâr / Gördi derdle rüzgâr-ı pür-cefâdan bir cefâ / Âlemün mahbûbı ve matlûbı Sultan Mustafâ*” mısralarıyla Şehzade Mustafa’nın ölümünü sorgular. Bu hadisenin cümle âleme ibretlik bir sebep olduğunun altını çizer. Ansızın bu olayın yaşandığını söylemesi şehzadenin öldürüleceğine dair daha önce bir malumatın duyulmadığını dolayısıyla bu işin gizlice planlanıp beklenmedik bir anda gerçekleştiğini düşündürür. “*Gelmedüğe döndi*” mısrasında Şehzade Mustafa gibi birinin daha önce dünyaya gelmediği anlaşılabileceği gibi sanki onun bu dünyaya hiç gelmediği olarak da anlaşılabılır. Şair, Mustafa’yı herkesin sevdiği ve istediği biri olarak vasıflandırır. Burada şehzadeye halkın rağbetinin ve sevgisinin boyutu ortaya konmuştur. İkinci ve üçüncü bentlerde şehzadeyi öven ve onun güzel hasletlerini ortaya koyan bir çerçeve çizer. Şehzade Mustafa’nın Sultan Süleyman ile bağıını ifade ettiği mısralarda “*Hak rızâsı gibi gözlerdi rızâ-yı vâlidî / Vâlidine ol cihetle bende-i fermân idi / Âkıbet vâlid rızâsı üzre kurbân itdi can / Vâlidine vakı’a ol cân ile kurbân idi*” babasının rızasını kazanmayı herşeyden önde

⁶⁷² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Kur’ân-ı Kerîm’in Yüce Meâlî*, Sadeleştiren: Mustafa Kasadar (İstanbul: Ravza Yayınları, 2010), 278.

⁶⁷³ Edirneli Nazmî, Kanuni Sultan Süleyman’ın pek çok seferine katılmış bir yeniçeridir. Sonrasında Silahdar sınıfına dahil olmuştur. 1559’dan sonra vefat etmiştir. Mustafa Özkan, “Edirneli Nazmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 450.

⁶⁷⁴ Sibel Üst, *Edirneli Nazmî Divanı (İnceleme-Metin)* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011), 18.

⁶⁷⁵ Mersiye’nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 292-294.

tutan hayırlı bir oğul portresi çizer. Şehzade Mustafa'nın nihayetinde canını verecek kadar sadık olduğunu ve canını babasına kurban ettiğini vurgular. *“Ana olan hâdis e bir ibret old ı halka kim / M ekr-i d ünyâdan anunla geldi her kalbe hazer / Virdi mecmû’-ı kulûba mâ-hasal ol hâdis e / Bir keder kim tâ kıyâmet ol degül hergiz gider / Anun içün aglayup ye’s eyledi mecmû’-ı nâs / Tag u taşdan anunçün figânlar ser-be-ser”*. Şehzade Mustafa'nın ölümünün ibretlik bir hadise olduğunu bir kere daha vurgulayan şair, dünyanın nasıl hileli bir yer olduğunu bu hadiseyle görüldüğünü ve yürek acısıyla bütün halkın kalbini bir korku sardığını belirtir. Bu kederin kıyamete kadar süreceği, şehzade için ağlayanların vaziyetleri diğer mısralarda kendini gösterir. Son bentte şehzadeye dualar eden şairin *“Görmedi Hak ana lâyık dehr-i fânî şehliğin / Âhîret sultânı old ı buldı bâkî izz-i tâm”* mısralarında Şehzade Mustafa'yı nereye konuşturduğunu ve dünyanın boş geçici padişahlığındansa ahiretteki ebedi sultanlığı ve izzeti layık gördüğünü ifade eder. Son mısralarda Padişaha ve geriye kalan iki oğluna dualarda bulunur.

Şehzade Mustafa için yazılan mersiyelelerden en uzununu (yirmi iki mısralık yedi bentten oluşan mersiye) divan katipliği, tezkirecilik ve reisü'l-küttaplık vazifelerinde bulunmuş bir devlet adamı olan Muînî'ye aittir. Şehzade ile bir bağlantısının olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır⁶⁷⁶. Muînî mersiyesine⁶⁷⁷ dünya hayatının geçiciliğinden bahseden klasik bir giriş yaptıktan sonra Şehzadenin ölümü ve bu ölümün sebeplerini tartışmaya açar. *“Kan ı o zübde-i evlâdı şâh-ı devrânun / Gör ana mekr ü sitemle ne kıldı bir makhûr / Çıkardı cân ı o cân ı çıkası ol hân ı / Hıyânet eylemedin hatırına dahi hutur / Hıyânetine nişân olmağa yazup yanılup / Bir iki nâme-i tezvir i padişaha okur / .../ Azıtd ı hîle ile pâdişâh ı ve’l-hâsıl”*. Şehzade Mustafa ile ilgili sahte mektupların hazırlandığı ve bunların padişaha intikal ederek şehzadenin bir ihanet tezgahladığı yönündeki iftirayı şair ustalıkla Rüstem Paşa'yı suçlayarak dile getirmiştir. İkinci bentte şehzadenin padişahın huzuruna at üstünde, üzerinde beyaz elbiselerle *“gül-i sefîd”* beyaz gül gibi hazırlanıp gitmesi ve *“mâha tâbân”* parlayan ay olarak isimlendirilmesi göze çarpmaktadır. *“El öpmeğe varup el virmedi saâdet ana / Ayaga düşdi o dem virdi baş ile cân ı / Felekde cümle melek çarhe girdi âh iti / İrişdi göklere halk-ı cihânun efgânı”*. Şehzadenin ölüm anını ve sonrasında yaşanan hüznü tasvir eden Muînî, babası

⁶⁷⁶ İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 84.

⁶⁷⁷ Mersiyenin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 295-299.

el vermeyince şehzadenin nasıl bir ruh hali ile yere yıkıldığını oldukça güzel ifade eder. İnsanlardan önce meleklerin bu ölüme tepkisini zikrederek şehzadeye bir ulviyet kazandırmıştır. Ardından halkın şehzade için nasıl üzüldüğünü belirtmektedir. Şehzadenin ölümünden doğan üzüntüyü bahçe, çiçek ve ağaç motifleri ile ele alan şair “*Yir altına kodılar ol cevân-ı sîm-teni / Ki genç iken anı defn itdiler mezâra dirîg / Ayagı altına ibretle baksa ehl-i basar / Göreydi kim niçe şehzâdeler başını basar*” bu mısralarda Şehzade Mustafa’yı kastetmesinin yanısıra diğer ölen/öldürülen şehzadelere de atıfta bulunmaktadır. “*Kurusun eli kemend atan ana lâl olsun / Kim aldı ise ayağını pâymâl olsun*”. Şehzadenin ölümüne sebep olanlara beddua eden şair, onların ayaklar altına düşmesini temenni eder. Son bentte “*Muînî ağlama az oldu diyü yaşı anun / Dualar eyle ki bârî ziyâde ide sevâb / Cihanda aglayanun yok hisâbı anun için*”. Şehzade için döktüğü gözyaşlarını az bulan şair dua etmeyi ağlamaktan daha evla görüp zaten dünyada şehzade için hesap edilemeyecek kadar çok insanın gözyaşı döktüğüne vurgu yapar.

Mustafa mahlaslı bir şair tarafından yahut şehzadenin ağzından söylenmiş olabilecek bir mersiye⁶⁷⁸ daha mevcuttur. Altı bentten oluşan mersiyede dünya hayatının geçiciliği ve ölüm gerçekliği üzerinde duran şair, birkaç tane hükümdardan örnek verdikten sonra dikkat çekici bir mısra yazar. “*Görmedün mi nice yatur Bursada Osmâniyan*”. Bu mısra da elbette ölüme dikkat çekmekle beraber Bursa’da bulunan katledilmiş şehzadelere de vurgu yapılmış olabilir. Şehzade Mustafa için bir diğer mersiye Müdâmi tarafından yazılmıştır⁶⁷⁹. Şehzadenin saltanata meyletmediğini belirtir. “*İmtisâl eylerdi Hakkun emrine subh u mesâ / Kıldı hakku’l-vâlideyni mümkün oldukça edâ / Eyledi şâha itâ’at kıldı baş u can fedâ / Şâh-ı iklim-i şehâdet ya’ni Sultan Mustafâ*”. Sabah akşam hak emrine uyardı, babasının hakkını gözetirdi, padişaha itaat etti ve yoluna başını ve canını verdi der ve şehzadeyi şehit olarak ifade eder. Buradaki son iki mısra her bendin sonuna yazılmış olup şehzadenin itaati tekrar edilerek altı çizilmiştir. Matem atmosferini canlandıran şu mısralarda “*Hey ne rûz-ı mâtem-i pür-gam idi yâ Rab o dem / Çıkış idi göklere feryâd u efgân-ı nedem*” gam dolu bir matem günüydü o gün, pişmanlık feryat ve figanları gökyüzüne çıkmıştı denmektedir. Burada kastedilen pişmanlık kimi yahut kimleri kapsıyor tam olarak bilemiyoruz. Örtülü bir şekilde padişah kastedilmiş olabilir.

⁶⁷⁸ Mersiyenin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 300-301.

⁶⁷⁹ Mersiyenin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 302-304.

“Fi’l-mesel derd ü belâlar çekmede Eyyûb idi / Bu kara yazular alnında anun mektûb idi”. Eyüp Peygamberinkilere benzetilen bela ve dertlerle kuşatıldığı düşünülen şehzadenin yaşadığı acıklı akıbeti kader inancı ile izah etmektedir. Bir başka mısradan bu inancı yineler. *“Her kişiye lâzım oldu emr Allâhun demek”*. Allahtan gelene boyun eğilmektedir. Beşinci bentte şehzade için kafir ve Müslümanların, vahşi hayvanların, insan, cin, melek, huri ve gılmanların, denizin ve kullarının ağlaması gerektiği üzerinde durulmaktadır. *“Mihrbân olan anası dem-be-dem kan aglasun / Saçların çözsün bulutlar gibi her an aglasun”*. Şehzadenin şefkatli annesinin sürekli ağlaması söylenirken ilginçtir ki ağlama şekli de tarif edilmektedir. Şairin tepkisi son mısralarda dua kısmının peşine kendini gösterir. Açıkça şehzadenin ölümüne sebep olan herkesin yenilgiye uğraması, kahrolması yönünde beddua eder. *“Katlûne bâis olanı cümle makhûr eylesün”*.

Şehzade Mustafa mersiyelerine vereceğimiz bir örnek de Şair Sâmi’ye aittir⁶⁸⁰. Sâmi’nin mersiyesi şehzadeye olan sevgisi ve bağlılığı ile başlamaktadır. *“Ol mehûn şevkine eflâke atardum külehüm / Şimdi görünmez olupdur kanı ey çarh mehûm”*. Şehzadeye olan bağlılığını dile getirdikten sonra onun ölümünü vurgulayarak şehzadeyi artık göremediği bir güneş olarak tanımlamaktadır. *“Hasretinden boyadı gökleri dūd-ı siyehüm”* mısrasıyla ise hasretinin gökyüzünü siyaha boyayacak derecede büyüklüğünden söz eder. *“Ben kime kul olayım bilemezem n’oldı şehüm / Mustafa n’oldı kanı n’eyledün â pâdişehüm”* sorusunu doğrudan padişaha yönelten şair ciddi bir tenkitte bulunur Mustafa’ya ne olduğunu açıklamasını ister. Bundan sonra sana kul olamam ben kime kul olayım der. Padişahı mersiye boyunca sorularla tenkit etmeye devam eder. *“Tâc u tahtun kime kalur kime bu mülk ü yerün / Buna kim oldu sebep yok mı şehâ hiç haberün /.../ Bu firâk odına döyer nice yanmaz cigerün / Bu eger erlik ise ancak ola bu hünerün / Pâdişehsin tutalum yok mı Hudâdan hazerün”*. Padişahın tahtını bırakacak iki şehzadesi olmasına rağmen şairin tahta sadece Mustafa’yı layık gördüğü açıktır. Şehzadenin ölümüne sebep olanları bildiği ve bir şey yapmadığı için padişahı eleştirir. Baba yüreği olarak bu ölüm ayrılığıyla yüreğinin yanıp yanmadığını sorgular. Padişahı, bu yaptığını erlik olarak tanımlıyorsa şayet tek hünerinin bu olduğu yönünde hicveder. Padişah bile olsan Allah’tan korkmaz mısın der. *“Ata oğluna kıyar oldu aceb*

⁶⁸⁰ Mersiye'nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 305-307.

oldı zaman”. Kanuni’den önce oğlunu cezalandırdığını bildiğimiz I. Murad dışında (Savcı’nın gözlerine mil çektirmiştir, öldürdüğü yönündeki soru henüz cevaplanmış değildir.) doğrudan oğlunun canına kasteden Osmanlı padişahı yoktur. Şair haliyle nasıl bir zamandayız ki baba oğluna kıyar oldu diye sorgulamaktadır. Sâmi daha ileri giderek padişaha bedduada bulunur. “*Nûhveş bin yıl olursan dahi bir ân olasin / Dest-i hasretle çeküp çâk-i girîbân olasin / Gide bu tâc u kabâ bir ten-i uryân olasin / Hây hây itdügüne sonra peşîman olasin / Acıyup oğluna çak derd ile giryân olasin*”. Padişahın bin yıl yaşasa bile bir an gibi yaşamış kadar ömrünün kısa olmasını, oğlunu öldürmekte çabuk karar verdiği ve acele ettiği için pişman olmasını, hasret elinde acı çekmesini ve bu dert ile ağlamaklı olmasını dilemektedir. “*Sen Muhibbî olasin sende mahabbet bu midur / Mustafâ gibi ciğer-kûşene şefkat bu midur / Âl ile kıydun ana kanı hakikat bu midur / ... / Yok yere kan idesin ya’nî hılâfet bu midur*”. Padişaha sorular sormaya devam eden şair onu merhametsiz olarak görmektedir. Oğluna hile yaparak kıydığının altını çizer ve sebepsiz, günahsız yere kan dökmenin halifelik makamında var olup olmadığını sorar. Son bentte şehzadenin babasına karşı gelmek gibi bir niyeti olmadığı ve tamamen günahsız olduğunu vurgulayan şair, “*Cenk ider geldi disen iki sipâhı yog idi / Hançer urdun da anun cismine âhı yog idi / Yog idi cürmi bu Sâmi dir İlâhı yog idi*”. Savaşmaya gelecek kadar askeri olmayan bir şehzadeyi öldürttün bir ah bile demedi der ve günahsız olduğunu bir kez daha ifade eder⁶⁸¹.

Şehzade Mustafa olayı yalnızca Osmanlı tarihçilerini ve edebiyatçılarını etkilemekle kalmamış Avrupa edebiyatına, opera ve tiyatrolarınada tesir etmiştir. Klasik batı müziğinde Soliman veya Solimano adını taşıyan yapıtların konusu ve sergilenmesi Şehzade Mustafa olayına dayanmaktadır. Şehzade Mustafa olayı, Türklerin ötekileştirilmesi için araç olarak kullanılmış ve yazınsal bir malzeme olarak sergilenmiştir⁶⁸². Bunların içerisinde bir örnek verecek olursak ilk ve diğer yapıtlara öncülük edecek örnek 1552 yılında yürütülen sefere katılıp esir düşen Nikolaus Moffan’a aittir. Moffan, Kanuni Sultan Süleyman’ı acımasız, vahşi ve zalim olarak tanımlar⁶⁸³.

⁶⁸¹ İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 305-307.

⁶⁸² Onur Bile Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm-II* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 101.

⁶⁸³ Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm-II*, 260.

Moffan'ın eserinde Mustafa Halep'e doğru yola çıkmadan üç gün önce bir rüya görmüştür. Rüya "Güzel elbiseler içerisinde Muhammet belirir; elinden tutar, güzel saraylar ve nefis bir bahçesinin bulunduğu bir yere götürür; parmağıyla göstererek şöyle konuşur: 'Buradaki her şey, herkes bitimsiz dinlencede; çünkü dünyada dindar ve dürüst yaşadılar; hak ve hukuku sevdiler; utanç ve günahattan iğrendiler.' Yüzünü öbür tarafa çevirir ve konuşmasını şöyle sürdürür: 'Önümde hızlı ve geniş akan iki su görüyorum. Bunlardan biri kara dalgalar oluşturuyor; çok sayıda insan bu dalgalara batıp gidiyor; öbürü acımasızlık çılgınlıkları atanları sürüklüyor. Bu suda bu dünyada en yakınlarını aldatmış ya da utançlı yaşamışlar var; bu insanların çoğu da padişah, kral, prens ya da büyük beylerdir.'"⁶⁸⁴. Şehzade Mustafa'nın ölümünden sonra cennette tasvir edilmesinden başka bir şey olmayan bu anlatı bir yabancı tarafından yansıtılmıştır. Şehzadeyi cennet bahçesinde tasvir eden yazar şehzadenin ölümünde dahli olan Kanuni ve diğerlerini "bu dünyada yakınlarını aldatmış" insanlar olarak düşünmüş ve azap çektikleri yönünde yorumlamış olmalıdır.

3.3.3. Şehzade Bayezid ve Oğulları

Şehzade Mustafa'dan sonra ölümünden çokça söz edilen bir diğer isim kardeşi Bayezid'dir. Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın oğlu olan Şehzade Bayezid kardeşi Selim'le giriştiği taht mücadelesi neticesinde oğulları ile beraber İran'a kaçmış (1560) ve orada babası Kanuni'nin fermanı ile otuz beş yaşında öldürülmüştür (1561). Oğulları da kendisi ile aynı kaderi paylaşan Bayezid İran'da iken pişman olduğuna dair babasına adeta yalvaran mektuplar ve şiirler yazıp göndermiştir. Şehzade Bayezid, babasına yazdığı af şiiri ölüme yaklaştığını anlamış birinin adeta yakarışıdır. "Ey Seraser aleme Sultan Süleymanum baba / Tende canum canumun içinde cananum baba / Bayezidine kıyarmısın benüm canum baba / Bî-günâhum Hak bilir devletlü Sultânüm baba"⁶⁸⁵. Ancak Kanuni oğlunun yakarışlarına karşılık bir şey yapmaz. İran'a kaçan oğlunu isyan suçuyla isnad eden fetvayı Ebussud Efendi'den alır. Fetvanın ayrıntısı hakkında Şerafettin Turan bilgi vermektedir. Kanuni, Ebussud'a doğrudan vakalardan

⁶⁸⁴ Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm-II*, 265.

⁶⁸⁵ Ak, *Şair Padişahlar*, 5; Diğer birkaç şiir için Bkz. Mustafa Çiçekler, "Şehzade Bayezid ve Farsça Divançesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası* 8 (1998): 217, 218.

bahseder ama oğlunun ismini vermez. İsyan olarak görülen hadisede isyancıların öldürülmesi için “*şer’an helaldir*” fetvası verilir⁶⁸⁶.

Şehzade Bayezid’in öldürölme hadisesine teferruatlı bir şekilde değinen Busbecq, Bayezid’in ölmeden önceki son arzusunun oğullarını görmek ve son kez onları kucaklamak olduğunu fakat buna müsaade edilmediğini aktarır. Busbecq’in bu ölümlerle ilgili yorumu Bayezid’in kötü girimişimlerinin sonucunda bunların yaşandığı yönündedir. Ona göre Bayezid sonucu bildiği halde kaçmaya çalışmış ancak bu gayreti boşa çıkmıştır⁶⁸⁷. Gayet gerçekçi yorumlar yapan Busbecq olaylara bir yabancı olarak baktığı için olsa gerek, soğukkanlı ve duygusallıktan uzaktır.

Edirneli Rumi Şehzade Bayezid ve oğullarının defin işlemlerinden bahseder. “*Bundan sonra Kazvin’de eğlenmeyüb meyyitlerin tabutlara koyub alub cânib-i Rum’a döndiler ve bermûceb-i fermân-ı şerif getirüb zâhir-i Sivas’da mekabir-i müslimin arasında defn itdüler*”⁶⁸⁸. Şehzade Bayezid ve oğullarının öldüröldükten sonra nereye defnedilecekleri hususunda ferman olduğu bu cümleden anlaşılmaktadır. Kanuni, isyankar bir oğul ve torunları İstanbul’a getirtmediği gibi daha önceki vakalarda süregelen adet üzere Bursa’ya dahi göndermemiştir. Yol üzerinde bir şehir olan Sivas’a defnedilen bu şehzadeler daha önce hiç uygulanmamış bir muameleye düçar olmuşlardır. Hanedanın kalbi olan İstanbul’a defnedilmeyen cenazeler aynı zamanda bir çok hanedan mensubunun defnedilmiş olduğu Bursa şehrine de defnedilmemiştir. Şu an halen Sivas’ta bulunan Bayezid ve oğullarının naaşları, tepelik bir mevkide yer alan Yukarıtekke diye adlandırılan mezarlıkta bulunan cami içerisinde küçük bir alandadır. Bayezid ve oğulları tabir-i caizse hanedandan dışlanmışlığın simgesidir.

⁶⁸⁶ Turan, *Kanuni’nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakası*, 110

⁶⁸⁷ Busbecq, *Türk Mektupları*, 192, 193.

⁶⁸⁸ Sağırılı, Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)’nin Nuhbetü’t-Tevarih ve’l-Ahbâr’ı ve Târih-i Âl-i Osman’ı (Metinleri-Tahlilleri), 245.

Fotoğraf 3: Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid ve Oğulları – Sivas

Şehzade ve oğullarının ölümünden bahseden bir diğer isim olan Peçevi, ölüm gününe dikkat çeker. Uğursuz günler olarak gördüğü Muharrem ayı içerisinde “*şehzadeleri alıp işlerini bitirdiler*” diye yorum yapmaktadır. “*Dertli, zavallı Sultan Bayezit bu dünyadan böyle eziyet ve sıkıntı içinde göçüp gitti. Şefkatli babası ve ağabeyisi onun haline ağlayacakları yerde onun öldürülmesine çalıştılar, ölümüne sebep oldular ve sevindiler. Düşmanı öz annesi olan evladın vay haline*”. Aslında Peçevi’nin ifadeleri oldukça nettir. Doğrudan Padişahı, Selim’i ve Hürrem’i (ö. 1558) hedef alır. Tepkisini gösterirken Kanuni’yi şefkatli diyerek iğnelemekte aslında şefkatsiz bir baba oluşuna vurgu yapmaktadır. Peçevi aynı zamanda Kazvin halkının Şehzade Bayezid ve oğullarının ölümünden dolayı çok üzüldüklerini ekler ve “*bir feryat ve inilti ile elçilere binlerce küfür ve beddua ettiklerinden başka, şahlarına da binlerce korkunç lanet*

okudular”⁶⁸⁹. Anlaşılan Kazvin halkı düşman bile olsa insani olarak şehzadelerin ölümüne rıza göstermemiş ve gönüllerinin bu elim hadise sebebiyle yaralandığı vermiş oldukları tepkiden hissedilmiştir. Solakzade de Kazvin halkının feryat figan ettiğini yazarken aynı zamanda elçileri halkın taşıdığını da ilave eder⁶⁹⁰. Bu şekilde sözlü tepkinin yanı sıra fiili tepkide gösterilmiştir. Şehzadenin ölümünden etkilenen şairler bu olayı anlatan şiirler kaleme almışlardır. Şehzade Bayezid’e ait Şahî Divanını çalışan Filiz Kılıç’ın eserinde bu şiirleri görmek mümkündür. Bunlardan Firaki’ye ait aşağıdaki mısraların ikisinde de tahtadan yapılan taht ve tabut üzerinden benzetme yaparak Allah’ın hükmü neticesinde iki kardeşin taht ve tabutu aralarında paylaştıkları, Selim’in nasibine taht, Bayezid’in ve neslinin nasibine de tahtadan tabutlar düşmüştür demektedir:

“Çünkü hükm-i Kâdir u Kayyûm-ı ezel

Taht ile tâ tahta-i tâbûtı taksîm itdiler.

Bahtı gör kim tahta-i tâbûta bindi Bayezid

Tahtı bir şâh-ı selîmü’t-tab’a teslim itdiler”⁶⁹¹.

Şehzade Bayezid ve oğulları için Meşâmî’nin kaleme aldığı mısralarda şehzadelerin ölüm tarihine yer verilmiştir. Bayezid’in beladan kaçtığını fakat başka bir belaya düşer olduğunu dile getirir. Tahmasb’ı zalim olarak niteler. Şah’ın Şehzadeyi koz olarak kullandığını açıkça dile getirir. Burada “ittifak” kelimesi dikkat çekmektedir. Zalim olarak kastettiği ismini söylemesi sebebiyle Tahmasb olmakla beraber Kanuni Sultan Süleyman’da kastediliyor olabilir. Bu görüşü destekleyebilecek mısra ise “*Anı katleyleyüp dörd oğlu ile*”dir. Şehzade ve oğullarının katl emri Padişah tarafından alınmıştır. Dolayısıyla suçlama her iki hükümdara isnad edilebilir vaziyettedir. Zulüm olarak nitelendirdiği tarihe Şehzade Mustafa’dan (1553) on yıl sonrayı not düşmüştür. Bu mısra da Kanuni’nin açıkça olmasa bile gizliden suçlandığı hissedilir.

“Meşâmî n’oldı gör Hân Bâyezidi

⁶⁸⁹ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, 287, 288.

⁶⁹⁰ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 289.

⁶⁹¹ Filiz Kılıç, *Şahî Divanı (İnceleme-Metin)* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1999), XXVII.

*Belâya uğradı kaçdı belâdan
Tutup bend itdi anı Şâh Tahmâsb
O zâlim korkmadı asla Hudâdan
Anı katleyleyüp dörd oğlu ile
Götürdi ittifâk ile aradan
Bu zulmün târihin sordum didiler
On artık oldu Sultân Mustafâdan*⁶⁹².

Şehzade Bayezid için Kanuni döneminde yaşamış Kul Piri isimli halk şairi bir ağıt kaleme almıştır. Şükrü Elçin tarafından Viyana Milli Kütüphanesi'nde "A.F. 447" numara ile kayıtlı 997 tarihli bir mecmua içinde bulunan şiirde oldukça sade bir dille şehzadenin ölümünden duyulan üzüntü dile getirilmiştir⁶⁹³.

*"Fürkati cümle âleme / Doldu Deli Bayazıd'un
Gül gibi güller cemali / Soldu Deli Bayazıd'un
Şimdi Osman beglerinde / Hakikat yog yanlarında
.....dağlarında / Kaldı Deli Bayazıd'un
Kafirlerün bedtür işi / Cezâdur mü'mine işi
Turna telleriyle başı / Geldi Deli Bayazıd'un
Gelün öğüt alun öğüt / Kahrı çekmek gerek yiğit
Yoldaşları ile şehid / Oldu Deli Bayazıd'un
Şimdi gaziler önünde / Söylenur uc illerinde
Köçeği kafir elinde / Kaldı Deli Bayazıd'un
Kul Piri söyledi sözün / Hakk'a tutupdurur yüzün*

⁶⁹² Kılıç, *Şahî Divanı (İnceleme-Metin)*, XXVII, XXVIII.

⁶⁹³ Şükrü Elçin, "Kul Piri ve Şehzade Bayezid Ağıtı", *Türk Kültürü Dergisi* 146 (1974): 78.

16. yüzyılda bir halk şairinin kaleme aldığı bu ağıt Şehzade Bayezid taraftarı birinin kaleminden çıkmış olmalıdır. Deli Bayazıd olarak ifade edilen şehzadenin karakter olarak fevri biri olduğu bilindiğinden onu tanımlamak için şair tarafından bundan daha iyi bir tabir kullanılamazdı. Ayrılığının acısına vurgu yapılan Bayezid'in belki de başlarda ona yakın durup sonra Selim'e doğru meyil veren beyleri de eleştirilmektedir. Kafirlerden kasıt iki türlü anlaşılabilir. Birincisi iki kardeşin arasını bozup fitne çıkmasına sebep olanlar, ikincisi ise Kanuni ile anlaşıp şehzadenin ölümüne onay veren İran'lılar. Şair anlattığı bu vakadan öğüt alınması gerektiğinin altını çizer ve kahr, zorluk, eziyet çekmek yığıtlıktır diyerek Şehzadenin ve yanındakilerin İran'da yaşadıkları zorlukları kasteder. Dikkat çeken mısra gazilerin dile getirildiği mısradır. Buradan alarak Şehzade Bayezid ve oğullarının öldürülüşüne “*taşra*”dan bir tepkinin doğduğu görülmektedir. Taşradan merkezi iktidara yapılan bu eleştiri oldukça önemlidir. Son mısrada Şehzadenin namazını meleklerin kıldığını ifade etmesi hem onun masumiyetini hem de doğru yaptığını vurgulaması açısından önemlidir. Şehzadenin ölümü şairin his dünyasında isyankar bir oğul veya kardeş profilinden ziyade inandıkları uğruna kaçan ve bu uğurda öldürülen birine duyulan duygusal bağ ile tarif edilmeye çalışılmıştır.

3.4. II. Selim'den IV. Murad'a: Şehzade-i Güzinler

3.4.1. II. Selim'in Şehzadeleri

II. Selim vefat edip oğlu III. Murad tahta çıkınca Mustafa, Osman, Süleyman, Cihangir ve Abdullah isimindeki beş şehzadeyi ortadan kaldırmış, tabutlar ilk olarak kurulan bir otağ içine konulmuştur (1574). Ardından şehzadeler, II. Selim için inşa ettirilen türbeye babalarının yanına defnedilmişlerdir⁶⁹⁵. Bu beş şehzadeden Süleyman adlı şehzade için Gelibolulu Mustafa Ali bir mersiye kaleme almıştır. Terkibi-bend tarzında yazılmış olan mersiye beş bentten oluşmaktadır⁶⁹⁶. Mustafa Ali'nin neden sadece bir şehzade için mersiye kaleme aldığı bilinmemekle birlikte aralarında bir bağın olduğu muhakkaktır.

⁶⁹⁴ Şükrü Elçin, *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 155, 156.

⁶⁹⁵ Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 164, 166.

⁶⁹⁶ İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 88.

Çünkü hüznün içselleştirildiği böylesine duygu yüklü bir mersiye uzaktan birinin kaleme alabileceği cinsten görünmemektedir.

“Ey cûybâr mevsimidür dök gözin yaşın

Vey rüzgâr gülşene göster kıyâmeti

Lâyık mıdur ki genc-i sa’âdet türâb ola

Şenlik yirine gam gele âlem harâb ola

.....

Sabr eylesün bu mâteme şâh-ı cihan-penâh

Az müddet içre nice mükâfât ide İlâh”⁶⁹⁷.

Şehzade Süleyman’ın ölümünden dolayı akarsuya seslenen şair adeta sel su gitsin, bunun mevsimidir demektedir. Gözyaşını dökmesinden bu olumsuz mana çıkmaktadır. Daha sonra rüzgara seslenen şair gülbahçesine kıyamet nedir göster diyerek de fırtına çıkartıp ortalığı tarumar etmesini söyler. Gencecik şehzadeye ölümün ve toprak olmanın layık olmadığına altını çizer. Üçüncü bendin sonunda padişaha matemden ötürü sabır diler. “Gülzâr-ı saltanatdur o sultân-ı muhterem / Bir gonca gitse revnak-ı gülzâr olur mı kem / / Âlî budur o şâha du’âmuz ki ba’d-ezîn / Mâtem hemîn bu mâtem ola gam hemîn bu gam”⁶⁹⁸. O sultanın saltanatı gülbahçesidir. Dolayısıyla şehzadeler o bahçenin gülleridir diyen Âlî, bir tane goncanın bahçeden gitmesi ile bahçenin parlaklığı, güzelliği eksilir mi? sorusunu okuyucuya yöneltmektedir. Esasen burada kelime oyunu yapan Âlî Efendi, şehzade katline tepki vermemesinin yanı sıra bu durumun olağan bir şey olduğunu bir tane şehzade kaybedilse dahi saltanata herhangi bir noksanlık getimeyeceğini vurgulamaktadır. Padişaha yüklenen anlam burada ön plana çıkmaktadır. Padişaha duada bulunan Gelibolulu, matem ve gamın uzun sürmemesi adına dilekte bulunur.

⁶⁹⁷ İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 324, 325.

⁶⁹⁸ İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 325.

Resim 2: Otağ İçinde II. Selim ve Şehzadelerinin Sandukaları

Kaynak: *The Freshfield Album*.

III. Murad'ın tahta çıktığı yıldan yaklaşık bir yıl önce 1573'te Osmanlı topraklarına Avusturya elçilik heyeti ile gelen Protestan vaizi Stephan Gerlach eserinde Murad dönemine yer vermiştir. Ona göre Selim, öldükten sonra oğullarının başına geleceğini bildiği için vasiyetnamesinde oğullarının kendi yanına defnedilmesini dilemiştir⁶⁹⁹.

⁶⁹⁹ Gerlach, *Türkiye Günlüğü I (1573-1576)*, 159.

Selim ve oğullarının otağ içinde bulunduğu sandukalar bir gravür ile resmedilmiştir⁷⁰⁰. Gravürde her şehzadenin başındaki renkli bir bez parçası dikkat çeker. Yeşil, beyaz, mavi, pembe ve turuncu renkler dikkat çekmektedir. Ancak bu renklerin herhangi bir anlamının var olup olmadığı bilinmemektedir⁷⁰¹.

Salomon Schweigger, III. Murad'ın kardeşlerini öldürtmesi ile ilgili bilgi sahibidir. Osmanlı topraklarına seyahat etmiş olan Schweigger, şehzadelerin öldürölme hadisesini anlatmış ve bu ölömlere dair muhtemelen kendisine aktarılanlardan hareketle trajik bir sahne resmetmiştir. Şehzadenin yakarışı okuyucuda derin bir hüüzün etkisi bırakır. *“Henüz on yaşlarında olan öz kardeşi, öldürölmemesi için padişaha çok yalvardı, kölesi olmaya, ellerine ayaklarına kelepçe ve zincir takılmasına razı olacağını, ömür boyu da padişaha ve devlete karşı en ufak bir girişimde bulunmayacağını vaat etti. Padişah bunun üzerine ona acıdı ve hayatını bağışlamaya karar verdi. Ancak müftü adını verdikleri en yüksek din görevlisi bu karara karşı geldi ve hemen fetva denilen bir yazılı belge hazırlayarak padişaha gönderdi. Belgenin içeriği şöyleydi: Yeryüzünde iki güneşe yer olmadığı gibi, Osmanlı devletinde de iki hakana yer yoktur. Bu bildirim zavallı bir insanın hayatına mal oldu⁷⁰²”*. Padişahın kardeşini bağışladığını ancak şeyhülislamın olaya müdahale ederek kararı verdiği izlenimini vermektedir. Ardından eleştiri oklarını doğrudan kardeş katli uygulamasına çevirir: *“İnsanın Türk hükümdarının oğlu veya erkek kardeşi olmaktansa, onun ahırındaki domuz olmayı yeğleyesi geliyor, çünkü Türkler domuzu kesip etini yemezler. Böylece de öldürölmekten korkmaya gerek kalmaz”⁷⁰³*.

Şehzadelerin cenaze merasimleri, İstanbul ahalisinin tepkisi ve ardından yaşananları tasvir eden Selaniki, vakayı duygusal bir şekilde değerlendirir. *“Badehü içeriiden kapucılar kethüdâsı gelüp vüzera ve erkân-ı devleti tekrar Bâb-ı Hümayun'dan içeriü alup, gidüp beş nefer şehzadelerin tabutların kaldurup; padişah-ı merhumun namazı kılındığı yerde namazları kılınup kezâlik taşra, halk-ı âleme çıkardılar. İstanbul halkının feryâd u figanın, melâike-i arş-ı azîme dinledüp, zî-rûh olanlara hikmet ü ibretin müşâhade itdürdi”*. Anlaşılan şehzadelere öldürölldükten sonra gerekli tazîm

⁷⁰⁰ Turgay Yazar, “Osmanlı Defin Merasimlerinde Otağ Kurma Geleneği”, *Belleten* 78:281 (2014): 97.

⁷⁰¹ Freshfield Albümü, *Trinity College Cambridge*, 21.

⁷⁰² Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, trc. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004), 162.

⁷⁰³ Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, 162.

gösterilmiş ve babalarının namazının kılındığı yerde onların da cenaze namazı eda edilmiştir. Burada dikkat çekici husus İstanbul halkının bizatihi cenazeye katılması ve törende ağlama ve inlemelerle duygularını dile getirmeleridir. “*Bu halet üzere ma’sumların tabutların âh u nâleler ve zikr ü tesbihler ile merhum ve mağfurun-lehün na’ş-ı şerifi olduğu çadıra getürdiler. İki neferin bir tarafa ve üç neferin berü tarafa koyup ol gice ulemâ ve sulehâ tilavet-i Kur’an-ı azîm eylediler... padişah hazretleri dahi ziyarete çıkup, fukara ve ulemâya tasaddukât ile bezl-i mâl-i ferâvân eyleyüp rûh-ı revânların şâd iderlerdi*”⁷⁰⁴. Şehzadelerin masumiyetini vugulayan Selaniki, tabutların nasıl nakledilip defnedildiğini ayrıntılı şekilde ele alır. Onun resmi tarih anlatısının içine katmış olduğu his dünyası sayesinde İstanbul ahâlisinin görüntüsünü zihnimize canlandırabiliriz.

Solakzade’nin bu vaka karşısındaki perspektifi hem kendi duygu dünyasını hem de sarayın dolayısıyla hanedanın duygu dünyasını yansıtmaktadır. “*Sultan Selim Han Hazretlerinin naa’sını o korku dolu gecede, şehid kılınan beş şehzadenin na’şları ile birlikte çıkararak, namazlarını feleğe yücelen Harem divanında edâ eylediler; sonra da gül bahçelerini andıran mezarlarına defn ettiler. O gün çeşitli sadakalara kıyâm olundu. Dullara ve yetimlere yemekler sunuldu*”⁷⁰⁵. Selim Han’ın öldüğü geceyi “*korku dolu*” diye ifade etmesi bir bakıma o gece yaşanan sahneyi gözler önüne serer. “*Padişah hazretleri leyle-i mezbûrede beş şehzadenin maslahatın görüp*”⁷⁰⁶. Bu geceyi saray içinde yaşayan, duyan her kim varsa nasıl bir sabaha uyandıklarını tahmin etmek güç değildir. Saraydan babaları ile birlikte çıkarılıp çadıra konulan şehzadelerin ardından sadaka dağıtılması ve dullara, yetimlere yemek verilmesi ise sanki işlenen günahın affi için veyahut kültürümüzde ölenin ardından sadaka dağıtmak ve yemek yedirmek gelenek haline gelmiş bir durum olduğu için böyle bir davranış sergilenmiştir diyebiliriz. İkinci olasılık daha güçlü görünmektedir.

⁷⁰⁴ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki I* (971-1003/1563-1595),102.

⁷⁰⁵ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 331.

⁷⁰⁶ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki I* (971-1003/1563-1595),100.

3.4.2. III. Murad'ın Şehzadeleri (19 Şehzade)

III. Murad'ın ölümüyle oğlu Mehmed tahta geçmiş (1595-1603) ve Osmanlı tarihinin en büyük kardeş katlini gerçekleştirmiştir (1595). On dokuz kardeşini tahta çıkar çıkmaz ortadan kaldırtmıştır⁷⁰⁷. Tarihçilerinin perspektifinden III. Mehmed'in kardeşlerini öldürtmesi hadisesine bakacak olursak bunlardan Peçevi, ölüm anını ve sonrasını çok kısa ancak dokunaklı bir şekilde nakleder “*O gece on dokuz şehzade, annelerinin kucağından ister istemez koparılarak Tanrı'nın rahmetine ulaştırıldılar. Ertesi gün Şeyhülislam Bostanzade onların cenaze namazlarını kıldırdı ve babalarının ayakları dibinde “hüzün köşesi” gibi gömüldüler*”⁷⁰⁸. Oldukça basit bir şekilde kurulmuş olan bu cümlelerin sonundaki vurgu çok çarpıcıdır. “*Hüzün köşesi*” ifadesi, Ayasofya haziresindeki şehzade sandukalarının yanyana dizildiği türbeyi işaret etmektedir. III. Murad'a ait olan türbede, Sultan Murad'ın yirmi şehzadesi, bunun dışında III. Mehmed'in üç şehzadesi ve I. Ahmed'in oğlu Şehzade Kasım bulunmaktadır⁷⁰⁹. Türbe, bugün de ziyaretçilere aynı hissi vermektedir. Türbenin içinde irili ufaklı bir sürü kabir bulunmaktadır. İçeriye girildiğinde karşılaşılan manzara ile zihinde o döneme gidilir ve şehzadelerin tabutlarının saraydan çıkarılıp defnedilmek üzere yürüyen insan kalabalığı içinde, ağlama ve inlemeler arasında götürülüşü, ardından namazlarının kılınıp defnedilişleri canlanır. İstanbul ahalisinin perişan vaziyette ağlama sesleri kulaklarda yankılanır.

Gelibolulu Mustafa Ali o gece sarayda büyük bir vaveyla koptuğunu dile getirir. Validelerinin kucağından alınıp ölüme gönderilen şehzadelerin son anlarını anlatır. Gelibolulu hem Sultan Murad'ın vefatı hem de şehzadelerin katledilmesiyle ilgili mersiye kaleme almış olan aynı zamanda şehzadelerin hocası olan şair Nevî'den bahseder⁷¹⁰. III. Murad için müstakil bir mersiye yazmış olan şair Nevî bir de hem Sultan Murad'ın hem de şehzadelerin ölümünden duyduğu acıyı bir arada dile getirmiştir. Gelibolulu'nun III. Murad'a ithafen yazdığı satırlarda onun beş kardeşini öldürtmesini hafızalarda tazeleyerek “*beş şehzadeden bedel on tokuz nev-civan 'âlî...*

⁷⁰⁷ III. Mehmed'in öldürttüğü 19 şehzade ile ilgili yansımaları değerlendirdiğim makale için bkz. Tuğba Demirci, “Osmanlı Tarih Kitaplarında III. Mehmed'in Cülusunda Öldürülen On Dokuz Şehzade Meselesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 5/9 (2019): 147-167.

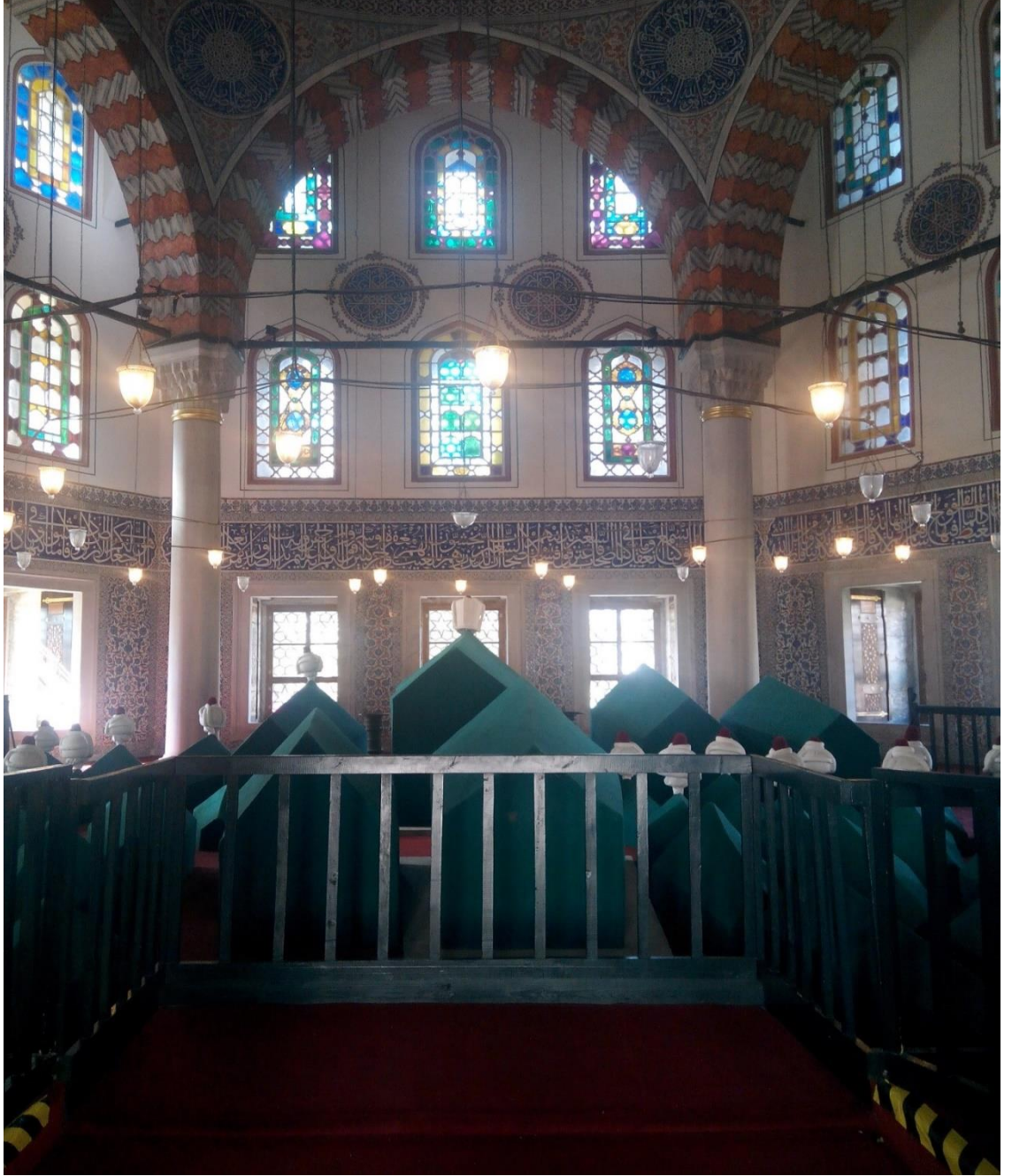
⁷⁰⁸ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi II*, 152.

⁷⁰⁹ Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 180.

⁷¹⁰ Çerçi, *Künhü'l Ahbar'a Göre II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri ve Ali'nin Tairhçiliği*, 674.

âşûb-ı siyâsete bogıldı”⁷¹¹ der. Beş kardeşini öldürtmesinin karşılığı olarak “*bedel*” ifadesini kullanmış ve aynı şekilde on dokuz evladının öldürülmüş olmasını III. Murad’ın yaptığının cezası olarak göstermiştir.

Fotoğraf 4: III. Murad Türbesi’nde Medfun 19 Şehzade - Ayasofya Hazinesi İstanbul

⁷¹¹ Çerçi, *Kühü'l Ahbar'a Göre II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri ve Ali'nin Tairhçiliği*, 674.

Şair Nevî⁷¹², III. Murad ve şehzadelerin ölümünden etkilenip mersiye kaleme almıştır⁷¹³. Mersiyeden sevdiklerini kaybeden birinin yaşadığı üzüntü yansımaktadır. Şehzadelerin hocalığı görevini yapmış olan şairin üzüntüsü şehzadelere yakınlığı bağlamında değerlendirilmelidir. “*Gül vakti geldi hâkde güller nümâyân oldu ah / Şimdi bizüm bir goncamuz hâk içre pinhân oldu âh*” diyerek mersiyeyle başlayan şair güllerin açılma zamanının geldiğini ve açılan güllerin toprakta kendini aşkar ettiğini dile getirir. Bir goncanın ise toprağın içerisine gizlendiğini ifade eder. Buradaki *bir* ifadesi şehzadelerden ziyade padişahı işaret ediyor olmalıdır. Zira *güller* ifadesinde ki çoğulluk şehzadeleri tanımlar niteliktedir. “*Şehzâde-i nâ-şâd-baht çün kaldı terk-i tâc ü taht / Na’şinde âlem haşr olup bir özge divân oldu âh*” mısralarında ise mutsuz ve bahtsız bir şehzade portresi vardır. Bir şehzadeden mi yoksa on dokuz şehzadenin hepsinden mi bahsettiği anlaşılmamaktadır. Şehzadenin tacı tahtı terkettiği vurgusunu yapar. Cenaze kalkarken “*âlem haşr olup*” demesi cenaze için toplanan kalabalığı ifade etmektedir.

Şair ardından halkın durumunu dile getirir. “*Hep sîneler biryân kamu hep dîdelerde kan kamu / Halk-ı cihan nâlân kamu dil-teng ü hayrân oldu âh*”. III. Murad ve şehzadelerin ölümünden doğan acının halkın sinisini adeta kavurduğu, gözlerini kanla doldurduğu dile getirilir. Keder ve hüznle ağlayan bir halk tasviri çizilir. “*Devrân aceb gaddâr imiş didüklerince var imiş / Dehre bu köhne kâr imiş şimdi firavân oldu âh*”. Nevî bu mısralarda zamanı sorgular. Zamandan kasıt dönemdir. Bu, döneme ne kadar gaddar denildiğini ve bunun doğruluğunu onaylayan türden bir mısradır. “*Nev’î yiter kan agladun sûzân u nâlân inledün / Besdür şikâyet çarhdan Hakdan çü fermân oldu âh*”. Şair kendisinden söz eder ve artık ağlamasına, inlemesine, üzülmesine bir son vermesi gerektiğini vurgular. “*Yeter*” diye başladığı ikinci mısradan yine kendine seslenir ve Allah’tan gelen bir şey için felekten şikayet etmenin manasızlığını dile getirir. Ardından mersiye’nin belki de en vurucu noktası diyebileceğimiz şu mısraları yazar: “*Bu saltanat gülzârına Sultan Mehmed Han yeter / Gül var iken bir goncasuz bagrum dime kan oldu âh*”. Şair şehzadelerin öldürülmesine açıkça söyleyemese bile üzülmüştür ancak saltanatın taşıdığı anlam ona bu mısraları yazdırmış olmalıdır. Gül bahçesine Sultan III.

⁷¹² Şair Nevî 1533’te Malkara’da dünyaya gelmiştir. İstanbul’daki pek çok medresede hocalık yapmıştır. III. Murad’ın şehzadeleri Mustafa, Bayezid, Osman ve Abdullah’ın hocası olarak sarayda görevlendirilmiştir. 1599 yılında vefat etmiştir. Nejat Sefercioğlu, “Nev’î”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 52.

⁷¹³ Mersiye’nin tamamı için Bkz. İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, 326.

Mehmed'in yeterli olduğunu söyler. *Gonca* olarak tanımladığı şehzadeler için ise “gül” yani padişah varken “*goncalar*” yok diye üzülmene, bağrını kanla doldurmana gerek yok der.

Selaniki şehzadelerin öldürülmeden hemen önceki hazırlıkları anlatır. “*On dokuz nefer şehzadeler için serviden tabutlar ihzâr olunup ve cenâzelerine lâzım olan esbâb-ı mühime hâzır u âmâde oldukta içerüde dilsiz ve dinsiz, feryâd u figânların işitmez üzerlerine musallat olup, maslahatların bitürüp, meyyitlerin gassâllar gasl eyleyüp tekfîn olunduktan sonra tabutların mücevvezeler ve sorguçlar ile müzeyyen ü mükemmel idüp, her tabutı dörder baltacı ve kapucı katar idüp, kapu oğlanlarıyla iç-ağaları Bâb-ı Sa’âdet’den çıkardılar.... Ba’dehû ma’sûmlar musibetinün âh u nâleleri dûdı âsumâna çıkdı. Bu ateş ile yanmadık ciğer kalmadı. Dîdeler giryân ve diller büryân cenâzelerin getürüp babalarının ayağı ucuna defn idüp intizâm virdiler*”⁷¹⁴. Şehzadeler için servi ağacından tabutlar hazırlanması bir gelenek midir bilinmez ancak ilk defa Selanikide böyle bir bilgiye rastlanmaktadır. Ölüm anını trajik bir şekilde aktaran Selaniki ardından defin merasimini anlatır. Mühim olan burada halkın göstermiş olduğu tepkidir. Padişaha veya sisteme kızgınlıklarını dile getiremeyen halk, feryat ve figan ile hislerini dışavurmuşlardır.

Solakzade, şehzadelerin ölümünü “*Kıyameti andıran o zamanda*” diye başlayan bir girizgahla anlatmaya başlamıştır. “*Saray-ı hümayûn içerisinde bulunan on dokuz aded şehzade, haksız yere hemen şehidler zümresine ilhâk olunmuşdur... bu şehzadelerin tamamı o gün şehidler zümresine ilhâk olunmasına rağmen, aynı gün çıkarılmalarına mecâl bulunmadı. Akşam yakın olmakla zaman dar olduğu için, ertesi günü, sabah erkenden çıkarılarak namazları kılındı ve onlar da babaları, bir kız kardeşi de annelerinin yerine defn oldular*”⁷¹⁵. Tarihçinin bu noktada haksız yere şehid edildiler demesi mühim bir tepkidir. Anlatımını güçlendiren diğer bir ifade de kıyameti andıran zamandır. Öylesine dehşet verici bir vaziyettir ki kıyametle eşdeğer tarif edilmiştir. Bu benzetme saray içerisinde yaşanan korku, hüznü ve isyanı da yansıtan bir işleve sahiptir.

⁷¹⁴ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki II* (1003-1008/ 1595-1600), 436.

⁷¹⁵ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 362.

17. yüzyıl tarihçilerinden Katip Çelebi, Fezleke'sinde şehzadelerin katledilmesinden bahseder ve onları günahsız olarak adlandırıp şehidler zümresinde zikreder⁷¹⁶. Evliya Çelebi öldürülme anını bir anekdot eşliğinde aktarır. *“Murad Han'ın ölümü sırasında hünkarlık yasası gereği on dokuz şehzadeyi bir seferde şehit ettiler. Hatta biri o kadar küçük imiş ki kestane yerken cellat öldürmeye gelince o şehzade “Katlan kestanemi yiyeyim sonra boğ” der. Acımasız cellat hemen şehit eder. Birini de şehit etmeye gelip annesi kucağından alır, bir bucakta boğazdan boğarken annesinin sütü burnundan, ruhu ağzından çıkıp ruhunu teslim eder”*⁷¹⁷. Evliya'nın aktardığı bu anekdot oldukça trajiktir. Öncelikle katledilen kardeşlerin çok ufak olduğunun altı çizilmektedir. Acımasız olarak nitelendirdiği celladın, aslında bir bebeği annesinin kucağından biri kestane yerken öbürü süt emerken alması, onun ne kadar merhametsiz, histen uzak, gaddar olduğunun nişanıdır. Evliya'nın bu tasviri şehzade katillerine gösterilen tepkinde oldukça yalın ifadesidir.

Naima, Sultan Murad'ın ölümünü onun için yapılan cenaze merasimini ve ardından şehzadelerin *“bî-günah”* olarak öldürüldüklerini kaydeder. Babaları yanına defnedilen şehzadelerin ardından kısa bir hikaye paylaşır. *“Şehid olan şehzadelerin kibârı dört adet idi ki Nevî Efendi talimlerine memur idi. İsimleri Sultan Mustafa, Sultan Bayezid, Sultan Osman, Sultan Abdullah'tır. Sultan Mustafa tab'-ı mevzûn sahibi suhen-gûy idi. Valid-i macidleri intikalinde hayattan nâ-ümîd olup bu beyti söylemiştir: ‘Nâsiyemde kâtib-i kudret ne yazdı bilmedim / Âh kim bu gülşen-i âlemde hergiz gülmedim”*⁷¹⁸. On dokuz şehzadenin sadece dört tanesinin büyük olduğunu belirten Naima, onların içinden Mustafa'nın ümitsiz bir şekilde alın yazısına teslimiyetini ifade eder. Şehzadenin yazmış olduğu söylenen yukarıdaki iki mısradaki şehzade hem teslimiyet hem isyan hem de bahtsızlığını dile getirir.

On dokuz şehzadenin katli ile ilgili 19. yüzyılda Hayrullah Efendi daha ayrıntılı bir tablo çıkarır. Onun konu ile ilgili yorumlarında tepkisel bir yaklaşım rahatça sezilmektedir. *“Harem sakinleri ise, velinimetlerini kaybettikten başka, kucaklarında besledikleri ve büyüttükleri şehzadelerin hepsinin zebaniler elinde idam olunduklarından dolayı, kalplerinde yanıp tutuşan acıyı ve hasreti, feryad ve figanla*

⁷¹⁶ Aycibin, *Katip Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I*, 266.

⁷¹⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 311.

⁷¹⁸ Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima I*, 78, 79.

açıklıyorlardı. Bu feci vak'anın tafsilatını hiçbir kalem yazamaz ve bu tafsilatı duymaya bile hiçbir insan tahammül edemez". Harem duvarlarından içeri sızmış biri gibi vakayı aktaran Hayrullah Efendi henüz çok küçük olan şehzadelerin annelerinin kucağından koparılıp öldürülmesini doğru bulmaz. Olaydan sonra şehzade annelerinin zorla saraydan ayrılıp baltacılar tarafından nikahlandırıldığını ifade eden Hayrullah Efendi, bu durumu oldukça büyük bir tepki ile dile getirir. *"Bir taraftan ellerinden evlatları alınıp, sonra da kendilerini hoşnud etmek gayesiyle kocaya vermek saltanatın namusuna yakışır şeyler midir? Bunları kocaya verip sarayın esrarını halka ifşa etmekten ise, Haremsaray'ın bir dairesinde ömürleri olduğu müddetçe ikamet etselerdi daha doğru olmaz mıydı?"*⁷¹⁹. Şehzade annelerine dahası Sultan Murad'ın haremine bir saygısızlık olarak gördüğü hadiseyi aktaran tarihçi sarayın bir köşesinde yaşayıp ölselerdi daha evla olurdu diyerek eleştiride bulunur.

3.4.3. Şehzade Mehmed

II. Osman tahta çıktığında başlarda babası I. Ahmed'in yolundan gidip hayatta olan kardeşlerine dokunmamıştı. Tahta çıktıktan sonra radikal icraatlara girişen padişah tepki toplamaya başladı. Ardından Lehistan üzerine sefer kararı verdiğinde şikayetler artmıştı bu sebeple kendisi seferdeyken kardeşi Mehmed'i tahta geçirmeleri ihtimalini ortadan kaldırmak istedi. Kardeşinin ölüm fetvasını Şeyhülislam Esad Efendi'den talep ettiyse de fetvayı alamadı. Bunun üzerine Taşköprülüzade Kemal Efendi'ye müracaat eden padişah istediği fetvayı alarak kardeşini öldürttü. Şehzade Mehmed'in ölümünden bahseden kronik yazarları bazı noktalara dikkat çekerler. Peçevi'nin eleştirisi şehzadenin gereksiz ve günahsız yere öldürülüşünerdir. Taşköprülüzade'nin olaya dahil yani fetva vermesi ile padişahın bu cürmü işlediğini söyleyerek onu da suça ortak eder ve eleştirir⁷²⁰. Solakzade de aynı fikirde olup Şehzade Mehmed'in ölümünden hasıl olan kederin halkın kalbinde nasıl yer ettiğini tarif edemediğini söylemektedir. Hatta, Solakzade, Şehzade Mehmed'in öldürüldüğü yıl İstanbul'da boğazın donmasını

⁷¹⁹ Hayrullah Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi VII*, haz. Zuhuri Danişman-Mesude Hunsari (İstanbul: Son Havadis Yayınları, 1972), 34, 35.

⁷²⁰ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi II*, 350; Katip Çelebi'de şehzade Mehmed'i bî-günah olarak adlandırmaktadır. Aycibin, *Katip Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I*, 652.

şehzadenin ölümüyle açıklar ve ilahi bir ikaz gibi gösterir. Keza, boğazın donmasının ardından büyük bir kıtlık yaşandığını da ifade etmektedir⁷²¹.

Musibetname adlı eserinde Hüseyin Tugî, Şehzade Mehmed'in abisinden aman dilediğini ancak onun bu sözlere kulak asmadığını ifade etmektedir. Sonuç olarak boğazına yay kirişi geçirilen şehzadenin ah ederek sarfettiği sözler kroniklerde oldukça çarpıcı şekilde dile getirilir. Şehzade Mehmed “*Osman! Allah’tan dilerem, tâc ü tahtun yıkılsun ve ben, ömrümden nice behremend olmadıysam, sen dahı, behremend olmayasun*”⁷²² diye bir beddua eder. O yıl yaşanan denizdeki buzlanma, kıtlık ve yoksulluk bu ölümle ilişkilendirildiği gibi, Sultan Osman’ın çok kısa bir süre sonra yeniçeriler tarafından vahşice katledilişi de Şehzade Mehmed’in ölümüyle bağlantılı olarak düşünülmüştür. Evliya Çelebi, Sultan Osman’ın öldürülüşünü anarak “*eden bulur*”⁷²³ ifadesi ile onun kısa bir süre sonra öldürülüşüne vurgu yapar. Aslında bu yorumlar eleştiriden başka bir şeyi ifade etmemektedir. Şehzadenin günahsız olduğuna vurgu vardır ancak onun ardından ciddi bir üzüntü emaresinden söz edilemez. Naima, Şehzade Mehmed’in ölümüyle ilgili eleştiri mahiyetinde bir cümle kurar. “*Cenâb-ı Şehriyâri kendi birâderleri iken ol şehzade-i bî-günaha rahm etmeyip nâ-hak yere şehid etmekle gaddarlık eylediler*”⁷²⁴. Padişahı merhametsizlikle suçlayan Naima, onun şehzadeyi hem günahsız hem de haksız yere öldürttüğünü ifade ederken aynı zamanda gaddar bir padişah profili çizer.

Musibetname yazarı Hüseyin Tugî “*Beşirü’l katile bi’l katl*” yani “*katile kendisininde katledileceğini haber ver*” der. Sultan Osman’ın ölümünün ardından söylenen bu hadis ve ardından gelen dörtlük şehzadenin masumiyetini kanıtlama çabasının ve onun ölümüyle yaşanan musibetlerin ortaya konmasıdır.

“Hak Kulundan intikamın yine kul ile alur

Bilmeyen ilm-i ledünni anı abd itdi sanur

Hâlik’un her işi hakdur halk elinden işlenür

⁷²¹ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 466, 467; Aykun, *Abdurrahman Hibri Efendi Defter-i Ahbar (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, 14, 15.

⁷²² Hüseyin Tugî, *Musibetname*, 117; Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi II*, 491; Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima II*, 460.

⁷²³ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*, 170.

⁷²⁴ Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima II*, 460.

Bahriyâ âlemde sanma bir çûb onsuz deprenur”⁷²⁵.

Bu dörtlük meselenin zeti mahiyetindedir. Suçlu olarak görülen Sultan Osman’ın hakettiğini bulduğunu ve Allah’ın adaletinin tecelli ettiğini ifade eder. Allah’ın gizli ilimlerini bilmeyenlerin Osman’ın öldürülüşünü kulların yaptığını zannetmekte olduklarını ancak bu ölüm şeklini Allah’ın onun yaptıklarından ötürü takdir ettiğini ifade etmektedir.

⁷²⁵ Hüseyin Tugi, *Musibetname*, 117, 118.

SONUÇ

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 17. yüzyıla kadar ölüm ve öldürülme hadiseleri araştırılmıştır. Şehzadelerin bir kısmı kaza yahut hastalık neticesinde ölürken önemli bir kısmı da taht mücadelelerine bağlı olarak öldürülmüşlerdir. Çalışmada, kaynakların el verdiği ölçüde, şehzadelerin ölüm sebepleri ve ölümlerinin yansımaları ortaya konulmaya çaba gösterilmiştir. Hastalık veya kaza sebebiyle ölen Süleyman Paşa ile Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed gibi birkaç şehzadenin psikolojik etkilerinden bahsedilmiş olmakla beraber eceliyle ölenler hakkında pek bilgi yoktur. Buna mukabil taht mücadelesi yüzünden katledilen şehzadelerle ilgili Osmanlı kaynakları daha fazla bilgi vermişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde kardeş katli Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar kanunla belirlenmiş bir uygulama değilken onun düzenlediği kanunnameyle yasal bir zemine taşınmıştır. Bu düzenleme devletin sürekliliğini sağlamak ve iç savaşları engellemek adına geliştirilmiş bir uygulamadır. 17. yüzyıla kadar da bu uygulamadan vazgeçilememiştir. Şehzadelerin şimşirlikte hayatlarını sürdürmeye başlamasıyla kardeş katli de zaman içinde ortadan kalkmıştır. Şehzadelerin öldürülmesiyle ilgili yapılan bilimsel araştırmalar ağırlıklı olarak meselenin siyasi ve hukukî boyutuyla ilgilenmişlerdir. Bu çalışmada ise konu siyasi bir mesele olarak ele alındığı gibi esas olarak, literatürde eksik bırakılmış olan duygusal yönü ön plana çıkarılmıştır. Araştırma, Osmanlı kronik yazarlarının, komutanlık ve sancakbeyliği vazifelerinde bulunmuş ve iktidar mücadelesine karışmış olan şehzadelerin öldürülmesine daha fazla ilgi gösterdiklerini göstermiştir. Buna karşılık küçük yaşta boğdurulmuş olan şehzadelere dair sınırlı düzeyde bilgi mevcuttur. Bu da küçük yaşta ölen/öldürülen, toplum nezdinde tanınırlığı olmayan, adından söz ettirecek kadar olaylara karışmamış olan şehzadelerin Osmanlı tarihçiliğinde gözardı edildiğini göstermektedir.

Şehzadelerin ölümleri, özellikle öldürülmeleri, kendi devirlerinde hem saray çevresinde hem de halk arasında ciddi etkiler bırakmıştır. Şehzadenin katlini isteyen padişah başta olmak üzere bu olaylara şahitlik yapanlar derin bir üzüntü yaşamışlardır. Şehzadelerin öldürülmesi her ne kadar siyasetin doğası olarak açıklanmış olsa da toplum bu durumdan hoşnut olmamıştır. Kaynaklarda kitlesel bir tepki olduğuna dair bir bilgi yoktur. Ancak kronikler ve edebi eserler halkın öfke ve üzüntülerini bir şekilde

yansıtmişlardır. Bu tepki genellikle mersiyelerle ifade edilmiş, hatta tarih kitaplarında vurgulanmıştır. Şehzadelerin ölümleri veya öldürölmeleri, halkın Osmanlı hanedanına bakış açısını gösterdiği gibi aynı zamanda ölüm algısını da yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

Abdülvasi Çelebi. *Halilname*. haz. Ayhan Gültaş. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Anonim *Osmanlı Kroniği (1299-1512)*. haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000.

Aşıkpaşazade. *Tevarih-i Al-i Osman*. 3. Baskı. haz: Kemal Yavuz - M.A. Yekta Saraç. İstanbul: Bilimevi Basım Yayın, 2014.

Atik, Kayhan. *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Al-i Osman*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Atsız, Nihal. *Üç Osmanlı Tarihi: Oruç Beğ Tarihi, Ahmedi Dastan ve Tevarih-i Müluk-i Al-i Osman, Şükrullah Behcetü't-Tevarih*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011.

Aycibin, Zeynep. *Katip Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007.

Aykun, Muhittin. *Abdurrahman Hibri Efendi Defter-i Ahbar (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2004.

Busbecq, Ogler Ghislain De. *Türk Mektupları*. trc. Hatice Özkan. İstanbul: Ark Yayınları, 2002.

Celalzade Mustafa Çelebi. *Selim-name*. haz. Ahmet Uğur - Mustafa Çuhadar. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Çelik, Ahmet Faruk. *Fethullah Arifi Çelebi'nin "Şehname-i Al-i Osman"ından Süleymanname (I)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.

Çerçi, Faris. *Künhü'l Ahbar'a Göre II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri ve Ali'nin Tairhçiliği*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1996.

Dernschwam, Hans. *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. 2. Baskı. trc. Yaşar Önen. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

- Danişmend, İsmail Hami. “Gurbetname-i Sultan Cem”, *Fatih ve İstanbul*. 2/7-12, (1954): 211-270.
- Enveri. *Fatih Devri Kaynaklarından Düsturname-i Enveri Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*. haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003.
- Erkan, Davut. *Matrakçı Nasuh'un Süleyman-namesi (1520-1537)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.
- Erdoğan, Mustafa. *Bursalı Rahmi ve Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011.
- Ersoylu, İ. Halil. *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*. 2. Baskı. Ankara, TDK Yayınları, 2013.
- Evliya Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.I, Kitap.I*. 9. Baskı. haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Gelibolulu Mustafa Ali Efendi. *Kitabü't-Tarih-i Künhü'l-Ahbar, C.I, Kısım I*. haz. Ahmet Uğur-Ahmet Gül-Mustafa Çuhadar-İbrahim Hakkı Çuhadar. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Gelibolulu Mustafa Ali Efendi. *Kitabü't-Tarih-i Künhü'l-Ahbar C.I, Kısım II*. haz. Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Mustafa Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü I (1573-1576)*. trc. Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü II (1577-1578)*. trc. Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Hadidi. *Tevarih-i Al-i Osman 1299-1523*. haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991.
- Hasan-ı Rumlu. *Ahsenü't-Tevarih*. trc. Mürsel Öztürk. Ankara: TTK Yayınları, 2006.

- Hayrullah Efendi. *Osmanlı Devleti Tarihi VII*. haz. Zuhuri Danışman-Mesude Hunsari. İstanbul: Son Havadis Yayınları, 1972.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tacü't-Tevarih I*. haz. İsmet Parmaksızozoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tacü't-Tevarih II*. haz. İsmet Parmaksızozoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tacü't-Tevarih III*. haz. İsmet Parmaksızozoğlu. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tacü't-Tevarih IV*. haz. İsmet Parmaksızozoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Hüseyin Tugi. *Musibetname*. haz. Şevki Nezihi Aykut. Ankara: TTK Yayınları, 2010.
- İbn Kemal. *Tevarih-i Al-i Osman VII. Defter*. haz. Şerafettin Turan. Ankara: TTK Yayınları, 1957.
- İbn Kemal. *Tevarih-i Al-i Osman IV. Defter*. haz. Koji İmazawa. Ankara: TTK Yayınları, 2000.
- İbn Kemal. *Tevarih-i Ali Osman VIII. Defter (Transkripsiyon)*. haz. Ahmet Uğur. Ankara: TTK Yayınları, 1997.
- İdris-i Bidlisi. *Selimşah-nâme*. haz. Hicabi Kırlangıç. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- İdris-i Bitlisi. *Heşt Bihişt I*. haz. Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş. Ankara: BETAV Yayınları, 2008.
- İdris-i Bitlisi. *Heşt Bihişt II*. haz. Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş. Ankara: BETAV Yayınları, 2008.
- İnan, Göker. *Rüstem Paşa Tarihi (H. 699-968/ M. 1299-1561) (İnceleme Metin, vr. 120b- vr. 293b)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.
- Kaytaş, Fatma. *Behişt Tarihi (791-907/1389-1502) Giriş-Metin-Dizin*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.

- Kemalpaşa-zâde. *Tevarih-i Âl-i Osman X. Defter*. haz: Şefaattin Severcan. Ankara, TTK Yayınları, 1996.
- Kılıç, Filiz. *Şahî Divanı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1999.
- Kreutel, Richard F. *Haniwaldanus Anonimi'ne Göre Sultan Bayezid-i Veli (1481-1512)*. trc. Necdet Öztürk. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1997.
- Kurt, Yılmaz. *Muhteşem Yüzyıl, Mizancı Murad-Tarih-i Ebu'l-Faruk III/2*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Lubenau, Reinhold. *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde II 1587-1589*. trc. Türki Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.
- Matrakçı Nasuh. *Tarih-i Sultan Bayezid*. haz. Reha Bilge. sadeleştiren. Mertol Tulum. İstanbul: Gize Yayıncılık, 2012.
- Mehmed Neşri. *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi I. 2*. Baskı. haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen. Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- Mehmed Neşri. *Kitab-ı Cihannüma-Neşri Tarihi II. 3*. Baskı. haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen. Ankara: TTK Yayınları, 1995.
- Müneccimbaşı Ahmet Dede. *Müneccimbaşı Tarihi I*. haz. İsmail Erünsal. Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser Yayınları, yer-tarih belirsiz.
- Müneccimbaşı Ahmet Dede. *Müneccimbaşı Tarihi II*. haz. İsmail Erünsal. Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser Yayınları, yer-tarih belirsiz.
- Naima Mustafa Efendi. *Tarih-i Naima I*. haz. Mehmet İpşirli. Ankara: TTK Yayınları, 2007.
- Naima Mustafa Efendi. *Tarih-i Naima II*. haz. Mehmet İpşirli. Ankara: TTK Yayınları, 2007.
- Okur Meriç, Münevver. *Cemşid ü Hurşid -İnceleme Metin-*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1997.

- Oruç Bey. *Osmanlı Tarihi (1288-1502): Uç Beyliğinden Dünya Devletine*. ed. Necdet Öztürk. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2009.
- Özgül, İbrahim. *Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrar Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010.
- Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi I*. haz: Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi II*. haz: Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Sağırlı, Abdurrahman. *Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevarih ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri-Tahlilleri)*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000.
- Schweigger, Salomon. *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*. trc. Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- Seidel, Friedrich. *Sultanın Zindanında – Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*. trc. Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- Selaniki Mustafa Efendi. *Tarih-i Selaniki I (971-1003/1563-1595)*. 2. Baskı. haz. Mehmet İpşirli. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Selaniki Mustafa Efendi. *Tarih-i Selaniki II (1003-1008/ 1595-1600)*. 2. Baskı. haz. Mehmet İpşirli. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi. *Solakzade Tarihi I*. haz. Vahid Çabuk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi. *Solakzade Tarihi II*. haz. Vahid Çabuk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Şükrî-i Bitlisi. *Selîmnâme*. haz. Mustafa Argunşah. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Basımevi, 1997.

Üst, Sibel. *Edirneli Nazmî Divanı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011.

Yıldırım, Nermin. *Kara Çelebi-zade Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Tahlil ve Metin*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005.

Araştırma Eserleri

Acar, Funda. “Osmanlıda Padişah Oğulları ve Kızlarının Eşitlendiği Alan: Teşrifat”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/27 (2015): 183-202.

Açıkgöz, Namık. “Devrin Şairlerine Göre Şehzade Mustafa'nın Şahsiyeti”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8/39 (2015): 7-13.

Afyoncu, Erhan. *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Şehzade Mustafa*. 3. Baskı. trc. Pınar Gökpar-Elettra Ercolino. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.

Ak, Coşkun. *Şair Padişahlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990.

Akın, Veysi. “Osmanlı Kaynak ve Arşiv Belgelerine Göre Süleyman Paşa'nın Vefatı ve Türbesi”, ed. Haluk Selvi- M. Bilal Çelik- İbrahim Şirin- Ali Yeşildal. *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*. Kocaeli: CNR Basım (2017): 577-604.

Akman, Mehmet. *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1997.

Aksun, Ziya Nur. *Osmanlı Tarihi II*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994.

Akyıldız, Ali. *Haremin Padişahı Valide Sultan, Haremde Hayat ve Teşkilat*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.

Allard, Guy. *Philipine Helene de Sassenage'in Aşığı Osmanlı Şehzadesi Cem Sultan*. trc. Işık Ergüden. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Alderson, A.D. *Osmanlı Hanedanının Yapısı*. trc. Şefaettin Severcan. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

- Altınay, Ahmet Refik. *Sultan Cem*. 2. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
- And, Metin. *Kırk Gün Kırk Gece Eski Donanma ve Şenliklerde Seyirlik Oyunları*. İstanbul: Taç Yayınları, 1959.
- Andric, İvo. *Uğursuz Avlu*. trc. Aydın Emeç. İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1964.
- Anhegger, Robert. “Mualî’nin Hünkarnâme’si”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 1/1 (1949): 145-166.
- Atasoy, Nurhan. *1582 Surname-i Hümayun Düğün Kitabı*. İstanbul: Koçbank Yayını, 1997.
- Atçıl, Zahit. “Why Did Süleyman the Magnificent Execute His Son Şehzade Mustafa in 1553?”. *Osmanlı Araştırmaları* 48 (2016): 67-103.
- Bahadıroğlu, Yavuz. *Cem Sultan (I); Cem Sultan’ın Gurbet Sürgünü (II)*. İstanbul: Nesil Yayınevi, 1986.
- Bal, Mehmet Suat. “Türk Saltanat Veraseti Usulü ve Türkiye Selçuklu Devleti’nde Uygulanışı”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 159 (2005): 75-100.
- Baltacı, Cahid. *İslam Medeniyeti Tarihi*. 3.Baskı. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010.
- Baysun, M. Cavid. *Cem Sultan Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1946.
- Börekçi, Günhan. “İnkırazın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Siyasi Krizi”. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 14/26 (2009): 45-96.
- Çavuşoğlu, Mehmed. “Şehzade Mustafa Mersiyeleri”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 12 (1982): 641-686.
- Çavuşoğlu, Mehmed. “16. Yüzyılda Yaşamış Bir Kadın Şâir Nisâyî”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 9 (1978): 405-416.
- Çıpa, H. Erdem. *Yavuz’un Kavgası I. Selim’in Taht Mücadelesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

- Çiçekler, Mustafa. “Şehzade Bayezid ve Farsça Divançesi”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası* 8 (1998): 211-228.
- Demirci, Tuğba. “Osmanlı Tarih Kitaplarında III. Mehmed’in Cülusunda Öldürülen On Dokuz Şehzade Meselesi”. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 5/9 (2019): 147-167.
- Ekinci, Ekrem Buğra. “Osmanlı Hukukunda Kardeş Katli Meselesi”. *Prof. Dr. Fikret Eren’e Armağan*. Ankara: Yetkin Yayınları, (2006): 1105-1117.
- Elam, Nilgün. “Babalar ve Oğullar: IV. Andronikos Palaiologos ve Savcı Çelebi’nin İsyanı (1373)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 30/49 (2011): 29-73.
- Elçin, Şükrü. “Kul Piri ve Şehzade Bayezid Ağıtı”. *Türk Kültürü Dergisi* 146 (1974): 78-80.
- Elçin, Şükrü. *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Emecen, Feridun. “İhtilalci Bir Mehdilik Hareketi mi? Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar”. *Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak’a Armağan*. haz: Mehmet Öz-Fatih Yeşil. İstanbul: Timaş Yayınları, (2015): 521-534.
- Emecen, Feridun - Mete, Zekai - Bilgin, Arif. *Osmanlı İdari Teşkilatının Kaynakları Şehzade Divan Defterleri: Manisa Şehzade Sarayı Divanı (1544-1594)*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017.
- Emecen, Feridun. “İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid”. *Osmanlı Araştırmaları* 43 (2014): 67-92.
- Emecen, Feridun. “Osmanlı Şehzadeleri ve Taşra İdaresi”. *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*. İstanbul: Forart Basımevi, (2008): 98-112.
- Emecen, Feridun. “Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti”. *Türkler Ansiklopedisi*. 9: 501-520. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Emecen, Feridun. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. 2. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Emecen, Feridun. *XVI. Asırda Manisa Kazası*. 2. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2013.

- Emecen, Feridun. *Yavuz Sultan Selim*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2013.
- Eroğlu, Haldun. “Klasik Dönem Osmanlı Şehzadelik Kurumuna Dair Bazı Görüşler”. *Türkler Ansiklopedisi*. 9: 855-859. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Eroğlu, Haldun. “Osmanlı Şehzadeleri ve Devlet Yönetimi”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 51 (2010): 81-101.
- Eroğlu, Haldun. “Osmanlıya Karşı Savaşan Osmanlı Şehzadesi: Şehzade Ahmet’in Oğlu Şehzade Kasım (907/1501-924/1518)”. *OTAM* 13/13 (2015): 227-236.
- Eroğlu, Haldun. “Şehzade Sancağı Antalya”. *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu 18-19 Aralık 2003*. ed. Necdet Ekinci-HaticeAkın. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Basımevi, (2006): 15-25.
- Eroğlu, Haldun. *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Freely, John. *Büyük Türk İki Denizin Hakimi Fatih Sultan Mehmed*. trc. Ahmet Fethi. İstanbul: Doğan Kitap, 2011.
- Görgün, Tahsin. “Osmanlı’da Nizam-ı Alem Fikri ve Kaynakları Üzerine Bazı Notlar”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 13/2 (2000): 180-188.
- Halaçoğlu, Yusuf. “Klasik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı” *Türkler Ansiklopedisi*. 9: 795-838. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Halaçoğlu, Yusuf. *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Ankara: TTK Yayınları, 1991.
- Hammer Purgstall, Baron Joseph Von. *Büyük Osmanlı Tarihi III*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1996.
- Hökelekli, Hayati. “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1991): 151-165.
- İnalcık, Halil. “Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih’in Kanunları”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 13/2 (1958): 102-126.

- İnalcık, Halil. “Osmanlılar’da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 14/1 (1959): 69-94.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*. 58. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- İnalcık, Halil. *Kuruluş Dönemi (1302-1481) Osmanlı Sultanlar*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000.
- İsen, Mustafa. *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*. 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, 1994.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I (1300-1451)*. trc. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi III (1538-1640)*. trc. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.
- Kaçar, Mustafa. “Şairin Patrona İtirazı: Şehzade Mustafa Mersiyelerinde Beddua ve Sitem”. *Lanet Kitabı*. ed. Emine Gürsoy-Naskali. İstanbul: Kitabevi Yayınları, (2009): 353-371.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Selçuklu Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. 32. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.
- Kastritsis, Dimitris J. *Bayezid’in Oğulları*. trc. Ayda Arel. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- Kaşıkcı, Osman. “Anayasal Açından Fatih’in Teşkilat Kanunnamesi”. *Türkler Ansiklopedisi*. 10: 43-53. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Kazıcı, Ziya. *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*. 13. Baskı. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Keskin, Mustafa Çağhan. “Gecikmiş Bir İade-i İtibar: Şehzade Mustafa Türbesi ‘Merkad-i Gülzar-ı Sultan Mustafa’”. *Ölüm Sanat Mekan* 5 (2015): 252-268.

- Kırpık, Cevdet. “Şehzade Evliliklerinde Değişim” *OTAM* 26 (2009): 165-192.
- Kırpık, Cevdet. *Osmanlı’da Şehzade Eğitimi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.
- Korkmaz, Gülsüm Ezgi. *Surnamelerde 1582 Şenliği*. Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2004.
- Koşum, Adnan. “Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri”. *SÜİFD* 17 (2004): 145-160.
- Köksal, M. Asım. *Hazret-i Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası*. Ankara: Akçağ Yayıncılık, 1979.
- Köprülü, M. Fuad. “Türk ve Moğol Sülalelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti”. *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakfı Müessesesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, (1983): 71-79.
- Köymen, Mehmet Altay. “Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilatı ve Hayatı”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 4/6 (1966): 1-99.
- Kula, Onur Bilge. *Batı Edebiyatında Oryantalizm-II*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Kurt, Hasan. “İslam İnancına Göre Şehitlik”. *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2012): 189-220.
- Kut, Günay. “Payitaht İstanbul’un Sultan Şairleri (Seyf Ve’l Kalem Sahipleri)”. *İlmi Araştırmalar* 0/9 (2014): 161-178.
- Lefort, Jacques. *Topkapı Sarayı Arşivlerinin Yunanca Belgeleri Cem Sultan’ın Tarihine Katkı*. trc. Hatice Gonnet. Ankara: TTK Yayınları, 1981.
- Mercan, İsmail Hakkı. *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*. 2. Baskı. Ankara: Berikan Yayınları, 2013.
- Merçil, Erdoğan. *Gazneliler Devleti Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları, 1989.
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*. Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1963.

- Mutafçıyeva, Vera. *Cem Sultan Olayı*. trc. Naime Yılmaer. İstanbul: May Yayınları, 1971.
- Morris, Roderick Conway. *Cem Sultan Sürgündeki Veliaht*. trc. Hakan Türkkuşu. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2006.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*. 2. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- Oğuzoğlu, Yusuf. “Bursa’nın Konuk Ettiği Talihsiz Bir Şehzade: Cem Sultan”. ed. Ayşenur Bilge Zafer. *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi*. Bursa: Gaye Kitabevi (2016): 551-562.
- Okur Meriç, Münevver. *Cem Sultan Hayatı, Esareti, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirleri*. Ankara: PYS Vakıf Matbaa Müdürlüğü, 2006.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. trc. Fikret İşıltan. Ankara: TTK Yayınları, 1995.
- Önkal, Hakkı. “Bursa’da Şehzade Ahmed Türbesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986): 143-147.
- Önkal, Hakkı. *Osmanlı Hanedan Türbeleri*. Ankara: TTK Yayınları, 1992.
- Öz, Mehmet. “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 12/1 (1999): 27-33.
- Özcan, Abdülkadir. “Fatih’in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 33 (1981): 7-56.
- Özcan, Abdülkadir. *Atam Dedem Kanunu, Kanunname-i Âl-i Osman*. 2.Baskı. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Öztelli, Cahit. “Kanuni’nin Oğlu Şehzade Bayezid’in Babasına Son Mektubu”. *VIII. Türk Tarih Kongresi C.II* Ankara: TTK Yayınları (1981): 1105-1112.

- Öztürk, Murat. “Matemin Keyfini Çıkarmak Klasik Türk Şiirinde Ölümlere Duyulan Sevinçler”. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/1 (2012): 1803-1824.
- Pamir, Aybars. “Orta Asya Türk Hukukunda ‘Töre’ Kavramı”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 58/2 (2009): 359-375.
- Parlaz, Selim. “Osmanlı Hanedan Evlilikleri Üzerine Bazı Notlar”. *Tarih Okulu Dergisi* 6/15 (2013): 57-89.
- Pay, Salih. “Rumeli Fatih Osmanlı Şehzadesi: Gazi Süleyman Paşa”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009): 279-297.
- Peirce, Leslie P. *Harem-i Hümayun – Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümranlık ve Kadınlar*. 7. Baskı. trc. Ayşe Berktaş. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
- Sayın, Zeynep. *Ölüm Terbiyesi*. 2. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.
- Sevim, Ali - Merçil, Erdoğan. *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. 2. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- Sevim, Ali, - Yücel, Yaşar. *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*. Ankara: TTK Yayınları, 1991.
- Sona, İbrahim. “Bir Mersiye İki Şehzade: Zati’nin Şehzade Şehinşah ya da Şehzade Mehmed Mersiyesi”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19 (2017): 255-274.
- Spuler, Bertold. *İran Moğolları – Siyasal, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*. 3. Baskı. trc. Cemal Köprülü. Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Şahin, Haşim. *Orta Zamanın Türkleri – Orta Çağ İslam ve Türk Tarihine Dair Yazılar*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.
- Şahin, Kaya. *Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar: Celalzade ve 16. Yüzyıl Osmanlı Dünyası*. trc. Ahmet Tunç Şen. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

- Şentürk, Ahmet Atillâ. *Taşlıcalı Yahyâ Beğ'in Şehzâde Mustafa Mersiyesi Yahut Kanunî Hicviyesi*. 3. Baskı. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2014.
- Tansel, Selahattin. *Yavuz Sultan Selim*. Ankara: TTK Yayınları, 2016.
- Taş, Kenan Ziya. “Klasik Dönem Devlet İdaresinde Osmanlı Şehzadeleri ve Şehzade Sancakları”. *60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'a Armağan*. ed. E. Semih Yalçın. Ankara: Berikan Yayınları, (2003): 656-669.
- Taş, Kenan Ziya. *Osmanlılarda Lalalık Kurumu*. 2. Baskı. Ankara: Berikan Yayınevi, 2014.
- Tunç, Muhammet Nuri. “Osmanlı'da Hanedan İç Katı”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/4 (2014): 1133-1167.
- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. 8. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003.
- Turan, Osman. *Selçuklular ve İslamiyet*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1980.
- Turan, Osman. *Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi Tarihi*. 26. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- Turan, Refik. “Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat”. *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002. 7: 151-168.
- Turan, Şerafettin. “Şehzade Bayezid'in, Babası Kanuni Sultan Süleyman'a Gönderdiği Mektuplar”. *Tarih Vesikaları* 1/16 (1955): 118-127.
- Turan, Şerafettin. *Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakası*. Ankara: TTK Yayınları, 1961.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl. *Cem Sultan- Büyük Tarihi Roman*. 3. Baskı. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1980.
- Uğur, Ahmet. *Yavuz Sultan Selim*. 2. Baskı. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, 1992.

- Uluçay, Çağatay. *Taht Uğrunda Baş Veren Sultanlar*. 3. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.
- Uluçay, M. Çağatay. “II. Bayezid’in Ailesi”. *Sancaktan Saraya Seçme Yazılar*. haz. M. Sabri Koz, Haşim Şahin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (2012): 213-230
- Uluçay, M. Çağatay. “Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar”. *Sancaktan Saraya Seçme Yazılar*. haz. M. Sabri Koz, Haşim Şahin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (2012): 231-260.
- Uluçay, M. Çağatay. *Harem II*. 6. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Orhan Gazi’nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettirdiği Vakfiyenin Aslı”. *Belleten* 27/107 (1963): 437-443.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Cem Sultan’a Dair Beş Orijinal Vesika”. *Belleten* 24/95 (1960): 457-483.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Fatih Sultan Mehmed’in Veziri Azamlarından Mahmud Paşa ile Şehzade Mustafa’nın Araları Neden Açılmıştı?”. *Belleten* 28/112 (1964): 719-728.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “II inci Bayezid’in Oğullarından Sultan Korkut”. *Belleten* 30/120 (1966): 539-601.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “İran Şahına İltica Etmiş Olan Şehzade Bayezid’in Teslimi İçin Sultan Süleyman ve Oğlu Selim Taraflarından Şaha Gönderilen Altınlar ve Kıymetli Hediyeler”. *Belleten* 24/93 (1960): 103-110.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Osmanlı Tarihinde Gizli Kalmış veya Şüphe İle Örtülü Bazı Olaylar ve Bu Hususa Dair Vesikalar”. *Belleten* 41/163 (1977): 507-554.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”. *Belleten* 39/156 (1975): 659-696.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Sultan İkinci Murad’ın Vasiyetnamesi”. *Vakıflar Dergisi* 4 (1958): 1-23.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Üçüncü Mehmed’in Oğlu Şehzade Mahmud’un Ölümü”. *Belleten* 24/94 (1960): 263-267.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*. 4. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. 3. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi I*. 12. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2016.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi II*. 11. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2016.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi III, Kısım.I*. 8. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*. 11. Baskı. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2015.
- Vatin, Nicolas – Veinstein, Gilles. “II. Mehmed’den I. Ahmed’e Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri (1481-1616)”. *Osmanlılar ve Ölüm*. haz. Gilles Veinstein, trc. Ela Güntekin. İstanbul: İletişim Yayınları, (2007): 253-298.
- Vatin, Nicolas. *Sultan Djem*. Ankara: TTK Yayınları, 1997.
- Yakupoglu, Cevdet. “II. Bayezid’in Oğlu Şehzade Mahmud’un Hayatı ve Faaliyetleri”. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 6/12 (2010): 319-339.
- Yaran, Rahmi. “Şehitlik ve İlgili Fıkhî Hükümler”. *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42/1 (2012): 211-220
- Yazar, Turgay. “Osmanlı Defin Merasimlerinde Otağ Kurma Geleneği”. *Belleten* 78/281 (2014): 93-122.
- Yazıcı, Nesimi. *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*. 9. Baskı. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Kur’ân-ı Kerîm’in Yüce Meâli*. Sadeleştiren: Mustafa Kasadar. İstanbul: Ravza Yayınları, 2010.

Yılmaz, Muammer. *Cem Sultan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.

Yücel, Yaşar. *Muhteşem Türk Kanuni İle 46 Yıl*. 3. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2014.

Zavotçu, Gencay. “Bir Ölümün Yankıları ve Yahya Bey Mersiyesi”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 33 (2007): 69-80.

Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II (1453-1574)*. trc. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.

Ansiklopedi Maddeleri

Akman, Mehmet. “Örf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34: 93-94. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Aksoy, Hasan. “Kara Fazlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 360-361. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Alptekin, Coşkun. “Atabeg”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 38-40. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Avcı, Casim. “Hilafet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 539-546. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Aynur, Hatice. “Surname”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 565-567. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Başoğlu, Tuncay. “Tazir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 198-202. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Coşkun, Vildan S. “Zâtî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 150-151. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Davutoğlu, Ahmet. “Devlet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9: 234-240. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Demirkent, Işın. “Bizans”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 230-244. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

- Devellioğlu, Ferit. “Mahzâ”. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 13. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1996.
- Emecen, Feridun. “Korkut, Şehzade”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26: 205-207. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Emecen, Feridun. “Osman II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33: 453-456. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Emecen, Feridun. “Süleyman Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 94-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Eroğlu, Haldun. “Şehzade”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 478-483. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- İlgürel, Mücteba. “Anadolu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 106-137. İstanbul, TDV Yayınları, 1991.
- İnalcık, Halil. “Orhan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33: 375-386. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- İnalcık, Halil. “Murad I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 156-164. İstanbul, TDV Yayınları, 2006.
- İnalcık, Halil. “Örf”. *İslam Ansiklopedisi*. 9: 480-480. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.
- Kaya, Bayram Ali. “Necâtî Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32:477-478. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kaya, Bayram Ali. “Taşlıcalı Yahyâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40:156-157. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kayapınar, Levent. “Süleyman Çelebi, Emir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 82-85. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kurnaz, Cemal. “Hayâlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 5-7. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Kut, Günay. “Abdülvâsi Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 283-284. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kut, Günay. “Ahmed Paşa , Bursalı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 111-112. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kut, Günay. “Lâmiî Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 96-97. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri. “Şehzade”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 478-483. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Orman, İsmail. “Şehzade Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 483-485. İstanbul, TDV Yayınları, 2010.
- Özaydın, Abdülkerim. “Karahanlılar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 404-414. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özkan, Mustafa. “Edirneli Nazmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 450-451. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Sefercioğlu, Nejat. “Nev’î”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33: 52-54. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Şakiroğlu, Mahmut H. “Cem Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7: 283-284. İstanbul, TDV Yayınları, 1994.
- Taneri, Aydın. “Harizmşahlar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 228-231. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Tekindağ, Şehabeddin. “Mahmud Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 376-378. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Tıǧlı, Fatih. “Rahmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34: 421-422. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Turan, Şerafettin. “Bayezid, Şehzade”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Anasiklopedisi*. 5: 230-231. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Turan, Şerafettin. “Mustafa Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 290-292. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Ünver, İsmail. “Aşkî, Üsküdarlı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 23-23. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yiğit, İsmail. “Emeviler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 87-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

İnternet Kaynakları

<http://www.lugatim.com/>

<http://www.osmanlicaturkce.com/>

<http://trin-sites-pub.trin.cam.ac.uk/james/viewpage.php?index=1712>

ÖZGEÇMİŞ

Tuğba Demirci, 1987 Sakarya doğumludur. İlkokul eğitimini Vali Mustafa Uygur İlköğretim Okulunda 1998 yılında tamamlamıştır. Eğitime yedi yıl ara verdikten sonra Açıköğretim Ortaokulu'ndan 2008, Açıköğretim Lisesi'nden 2011 yılında mezun olmuştur. Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü Lisans eğitimini 2015 yılında tamamlayan Demirci, aynı yıl Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi alanında Yüksek Lisans Eğitimine başlamıştır.

